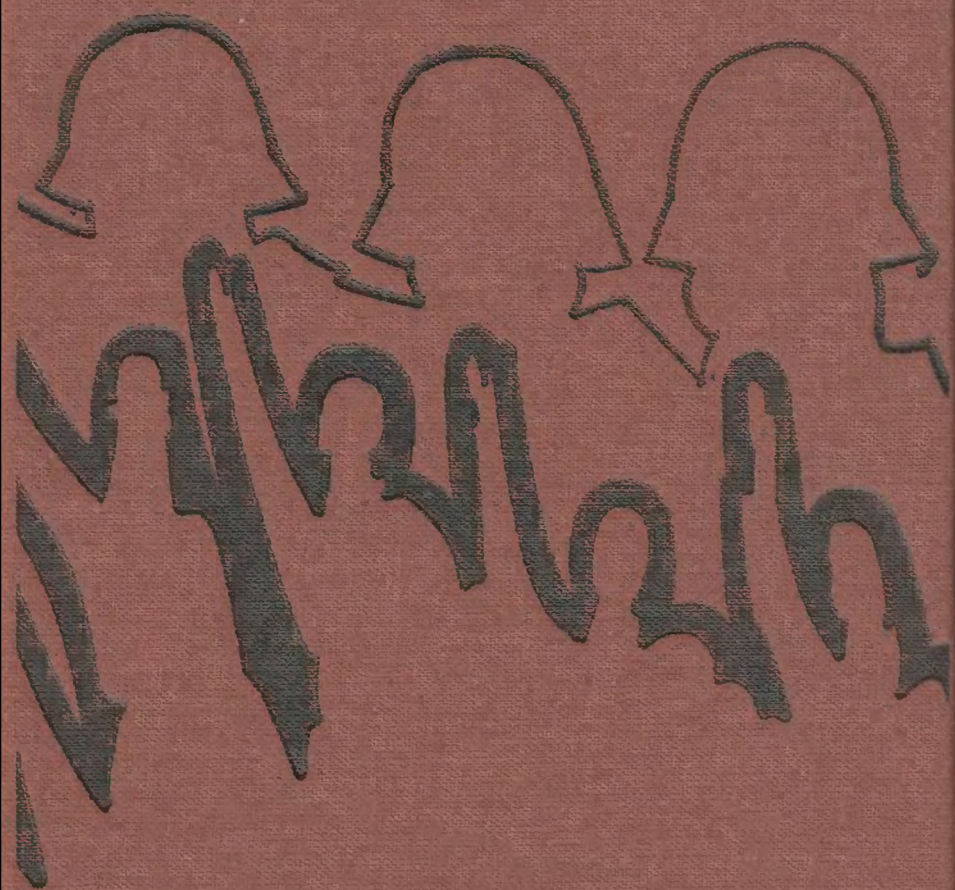

A stylized, high-contrast illustration in black, white, and brown. It depicts four figures standing in a landscape. The figures are rendered in black silhouette with white highlights. They are holding up large, oval-shaped objects, possibly mirrors or shields, which are filled with a dense, textured pattern of fine lines. The background is a solid brown color. The overall style is graphic and abstract.

S. BIMAN — R. CÍLEK

barna
gyalogok
játshmája

Kossuth

Könyvkiadó

Stanislav Biman

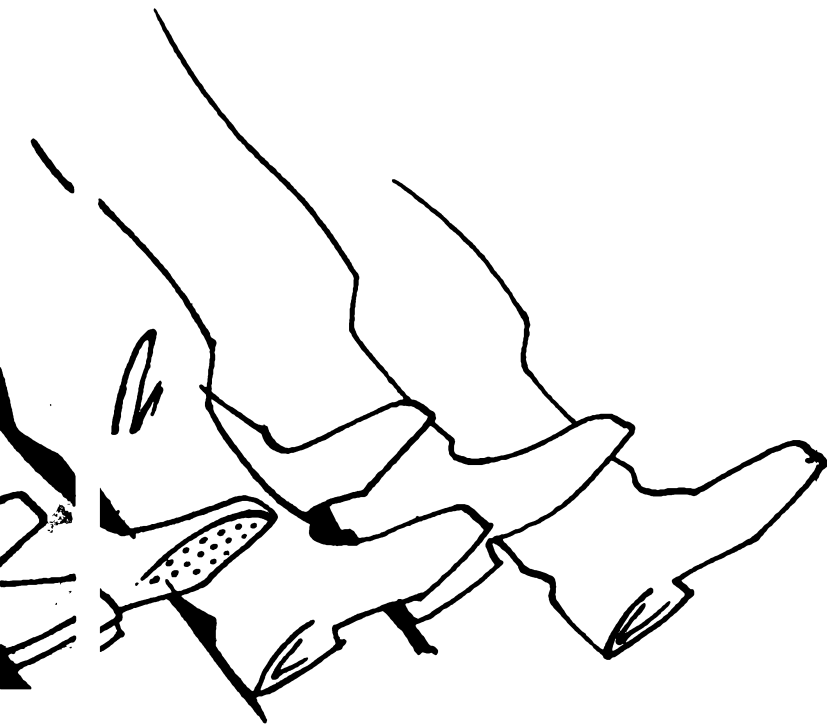
Roman Cílek

**barna gyalogok
játshmája**

barna

Stanislav Biman — Roman Cílek

gyalogok játszmája

Kossuth Könyvkiadó 1980

A inű eredeti címe:

Partie hnědých pěšáků

Severočeské nakladatelství 1976

Fordította

BÁRTFAI LÁSZLÓ

Az újkori történelem sakktábláján különböző játszmákat vívtak. Némelykor igazi nagymesterek küzdelme kápráztatt el bennünket, máskor viszont gyáva, a kockázattól féltő kontárok pozícióharcának voltunk tanúi. De olyan játszmákról is tudunk, amelyeknek főszereplői nagy küzdelem figuráinak képzelték magukat, holott a valóságban jelentéktelen gyalogokként tologatták őket — sőt mi több — idegen sakktáblákon.

Előjáték

Teplice: Korán gördül le a függöny

Bizony kár . . . Ez a vasárnap nem a legjobban sikerült.

Az Érchegység felől időnként futózápor pásztázta végig Teplice utcáit; az esőcsöppek megdermesztették az arcokat, s a párás-ködös levegőben már érezni lehetett az ősz közeledtét: visszavonhatatlanul vége az idénynek. A fürdővendégeket igazán semmi se csábította a fedett sétányra, ahol a város köztisztasági dolgozói sziszifuszi munkájukat végezték; nagy igyekezettel forgatták vesszőseprűjüket, s kotorták kupacokba a lehullott falevelek rakoncátlan, tarkabarka sokaságát. Vasárnap, 1937. október 17. A kis kávéházakban és cukrászdákban az újonnan érkező csak csodával határos szerencsével találhatott szabad széket; az egyik asztal mellől vidám nevetgélés hallatszott; amott — mint akiket a világ mindennapi dolgai végképp nem érdekelnek — fiatal pár suttogott meghitten, odébb hallgatag társaság bámult a semmibe, s fásultan várta, hátha valaki valamilyen aranyat érő pletykával mégis csak föllazítja a tespedt unalmat. Ezen a vasárnap délelőttön a szokottnál is lustábban vánszorogtak a fürdőtelep órájának mutatói.

Alig valamivel távolabb egészen más volt a hangulat.

A teplicei színházban második napja tartott már a Szudétanémet Párt kerületi nagygyűlése. A résztvevők összetétele meglehetősen színes képet mutatott. Eljött a Szudétanémet Párt (Sudetendeutsche Partei

— SDP] parlamenti képviselőinek többsége, meg a párt szűkebb vezetősége majdnem hiánytalan számban, s megtisztelte jelenlétével a gyűlést Seyss-Inquart, az osztrák náci fő-fő embere is. De ellátogatott Teplicére maga Konrad Henlein is, a Szudétanémet Párt vezére, aki épp most tért vissza Londonból, ahol arról világosította föl az angol közvéleményt, milyen jogokra is tartanak igényt a csehszlovákiai szudétanémetek. A fekete és vörös posztóval bevont szónoki emelvényt az SDP monogramja díszítette, s ott állt az ismeretlen frontkatona rohamsisakos mellszobra is. A terem zsúfolásig megtelt, a széksorok mögött és a karzatokon azok szorongtak, akiknek már nem jutott ülőhely, ám nem akartak lemaradni a „nagy eseményről”.

Konrad Henlein az öntelt emberek magabiztosságával, harcias hangon fordult a hallgatósághoz. A leghatározottabban követelte, hogy Csehszlovákia gyökereken változtassa meg mind bel-, mind külpolitikáját. Beszéde szinte hemzsegett a köztársaság alkotmányába és törvényeibe ütköző kitételektől. Az ügyeletes rendőrtisztviselő általában némán hallgatta ezeket a heves kirohanásokat, s csak néha-néha figyelmeztette a szónokot, hogy tartózkodjék a túlzásoktól. Az egyik ilyen esetben Karl Hermann Frank henleinista képviselő önralmát elveszítve fölugrott a helyéről, megragadta a mikrofont, s ingerülten rárivallt a tisztviselőre:

— Hagyjon föl végre ezzel a provokációval, most Konrad Henlein beszél! Óva intem a következményektől!

Az államhatalom megbízottja ezúttal is megőrizte nyugalmát, s már-már hihetetlen türelemmel hallgatta végig Frank „magánszámát”.

A nagygyűlés a déli órákban ért véget.

S a tanácskozások a fényesen kivilágított színpadról a kulisszák mögé helyeződtek át. A pártvezért és legközelebbi munkatársait dr. Friedrich Zippelius teplicei ügyvéd, a Szudétanémet Párt itteni képviselője látta vendégül, aki nem messze lakott a színházról.

Az ebéd kissé elhúzódott.

Két óra is elmúlt már, amikor Henlein — a rendfenntartó alakulat egyenruháját viselő néhány úr és a feleségek társaságában — kilépett dr. Zippelius házából, s feltűnt a Piac téren. Itt közben Henlein híveiből körülbelül két-háromszázan sereglettek össze, és arra vártak, hogy végre egészen közélről lássák azt a férfit, aki föltárta előttük ígéretes jövőjük távlatait. A szudétanémet mozgalom élharcosai magasba lendített karral tódultak köréje; tekintetükben a felszított szenvedélyek tüze lobogott.

— Heil! — kiáltozták ütemesen.

Henlein és a kíséretéhez tartozó férfiak — jobbára a Szudétanémet Párt prágai parlamenti képviselői — integettek és mesterkélten mosolyogtak válaszként a forró üdvözlésre. Az ujjongó tömeg valósággal gyűrűbe fogta Henlein kocsiját.

S ekkor következett be az összeütközés.

Amit a cseh ügyeletes tisztviselő tapintatos magatartásával meg tudott előzni a teplicei színházban, azt most, itt a Piac téren a rendőrség nem akadályozhatta meg.

Ugyan ki tudná ma már pontosan megmondani, hogyan is kezdődött, voltaképpen mi történt akkor, az alatt az alig néhány perc alatt? De ez talán nem is oly nagyon fontos. A lényeg az, hogy amikor a rendőrök szabaddá akarták tenni az utat a távozni készülő Henlein autója számára, általános verekedés tört ki. A tömeg megtámadta a rendőröket, akik persze nem hagyták magukat, s nemcsak a „Pfuj!” és „Szégyen!” kiáltásoktól izzott a levegő, de ökölcsapások is zuhogtak, no és valószínűleg a gumibotok sem tétlenkedtek. Tetőfokára hágott a fűlsiketítő lárma, amikor az áttekinthetetlen zűrzavarból egyszerre csak egy nyúlánk férfialak emelkedett ki. Arcán néhány maszatfolt éktelenkedett, ruhája tépetten lógott, ám diadalmasan emelte magasra hadizsákmányát: egy rendőri gumibotot. Dühödten védekezett az ellen, hogy visszaadja zsák-

mányát a rendőröknek, akik aztán csak a Mozart-szobor talapzatán fékeztek meg a vadul hadonászó embert. Az ismeretlen férfit bekísérték az őrszobára, ahol nagy nehezen megállapították a személyazonosságát.

Nem más volt ő, mint megint csak Karl Hermann Frank, a Szudétanémet Párt parlamenti képviselője.

Pár órával előbb a színházban megrendezett nagygyűlésen hívta föl magára a figyelmet, most meg a Piac téren mint elszánt verekedő jeleskedett; nemsokára azonban megnyúlt arcvonásai a csehek millióinak emlékezetébe vésődtek. Most viszont, 1937 októberében teljesen ismeretlen ember volt még. A nagyhangú szudétanémet szájhősök és javíthatatlan duhajkodók százainak egyike. Féktelen természetét az őrszobán sem tagadja meg, amelyet — néhány ugyancsak elővezetett izgága társával együtt — ökölviadal színterévé változtatott. Végül is csak az erősítésül hívott rendőröknek sikerült a szudétanémet mozgalom garázda fenegyerekeit ártalmatlanná tenniük, s a padra kényszeríteniük.

Kintről újabb tüntetők moraja hallatszott.

A Szudétanémet Párt két másik képviselője, Ernst Kundt és Fritz Köllner vezette a rendőri önkény ellen tiltakozók felvonulását.

Ezúttal — csodák csodája — a tömeget nem Konrad Henlein tüzelte. Ellenkezőleg. Nyugodtan állt az autója mellett, s majdhogynem érdektelenül nézte a történeteket. Utóvégre a rendőrök megleckéztetése nem az ő ügykörébe tartozik; az ő küldetése sokkal fontosabb. Rövid szemlélődés után alighanem megunt a dolgot, vagy talán nem akarta ilyesmire vesztegetni drága idejét. Kocsijába ült, néhány tömör szóval utasította a sofőrt, és távozott a csatatérről.

Az egész „dráma” fő felvonásának e jelenete, amely később a „teplicei incidens” összefoglaló elnevezéssel került a szudétanémet mozgalom történetébe, szintén prózai kibontakozású véget ért. Frank kihallgatásáról az őrszobán jegyzőkönyv készült; határozott kívánságára a tisztiorvos láttelepet vett föl sérüléseiről, és elenged-

ték. Jegyzőkönyvbe foglalták a tüntetők két szószólójának, Kundtnak és Köllnernek a panaszát is. Sötétedéskor, fél hat óra tájt a Piac téren az ismét egybecsődült henleinisták újabb verekedést próbáltak ugyan kieroszakolni, no de egyébként Teplicén már helyreállt a nyugalom.

Az előjáték további jelenetei ugyanis jó néhány kilométerrel messzebb, Litoměřicében játszódtak le, ahova Henlein három óra körül érkezett meg. Azért sietett ide, hogy részt vegyen annak a százhetven szudétanémet jogásznak a tanácskozásán, akik éppen közjogi kérdésekről értekeztek. Mindenesetre furcsállnunk kell egy olyan párt hangadóinak ilyen irányú buzgalmát, amely feladatául tűzte ki, hogy az erőszakon és az ököljogon kívül minden más jogot semmibe vesz, lábbal tipor. Ám most talán hagyjuk ezt. Tény, hogy a Henlein megjelenésétől szemlátomást megilletődött jogászok félbeszakították tanácskozásukat, s még aznap este, valamivel hat óra előtt fellengzősen megszövegezett táviratot menesztettek dr. Milan Hodža miniszterelnök prágai címére, amelyben tiltakoztak a teplicei Piac téren történtek ellen.

A Szudétanémet Párt gépezete teljes erővel mozgásba lendült.

Henlein egyelőre Litoměřicében maradt; itt rendezte be főhadiszállását, s a Radobýl alján elterülő városba a teplicei események további néhány szereplőjét is meghívta. A bizalmas tárgyalások a vasárnapról hétfőre virradó egész éjszakán át tartottak. S éppen itt, Litoměřicében hangzottak el Henlein emlékezetes szavai:

— Közeleg a szudétanémetek felszabadulásának órája. A német birodalom felelős körei készek testvéreik védelmére, s elhatározásuk megvalósításakor Nagy-Britannia és valószínűleg Franciaország jóindulatú semlegességére is számíthatnak.

E fontolgatások szellemében látott napvilágot az a nyílt levél is, amelyet Henlein október 18-án Litoměřicében írt, s elküldött Beneš köztársasági elnöknek. Most

először hagyott föl eddigi óvatosságával kijelentve, hogy a szudétanémet mozgalom célja a területi autonómia kiharcolása. Hogy a Szudéta-vidéket a német birodalomhoz kell csatolni, erről akkor még — taktikai okokból — nem tett említést. Henlein levelét másnap a náci Németország napilapjainak többsége szóról szóra közölte, s tartalmáról a birodalmi rádió is tájékoztatta hallgatóit.

Az affér ezzel egészen új jelleget öltött.

A látszólag jelentéktelen összetűzés, amelyhez hasonló az első köztársaság történetében számtalan előfordult, tömegmozgalommá szélesedett, amelynek során nagy szavak hangzottak el és súlyos követelések is fölvetődtek.

Így lett egy közönséges utcai verekedésből politikai incidens.

A *Rudé právo* 1937. október 20-án találó címmel kommentálta az eseményeket: „Felháborodás a henleinisták botrányos viselkedése miatt.” Nyilvánosan elítélte az ellenséges támadásokat dr. Kamil Krofta, Csehszlovákia külügyminisztere is, és úgy nyilatkozott, hogy Goebbels propagandájának olyan a színezete, „mintha Németország büntető expedícióra készülne a köztársaság ellen”.

Igen sok jel vallott arra, hogy a legrosszabb is bekövetkezhet.

A Harmadik Birodalom határ menti körzeteiben fől sorakoztak a Sturmabteilung (SA) rohamosztagai és a Schutz-Staffel (SS) fegyveres alakulatai; parancsnokságaik egyáltalán nem titkolták: a mozgósított különítményeknek készenlétben kell állniuk arra, hogy „az elnyomott szudétanémetek védelmére” betörjenek Csehszlovákiába. A henleinista főnökök egyike-másika nem is leplezte túlságosan, hogy éppen erre vár. Prágában, 1937. október 20-án és 21-én a szudétanémet képviselők parlamenti klubjának tagjai és a párt kerületi főemberei szigorúan bizalmas tanácskozást tartottak. Itt is mindenekelőtt a teplicei eseményeket vitatták meg — és

Így mindarról szó esett, ami velük összefüggött —, meg hogy milyen következményekkel járhatnak. Megállapították, hogy a párttagság hangulata túlfeszített, s éppen ez az, amit a mozgalom az adott pillanatban kitűnően hasznosíthat. Dr. Wilhelm Sebekowsky, aki egyébként Podbořany környékének egyik falujában született, ezen a tanácskozáson a pártvezetőség nevében közölte az egybegyűltekkal, hogy az SA és SS egységei fölkészültek a határ átlépésére.

A teplicei összetűzés volt tehát az, aminek forgásba kellett hoznia a sorsdöntő történelmi események kerekét.

No de Henlein pártjának szándékai és tervei nem maradtak titokban.

Eisenlohrnak, Németország prágai követének igaza volt, amikor közölte a berlini Wilhelmstrasse hatalmasaival, hogy — a legnagyobb sajnálatára — nem egyedül csak az ő követsége szerzett megbízható információkat a teplicei incidens alapvető céljairól és a Szudétanémet Párt rejtett szándékairól. Hiszen a csehszlovák kormány a sajtó és diplomáciai képviselői útján nyilvánosságra hozta a henleinista kihívások valódi indítékait.

Márpedig az idő előtt leleplezett cselszövés sokat veszít hatásfokából.

Berlinben szudétanémet gyalogjaik sakkhúzásait rokonszenvvel figyelték ugyan, de hovatovább valamiféle aggodalommal is. Az egész ügy, abban a formájában, ahogyan lejátshódott, vajon megfelel-e céljának? A keretervben meghatározott cél világos volt, s lényegét Henlein már említette is, amikor Londonban Ribbentroppal találkozott: „az ellentétek kiélezése Csehszlovákiával!” Csakhogy a megvalósításba hiba csúszott. A szudétanémet vezérek a kelletténél korábban fölfedték kártyáikat, amelyeket pedig egy darabig talonban illett volna tartaniuk. A viharfelhőkből végül is nem lett zivatar. Ezt a helyzetet előbb-utóbb a Szudétanémet Párt vezetőinek is tudomásul kellett venniük.

A tényeket Eisenlohr, a prágai német követség főnöke a diplomácia óvatos nyelvén ekképpen vázolta:

— Konrad Henlein bizonyosan arra a felismerésre jutott, hogy a hatalomért vívott döntő harc ideje még nem érkezett el, s a túlzottan hangsúlyozott és a birodalommal összefüggésbe hozott agresszivitás emlegetése a pártot, nevezetesen ennek a vezetőségét veszedelembe sodorhatná, s annak elhárítására érthetően még nem érzi magát kellőképpen felkészültnek.

A tervezett nagy játszma berlini rendezője tehát úgy gondolta, hogy okosabb, ha a teplicei események következő felvonásáig hosszabb szünetet tart, s egyelőre legördíti a függönyt.

A folytatásra egy darabig várnia kellett.
Még legalább néhány hónapig.

Első rész

Előkészületek

„Megmásiíthatatlan elhatározásom . . .“

Közeledett a vihar.

Ám aligha sejtette bárki is, mikor, hova és milyen erővel csap le a felhőkből az első pusztító villám.

A náciizmus egész korszakában sem volt túl sok azoknak a száma, akik Hitler szavakkal hangosan kifejezett vágyainak, szándékainak és elhatározásainak fültanúi lehettek. Idők múltán, ahogy hadseregének parancsnokaiban mindinkább megrendült a bizalma, még kevesebben férközhettek bennfentesként a közelébe. A náci párt vezére azonban még hatalomra jutása előtt sok mindent elárult terveiből. Ha valaki föllapozza „Mein Kampf“ című könyvét, s az ott olvasottakat összeveti az 1938-as eseményekkel, nem győz eleget ámulni azon a „nyíltságon“ mennyire föltárta a világ előtt későbbi követeléseit. Utólag „túlzott őszinteségét“ taktikai okokból valamelyest megbánta ugyan, de korábbi szavait egyébként is csak kevesen vették komolyan — a legkevesébé éppen azok, akiknek módjukban állt s kötelességük lett volna előzetes számításait keresztülhúzni. „A német birodalomnak mint államnak az összes németet egyesítenie kell, s így ezáltal nemcsak azt a feladatát teljesíti, hogy felszínre hozza és megőrzi a német nép legértékesebb faji tulajdonságait, hanem a nemzet számára fokozatosan, de céltudatosan a döntő és uralkodó szerepet is biztosítja“ — fogalmazza meg a náci vezér a „Mein Kampf“-ban „küldé-

tésének“ lényegét, aminek aztán szakaszonként — az ország legreakciósabb erőivel együttműködésben — eleget is tett.

1933 januárjában a nácik átvették a hatalmat Németországban.

Nem sokkal később, 1933. február 3-án, Adolf Hitler, az új birodalmi kancellár találkozott a hadsereg vezérkari főnökeivel, akik előtt kijelentette:

— Ma még nem tudjuk, miképpen hasznosítsuk a megszerzett politikai hatalmat: esetleg exportlehetőségeink kiszélesítésére, vagy talán még inkább arra, hogy területeket hódítsunk meg Keleten, s hozzáfogjunk könyörtelen germanizálásukhoz...

Tehát akkor még „nem tudták“.

Egy évvel később azonban von Blomberg, a náci véderő főparancsnoka — egy titkos dokumentum tanúsága szerint — már többet tudott mondani: „A birodalmi kancellárnak az a szándéka, hogy több évre biztosítsa a békét, és így megvalósíthassa a birodalom átépítését s megszervezze a Wehrmachtot. Mihelyt a birodalom fölkészül, azonnal megkezdí nagy horderejű politikai feladatainak végrehajtását...“

Ennek az ideje — úgy tűnik — 1937 végén érkezett el.

Németország vezére akkor — pontosan november 5-én — jelölte ki hódító hadjáratának soron következő mérföldköveit: „A német politika célja, hogy népeket hódítson meg és állítson szolgálatába, s a németiség lélekszámát tovább növelje. Ez tehát területi kérdéseket vet föl.“ Kijelentette, hogy Ausztria és Csehszlovákia esetében nem óhajt holmi „határkiigazításokról“ alkudozni; neki „élettérre“ van szüksége. Egyidejűleg közölte azt a szándékát, amelynek értelmében „föl akarja szabadítani az ezekben az országokban élő tízmillió németet.“

Terveit mintegy felerészben hamarosan meg is valósította.

Az úgynevezett ötödik hadoszlop közreműködésével

— amely Németország határain túl már néhány éve folytatta aknamunkáját — 1938 márciusában a náci ölébe hullt Ausztria, a Führer szülőhazája. E leigázott országban megrendezett diadalútja még inkább fokozta harci kedvét.

Nemhiába tartja a szólásmondás: Evés közben jön meg az étvágy!

Megkezdődtek az előkészületek Németország legközelebbi szláv szomszédjának a megtámadására.

Nem sokkal az ausztriai események után, 1938. május 28-án, azon a bizalmas tárgyaláson, amelyet a birodalmi kancellári hivatal télikertjében tartottak meg, s résztvevőinek — a Külügyminisztérium és a hadsereg összes számottevő tényezőjének, valamint a legfőbb náci hatóságok vezetőinek — esküvel a legszigorúbb titoktartást kellett fogadniuk, Hitler a következőket mondotta:

— Megmászíthatatlan akaratom, hogy Csehszlovákia tűnjék el a térképről!

A megjelentek többsége ezeket a szavakat a közeljövőt érintő „időelőrejelzésként” értelmezte. Csakhogy az „idő” még nem fordult kedvezőre. A Csehszlovákia ellen megindítandó akciókra vonatkozó utasításokat, amelyeket a stratégiai csapatösszevonások terve, a Fall Grün, a „Zöld terv” tartalmazott, akkor még csak a kiválasztottak maroknyi csoportja ismerte. Két napra rá, május 30-án, Hitler ezt a tervet aláírásával megerősítette. Az okirat fejlécén a később olyannyiszor idézett mondat hivalkodott: „Megmászíthatatlan elhatározásom, hogy Csehszlovákiát belátható időn belül katonai beavatkozással megsemmisítem!”

Egy másik dokumentum már a legvégső határidőt is megjelölte: a katonai akciónak legkésőbb 1938. október 1-én kellett megkezdődnie.

Nem volt tehát sok idő.

A polgári demokratikus berendezkedésű Csehszlovákia népe többségében gyűlölte a fasizmust, s a haladó gondolatok útjára lépett — és ezt a hitleristák igen jól

tudták. Ennek az országnak a szétzúzása, megsemmisítése volt a nácik állandóan napirenden tartott célja, megvalósítására esztendőkön át készültek. Szerintük végre elérkezett a döntés ideje. A katonai előkészületekkel párhuzamosan a nácik Csehszlovákia külpolitikai elszigetelésére törekedtek, s e tervükben a nyugati politikusok képmutató, kétkulcsos magatartására is számítottak; emellett föl akarták szítani a köztársaság belső ellentéteit, hogy aztán a belpolitikai feszültséget a végletekig kiélezzék. Mélyen a diplomaták, politikusok és katonák tanácskozásainak árnyékában megkezdték tevékenységüket a birodalom titkos szervezetei is. Mindegyik a saját hatáskörében és a neki kiosztott területen, ám az egybehangolt útmutatások szerint. Azaz a végcéllal, hogy olyan helyzetet teremtsenek, amely indokolttá teheti a támadást.

Más szóval: alkalmazniuk kellett a már nemegyszer bevált náci taktikát, az összetűzések kierőszakolását.

Összetűzéseket vagy az összetűzések egész sorát.

A váratlan stratégiai rajtaütéstől — amely úgy csap le, mint derült égből a villám, s elfogadható igazolására nemigen van lehetőség — a nácik eltekintettek. Egy ilyen támadás a világ közvéleményében egyértelmű rosszallást válthatna ki, ami esetleg a maga kellemetlen következményeivel a Harmadik Birodalomban is válságot idézhetne elő. „Nem áll szándékomban, hogy a közeljövőben Csehszlovákiát kihívás nélkül, csupán katonai erővel semmisítsem meg. Tehát a döntést föltétlenül a csehszlovák belpolitikai helyzet alakulásának kell kikényszerítenie, vagy pedig az európai politikai események megfelelő kamatoztatásával ki kell várnunk a soha vissza nem térően kedvező alkalmat” — idézte Hitler kijelentését szóról szóra Keitel tábornok közvetlenül az inváziós tervben.

Ám ki szolgáltasson ürügyet a beavatkozásra?

A nácik minden becsstelensége úgy-ahogy összefért a becsületükkel.

A cél a fontos — mérlegelték a lehetőségeket jezsui-

ták módjára —, amely bármilyen eszközt „szentesít”. Végére a győztest senki se kérdi majd meg, milyen körülmények között robbantotta ki a háborút.

Berlin eleinte — a jelek szerint — a kihívás két lehetőségét fontolgatta: az egyedi terrorcselekmény szervezését, illetve az „elnyomott” szudétanémet tömegek mozgósítását.

Kezdetben az első változatra fordított ugyan megkülönböztetett figyelmet, ám mindmáig a történelem fehér foltja maradt, hogy kinek akarták a kezébe nyomni a gyújtózsinórt. A náci irattárakban — ha jól tudjuk ennek nincs nyoma. Talán az is szóba került, hogy merényletet kellene elkövetni Eisenlohr prágai német követ vagy Andor Hencke chargé d'affaires, azaz diplomáciai ügyvivő ellen. Később éppenséggel az az ötlet is fölvetődött, hogy a csehszlovák—német ügy angol közvetítője, lord Runciman vagy kíséretének valamelyik tagja legyen a gyilkosság áldozata. A recept lényegében egyszerű volt: végre kell hajtani a gaztettet, s elkövetésével a világ színe előtt minden további nélkül a cseheket lehet megvádolni. De ki húzza meg a revolver ravaszát vagy robbantsa föl az aknát? Nem vitás, hogy erre a feladatra Heydrich biztonsági szolgálatának, a Sicherheitsdienstnek (SD) valamelyik gyilkossági szakértőjét szemelték ki, vagy — ami ennél is valószínűbb — az elvakult henleinista szudétanémetek valamelyikére esett a választás, aki az SD tapasztalt bérgyilkosainak irányításával bizonyára nem volt volna kudarcot. No de ennek a talánynak a megfejtésén ne nagyon törjük a fejünket, mert ez az egész tárgytalanná vált. A kiválasztott merénylet kivételes „képességei”, bármilyen ügybuzgalommal készült is föl feladatára, minden fáradozása ellenére kihasználatlanok maradtak.

Berlinben, a birodalmi kancellárián ugyanis másképp döntöttek.

Az ellentétek kiélezését, a helyzet elmérgezését, aminek következményeként Németország nem tehet

majd egyebet, mint hogy „háborúval válaszoljon az arcátlan kihívásra“, a Szudétanémet Párt vállalta magára, amelynek élén Konrad Henlein, az egykori tornatanár állt. Cseh- és Morvaország területén akkor hárommillió német nemzetiségű állampolgár élt. Kilenctized részük 1938-ban — akár ilyen, akár olyan okból — Henleinhez csatlakozott. Fölkészültek arra, hogy megbontsák a köztársaság egységét, s megrendítsék a saját erejébe vetett bizalmát.

A „trójai falónak“ SDP a neve

A Szudétanémet Párt igen komolyan vette küldetését.

Wollner henleinista képviselő 1938. május 1-én a következőket mondotta:

— Taktikai okokból Henlein nem csatlakozhatott hamarabb a nemzetiszocialistákhoz. Ma már nincs szüksége arra, hogy kétszínűsködjék. A hetvenötmilliós német nemzet és Hitler birodalmi kancellár fölöttünk tartja oltalmazó karját. A szudétanémetek pontos különbséget tudnak tenni állam és kormány között, a nemzet és az állam iránti hűség közt. Ha Beneš az állam képviselője, akkor Hitler a nemzetet képviseli.

Egy héttel a részletes mozgósítás után, amelyet a csehszlovák kormány — válaszul a német kihívásokra — elrendelt, tehát 1938. május 26-án Ward Price, a londoni *Daily Mail* munkatársa érdekes, Henleinnel készített interjút közölt a lap hasábjain. Henlein az egyik kérdésre adott válaszában a fenyegetéstől sem riadt vissza:

— A szudétanémetek ügyében őszig föltétlenül megoldást kell találnunk!

Olyan mondat ez, amelynek egyértelműségéhez nem fér kétség.

Az csak természetes, hogy a köztársaság szudétanémet polgárainak ügyére már régóta a nácik két legfontosabb titkos szervezete is kiemelkedő figyelmet

fordított: az Abwehr, a katonai kémelhárító szolgálat és az SS-ista Sicherheitsdienst (SD), a biztonsági szolgálat, mégpedig főként a német—csehszlovák határ egész hosszában elhelyezett figyelőállásaik segítségével. Breslaui, drezdai, müncheni, nürnbergi és bécsi központjaik a náci célok megvalósításához aránylag könnyen megnyerték Kónrad Henlein híveit és a német nemzetiszocialista tornaegyletek tagjait. Elég volt, ha ezeknek az embereknek eszébe juttatták küldetésüket, amelynek lényegét Adolf Hitler már 1934-ben fölvázolta a német nemzetiségű kisebbség vezetői előtt:

— Ti, mozgalmunk legelső vonalának harcosai, Németország előőrseiként lehetővé teszitek számunkra, hogy fősorakoztassuk erőnket és megkezdjük harci feladataink végrehajtását... Tőletek azt várjuk, hogy messze a front előtt bizonyos akciókat szervezzetek. Nektek kell lepleznetek azokat a műveleteket, amelyek a tulajdonképpeni támadás előkészítését szolgálják. Feladatotokat úgy tekintsétek, mintha háborúban lennétek. A hadijog teljes mértékben vonatkozik rátok is. Ti alkotjátok a német nép talán legfontosabb rétegét. Én és az egész nemzet kegyelettel emlékezünk majd meg azokról, akik áldozatot hoznak a birodalom jövőjéért...

Most azonban már nem csupán arról volt szó, hogy egyéni vállalkozókat vagy kisebb városi és falusi zárt egységeket vonjanak be a mozgalomba. Az „incidensek” kierőszakolása megkövetelte az olyan elszánt henleinista előhad megszervezését, amely kész és hajlandó „nekigyürkőzni a dolognak”. Az első ilyen osztagok 1937 és 1938 fordulóján Észak- és Északkelet-Csehszlovákia, valamint Észak-Morvaország határ menti körzeteiben alakultak meg. Hogy mi volt a feladatuk? Ha majd „üt az óra”, tehát mindjárt a háború megindulásának pillanatában, hatalmukba kell keríteniük környékük határerődítményeit. Addig is a hírszerző szolgálattal összefüggő különféle feladatokat végezhetnek.

Ausztria bekebelezése, vagyis 1938 márciusa óta a Szudétanémet Párt vezetőinek a tevékenysége is feltűnően megélénkült. A határővezeti rendőrparancsnokságon megállapították, hogy a pártszervezet keretében a fölfegyverzett ordnereket (rendfenntartó erők) egészen különleges feladatokra szemelték ki, amelyeknek végképp semmi közük eredeti megbízatásukhoz: a párt gyűléseinek és rendezvényeinek megszervezéséhez, rendjének fenntartásához. Pártigazolványukba a szokásostól eltérő fényképet illesztettek. Titkos gyűléseket hívtak össze, amelyeken a párt egyszerű tagjai nem vehettek részt. Időről időre éjszakai terepgyakorlatokat tartottak. Igénybe vették őket futárszolgálatra is; a párt bizalmas természetű leveleinek kézbesítéséről, híreinek továbbításáról nagyjából éppen az ordnerek osztaga gondoskodott. Menetgyakorlataikat pontosan a katonákra vonatkozó előírások szerint végezték, s őrszolgálatban szintén a katonai fegyelmi szabályzathoz kellett a legszigorúbban alkalmazkodniuk. Az ordnerekéhez hasonló szervezetet alkottak az úgynevezett „tornászok” is, akiknek a kiképzéséről lényegében ugyanezeket mondhatjuk el.

A birodalmi német ügynökök atyai felügyelete alatt így alakult meg a csehszlovák határővezetben a gondosan kiképzett, mindenre elszánt felforgatók hadserege — valóban ötödik hadoszlop volt ez, a szó szoros értelmében ellenség az ország védőbástyáin belül. Idők múltán — ahogy közeledett a nagy erőpróba — ezeknek az osztagoknak a kiképzését egyre inkább a teljes biztonságot nyújtó német területre helyezték át. Az előkészületeknek a lehető legtovább titokban kellett maradniuk. Így aztán mind több szudétanémet indult vándorútra, hogy „munkát keressen” Németországban. A „munkaközvetítést” maguk a Szudétanémet Párt titkárságai szervezték. A határ másik oldalán ezek a válogatott legények az úgynevezett Kontrollstelléken, az az ellenőrző központokban jelentkeztek, amelyeket többnyire közvetlenül az SD és az Abwehr hivatali he-

lyiségeiben rendeztek be. Innen — miután átestek az igazoláson — az álcázott gyakorlókommandókba és a kiképző táborokba kerültek.

Canaris tábornak kémelelhárító szervezetében ezeknek az embereknek a továbbképzésével az I. csoport foglalkozott, amelyet eleinte a nemzeti kisebbségek tagozataként tartottak nyilván.

— E csoport dolgozói azt a parancsot kapták, hogy vegyék föl a kapcsolatot azoknak az országoknak a német nemzetiségű kisebbségével, amelyek megszállását a hadvezetőség előirányozta — vallotta a háború utáni kihallgatása alkalmával Rudolf Tarbuk, a tapasztalt német tudósító. — Ezeket az embereket Németországba vagy a megszállt Ausztriába szállították, ha egyébként mint diákok vagy kereskedők már nem tartózkodtak ott állandó jelleggel, s az ország különböző pontjain a fegyverek és robbanóanyagok használatára oktatták őket. Közben az érintett országokba fegyvereket is csempészttek, amelyeket bizalmi embereik vettek át megőrzésre. Háborús összetűzés esetén ezekre a bizalmiakra az a feladat várt, hogy osszák szét a fegyvereket a szervezet tagjai között, s nyugtalan-ságot, bizonytalanságot keltsenek az ellenség körében. Mindenekelőtt a hadászati szempontból fontos létesít-ményeket érintő szabotázsstevékenységgel és különböző rajtaütésekkel.

A „trójai faló” készen állt feladata teljesítésére.

A támadási parancs azonban még mindig késett.

Árnyak párviadala

Konrad Henlein 1938. június 3-án Berlinbe érkezett.

Nagy sietve és titokban — mint ahogy ez már az utóbbi időkben szokásává vált. Programjának első pontjaként fölkereste a Volksdeutsche Mittelstelle (VOMi) főnökét. Ez a szervezet eredetileg a kelet-európai országokban élő német kisebbség kulturális,

jogi és gazdasági ügyeivel, valamint Németországba történő visszatelepítésük lehetőségeivel foglalkozott. Idővel — az SS-tisztek irányítása alatt — mindinkább eltért eredeti rendeltetésétől, s a Sicherheitsdienstnek valamiféle vadhajtása lett. Henlein mostani látogatásakor Lorenz SS-Obergruppenführer állt a VOMi élén. Tárgyalásukon megvitatták a Szudétanémet Pártnak a csehszlovák kormánnyal szemben alkalmazandó további taktikáját, no meg az is szóba került, hogy miképpen biztosítsák kettőjük állandó kapcsolatának fenntartását.

Párbeszédükből idézünk:

Henlein: A háború kitörése esetén nemigen lesz rá lehetőség, hogy közöljem utasításaimat az SDP kerületi vezetőivel, de nem szervezhetem meg a kölcsönös információcserét sem velük, sem önnel. A csehek ezt megakadályozzák.

Lorenz: Ez igaz; mindenképpen egyet kell értenem az ön véleményével. Mit tanácsol tehát? Konkrét javaslatokkal jött hozzám?

Henlein: Úgy gondolom, az volna a leghelyesebb, ha az ön utasításai egyenesen Bad Elsterbe érkeznének, ahol már most építjük az SDP valamennyi kerületében kijelölt bizalmiak központját. Elképzelésem a következő: minden kerületünk érinti az államhatárt, s minden körzetünkben biztosítani tudjuk a zavartalan határforgalmat. Tehát a legrövidebb időn belül odaát is kiépítjük bizalmi embereink kerületenkénti szervezeteinek hálózatát. Tőlük az összekötő láncolat német területen közvetlenül Bad Elsterig terjed majd, s ugyanezen az úton kapják meg az információkat a mi kerületeink. A kapcsolatot gyorsan és biztonságosan hozzuk létre. Minden tájékoztatás kizárólag szóbelileg történik.

Lorenz pár pillanatig fontolgatott, majd elismerő fejbőlintással hagyta jóvá Henlein elgondolását.

Hát persze! ... Hiszen tényleg ügyesen kieszelt terv volt ez. Úgy tűnt, megvalósításának semmi sem állhatja útját.

Csakhogynálunk sem tétlenkedtek azok a nem mindennapi feladatokkal megbízott emberek, akik nemigen szoktak foglalkozásukkal a névjegyükön büszkélkedni. A birodalom területén végrehajtott lázas előkészületek a csehszlovák hírszerző szolgálat figyelmét sem kerülték el. A németországi szervezetekbe beépített legtapasztaltabb ügynökök éberségre intettek. Értékes eredményeket hozott az itthoni felderítő tevékenység is, mivelhogy az úgynevezett „kettesnek”, a csehszlovák vezérkar 2. ügyosztályának a munkatársai állandóan a határ menti körzetekben cirkáltak.

— Megfigyeltük például — jelentette a hírszerző szolgálat egyik tisztje —, hogy az Abwehr immár nem a békeidőkben szokásos feladatokkal foglalkozik, s az egész szervezetet háborús készütségbe helyezték. Ami bennünket illet, mindenekelőtt azokat a tapasztalatokat hasznosítottuk, amelyeket Ausztria megszállásának idején szereztünk. Közvetlenül az Anschluss előtt ugyanis, amint akkor megállapítottuk, a Hundertschaftok, ezek a különleges századok különböző kiképzési irányelveket dolgoztak ki, s a parancsokat rádiótávíró útján továbbították. Az úgynevezett szudétanémet válság kezdetén ugyanezek a jelenségek, ezek a parancsosztogatások ismétlődtek. Elrendeltük lehallgatásukat. Mint érdekességet hadd említsem meg, hogy a német összekötő tisztek egészen nyíltan beszéltek egymással, mi pedig részint minden szavukat följegyeztük, részint értesüléseink felhasználásával pontos grafikonokat készítettünk. Így aztán a német egységek felvonulási iránya alapján nem volt túl nehéz meghatároznunk, honnan várható majd az esetleges támadás, hol összpontosítják erőiket és merre húzódnak az információs és az összeköttetést biztosító csatornáik.

A hírszerzők arról is értesültek, hogy a határállomásokon feltűnően megnövekedett a német vámtisztek száma. Határőreinket érdekelni kezdte a dolog, s hamarosan földerítették, hogy a német vámszolgálatnak

ezek az új „erősítései“ szemlátomást nem értenek a mesterségükhöz. Nem csoda. Hiszen őket nem a vámvizsgálat teendőire oktatták ki, hanem a német hadsereg jól kiképzett katonáiként vezényelték a határra. Azért küldték őket ide, hogy közvetlenül a helyszínen rendezzék be figyelőállásaikat. A Wehrmacht főparancsnokságán a határvonalat szakaszokra osztották, amelyek mindegyikét egy-egy tiszt irányításával ellenőriztették. Ez az új szervezet a „megerősített határ-ellenőrző szolgálat“ néven vált ismertté, s rendszeres gyakorlatoztatással tartották állandó készenlétben.

A csehszlovák vezérkar 2. ügyosztályának irodáiban — körülbelül az idő tájt, amikor Henlein Berlinben Lorenzcal tanácskozott — számos intézkedést dolgoztak ki a Szudétanémet Párt feltételezett akcióinak esetére, különösen arra, ha a henleinisták mozgalma felkeléssé szélesedik vagy háborús összetűzést robbant ki. A hírszerző és kémelhárító szolgálat tisztjei — a legújabb értesülések birtokában, valamint a szudétanémet ügyvel kapcsolatban hosszú éveken át szerzett tapasztalataik alapján — úgy számították, hogy a henleinisták esetleg bekövetkező puccsának vagy egyéb államellenes tömegmegmozdulásának gócait a SDP járási és kerületi titkárságain kell majd keresni.

Nem tévedtek.

Hogy mi volt a javasolt intézkedések célja? Ha tehát kitör a válság, az a legfontosabb, hogy a titkárságok közt szakadjon meg a kapcsolat, és lehetetlenné vagy legalábbis kockázatosabbá váljék a futárszolgálat. A katonai hírszerző szervek kidolgozták a „zavaró vonalak“ rendszerét, amely — amint tudjuk — 1938 szeptemberében igen hatásosnak bizonyult. Ilyképpen Henleinnek az a terve, hogy kiépíti saját összekötő hálózatát, mégsem valósult meg abban a formában és mértékben, ahogy ő elképzelte.

Utolsó berlini tanácskozásait követően, 1938 nyarán Henlein riadóztatta híveit. A Szudétanémet Párt pedig mozgósította a tagságot. A Sicherheitsdienst és az Abwehr szervezetein kívül újabb titkos fegyvertárs is a szudétanémetek segítségére sietett: a propaganda. Az éveken át alig leplezett gyűlölet nyílt csehszlovák-ellenes tömegmozgalomba torkollott. Goebbels propagandája, a „hetedik nagyhatalom” korhadtt államnak tüntette föl a világ előtt Csehszlovákiát, amely politikájával egész Európa biztonságát és békéjét fenyegeti. Ebben az országban, amely a „versailles-i tévedésnek” köszönheti létét, elterpeszkedtek a bolsevikok — mármint Goebbels szerint —, akik innen akarják igazgatni a földrész nyugati felét. „A bolsevizmus eme repülőgépanyahajóján” — állította a német sajtó és rádió — az oroszok már megépítették repülőtereik egész hálózatát, s az országot orosz katonák árasztották el. A békészerető Németország—Európa biztonsága érdekében — nem nézheti tovább ölbe tett kézzel ezeket az állapotokat.

Chebben, a henleinista mozgalom főhadiszállásán akkortájt dolgozták ki azt a tervet, amely a párttagság általános készenlétének elrendelésére vonatkozó s a köztársaság összes németlakta területét érintő intézkedéseket tartalmazta. Ezek egyike szerint minden esetben haladéktalanul egybe kell majd hívni a pártszervezetek élén álló tisztségviselőket, a tömbparancsnokokat és az ordnereket, ha erre szükség mutatkozik. Intézkedett a terv különleges kiképző táborok létesítéséről is, ahol hangsúlyozottan és mindenekelőtt a hírszolgálatral összefüggő feladatokra kell fölkészíteni azokat a párttagokat, akik motorkerékpárral, autóval vagy kerékpárral rendelkeznek. A mintegy hatvan válogatott henleinista bizalmas libereci összejövetelén Oberlik szudétanémet képviselő arra szólította föl a megjelent vezető pártembereket, hogy készítsék elő fegyvereiket,

mert — amint mondotta — a szeptember 28. és október 1. közti napok valamelyikén kitör a felkelés.

Véletlenül fölvetett, csak amolyan légből kapott határnapok voltak ezek?

Vajon tudták-e már akkor a henleinista vezetők, vagy legalább valamelyikük hallotta-e már, hogy Hitler is ugyanezt a határidőt szabta ki?

Az események túlzott felgyorsítása azonban egyelőre nem volt kívánatos.

Összetűzések kierőszakolása? ... Az igen; ám kizárólag Berlin jóváhagyásával és megfontoltan. Semmiféle egyéni, idő előtti vagy éppenséggel elkapkodott vállalkozás! ... Elvégre Hitler egész világosan megmondta Karl Hermann Franknak, amikor Breslauban találkoztak:

— Kitartani és várni!

A vezényszó, amely „a fedezékekből rohamra küldi a csapatokat”, még nem hangzott el. Tehát vigyázat, nehogy bármi is kockáztathassa a jól előkészített akciók sikerét!

Gondosan megtervezett útja volt ez Csehszlovákia lerohanásának.

A szudétanémet élharcosok felkészülten várták, milyen szerepet bízna rájuk a birodalmi rendezők. Kiállnak ők — ha kell — a rivaldafénybe is, ám akár a háttérben is engedelmesen meghúzódhatnak. Vállalnak ők fő- és epizódszerepet egyaránt. Gondolkodásmódjukról később — 1941 márciusában Bécsben — Henlein gát lástalan őszinteséggel így nyilatkozott:

— Hogy megszabaduljunk a csehek okvetetlenkedésétől, hazugságra kényszerültünk, s megtagadtuk hűségünket a nemzetiszocialista ügyhöz. A legszívesebben nyíltan vallottuk volna magunkat nemzetiszocialistáknak. Kérdés azonban, hogy aztán képesek lennénk-e végrehajtani feladatunkat: Csehszlovákia megsemmisítését.

Egyelőre tehát szándékaikat és érzelmeiket legalább úgy-ahogy leplezniük kellett. A Jizera-hegység alján el-

terülő Desnában megrendezett összejövetelükön Henlein már 1936 augusztusában rámutatott, hogy vannak dolgok, amelyeket nem lehet nyilvánosságra hozni, mint ahogy a saját hadállásokban sem szokás a készülő támadásról két nappal előtte beszélni. Ennek az elvnek a tiszteletben tartása azonban, úgy tűnik, csupán Csehszlovákia földjén volt kötelező, mert másutt, más alkalmakkor nem éppen féltő gonddal ragaszkodtak hozzá. Konrad Henlein például körülbelül ugyanabban az időben Angliában járt, ahol közölte vendéglátóival, hogy „a szudétanémetek gyökeres változásokat követelő fellépésének lehetetlen útját állni, s immár nem lehet lecsillapítani azt a nyugtalanságot, amelynek következményeként éppúgy kirobbanhat a polgárháború, ahogy ez Spanyolországban történt“. Ugyanezt dr. Janowski, amikor — szintén 1938-ban — a dél-afrikai Natálba látogatott, még tömörebben fogalmazta meg: „Ha a szudétanémetek ez esztendő teléig nem kapnak önkormányzatot, Csehszlovákia második Spanyolországgá változik.“

Később ezek az emberek már nemcsak nyilatkoztak, hanem cselekedtek is.

Henlein dolgozószobájában, ahonnan a politikai ügyeket irányította, a háború után szigorúan titkos dokumentumot találtak, amely valamennyi érdekelt szerv munkafeladatait foglalta össze. A dokumentum a „Szervezett akciók alapvető terve“ címet viseli, s azokat a részletekig kidolgozott elgondolásokat tartalmazza, amelyek az „incidensek“ kierőszakolásának recept-jéül szolgálhattak. „A szudétanémetek vezére — mutat rá a terv a követendő magatartás különböző módozatainak lehetőségeire — már minden alkalmat megragadott a szudétanémet kérdés békés megoldására. Már jóval korábban föltártuk az egész világ előtt a szudétanémet kérdést, amelynek megoldatlansága a leg súlyosabban veszélyezteti a valódi és tartós békét... A Szudétanémet Párt vezére kérni fogja a népszavazás elrendelését. Számítanunk kell azonban arra, hogy

a csehek ezt a követelést elutasítják. Ennek figyelembevételével — a Führerrel egyetértésben — olyképpen kell majd megítélnünk a helyzetet, hogy elérkezett a pillanat, amikor a Szudétanémet Párt vezérének meg kell tennie a döntő, forradalmi lépést: kijelenti, hogy a csehszlovák állam törvényeit nem tekinti kötelezőnek, és segítséget kér az európai nagyhatalmak kormányaitól... vagy csupán a német birodalomtól. Ez esetben azt is számításba kell vennünk, hogy a csehek végső esetben erőszakos intézkedésekkel válaszolnak erre a lépésre. Ez még inkább indokolttá teszi, hogy a Szudétanémet Párt vezére most már szabadon folytathassa tárgyalásait. Ezáltal a német birodalomnak — a nemzetiségi törvény értelmében — szükségszerűen gyakorolnia kell azt a jogát és teljesítenie kell azt a kötelességét, hogy rendet teremtsen Csehszlovákiában.

Egyszóval „incidens“, ahogy a partitúra előírja.

Egyébként a dokumentumon keltezés nincs.

Valószínűleg 1938 tavaszutóján vagy nyarának elején fogalmazták meg. Ami a következő hetekben történt, az már voltaképpen nem egyéb, mint a részletek kidolgozása, a főpróba — és maga a támadás...

Bekövetkezett az, amit az előrelátók elkerülhetetlennek tartottak.

Csehszlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága felhívással fordult a köztársaság lakosságához, amelyet — Klement Gottwald és Rudolf Appelt aláírásával — a *Rote Fahne* 1938. augusztus 28-án közölt:

„Őrizzétek meg továbbra is higgadtságtokat. Éppen most, amikor a henleinista vezetők türelmetlenül várják az »incidenseket«, semmi esetre se válaszoljatok a kihívásokra! Jól tudjuk, mi történik ezekben a napokban. Szilárdan állunk őrt az ország védőbástyáin, s kitartunk helyünkön, nehogy olyasmi történjék, ami hozzásegítené a köztársaság ellenségeit, hogy döntő módon megerősíthessék hatalmi pozícióikat. Lakossá-

gunk, pártunk tagsága semmiképp se ragadtassa magát könnyelmű cselekedetekre, mert az elvetemült fasiszta ellenség az adott helyzetben éppen erre vár, éppen ilyen meggondolatlan tetteket szeretne kierőszo-
kolni.

Legyetek egységesek, megfontoltak és elszántak!”

Egység, megfontoltság, elszántság . . .

Három emberi tulajdonság; a soron következő idő-
szakban mind a háromra igazán nagy szükség volt.

Második rész

A vihar előestéjén

A vidnavai csempészek

Az 1938-as esztendő augusztusának azon a napján lélegzeni is alig lehetett.

A Jeseník közelében megbújó Vidnava falu határ-
őreinek szolgálati helyiségében szinte ájólítóan fullasztó volt a forróság. A mozdulatlan levegőben csak a legyek zümmögtek, hol álmosítóan, hol ingerültebben, az oktan állatok makacsságával ostromolva az ablaktáblákat.

— Átkozott hőség! — lépett az őrszobába Karel Weingart csendőr főtörzsőrmester, levette a sapkáját, megtörölgette zsebkendőjével a sapka átizzadt belsejét, és a fogasra akasztotta.

— Hja, a szolgálat az ugye szolgálat! — állt föl keserves sóhaj kíséretében a kis asztaltól jelentéstételre Dostál őrmester. Éppen most érkezett meg Brnóból a géptávirat. Szigorítanunk kell a határforgalom ellenőrzését.

Weingart főtörzsőrmester fáradt mozdulattal telepedt le a székre.

— Mutassa!

Mindketten az Államvédelmi Testület kötelékébe tartoztak, s ezen a feszültségtől és melegtől izzó nyáron fokozott felelősséggel kellett vigyázniuk ennek a határszakasznak a biztonságára. A henleinisták mind nagyobb és merészebb követelésekkel álltak elő, a hitleri Németország szabadságot ígért nekik, s Csehszlovákiát

fenyegette. A vidnavai határszakasz lényegében már akkor a harctér előterepe volt.

Akárcsak az egész szudétanémet vidék.

A brnói főparancsnokság géptávirata tényeket közölt, és rendelkezett. Megtörtént. Be kell avatkoznia! A hírszerző szolgálat ugyanis megállapította, hogy a henleinisták fegyveres felkelésre készülnek. Minden jel arra vall, hogy a legközelebbi napokban nagyobb mennyiségű fegyvert csempésznek át a birodalomból a köztársaságba. Tehát minden gyanús személyt ketőztött éberséggel kell megfigyelés alatt tartani.

— Egyébként mi újság? — kérdezte Weingart, és unottan lapozta föl a *České slovo*t.

— Semmi különös.

A főtörzsőrmester — mint akinek másutt járnak a gondolatai — gépiesen futotta át a legfeltűnőbb szedésű címeket: „A Szudétanémet Párt megbízottja folytatja tárgyalásait a kormánnyal”; „Lord Runciman fölkereste a köztársasági elnököt”; „Anglia engedékenységre int” ...

— Délután ki lépte át a határt? — fordult Weingart ismét Dostálhoz.

— Az öreg Wolf, Neubauer, Žáčková, no és ... Várjunk csak? ... Igen ... Langer és Kluger; ők már kétszer ... Együtt fuvarozzák a gabonát.

— A mai naptól mindenkit figyelniünk kell. Különösen a németeket. Hajlandó a nyakát tenni rá, hogy közülük egy sem csempész?

— Azt már nem!

— Vrbský! ... kiáltott át Weingart a szomszéd szobába.

— Igen, főtörzsőrmester úr! — jelentkezett a vidnavai őrs harmadik tagja.

— Elindulnak, Dostállal kettesben, egy kis rendkívüli körsétára! Főleg a malom környékén nézzenek szét, aztán ha megkerülték: irány az erdő! Mindenkit, aki a határ közelében ténfereg, vizsgáljanak át. Az idevalóslakat is. Megértették?

— Parancs, főtörzsőrmester úr!

Igazítottak az egyenruhájukon, vállukra vették a pus-kájukat, s kimentek a tűző naptól fülledt délutáni hő-ségbe. Útjuk faházak közt vezetett, majd a malomárok-hoz lejtősödött, amelynek partján Rudolf Gottwald vidnavai molnár portája állt. Innen aztán ösvény kí-gyózott föl az erdőig.

Föntről eléjük tárult az egész tájék.

— Nicsak! — ragadta meg a szuszogó Dostál őrmes-ter mellette ballagó társa karját. — Ezek már harmad-szor fordulnak.

— Kicsodák?

— Ugyan kik? Hát Langer meg Kluger. Nem látod?

A dűlőúton lovas szekér közeledett. Rajta gabonaké-vék. De csak úgy szekérderékig. A gyeplőt a magasabb, napbarnított férfi tartotta, az alacsonyabb és vállasabb valamivel hátrább baktatott utána.

— Nézzük csak meg őket közelebbről! — intett az őrmester.

Megvárták, amíg a szekér az erdei útra kanyarodik, s váratlanul előléptek alkalmi rejtekükből.

A fuvaros arca egy pillanatra görcsbe rándult az ijedtségtől, de hamarosan összeszedte magát.

— ... untág, Herr Wachmeister! — köszönt jó han-gosan, és gyorsan lekapta a sapkáját. Dostál úgy talál-ta, mintha túlzott tisztelet volna ebben a köszöntésben. Hiszen az itteni németek többsége már régóta nem viselkedett a csendőrökkel ilyen illedelmesen. A másik férfi ugyancsak idegesen gyömöszölgette a markában tartott sapkát, és zavartan tekingetett szét.

— Jó napot! — válaszolta Dostál. — Amint látom, igencsak igyekeznek ezzel a behordással. Nemde? A nagy sietségben még csak a szekeret se rakták meg rendesen. Nem kár ilyen félszekérnyi terhet fuvaroz-gatni?

— Fordulunk, őrmester ör, mihelyt a kötözők ősz-szehordanak néhány kévét. Nagyon kell sietnünk. Mi-előbb földél alatt akarjuk tudni azt a kis termést.

Mielőtt kitör a vihar... — Langer föl nézett az égboltra, s fürkészve vizsgálgatta a felhőket. — Kutya meleg van ma!... — próbálta másra terelni a szót.

Dostál lassan körüljárta a szekeret. Egyelőre semmi gyanúsat nem vett észre. No de annak a másiknak, Klugernak azzal a sunyi ábrázatával sehogy se tudott megbékélni.

— Nos, hadd lássuk! — szólalt meg végül is az őrmester. — Dobáljanak csak le a szekérről egypár kévét!

Langer most már végképp nem tudta leplezni izgalmát.

— Miért, őrmester úr? Hiszen utóvégre... — dadogta.

— Tegye, amit mondtam! — szakította félbe Dostál.

Langer fölkapaszkodott a szekérre, s megfogta a villát.

— Gyerünk csak, Kluger! Segítsen! Hol van?... — intézkedett a csendőr. — Ó, azt a hétszentségit! Hova tűnt ez az ember?

Klugernak nyoma veszett; mint akit elnyelt a föld. Persze, itt az erdő, alig pár ugrásnyira...

— Úgy látszik, a barátja cserbenhagyta magát, Langer!... Kezdheti!

A német kelletlenül dobálta le a rakományt. Verejtékezett, sopánkodott és dohogott. Földre huppant az első kéve, aztán a második... s a harmadik meg a negyedik alatt egyszerre csak megvillant egy zöldesbarna katonai hátizsák fémcsatja. Mellette még egy...

— Lám, lám!... Miféle dugáru ez?

A hórihorgas német nem válaszolt az őrmester kérdésére; mereven bámult a semmibe, s olyan szorosan markolászta a villa nyelét, hogy még a csuklója is belefehéredett.

— Ugorjon csak le onnan! — parancsolta az őrmester. — Magunk akarunk meggyőződni róla, hogy miféle portéka ez voltaképpen... — Vlágya, bontsd ki azt a csomagot!

Vrbský föl pattant a szekérre, szétnyitotta a hátizsákot, amelyből egy viaszosvászonba bugyolált valamit vett ki — egy német katonai pisztolyt.

— Ha jól számolom — jelentette —, legalább húsz van benne. S a másikban ugyanennyi. Nézz ide!

Itt már nem volt mit tisztázni.

— Tehát így vagyunk, Langer! — bólogatott az őrmester s kibiztosította szolgálati revolverét. — Tetten értük. Ez bizony csempészet a javából, tiltott fegyvertartással súlyosbítva. Velünk jön az őrszobára. Aztán semmi ostobaság! Ne higgye, hogy sikerül kereket oldania, mint Klugernak...

A vihar ezen a napon elkerülte ezt a tájat.

Estére jócskán enyhült a hőség, s mindenki tele tüdővel szívta magába az üdítő, tiszta levegőt.

A brnói csendőr-főparancsnokságon ezekben az órákban kopogtatta le a távgépíró a következő jelentést:

„Ma 16,55 órakor a német birodalom és a köztársaság államhatárának egyik átkelőhelyén Dostál Vladimír és Vrbský Vladislav csendőr őrmesterek föltartóztatták a német nemzetiségű Langer Anton vidnavai földműves gabonával rakott szekerét. Langer — állítása szerint — a határ másik oldalán levő földjéről a learatott gabonát hordta be. Ellenőrzéskor a gabonakévék alól két hátizsák került elő, amelyek a német birodalmi hadseregben rendszeresített, a Deutsche Werke Erfurt gyár védjegyével ellátott 40 darab pisztolyt tartalmaztak, egyenként 50—50 darab éles tölténnyel. Langer társa, a szintén német nemzetiségű Kluger Paul átszökött Németország területére. Langert az Államvédelmi Testület járőrei letartóztatták, s a további kihallgatás lefolytatása végett átadták a frývaldovi járási csendőrőrsnek, ahova a lefoglalt csempészárut is továbbítottuk.

Weingart Karel,
csendőr főtörzsőrmester“

S végül még a dátum: „Vidnava, 1938. augusztus 12.“

De Paul Kluger sem tétlenkedett.

Pár perccel azután, hogy megszökött a csendőröktől, visszament a határ német oldalára, és figyelmeztette a fegyverszállítmányozókat. Így hát a náciik egész titkos hálózata máris működésbe lépett. Túl nagy volt a kockázat; nem várhatta tétlenül a fejleményeket.

Igen ám, csak hogy a Harmadik Birodalom legtitkosabb szervezetei által előkészített titkos akciók kedvező kilátásait hovatovább homályba burkolták a túloldalról átgomolyó felhők. A csehszlovák hírszerző szolgálat ugyanis — a legkülönbözőbb információs csatornákon át — már jóval előbb meglehetősen pontos értesüléseket szerzett arról, hogy Németország titokban — és nem éppen jelentéktelen mennyiségben — fegyvereket küld a szudétanémeteknek. A vidnavai csendőrőrs sikere — ha csupán félsikere is — szolgáltatta erre az első cáfolhatatlan bizonyítékot. Lerántotta a leplet a köztársaság megdöntésére irányuló hitlerista összeküvésről. Az őrizetbe vett Anton Langer kihallgatásakor egy pillanatig sem tagadta bűnösségét, s bevallotta, hogy a pisztolyokat Rudolf Gottwald vidnavai molnárnak kellett volna átadnia. Gottwald malmának átkutatásakor igen sok olyan göngyöleg került elő, amelybe a pisztolyokat csomagolták. A hirtelenében megrakott tűz nem hamvasztotta el nyomtalanul a jókora papírhalmazt. Újabb bizonyíték, hogy a lefoglalt küldemény semmi esetre se volt az első, de bizonyára az utolsó sem. Gottwald molnár elmondotta: a fegyverek a Gestapo (Geheime Staatspolizei) neissei (ma: Nysa Lengyelországban) központjától érkeztek, hogy a szudétanémetek fegyveres felkelése esetén rendelkezésre álljanak. Végül a molnár azt is elárulta, hogy röviddel ezelőtt tíz pisztolyt már elküldött Erwin Hauke cukrászsegédnek Frývaldovba (a mai Jeseníkbe).

Az államellenes szervezkedés kuszált szálai lassanként kibogozódtak.

A szélesebb körű vizsgálat már csak néhány további részlettel egészítette ki az összeállt képet. Erwin Haukénak, a járási Turnverein elnökének kihallgatása a maga megdöbbenő valóságában világított rá az egész ügy súlyosságára. A cukrászsegéd lakásán tartott házkutatás alkalmával a rendőrségi szervek valóban megtalálták azt a tíz pisztolyt, amelyet Gottwald molnártól kapott; a pisztolyokat paraffinnal bevonta cukrászati készítmények formájában. Erwin Hauke a továbbiak során beismerte, hogy ő és Hackenberg, a munkaadója Németországból — konkrétan Breslauból (Vratislavból, a mai Wrocławból), az ottani Abwehr-stellétől — parancsot kapott, amelynek értelmében a köztársaság területén meg kellett alakítaniuk a Militär Organisationt, ezt a félig-meddig katonai jellegű titkos különítményt. E titkos szervezet élén Ernst Hackenberg frývaldovi cukrászmester állt, aki közvetlen kapcsolatot tartott fön­n dr. Fischerrel és dr. Schallow­skival, az SA breslaui hírszerző szolgálatának tisztjeivel. Csehszlovákia és Németország háborús össze­ütközése esetén a Militär Organisation osztagaira várt az a feladat, hogy hátba támadják a csehszlovák hadsereget, ostromgyűrűbe fogják a határmenti erő­dítéseket, de legalább arra vigyázzanak, nehogy azokat a mozgósítás elrendelésekor a csehszlovák kato­naság megszállhassa. A náci tervek a Militär Organisa­tionnak szánták azt a szerepet is, hogy egységei a válságos pillanatban tegyék használhatatlanná a vas­utakat, országutakat és hidakat, szállják meg a csend­őrség és rendőrség őrházait, valamint az állami intéz­mények és hatóságok épületeit. Hackenberg és Hauke ezekre a feladatokra a legmegbízhatóbb szudétanéme­tek közül válogatták össze a maguk embereit, akiket aztán titokban Németországba küldtek, ahol katonai kiképzésben részesültek.

Többen — a vidnavai eseményekig — már mint mindenre elszánt harcosok tértek haza a birodalomból.

Kiképzésük ugyanis már 1938 júliusában megkezdő-

dött. A kiválasztottak bemelegítőül egy rövidebb, általában egynapos gyakorlaton vettek részt, amelyet a csehszlovák határ közvetlen közelében levő Kunzendorf porosz község melletti kőbányában tartottak. Itt a pisztoly és a kézigránát kezelésére tanították meg őket. Innen egy nyolcnapos tanfolyamra a berlin—breslaui műúttól nem messze felépített neuhammeri táborba távoztak. A táborban a legszigorúbb katonai fegyelem uralkodott, s a kiképzést birodalmi tisztek irányították. A szudétanémet fajtestvérek itt nemcsak éleslövészettel foglalkoztak, de a harctéri feltételeknek megfelelő rohamgyakorlatokat is végeztek. A terepen a könnyű tüzfegyverekkel fölszerelt csehszlovák erődítések pontos modelljei álltak, s a tanfolyam résztvevői azt gyakorolták, hogyan lehet azokat rohammal elfoglalni, és miképpen tehetik ártalmatlanná vagy semmisíthetik meg a drótakadályokat. Nem hiányzott a programból a vasutak, hidak és országutak felrobbantásának, valamint az épületek lerombolásának, aláaknázásának elsajátítása sem. A tapasztalt tűzszerészek beavatták hálás tanítványaikat a leghatásosabb gyújtókeverékek előállításának rejtelseibe, s kioktatták őket, hogyan bányanak a robbanóanyagokkal, milyen fortélyokkal tökéletesíthetik szabotázstevékenységet. Mindez a pontosan meghatározott és egységes irányelvek szellemében történt.

Miután a szudétanémet önkéntesek megtanulták mindazt, amit az adott pillanatban végrehajtandó harci feladataikkal és felforgató tevékenységükkel összefüggésben tudniuk kell, arról is fölvilágosították őket, hogy egyelőre mint hírszerzők és kémek hasznosíthatják a neuhammeri táborban szerzett ismereteiket. No és a tanfolyam minden „végzett növendéke” arra nézve is utasítást kapott, hogy háborús összetűzés esetén haladéktalanul föl kell vennie a harcot, s tettere készen kell állnia majd a cseh helyőrségek és erődítmények megsemmisítésére. Megadták a jelszót, amelyre bátran fölfedheti kilétét, és mindegyikük megkapta a kódolt

utasításokat arról, hogy a riadó elrendelésekor hol veheti át fegyverét, hol találja meg parancsnokát. S végül mindnyájan letették az előírt esküt, hogy hűséggel szolgálják Adolf Hitlert, a német birodalmi haderő főparancsnokát.

Hazájuk elárulásának esküje volt ez.

A köztársaság iránti gyűlölet esküje...

A vidnavai csempészek ügyének vizsgálata teljes terjedelmében és mélységében rávilágított az állam biztonságát, védelmi képességét fenyegető ellenséges akciókra. Nemsokára a katonai hírszolgálat szervei is foglalkozni kezdtek az ügygel. Ismét bebizonyosodott, hogy a henleinisták valóban gátlástalanul vállalták a hitleri Németország „ötödik hadoszlopának” szerepét, s készen állnak a köztársaság hátbatámadására. Hiszen a letartóztatottak valamennyien a Szudétanémet Párt tagjai vagy éppenséggel vezető tisztségviselői voltak. Csehszlovákia immár cáfolhatatlan bizonyítékok birtokában mutathatott rá Németország és Henlein ellenséges céljaira, a helyzet kiélezését siettető szándékaira.

S a következő hetek újabb és újabb bizonyítékokkal szolgáltak.

Szeptember 1-én a pénzügyőrség a Nisa menti Hrádekban őrizetbe vette a szudétanémet Felnert, aki 250 kiskaliberű töltényt hozott át Németországból.

Szeptember 3-án Kirschner német nemzetiségű hodkovicei lakos beismerte, hogy a Walther gyártmányú pisztolyokat azért hozta Németországból, mert le akar számolni a község kommunistáival.

Ugyanezen a napon összetűzésre került sor a hrádeki vámhivatalban, amikor a vámőrök elkobozták Pirtzkal jabloneci kereskedőtől a nála talált Walther gyártmányú pisztolyt. A kereskedő társa letartóztatásakor dulakodni kezdett, majd sikerült átszöknie vissza, német területre.

E hónap 5-én a vejprtyi pénzügyőrök két 6,35-ös kaliberű pisztolyt és 1300 db töltényt koboztak el egy

szudétanémet lakostól; az őrizetbe vett henleinista bevallotta, hogy nem ez az első szállítmány, amelyet Csehszlovákiába csempészett.

Másnap, szeptember 6-án éjszaka a pénzügyőrök Krásná Loučka község közelében, az Opavicán át vezető Wittmann híd körül gyanús alakokat vettek észre, akik nehéz batyukat cipeltek. Az elkerülhetetlen fegyveres csetepaté során a csempészek addig hátráltak, amíg csak vissza nem tértek a német oldalra. Egyik elhagyott batyujukat a pénzügyőrök megtalálták: 9 mm-es Bergmann gyártmányú automata pisztolyokat, néhány tölténytárat és több ezer töltényt tartalmazott.

Tehát Csehszlovákia már 1938 augusztusában tudott a szudétanémeteknek, a köztársaság állampolgárainak a náci érdekek szolgálatába állított aknamunkájáról. Az illetékesek vajon gondosan föl mérték-e a mind súlyosabb helyzet várható következményeit, szembefordultak-e a megdöbbentő tényekkel? Nem állíthatjuk, hogy a leghatározottabban és kellő felelősségtudattal. A vidnavai esetről például a lapok egyetlen szót sem közöltek. Nem olvashattunk egyetlen riportot sem a letartóztatott henleinistákról, de a vizsgálatok eredményéről sem találtunk hivatalos közleményt az újságok hasábjain.

Ám nézzük csak: mi történt a kézzelfogható bizonyítékokkal, az elkobzott fegyverekkel?

Valamivel később, az 1938-as esztendő szeptemberének végén, a kiéleződött válság napjainak egyikén két külön gép szállt föl a ruzyňi repülőtérről, fedélzetükön a lefoglalt fegyverekkel és a fegyverszakértők véleményét tartalmazó irattáskával. Az egyik Párizsba, a másik Londonba igyekezett.

Corpus delicti Európa részére.

Csak hogy a bizonyítékok betérjesztésének határideje akkor már lejárt.

Nyugat-Európa már nem volt kíváncsi Csehszlovákia bizonyítékaira.

Egy hónappal korábban, vagyis augusztusban az ügy

ésszerű rendezésére még számos lehetőség adódott. Az európai politika égen olyannyira változékony volt a felhőzet, hogy még a diplomácia legtapasztaltabb meteorológusai sem vállalkoztak jóslatokra, ők sem tudták megmondani, hogy esetleg már a legközelebbi órákban is merre sodorhatja a gyülekező viharfelhőket egy hirtelen szélroham. A vidnavai eset igen-igen keletlennek válhatott volna Németország számára. Ez a magyarázata annak, hogy Paul Kluger, a vidnavai csempész, aki csak csodával határos módon szabadult meg a bebörtönzéstől, miért lármázta föl oly sürgősen németországi bűntársait. Utóvégre — ami az adott helyzetben az ügy megoldását illeti — a német testvérek mégse engedhetik át a kezdeményezést a cseheknek. De milyen legyen ez a megoldás? — tették föl a kérdést Breslauban, Berlinben és a Szudétanémet Párt központjaiban.

Mindenesetre jellemző a meghozott döntés.

Dr. Fritz Köllner és Karl Hermann Frank a *Rundschau* augusztus 26-i számában felhívással fordult valamennyi szudétanémethez. Ellenállásra szólították föl fajtestvéreiket, s már eleve elhárították a felelősséget mind a maguk, mind a Szudétanémet Párt részéről azokért a cselekedetekért, amelyeket a párt tagjai a „rájuk kényszerített” helyzetben netán elkövetnek.

Ezzel tehát — ha nem is közvetlenül — kisajátították maguknak a „jogot az önvédelemre”.

Hogy a felhívás pont ezen a napon jelent meg, ez aligha volt a véletlen műve.

Mint ahogy azt sem minősíthetjük véletlennek, hogy ezt a bizonyos szózatot éppen Köllner és K. H. Frank, a szudétanémet mozgalom két legelszántabb harcosa, Himmlernek és SS állambiztonsági szolgálatának két lehangosabb prókátora írta alá. Felhívásuk támogatására a birodalmi sajtó azonnal működésbe lépett; „dokumentumokat” közölt a csehszlovákiai kommunista államfordulat előkészületeiről, és így jó előre igazolta a henleinista ellenintézkedések jogosultságát.

Nem hiába hirdette meg Delbrück tábornok minden németlakta területen követendő elvként: „A legjobb védekezés a támadás!”

May képviselő bemutatkozik

Az olomouci kerületi bíróság a Moravská Ostrava-i rendőrigazgatóságnak 1938. augusztus 22-én küldött átíratában elrendelte, hogy vegye őrizetbe azt a huszonöt személyt, aki — amint ez a vidnavai ügy kivizsgálásakor bebizonyosodott — államellenes bűntett elkövetésével gyanúsítható.

A rendőrség a parancsot végrehajtotta.

Mondanunk sem kell, hogy a letartóztatások hírére az egész Szudétanémet Párt hatalmas felháborodással fogadta. Berlinből — és persze Henlein főhadiszállásáról is — egymást követték a bizalmas utasítások a tüntető felvonulások megszervezésére.

Egyébként a gyanúsítottak letartóztatása során a henleinista Rudolf Knoll, aki tényleges katonai szolgálata végeztével épp akkortájt érkezett haza, Krnovba, öngyilkosságot követett el. Röviddel az eset után a Szudétanémet Párt küldöttsége fölkereste a krnovi rendőrkapitányságot, s azzal állt elő, hogy az „elesett hős” emlékének gyászünnepség keretében óhajt áldozni. A Moravská Ostrava-i országos közigazgatási hivatal azonban azt javasolta a krnovi rendőrségnek, hogy a gyászünnep megrendezését ne engedélyezze, mivel — ahogy az ügyre vonatkozó dokumentumban olvashatjuk — „Knollt az államvédelmi törvény 6. §-ának rendelkezéseibe ütköző bűntett gyanújával tartóztatták le, és így az emlékére megtartandó kegyeletos ünnepség engedélyezését sokan esetleg az általa elkövetett bűncselekmény helyesléseként értelmezhetnék.”

Az események irányításába azonban ezalatt a Szudétanémet Párt „központi” tényezői is beavatkoztak.

Dr. Hans Neuwirth, a párt parlamenti képviselője

például szeptember 7-én meglátogatta hivatalában Vosák ostravai kerületi ügyészt, akivel írásban a következőket közölte: „Az utóbbi időben Frývaldov környékén számos személyt letartóztattak. Hitelt érdemlő értesülések szerint ezeket a foglyokat a rendőrkapitányságon durván bántalmazták, s emiatt ismeretlen tettesek ellen ezennel írásbeli bűnvádi feljelentést teszek.“

Egyidejűleg a háttérből irányított további akciókra is sor került.

Ugyanaznap délelőtt, pár perccel fél tizenegy után Holz, az ostravai német gimnázium igazgatója fölhívta a rendőr-főkapitányságot, s elmondta, hogy épp az imént egy ismeretlen férfi telefonon azt követelte tőle, azonnal szakíttassa félbe a tanítást, s az iskola valamennyi diákjával vonuljon ki a kerületi bíróság épülete elé, ahol a tüntető tömeg a bebörtönzött németek szabadlábra helyezését követeli. Holz igazgató a titokzatos telefonáló követelését visszautasította — nos, nem kizárt, hogy engedetlenségéért nemsokára drága árat kell majd fizetnie.

Viszont Bača kormánytanácsosnak, a rendőr-főkapitánynak éppen csak az ablakon kellett kinéznie, hogy meggyőződjék róla: a henleinista mozgalom legkevesebb háromszáz hű harcosa követi tántoríthatatlanul a párt fő-fő embereinek utasításait. S a tömeg nőttönött.

— Sieg heil!

— Szabadságot mártírjainknak!

— Engedjétek haza a foglyokat! Szabadságot barátainknak!

A törvényszék előtti zsúfolt térségen hullámszórt a felbőszült tömeg. A lehangosabbak fölűsztak a lámpaoszlopokra, karmesteri mozdulatok kíséretében harsogták odafönt a jelszavakat, s a tüntető gyülekezet ütemesen dübörögte utánuk.

A mellékutcából egyszerre csak lovas rendőrök bukkantak elő.

— Szégyen! ... Pfuj! ... Gyalázat! ... — háborogtak a szudétanémetek.

Harcias felbuzdulásuk azonban nem tartott sokáig. A gyalogos rendőrök segítségével a kivezényelt karhatalmi alakulat a csődületet egykettőre föloszlatta, mégpedig anélkül, hogy „fegyverének használatára kényszerült volna”. Nem változtatott a tényeken a henlenisták egyik főemberének, Franz Maynak a „becsületes” helytállása sem, akinek „Én képviselő vagyok!” felkiáltással sikerült egy rendőrlő fülét megráncigálnia. Végül mégiscsak úgy döntött, hogy egy eleinte jelentéktelennek hitt összetűzés emlékével — később azonban kiderült, hogy súlyosabb az ügy, mert egy rendőr a képviselőt tetteleg bántalmazta — csatlakozik társaihoz, s elvonul a csatatérről. Annál is inkább igyekezett, mert a helyszínre józanul gondolkodó ostravai polgárok közeledtek, akik — mi tagadás — nem éppen kesztyűs kézzel bántak a rendbontókkal.

Persze, a cseh rendőrség magatartása nem maradhatott válasz nélkül.

Máskülönben az egész ügy vesztett volna jelentőségéből.

A henleinista főkolomposok tehát rendezték soraikat, s elindultak a rendőrkapitányságra, hogy tiltakozzanak. S Bača kormánytanácsos előtt — haragtól izzó tekintettel — föl sorakoztak a szudétanémet parlamenti képviselők: Köllner, Werner, Knorr, Nitsche meg a rettenthetetlen Franz May, s velük tartott Fritz Fiala, a henleinista *Die Zeit* szerkesztője, továbbá Pawliska, a frýdeki járási pártszervezet vezetője és Otto Schwachula, az ostravai helyi szervezet főnöke is. A küldöttség éles szavakkal tiltakozott az ostravai rendőrök kíméletlensége ellen, akik beavatkozásuk célpontjául kizárólag a Szudétanémet Párt tagjait szemelték ki. Könnyen föl ismerhették őket, mégpedig nemcsak arról, hogy pártjelvényt viseltek, hanem valószínűleg bátor magatartásukról is. Az egyik lovas rendőr — panaszolta a küldöttség szószólója — éppenséggel arra veteme-

dett, hogy ostorával végigvágott May képviselő hátán; „amikor az a szétkergetett emberek védelmében szót emelt“.

Bača kormánytanácsos fáradtan simogatta a homlokát:

— Most aztán mit tegyünk?

Ha a mentelmi jogot élvező képviselők panaszt emelnek, ez bizony nem csekélység; ki a megmondhatója, mivé fajulhatnak a dolgok; mégse lehet a végsőkig kiélezni a helyzetet.

Megindult a szigorú vizsgálat. Azt a minősíthetetlenül durva cselekedetet — ahogy a méltatlankodó henleinisták lefestették — Jaroslav Skýba lovas rendőr követte el, aki viszont egy kicsit másképp adta elő a történeteket. Tagadta a vádat; ő nem bűnös, ő csak a kötelességét teljesítette. „Észrevette — vallotta az esetről felvett jegyzőkönyv szerint —, hogy egy férfi egy másik ismeretlen férfinak a torkát szorongatja. Kötelességének érezte, hogy a bántalmazott ember segítségére siessen. Akkor még nem tudta, hogy az a férfi (vagyis a támadó) Franz May képviselővel azonos. Amikor a lováról közelebb hajolt hozzá, May képviselő hirtelen megfordult, és kabátjának a háta beleakadt annak a nádpálcának a végébe, amelyet ő (mármint a rendőr) a kezében tartott. Ő a képviselőt nem ütötte meg. Abban az emberben, akit Franz May képviselő torkon ragadott, később František Zelenkát, a Nekvapil-cég könyvelőjét ismerte fel, akit azonban ez ideig nem lehetett kihallgatni...“

A rendőr jelentését a hivatalos közlemény egészítette ki:

„A térségen nagy lárma keletkezett, s a tömegben egy hadonászó, szőke hajú és világos öltözetű férfi tűnt föl. Ez a férfi — amint később kiderült — Franz May képviselő volt, aki durva szitkok közepette Skýba rendőr őrmesterre mutogatott, s ezt kiáltozta:

— Ez a fickó bántalmazta a képviselőt! Ki kell rúgni!

Felháborodott követelését különböző változatokban többször megismételte.

A tömegben cseh nemzetiségű ostravaiak is voltak, akik egyre általánosabb felzúdulással ítélték el az említett képviselő viselkedését, aki a szemük láttára épp az imént fojtogatni kezdte Zelenka hivatalnokot, s dulakodott vele... A mind nagyobb zűrzavarban aztán az egyik rendőr megragadta ugyanannak az ismeretlen férfinak a karját, aki fejbe akarta ütni May képviselőt, de azt már nem akadályozhatta meg, hogy egy másik férfi hátulról bele ne rúgjon May képviselőbe...“

Tettleg bántalmaztak egy képviselőt!... Botrány!...

Botrány, amelyet lehetetlen volt eltussolni. A henleinista propaganda — már ami a saját szempontjait illeti — igazán nem állt volna hivatása magaslatán, ha nem használja ki kellőképpen az ostravai „véres szerdát“. A *Die Zeit* prágai szerkesztősége még aznap este fölhívta az Alcron Szállodát, telefonhoz kéréste az ott lakó angol kollégát, akinek beszámolt a történetekről:

„Ma a szudétanémet parlamenti képviselők közül néhányan Moravská Ostravába utaztak, hogy tiltakozzanak párthíveik tömeges letartóztatása ellen. Miután a tiltakozó gyűlés rendezői, az ordnerek szívélyesen üdvözölték őket, a rendőrök minden ok nélkül megtámadták a vendégeket, akik közül May képviselőt megsebesítették...“

A henleinista képviselők azonban nemcsak saját sérelmeik megtorlását követelték. Ragaszkodtak ahhoz, hogy az illetékesek hivatalosan kivizsgálják „mindazokat az erőszakosságokat, amelyeket a csehszlovák hatóságok a védtelen német nemzetiségű foglyok sérelmére elkövettek“. Tehát ezt az ügyet sem lehetett csak úgy egyszerűen elmellőzni. Dr. Říha börtönorvos parancsot kapott, hogy a sebesülteket egytől egyig vizsgálja meg, s az eredményről tegyen jelentést. Hogy hány „agyonsanyargatott foglyot“ sorakoztattak föl előtte,

ezt pontosan nem tudjuk, mert dr. Říha csupán azoknak a nevét jegyezte föl, akik — a henleinista propaganda szóhasználatával — „élet és halál között lebegtek“.

Összesen nyolc fogolynak a sérüléseiről vett föl lát-leletet.

Az elsőnek „a bal szeme alatt jól látható kék foltot észlelt, s a sérült arról panaszkodott, hogy rágás közben jobb állkapcsa tájékán ízületi fájdalmakat érez“. A második „jobb combjának hátsó felületén tenyérnyi véraláfutásos duzzanat kékllett“. A harmadik „altestének bal felén vonalszerűen zöldessárga foltok húzódtak“. A negyedik „bal fülének dobhártyáján az orvos kisebb repedést fedezett föl, amely azonban a vizsgálat időpontjában már gyógyulófélben volt“... A börtönorvos végül megállapította: „Mindezekben az esetekben a hámszövetek zúzódásos sérüléseiről van szó, amelyek olyképpen is keletkezhetnek, ahogyan a megvizsgáltak előadták, ám annak a következményei is lehetnek, ha valaki például megbotlik és a földre zuhan, leesik a lépcsőről stb. A többieken, akik azt állítják, hogy arcul ütötték vagy más módon bántalmazták őket, az állítólag elszenvedett erőszak semmilyen nyomát nem találtam.“

A szándékosan elkövetett súlyos testi sértés vétségének ténye tehát egyetlen esetben sem bizonyosodott be.

De az egész ügyre a nációkra jellemző sajátos fényt vetett a szudétanémet foglyok és az őket kihallgató szervek szembesítése is; a harcos mozgalom őrizetbe vett fenegyerekei ugyanis egyáltalán nem ismerték föl „kínzóikat“. Megváltoztatták és visszavonták eredeti vallomásaikat; hetet-havat összehordtak, azaz szemérmetlenül hazudtak.

A henleinisták efféle politikai rendezvényei azonban mindezek ellenére is visszhangra találtak.

Egyenesen meghatónak kell minősítenünk például azt a gondoskodást, amelyben az egész ostravai ügyet

és a szeptember 7-én lezajlott tüntetés főszereplőit Pratt őrnagy, Runciman lord missziójának egyik tagja részesítette. Váratlanul Ostravában termett, ahol első útja a rendőr-főkapitányságra vezetett. Nem jött készületlenül; az előzetes információkat innen-onnan már beszerezte. „Megbízható szudétanémet helyen“ egyebek közt arról tájékoztatták, hogy az a Knoll nevezetű krnovi katona a letartóztatási hullám napjaiban egyáltalán nem lett öngyilkos; dehogy ugrott ő a vonat alá, hanem puskatussal agyba-főbe verték, s ez okozta halálát. Holttestét állítólag koporsóba gyömöszölték, és senkit se engednek a közelébe... Bača kormánytanácsos nem tehetett egyebet, az őrnagy urat a halottasházba kísérte, hogy személyesen vizsgálja meg a fiatal katona földi maradványait. Most viszont Mr. Pratt nem tehetett egyebet, elismerte: „szerény véleménye szerint a halál úgy következett be, ahogy ezt a halott azonosítására kiküldött katonai járőr megállapította“.

Ám azért még most sem adta meg magát.

Utóvégre Ófelsége kormányának küldötte ő, akinek a kötelesség azt parancsolja, hogy minden gyanús körülményt gondosan kivizsgáljon. Mindenekelőtt az ostravai börtönben állítólag megkínzott politikai foglyok sorsa és a cseh hatóságok további túlkapásai iránt érdeklődött. Azt óhajtotta — és óhajának azonnal eleget tettek —, hogy bocsássák rendelkezésére az idevonatkozó összes adatot, valamint a bírósági tárgyalásról és a tanúk vallomásáról fölvett jegyzőkönyveket. Azután végigvezették a rendőr-főkapitányság egész épületén, de az őrnagy elsősorban a hírszerző szolgálat helyiségeire volt szerfölött kíváncsi. Kinyitottak előtte minden szekrényt és asztalfiókat, s Pratt úr fürkésző szemmel vizsgálgatta a rekeszek, fiókok tartalmát. Bača rendőrfőkapitány nem lepődött meg Mr. Pratt kíváncsiságán, hiszen — amint előzőleg megtudta — „a Szudétanémet Párt hívei úgy tájékoztatták az őrnagyot, hogy a hírszerző szolgálat tisztjei különféle kínzóeszközöket rejtegetnek irodájukban“. Mivel azonban

a brit kormány küldötte nem talált itt sem szorítócsigát, sem spanyolcsizmát, ezúttal is elismerte, hogy koholt információk áldozata lett.

Látogatás a „Sasfészekben“

Az ostravai események — még ha ma már jelentéktelennek is tűnnek — mozaikkockaként, fontos tartozékként illeszkedtek egy jól megfontolt átfogó tervbe. Távolról sem a néhány letartóztatott szudétánémet sorsa érdekelte a terv értelmi szerzőit. Sokkal, de sokkal többről volt itt szó: Csehszlovákia megsemmisítésének előkészítéséről.

1938 szeptemberének elején a Szudétánémet Párt és a köztársaság kormánya közti tárgyalások annyira előrehaladtak, hogy a csehszlovák fél szinte fenntartások nélkül hajlandónak mutatkozott mindazoknak a követeléseknek a teljesítésére, amelyeket a henleinisták Karlovy Varyban megtartott áprilisi pártkongresszusán vezérük, Konrad Henlein megfogalmazott. A Karlovy Vary-i követelések legfőbb céljaként a henleinisták osztozni akartak a hatalmon, s a szudétánémetek számára olyan jogot igyekeztek biztosítani, ami lényegében nem mást jelentett, mint hogy államot alkothatnak az államban. Ezzel a határővezetben gyakorlatilag a Szudétánémet Pártot illette volna meg a közigazgatási jog és minden végrehajtó hatalom. S még azt is említsük meg, hogy a henleinisták egyidejűleg a csehszlovák külpolitika irányvonalának a leghatározottabb megváltoztatását is követelték.

Berlin politikai nyomására — és sajnos London meg Párizs tanácsára is — a prágai kormány lépésről lépésre hátrált. Beneš köztársasági elnök mind újabb és újabb javaslatokat tett a henleinistáknak a kompromisszumos megoldásra. Minden további indítványa csupán annyiban különbözött az előzőtől, hogy egyre többet ígért annál is, amit a németek eredetileg követeltek.

Csakhogya a henleinistáknak a világosan megfogalmazott berlini parancshoz kellett igazodniuk: tántoríthatatlanul tartsanak ki álláspontjukon, nem visszako-zhatnak egy tapodtat sem! A szudétanémet kérdés megoldására előterjesztett utolsó, úgynevezett negye-dik csehszlovák javaslat oly messzemenő engedménye-ket tartalmazott, hogy a Szudétanémet Párt vezetősége hirtelenében azt sem tudta, mit válaszoljon rá. Hen-leinék ugyan kitartottak amellett, hogy semmi esetre se egyezkednek, de arra aztán végképp nem gondol-tak, a berlini uraknak pedig még csak eszük ágába se jutott, hogy a csehszlovák kormány netán késznek mu-tatkozik a követelések teljesítésére. Hiszen ha így történne, ez bizony a németek szempontjából a kataszt-rófával lenne egyenlő. Végére a Karlovy Varyban pontokba foglalt követelésekkel nem azért álltak elő, hogy azokat Prága méltányolja. Hanem azért és csakis azért, hogy a prágai kormány szóba se álljon velük, s a németek a világ elé tárhassák sérelmeiket, és ujjal mutogathassanak arra „akinek a bűne a válság, aki a csehszlovákiai nemzeti kisebbségeket elnyomja“. Az egész hercehurca csupán ürügyül szolgált; nem a cseh-szlovákiai szudétanémetek joga volt a lényeg, hanem Hitler számára kellett jogalapot teremteni ahhoz, hogy a köztársaságot új gyarmattá változtathassa.

Csehszlovákia urai a megalkuvásban látták az egye-düli kiutat.

Szoros kapcsolatok fűzték őket a régi világhoz, poli-tikailag és gazdaságilag egyaránt; nem hallgattak vagy talán nem is akartak hallgatni az ország leghala-dóbb tényezőinek, mindenekelőtt a kommunistáknak figyelmeztető szavaira, s húzódoztak attól, hogy követ-kezetesen az egyetlen biztos pontra, a Szovjetunióra támaszkodjanak, amely följárnlotta segítségét. Hajlan-dók voltak meghátrálni Henlein előtt; jobb híján akár a kettős államhatalom tényébe is belenyugodtak volna, csak hogy időt nyerjenek, s ne hívják ki maguk ellen nyugati barátaik haragját. Az események áradata meg-

állíthatatlanul tört előre, és a csehszlovák politikusok többsége még mindig remélte, hogy ha a lehető legnagyobb jóakarattal törekszik a szomszédja által ki-erőszakolt ellentétek elsimítására, esetleg arra a határ-ra is rámutathat, amelynek túllépése végül már Párizs és London érdekeit is veszélyezteti. Hiszen a józan ész azt parancsolja — fontolgatták a csehszlovák poli-tikusok közül a bizakodó kevesek —, hogy a nyugati nagyhatalmak ne dobják oda áldozatul a békeszerető és demokratikus közép-európai országot annak a hódí-tónak, akinek közismerten mohó étvágyát egy ilyen zsákmány egyszer s mindenkorra még távolról sem elégítené ki.

S az idegháború fokozódott.

Melyik fél győz az idegek harcában: Csehszlovákia vagy a Harmadik Birodalom?

Augusztus utolsó napján Asthon Gwatkin, lord Run-ciman missziójának egyik tagja Henleinnel tárgyalt. Kerek három óra hosszat tanácskozott a két férfiú a Marianské Lázně-i Carlton Szállóban a Hitlerhez ké-szülő Henlein útjának sorsdöntő jelentőségéről. A ta-nácskozáson csendes harmadikként Hohenlohe herceg is részt vett. A nagy horderejűnek ítélt látogatás során Henlein arra akart választ kapni Hitlertől, hogy mihez tartsa magát a csehszlovák kormány túlzott engedé-kenységével dilemma elé állított Szudétanémet Párt.

Másnap 1938. szeptember 1-én a szudétanémetek vezére tényleg elutazott Obersalzbergbe. Adolf Hitler a „Sasfészek“ verandáján fogadta szemüveges és tette-re kész követőjét.

— Az ön kérdésének megoldását, kedves Henlein, hamarosan magam veszem kézbe — közölte szokásos államférfiúi határozottsággal. — Ez idő szerint azon-ban változatlanul folytatnia kell a tárgyalásokat a cse-hekkel a nemzetiségi státútumról. Minden eshetőség figyelembevételével meg kell őriznünk azt a látszatot, hogy ezeket a tárgyalásokat továbbra is a politikai megoldás alapjának tekintjük. Érti?

— Jawohl, mein Führer!

— Nagyon helyes. Viszont gyakorlatilag mind fokozottabb és elfogadhatatlanabb követeléseket kell támasztania. Így aztán olyan helyzet áll elő, hogy a szudétanémet kérdés megoldását valóban sürgős és halasztást nem tűrő feladatunknak kell majd tartanunk. Ugye ért engem? ... A legszélsőségesebb megoldásra gondolok, kedves Henlein!

— Tökéletesen értem.

Hitler elégedetten veregette meg harcostársa vállát, akit a történelmi pillanat feszes vigyázzállásba merevített, no de valahogy így is illik ez egy tornatanárhoz. A Vezér néhány másodpercig az Alpok csodás panorámáját szemlélte, de szemlátomást nem a természet szépségei érdekelték; gondolatai másutt jártak, s fontosabb problémák foglalkoztatták.

— Semmiképp se szabad megengednie — fordult Henleinhez —, hogy a tárgyalások az ön hibájából zsákutcába jussanak. Nem szabad alkalmat adnia a cseheknek, hogy a tárgyalások megfeneklése miatt önre hárítsák a felelősséget. Hiszen a viszonyokat ön ismeri a legjobban. Nem kétlem, hogy munkatársaival együtt föltétlenül megoldja az önökre váró nagy történelmi feladatot. A magam részéről biztosíthatom önt, hogy mi is fokozni fogjuk aktivitásunkat a nemzetközi porondon. Tudomásul kell azonban vennie, hogy egyelőre nem állhatunk ki nyíltan önök mellett. No de ez is megváltozik hamarosan!

A kihallgatás véget ért; a Führer kegyes hangulatban bocsátotta útjára szolgálatkész látogatóját.

Ám a szudétanémetek szószólója ezen az emlékezetes szeptember elsején mégsem távozott könnyű szívvel Obersalzbergből. Igaz ugyan, hogy találkozásai Hitlerrel mindig visszaadták, fokozták önbizalmát, bátorítást jelentettek számára. A Vezér egyéniségéből sugárzó erő állítólag majdnem mindenkit lenyűgözött, akit az a szerencse ért, hogy a színe elé kerülhetett. Igen ám, csak hogy Hitler ezúttal egy géniusz rejtélyes-

ségével adta meg titkos utasításait: egyezkedni és mégse egyezkedni; szabotálni kell a tárgyalásokat, viszont ugyanakkor vigyázni kell, nehogy félbeszakadjanak...

Tehát a dilemma voltaképpen ugyanaz maradt, mint előzőleg volt.

Ezek szerint a legalábbis kétismeretlenes egyenletbe Henleinnek saját magának kellett behelyettesítenie az oda illő értékeket. De mégis hogyan teljesítse Hitler legnagyobb megelégedésére azt a feladatot, amelyet ő maga történelminek mondott? A feladat végrehajtásának napja közeledett, ám megoldásának módjával még nem lehetett nyíltan előhozakodni.

Netán incidensek kieroszakolásával — ezzel a már nemegyszer bevált módszerrel kellene dolgozni?

Igen, az incidensek!...

„A csehekkel nem tárgyalunk!”

A súrlódások megrendezésének, vagyis az olyan összetűzések tudatos kieroszakolásának a módszere, amelyek kedvezőtlen fényt vethetnek a csehszlovák hatóságokra, csaknem olyan múltra tekinthetett vissza, mint maga a henleinista mozgalom. Épp elég, ha fölidézzük az egy esztendővel korábban, az 1937 októberében lezajlott eseményeket, hogy világos legyen: mi is volt az tulajdonképpen, amit Hitler — ha nem is mondta ki kereken — 1938 szeptemberének elején a szudétanémetektől akart. Incidenseket. De pontosabban időzítetteket, tökéletesebben és ötletesebben álcázottakat, mint ahogyan az sikerült, amely 1937 őszén „a teplicei incidens” néven ment át a köztudatba.

Nos, akkor még valóban nem érkezett el az effajta megmozdulások ideje.

A Führer tehát 1937 decemberében Berlinbe rendelte Henleint, s a lelkére kötötte, hogy tartózkodjék az elhamarkodott cselekedetektől és a szudétanémetek

követeléseinek idő előtti hangoztatásától. Újabb találkozásaikra 1938 márciusában került sor. Izgatott légkörben vitatták meg a helyzetet, vagyis inkább csak Hitler „magánszáma” jellemezte ezt a találkozót. Kifejtette, hogy hát az adott körülmények között bármiféle henleinista felkelés megghiúsíthatná terveit, mivel ő a maga stratégiáját hosszabb távlatokra dolgozta ki. A világ közvéleményét Németország diplomatái még nem hangolták át kellőképpen; a helyzet még nem érett meg a cselekvésre.

Végül Hitler még egyszer és nyomatékosan figyelmeztette Henleint:

— Ismétlem, a döntő harccal, amelyben a hatalom a tét, még várunk kell!

Henleinnek ezt az intelmet mindenképpen meg kellett szívlelnie. Megértette, hogy most, 1938 szeptember elején is — jöllehet, a nagy elhatározások megvalósításáig csupán hetek, esetleg csak napok maradtak hátra — változatlanul el kell hitetni a világgal: Németország nem óhajtja a Csehszlovák Köztársaságot erőszakos eszközökkel meghátrálásra kényszeríteni. Isten őrizze, hogy a felkelés idő előtt kitörjön! A Szudétanémet Párt vezetőségének — Berlin kívánságára — „mindössze” olyan összetűzéseket szabad kierősokolnia, amelyek éppen csak arra jók, hogy az úgynevezett negyedik javaslat megvitatásán részt vevő szudétanémet küldöttség fontos aduként fölhasználhassa a prágai kormány ellen. Vagy még pontosabban: olyan incidensre van szükség, amely a küldöttségnek ürügyet szolgáltathat arra, hogy a tárgyalásokat könnyebben kudarcba fullassza.

Egyszóval meg kellett várni az alkalmas pillanatot.

S ez nem sokáig késett. Hiszen a Moravská Ostrava-i kerületi törvényszék épületében szudétanémet ordnerek raboskodnak. A színhely és az indok tehát megvoul-na. Már csak a pontos dátum meghatározása van hátra. Talán az a legcélszerűbb, ha szerdán, szeptember 7-én délelőtt kezdődik. A főszerepet Franz May és Fritz

Köllner parlamenti képviselők vállalták. Mindketten a mozgalom közismerten elszánt harcosai, s nemigen válogatják meg eszközeiket, ha politikai harcról van szó. Ők — segítőtársaikkal együtt — összehívják és megszervezik a bebörtönzött testvéreik szabadon bocsátását követelő tüntető nagygyűlést.

Az igazi cél: az incidens, vagyis az, hogy a tömeg erőszakos beavatkozásra kényszerítse a rendőröket.

Ez — amint tudjuk — annak rendje-módja szerint meg is történt.

S még aznap este a prágai parlament Smetana téri épületében, a henleinista képviselők klubjában különös sajtóértekezletet tartottak. A jól fűtött teremben számos külföldi levelező gyűlt egybe: Sydney Morell, Ralph Izzard, aztán a *Daily Telegraph* képviselője G.E.R. Gedye, de ott voltak a londoni Reuter-iroda, a párizsi Agence Havas és más hírügynökségek tudósítói is.

Az elnöki asztalnál két henleinista képviselő foglalt helyet: Ernst Kundt és dr. Hans Neuwirth, a Szudétanémet Párt jogtanácsosa, aki a magával hozott vaskos iratköteget fölbontotta, s a papírlapokat gondosan szétrakta a zöld posztóval bevont asztalon. Amikor Kundt bemutatta a jelenteknek Neuwirthe, néhány olasz újságíró tapssal üdvözölte. A többiek megelégedtek az udvarias mosollyal.

Neuwirth, ez a viszonylag alacsony, éles arcvonású, csupa ideg férfiú szót kért. Kabátja szivarzsebéből nagy fehér zsebkendő csücske kandikált ki. Ádámnál-Évánál kezdte; beszélt a csehszlovákiai németek örökös üldöztetéséről, a csehek kegyetlen kényuralmáról, a túrhetetlen börtönviszonyokról. Szudétanémetekről, akiket elhurcoltak otthonukból s többé senki se látta őket, senki sem hallott róluk. Amíg előadása csupán általánosságokra terjedt ki, szinte csak dűnnyögött, ám amikor a hátborzongató történetek ismertetésére tért át, hangját hirtelen fölemelte, és úgy hadart, hogy hallgatói alig-alig értették. Úgy látszik, hogy — mint

a mozgalom egyik alvezére — ő is példaképe, Hitler szónoki babérjaira pályázott, csak hogy az ő hangja az izgalom tetőfokán sipító rikácsolássá torzult.

— S ma délelőtt, uraim — folytatta Neuwirth —, a cseh terror minden eddiginél kíméletlenebb tettekre ragadtatta magát! Moravská Ostravában a békésen felvonuló szudétanémet polgárokat lovas rendőrök rohanták meg; belegázoltak a tömegbe, s néhány embert megsebesítettek. Durva támadásuk célpontjául kizárólag pártunk tagjait szemelték ki, s a rendőrök egyike éppenséggel May képviselőt is inzultálta...

Neuwirth drámai szünetet tartott, majd néhány papírlapot vett föl az asztalról, s tovább szónokolt:

— Szudétanémet testvéreink a kerületi törvényszék épülete előtt gyülekeztek, amelyben törvénytelenül bebörtönzött ordneireinket sanyargatják. Bizonyítani tudom, uraim — lobogtatta feje fölött a papírcsomót —, hogy ezeket a foglyokat a cseh hatóságok pribékjei kihallgatásuk alkalmával embertelenül megverték és megkínozták!

Az apró termetű szónok sűvített, mint a kávéfőző masina sistergő vízgőze, de lopva körülnézett, hogy felmérje milyen hatást tett a beszéd a megjelent újságírókra.

— Megtudhatnánk-e talán a részleteket is? — kérdezte kollégái nevében az egyik holland lap tudósítója.

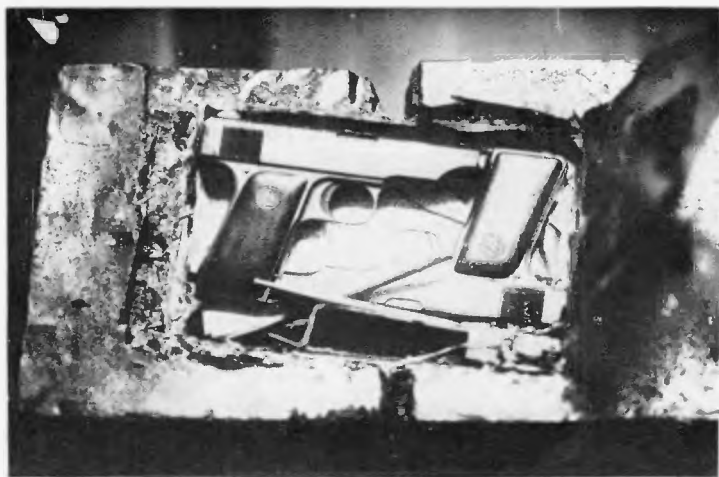
Neuwirth észrevehetően meghökkent, de csak egy pillanatra, és válaszolt:

— Hogyne, kérem! Értekezletünk után az urak rendelkezésére bocsátom a bizonyítékokat... De engedjék meg, hogy előbb én tegyek föl néhány kérdést. Folytathatja-e pártunk a tárgyalásokat a prágai kormányval ilyen körülmények között, a terrornak és erőszaknak abban a légkörében, amely a Szudéta-vidéken élő polgártársainkra nehezedik? Leülhetnek-e egy asztalhoz a Szudétanémet Párt megbízottai azokkal az emberekkel, akik a megbékélés hangoztatásával leplezik valódi szándékaikat, vagyis azt, hogy meg

Ez a „titkos” megjelöléssel ellátott fénykép a háború előtt a hírszerző szolgálat révén került a köztársaságba. A vesztfáliai Dros-
tenben, azoknak a táboroknak egyikében készült, ahol a szu-
détanémetek soraiból toborzott terroregységeket képezték ki.
A csehszlovák kormánnyt komoly mulasztás terheli, hogy annak
idején a hírszerzők által rendelkezésre bocsátott ilyen anyago-
kat nem használta föl kellőképpen...

Titkos fegyvertár Ernst Hackenberg frývaldovi cukrászatában.
Képünkön: paraffinnal bevont pisztolyok mint „cukraszkesztmé-
nyek”

**KLEMENT
GOTTWALD**

**JAK BRÁNIT
LID A REPUBLIKU
PROTI HITLEROVI**

RUDE PRÁVO Číslo 166
V úterý
1. března 1935
1 Kč 40

ROZDÁNÍ BEZ KUPNOSTI VE STRAŽI OCHRANNÉ

První má

Front teeth, sharp teeth,
 a green pod tooth,
 the teeth sharp, the teeth small
 the teeth sharp

Florida: none, listed as very
rare and possibly ext.
Range: T. 4000 m.
C. 1.2 m. 1000 m.

• **What is the relationship between the two variables?**

The author (s), are your student
 Name & phone number
 Institution name, Address only
 City, State, Country

**Na stráži republiky
a demokracie!**

Bár 1938-ban a köztársaság ellenségei és rosszakarói túlerőben voltak, ám az ország józan gondolkodású polgárai ennek ellenére sem riadtak vissza, hogy még az úgynevezett Szudéta-vidéken is antifasiszta tüntetéseket rendezzenek, mint például az Elba-parti Üstíban...

Ó, milyen könnyű a gyermekeket lelketlenül feltüzelni, hogy tekintetükben a gyűlölet lángja lobogjon, s torkukból féktelen harag harsogjon! Vajon az ígért boldogabb jövődöt „Heil!” kiáltásokkal köszöntő szudétanémet iskolások közül hányan éltek túl a megpróbáltatások és háború hét szűk esztendejét? Vajon mennyi, de mennyi keserves tapasztalat árán jutottak el az igazsághoz és gyúlt világosság az agvukban?

ГИТЛЕР УГРОЖАЕТ ЧЕХОСЛОВАКИИ

*Одна из Государственных и дипломатических
политических литературы • 1938*

A Szovjetunióban 1938-ban kiadott könyv borítólapja

A Szovjetunió a nemzetközi szervezetekben is mindenkor kiállt Csehszlovákia mellett; Litvinov külügyi népbiztos például egyetlen alkalmat se mulasztott el, hogy a genfi Nemzetek Szövetsége szónoki emelvényéről ne követelje a csehszlovák érdekek tiszteltetését

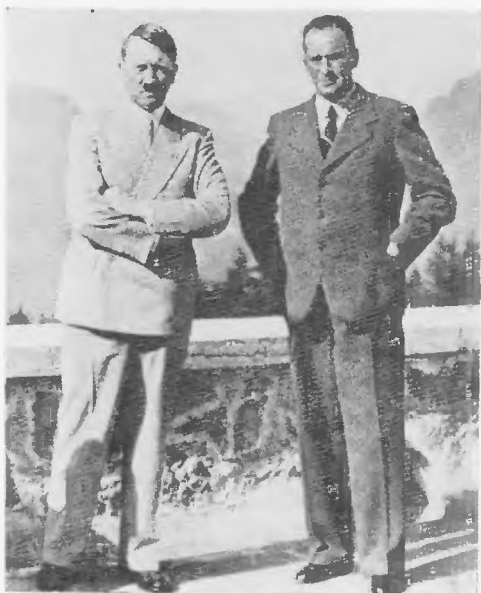

KONRAD HENLEIN TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA

Eleinte tornatanár és a szudéta tornaegylet elnöke, majd népszónok és a Szudétanémet Párt vezére. Aztán 1938 végén a „Szudétákért vívott csatában” aratott kétes értékű győzelemmel a tarsolyában állt fel a müncheni tárgyalóasztaltól. A protektorátusi hatalom egyik büszke letéteményeseként 1939. március 15. után rövid ideig a prágai Várban „uralkodott”. S végül, 1945 májusának egyik napján — ezúttal a fényképészeket nem rendelte magához — Konrad Henlein öngyilkosságot követett el. Nem merté vállalni tetteiért a felelősséget

Ők ketten eszelték
ki az „incidense-
ket”: Hitler, a fel-
bujtó és Henlein, a
végrehajtó

KARL HERMANN FRANK
ZEGZUGOS ÉLETÚTJA

Előbb könyvkereskedő az Ohře menti Loketben. Majd a Szudéta-
német Párt legbuzgóbb főembereinek egyike a Freikorps, az úgy-
nevezett szabadcsapatok főnöke. A megszállás idején a cseh nép-
hóhérra, s 1941 őszétől 1942 tavaszáig Reinhard Heydrich közvet-
len munkatársa. A háború után a Pankrác foglya; bűnösségét
nem tagadta. A csehszlovák igazságszolgáltatás a folyamatosan
elkövetett bűnhalmazattal vádolt K. H. Frankot halálra ítélte

akarják fosztani a szudétanémeteket szabadságuktól és minden joguktól; leigázásukra törekszenek; megtiltják anyanyelvük használatát, s el akarják őket idegeníteni nagy német hazájuktól? A versailles-i békekonferencián Beneš kötelezte magát, hogy Csehszlovákia német ajkú lakosai számára biztosítja a teljes önkormányzatot. Ígéretét azonban nem váltotta be. A pohár betelt, uraim; elérkeztünk türelmünk legvégső határáig!

Az ügyvéd befejezte.

Fészkelődött a székén, s jókora zsebkendőjével a homlokát törülgette.

Ralp Izzard jelentkezett szólásra:

— Azt akarja ezzel mondani, hogy a Moravská Ostrava-i események miatt az önök pártja nem folytatja a tárgyalásokat a cseh kormánnyal?

Most Ernst Kundt állt föl az elnöki asztal mellől:

— Úgy van. A tárgyalásokat Prágával egyelőre felfüggesztjük. Végtére nincs sok értelme, hogy klubfolelekben üldögéljünk és a csehekkel vitatkozzunk, miközben ilyen vérlázító események történnek az egész szudétanémet földön.

Még néhány kérdés! Adatok. Részletek.

A sajtóértekezlet résztvevői közül egypáran a két képviselőt faggatták. Az újságírók többsége azonban sletett, hogy idejében és részletesen tudósíthassa szerkesztőségét vagy a hírügynökségeket az ügy legújabb fejleményeiről. A bizonyítékokat, amelyek tanulmányozásának lehetőségét dr. Neuwirth oly készségesen megígérte, most a nagy sürgés-forgásban valahogy elfelejtette az urak rendelkezésére bocsátani...

Másnap a nyugati államok újságjai többé-kevésbé elferdített tudósításokat vagy éppenséggel légből kapott híreket közöltek a csehszlovákiai eseményekről. A szudétanémet propagandaközpontok — ami a koholmányokat illeti — ezúttal is derekas munkát végeztek. Mindössze néhány lap kommentálta a híreket az igazságnak úgy-ahogy megfelelő beállításban, ám az ese-

tek többségében a szenzációhajhászás elnyomta és túl-
harsogta a józan, objektív hangokat.

Az ostravai incidens tehát beváltotta a hozzá fűzött
reményeket.

Bača kormánytanácsost, az ostravai rendőr-főkapi-
tányság főnökét menesztették állásából; a nácik azon-
ban idők múltán se feledkeztek meg róla, és így a meg-
szállás éveit koncentrációs táborban szenvedte végig.
Hanem maradjunk csak 1938 szeptemberében: Josef
Skýbát, a 367-es számú rendőrt Prága utasítására azon-
nali hatállyal elbocsátották a szolgálatból, s vele együtt
néhány kollégáját is, azokat akik állítólag „visszaéltek
hivatalos hatalmukkal”. A csehszlovák hatóságok meg-
alkuvó gesztusa mindenképpen a henleinisták malmára
hajtotta a vizet. A köztársaság hatalmi körei oly mesz-
szire eltávolodtak a tőlük méltán elvárt elvi és erkölcsi
magatartástól, hogy szükség esetén akár legodaadóbb
híveiket is hajlandók lettek volna feláldozni.

S a végén ez az esztelen engedékenység mégis egé-
szén értelmetlennek bizonyult.

A szudétanémet vezetők beváltották fenyegetésüket.

Kundt és Rosche képviselők szeptember 7-én fölke-
resték Hodža miniszterelnököt, akivel közölték, hogy
a Szudétanémet Párt az „ostravai incidens” követke-
ményeként haladéktalanul megszakítja tárgyalásait
a csehszlovák kormánnyal.

Hitler a szavak és idegek harcának újabb fordulójá-
ból került ki győztesen. Tárgyalni, félbeszakítani a tár-
gyalásokat, elsimítani az ellentéteket, megint tárgyaló-
asztalhoz ülni — és következhet az újabb válság...

Úgy látszik a Führernek elég erősek az idegei.
Viszont Prága meddig bírja ezt az állandó pszichológiai
hatást? Ezt a feszültséget, ezt a kimerítő huzavonát?
S ami a legaggasztóbb: vajon nem hátrálnak-e meg
ismét a nyugati hatalmak a németek hajthatatlansága
előtt?

Alig húsz esztendő telt el a világháború óta. Nem
nagy idő. A párizsi bulvárokon még mindig a marne-i

és somme-i csaták rokkantjainak falába kopog kísértetiesen; a londoni omnibuszokon üres szemmel merednek a semmibe az yperit áldozatai.

A háború borzalmait még senki sem felejtette el.

Senki sem akar háborút, mindenki fél tőle — Hitleren és közvetlen környezetén kívül.

Németország vezére rendületlenül hiszi, hogy eléri célját. Hitler tudja, mit akar. Ám azt egyelőre még ő sem tudja, miképpen érvényesítheti akaratát. A háború kirobbantása talán mégiscsak korai. Még nem volt elég ideje, hogy rendbe hozza mindazt, amit a korhadtt weimari köztársaság vétkes könnyelműsége elhanyagoltan pusztulni hagyott; a hadsereg még nem tökéletes. Sikerül-e Beneš térdre kényszerítenie csupán fenyegetéssel, fegyvercsörtetéssel, no meg egy kis diplomáciai furfanggal? Hogy milyen eredménnyel végződik ez a sorsdöntő játék, ez egyelőre mégse egészen világos. A jótállók még mindig nem írták alá a váltót. Sőt még a „Gondviselés“, amelyben pedig olyannyira bízik, még az sem nyilatkoztatta ki, hogy voltaképpen mi a szándéka vele. Adolf Hitler, a birodalom teljhatalmú vezére és kancellárja csak a világ felé volt kötélidegzetű, mindenre elszánt férfiú. A valóságban sokkal inkább, a hangulatváltozások rabja volt, mint bárki más; talán sokkal inkább, mint bármely más államférfi az emberiség történetében. Hol csupa lendülettel, tetterővel és derűlátással szövögette terveit, hol meg kétségek gyötörték, s ingerülten, csüggedten roskadt magába.

Megfélemlíti a világot?

Vagy túlbecsüli saját erejét?

A szudétanémetek az ő játékbábui, mintha valamilyen láthatatlan dróton rángatná őket. S nem kizárt, hogy a legközelebbi napokban már nem lesz kifogása a henleinisták felkelése ellen . . .

— Mi a támadó taktikájának lényege? — fejtegette Klement Gottwald szeptember 9-én Prága népének tüntető nagygyűlésén, amelyet a vltavai Szláv-szigeten

tartottak meg. — Ennek a taktikának a zsarolás a lényege. A zsarolás ürügyéül a szudétanémet nemzeti-ségi kérdés szolgált. S a zsarolás eszköze Henlein pártja, célja pedig Csehszlovákia belső bomlasztása, a köz-társaság egységének szétzúzása, védelmi készségének gyengítése s ellenállásának megtörése, hogy érette válják a külső támadásra. Ez tehát a támadó taktikája. Csak a vak nem látja, mi húzódik meg az alattomos já-ték hátterében.

A minisztériumi osztályfőnök dolgozószobája

Dr. Otakar Fischer, prágai belügyminisztériumi osztály-főnök a napi postát rendezgette dolgozószobájában. Mindig ugyanaz a megszokott, egyhangú munka. Már sok-sok nap óta. Túlnyomórészt rendőri és csendőri jelentések a Szudéta-vidék minden körzetéből. Halom-számra heverték már az íróasztalán, és riasztó dolgok-ról számoltak be.

„... Lehallgattuk a Szudétanémet Párt teplice-šanovi kerületi vezetőségének és a brandovi körzet vezetőjé-nek telefonbeszélgetését, miszerint a pártvezetőség elrendelte, hogy az SDP minden helyi és járási titkár-ságának állandó készségben kell lennie, nappal és éjjel egyaránt. Megállapítottuk, hogy ugyanilyen készségbe helyezték a chomutovi, bílinai, trutnovi, libereci és Mariánske Lázně-i pártszervezeteket is...”

„... A bruntáli járásban levő Linhartovice közelében öt személy titokban Németországból a köztársaság te-rületére jött át. Miután észrevették őket, rálőttek a pénzügyőrökre. Amikor határőreink válaszul szintén a fegyverüket használták, az ismeretlen emberek futás-nak eredtek, s eldobták géppisztolyaikat és több ezer töltényüket...”

„... Brnóba az SDP központi vezetőségétől futár ér-kezett, azzal az utasítással, hogy a párt vezető tisztség-viselői összeütközés esetén minden körülmények közt

maradjanak a helyükön; vigyázzanak, nehogy okot adjanak a letartóztatásukra, s tartsák fön az összeköttetést a központtal . . .“

„ . . . Tegnap, szeptember 10-én a Karlovy Vary melletti Thierbachban (a mai Suchában) az SDP bizalmas összejevetelt tartott, amelyen a párt helyi vezetője kijelentette, hogy a csendőrséget és a rendőröket mindenáron — főleg tüntetésekkel és kihívó megnyilatkozásokkal — erőszakos beavatkozásra kell kényszeríteni . . .“

A minisztériumi osztályfőnökhöz beérkezett jelentésekben mind több város és község neve fordult elő: Jablonec, Varnsdorf, Cheb, Jáchymov, Prachatice, Český Krumlov, Vimperk, Liberec, Moravská Třebová, Frývaldov . . .

Mindenütt nyugtalanság; fölfedezett titkos fegyvertárak; becsempészett fegyverek; összeesküvésre hívó jeladások a pártközpontból. S a belügyminisztériumi osztályfőnök asztalán ott van egy igen súlyos dokumentum is: egy titkos névjegyzék, amelyet a Szudétanémet Párt prágai központjának utasítására a libereci járási párttitkárság állított össze. Azoknak a „megbízható embereknek“ a nevét tartalmazza, akiknek „rendkívüli fejlemények esetén“ át kell venniük a járás közigazgatását, s a legfontosabb állami és társadalmi szervek, intézmények irányítását. Eszerint a Szudétanémet Párt saját politikai biztosokat állít majd a járási hivatalok, a csendőrparancsnokságok, a rendőrkapitányságok, a kerületi és járási bíróságok, a pénzügyi hatóságok, az államvasutak, az állami mező- és erdőgazdasági üzemek, egyszóval minden fontosabb hivatal és intézmény élére. Úgymond, „ideiglenes megbízatással“. Ez valószínűleg úgy értendő, hogy amíg a fő-fő vezetők nem erősítik meg állásukban a kiválasztottakat.

A napnál világosabb bizonyítéka a készülő felkelésnek.

A Berlinben megállapított s Henlein közreműködésé-

vel kidolgozott tervhez csatolt „menetrend“ szerint a hatalomátvételnek mindenekelőtt a Szudéta-vidéken kell megtörténnie, s csak miután a szudétanémet határ-övezetet a birodalomhoz csatolták, következik Cseh-szlovákia fokozatos és teljes felszámolása.

Dr. Fischer prágai belügyminisztériumi osztályfőnök ezt az utolsó dokumentumot gondosan áttanulmányozta, majd az irathalmaz tetejére tette. Pillanatnyilag talán még nem is tudatosította, milyen kiterjedt összeesküvés fenyegeti a köztársaságot. Nos, ez idő szerint nem csupán egy fontos beosztású belügyminisztériumi tisztviselő kötelességei hárultak rá. Felsőbb helyről bizalmi feladatot is kapott, hogy kísérelje meg a kormány és a henleinisták közt megszakadt tárgyalások felújítását. Pár perc múlva dr. Alfréd Rosche szudétanémet képviselőt fogadja hivatalában. Rosche mérsékeltebb politikus hírében áll. Vagy legalábbis nem tartozik a radikálisok táborába. Tagja volt annak a szudétanémet küldöttségnek, amely a prágai kormánnyal a nemzetiégi statútumról tárgyalt. Ezenkívül ő vállalta a letartóztatott ordnerek jogvédelmét.

Túl sok reménnyel azonban kettőjük megbeszélése sem kecsegtet.

De hát minden lehetőséget meg kell ragadni.

Mert azért Prágának is megvan a saját taktikája. Talán mégiscsak akad valahol valamilyen hézag, amelyen át kivezet az út a zsákutcából. Tán a henleinisták közt is sikerül olyan embereket találni, akiknek a tisztánlátását birodalmi és hazai vezérek még nem homályosították el egészen. Akik Konrad Henleinben látják ugyan azt a férfiút, aki a szudétanémeteket egyesíti a csehek elleni harcban, ám nem szándékuk a köztársaság megsemmisítése; harcuk célja az önkormányzat, de nem az elszakadás. Akik nem akarják pattanásig feszíteni a húrt — s maguk is tartanak attól a legrosszabbtól. Egyszóval, akik hajlandók az ésszerű kompromisszumra.

Talán éppen Rosche is közéjük tartozik...

Hiszen a rendőri jelentésekből is mindinkább az tűnik ki, hogy a szudétanémetek körében legújabban valamiféle fásultság észlelhető. A tehetősebb polgári rétegek köréből sem ritkák a bizonytalanságról és kiábrándultságról tanúskodó jelenségek. A feszült légkör ugyanis sohasem kedvez a gazdasági helyzetnek. A munkásoknak, alkalmazottaknak, hivatalnokoknak nincs idejük a munkára; túl sok a más irányú elfoglaltságuk, mert magasztosabb, fontosabb kötelességeket kell teljesíteniük. A nagybirtokokon kevés a napszámos, munkaerőhiánnyal küszködnek. A vállalatokban, üzemekben kihasználatlanul állnak a gépek; akadozik a közellátás. Túlontúl hosszúvá nyúlt már ez a politikai feszültség, és senki sem tudja, mikor és hogyan végződik. Háttha a végén mégis a csehek győznek? Nem bojkottálják majd a szudétanémeteket, nem következnek megtorlások?

Dr. Fischer az irathalmaz fölött gondterhelten ráncolta a homlokát.

Igen, időt kell nyerni!

Az idő Csehszlovákiának dolgozik.

Csak úgy találomra kihúzott egy aktát a sok közül. Nézzük, miről tájékoztatja a brnói rendőrkapitányság. Tehát a zábřehi járáshoz tartozó Kamenné községben tartott aratóünnepen Slusche henleinista képviselő egész nyíltan lázította az egybegyűlteket:

— Húsz éven át hiába nyújtották oda a németek békejobbukat a cseheknek, s hiába fordultak panaszuikkal a genfi Nemzetek Szövetségéhez. Utunk Berlin felé mutat. A nemzetiszocialista világnézetet valljuk a magunkénak, csak egy Vezért ismerünk, és vissza akarunk térni a német hazába. Tárgyalni tárgyalhatunk ugyan, de népünk türelmének is van határa. Kéz a kézben megyünk előre németországi testvéreinkkel, bátran vállaljuk velük a harcot életre, halálra, és nincs az a hatalom, amely ebben megakadályozhatna bennünket!

A kamennéi hír a következő szavakkal végződött:

„Amikor az ügyeletes figyelmeztette a szónokot, Slusche ezt válaszolta: „Engem ugyan nem érdekel, hogy bűnvádi feljelentést tesz-e ellenem. Az efféle értelmetlen hetvenkedésnek már elmúlt az ideje!”

Mi tagadás, a megbékélés esélyei alig számottevők...

Az osztályfőnök dolgozószobájának asztalán megsörrent a telefon, és kizökkentette dr. Fischert a gondolataiból. A titkárnő jelentette, hogy dr. Alfred Rosche képviselő úr megérkezett. Fogadására az osztályfőnök egészen az előszoba ajtajáig elébe sietett. Rosche, ez a körülbelül negyvenéves, magas férfiú hűvös udvariassággal szorította meg vendéglátója feléje nyújtott kezét. A szokásos formaságok után dr. Otakar Fischer néhány szóval megindokolta, miért kérte magához a képviselő urat:

— Bizonyára értesült, ugye, a cseh határövezetben kialakult helyzetről. Föltehetőleg ön is fontosnak tartja, hogy elejét vegyük a nyugtalanság elharapódzásának.

Rosche felöltötte a tartózkodó diplomaták kifürkészhetetlen álarcát.

— Fogalmam sincs, doktor úr, mit óhajt ezzel mondani! Ha netán ostravai barátaimra céloz, ez esetben ismételten hangsúlyoznom kell, hogy mindenképpen a csehszlovák jogszabályok szellemében jártak el. Magatartásukat nem minősíthetjük törvénybe ütközőnek.

Doktor Fischer valamiféle bocsánatkérő gesztussal próbálkozott:

— Távol áll tőlem, képviselő úr, hogy ennek az ügynek a részleteire most visszatérjek. Ami történt, megtörtént. Arra szeretném azonban fölhívni a figyelmét, hogy a csehszlovák kormány olyan intézkedéseket tervez, amelyekkel eleve kizárja a katonaság és az államrendőrség közvetlen beavatkozásának lehetőségét a felzaklatott határövezet egész területén. Épp

azért kériem ide, hogy ezt a kérdést megvitassam önnek.

Dr. Rosche pipára gyújtott, kényelmesen elhelyezkedett a karosszékekben, s néhány pillanatig szótlanul fontolgatott. Az osztályfőnöknek úgy tűnt, mintha gúnyos mosoly villant volna át látogatója arcán. Tehát ezt az embert a legjózanabb érvekkel is aligha sikerül meggyőznie.

S a képviselő máris igazolta a minisztériumi osztályfőnök aggályait.

— Valamilyen megoldást minden bizonnyal találhatnánk — közölte szenvtelen hangon. — Például, ha a prágai hatóságok minden rendelkezésükre álló hatalmi eszközzel a legerélyesebben elejét vennék mindazoknak a súlyos zavargásoknak és véres összecsapásoknak, amelyeket a kommunista és marxista elemek minősíthetetlen magatartásukkal a Szudéta-vidéken kiváltanak... Ők a nyugtalanság legfőbb forrásai, nem csoda tehát, ha kihívó viselkedésük fölháborítja pártunk tagjait s ellenállásra készíti szervezeteinket.

— A törvénysértők és rendbontók ellen, képviselő úr, hivatalos szerveink mindig a legszigorúbban és leghatározottabban lépnek föl, tekintet nélkül politikai hovatartozásukra. Biztosíthatom önt, hogy ettől ezen túl sem tekintünk el...

Éppen ez az, ami a henleinistáknak sehogyan sem lehetett ínyére.

Rosche tehát azonnal félbe is szakította tárgyaló partnerét:

— Nem hagyatkozhatunk az önök hatóságainak jóindulatára. Magunk is rendet tudunk tartani a Szudéta-vidéken. Nincs szükségünk az önök rendőrségének a segítségére.

A henleinista látogató támadásba ment át:

— A legelfogadhatóbb megoldásnak azt tartanám, ha parancsot adnának csendőr- és rendőralakulatainknak, hogy meghatározott körzetekben végképp tartózkodjanak.

kodjanak minden beavatkozástól. Jelenlétük csak olajat önt a tűzre!

Dr. Rosche úr a régi, jól ismert taktika kiváló szakértőjének bizonyult. A partner ajánlatait fokozottabb követelésekkel túllicitálni. Hogy a másik fél tromfjainak értéke egyszerre nullára zsugorodjék.

Az csak természetes, hogy a szudétanémet megbízott követeléseit a prágai kormány nem teljesíthette; 1938. szeptember 11-én legalábbis még semmi esetre se. Súlyos veszélyt jelentene ez, sőt azzal a következménnyel járhat, hogy a szudétanémetek a határkörzetek cseh lakosságát és a henleinista mozgalom minden ellenzőjét fizikailag fölszámolják, mégpedig büntetlenül.

A minisztériumi osztályfőnök csalódottan tárta szét karjait.

— Ezekben a kérdésekben nem dönthetek azonnal. Ami engem illet, csupán egy égetően sürgős ügyre hívtam föl a figyelmét; csak a csehszlovák kormány óhaját tolmácsoltam önnek — mondta dr. Otakar Fischer halkán, majd szinte könyörgőre fogta a hangját. — Hogy személyiségének súlyával és hatáskörével együtt járó tekintélyével segítse elő a határkörzetekben tapasztalt nyugtalanság lecsillapítását. Hogy közös igyekezettel megakadályozzuk azoknak a túlfűtött hangulatú tüntetéseknek és összeütközéseknek a megismétlődését, amelyeknek beláthatatlan következményei lehetnek.

Rosche hanyag mozdulattal lesöpörte kabátjának ujjáról a hamut és fölállt.

— Sajnálom, doktor úr, de nem érzem magam illetékesnek arra, hogy kívánságát méltányoljam. De mint a Szudétanémet Párt képviselője sem vállalhatok semmiért kezességet. A további fejleményekért mindenfajta felelősséget a csehszlovák kormányra kell hárítanunk.

A párbeszéd folytatásának nem volt értelme.

Rosche képviselő sem dönthetett önállóan az ilyen és ehhez hasonló kényes ügyekben. Még ha netán akar-

ta volna is. Erre senki sem hatalmazta föl. A Szudétanémet Párt vezetői a náci párt nürnbergi kongresszusára utaztak, s okvetlenül meg kell várnia, amíg visszajönnek. Hátha új utasításokat hoznak magukkal Németországból...

A képviselő elbúcsúzott, dr. Fischer pedig fáradtan ült le a karosszékre, íróasztalához. Jelentést kell készítenie a miniszter számára. Nem lesz hosszú, de biztató sem. A prágai Belügyminisztérium egyik hivatali helyiségében lefolytatott párbeszéd semmi esetre se mutatta meg a kiutat a zsákutcából. A henleinista mozgalom nem volt ugyan oly nagyon-nagyon egységes, mint ahogy vezetői hirdették, ám dr. Alfred Rosche az imént nemigen látszott késznek arra, hogy a párt határozott irányvonalával szembeszegülők élére álljon.

Az ellentétek szakadékába omlott a halványuló remények utolsó kis hídjá is.

No de előbb-utóbb amúgy is elsodorja a felgyorsult események hömpölygő áradata.

S ennek az áradatnak a tajtékzó hullámai éppen akkor csaptak föl, hogy elpusztítsanak mindent, ami útjukat állja.

Dr. Otakar Fischer belügyminisztériumi osztályfőnök igazán nem tudhatta, hogy jó néhány órával ezelőtt — 1938. szeptember 9—10-én — tartották utolsó megbeszélésüket a Harmadik Birodalom legfőbb katonai és politikai tényezői Csehszlovákia ügyében. S megszületett a megmászhatatlan döntés: „Meg kell semmisíteni! Az akciónak legkésőbb 1938. október 1-én meg kell kezdődnie!” A szűkebb körű tanácskozások eredményeként az illetékesek már a konkrét utasításokat is megkapták. S legkésőbb szeptember 10-ig a Szudétanémet Párt vezetőinek is meg kell szövegezniük azt a titkos parancsot, amely a párttagoktól a legszigorúbban megköveteli: „Szervezzenek tüntetéseket, ezeket tervszerűen készítsék elő és hajtsák végre!”

Tegnap Henlein elkísérte a családját, hogy biztonságba helyezze. Németországban.

Holnap, 1938. szeptember 12-én este Adolf Hitler a nürnbergi kongresszus szónoki emelvényéről beszédet intéz a nemzethez.

A Führeré a szó!

Ústí nad Labem, Karlovy Vary, Liberec, Opava és az összes határ menti város vagy falu utcái azon az estén korán elnéptelenedtek. A szudétanémetek a Führer beszédét várták.

Minden kocsma, vendéglő zsúfolásig megtelt. A rádiókészülékeket mind bekapcsolták. Breslauban a németek nagy teljesítményű rádióadót építettek, kizárólag szudétanémet testvéreik számára; a vétel tehát zavartalannak ígérkezett.

Végre elhallgatott a zene, s egy érdes hang bejelentette:

— Der Führer hat das Wort!

Az NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) nürnbergi kongresszusának résztvevői viharos lelkesedésben törtek ki. Fölzúgott az ütemes „Heil!”, s nem volt se vége, se hossza. Boldogan csillogtak össze a tekintetek a szudétanémet kiskocsmákban, söntésekben is, és lelkes kiáltások kíséretében emelkedtek magasba a teli söröskorsók. A birodalmi kancellár — szokása szerint — most is azzal kezdte, hogy ádáz rohamot intézett a nyugati demokráciák meg a zsidók ellen. Ezúttal se mulasztotta el hangsúlyozni: a világon mindössze két olyan állam létezik, ahol a nép kilencvenkilenc százaléka támogatja kormányát; ez a két állam: Németország és Itália. Megvető szavakkal ócsárolta Angliát, amely helyteleníti az etiópiai és spanyolországi bombázásokat, ám ugyanakkor halomra löveti Palesztinában az arabokat, hogy igába hajtsa őket.

A rádiókészülékek mellett ülő németek egyetértően bólogattak, helyeseltek.

Hiába, a Führer érvei egytől egyig helytállók — és a legfontosabb még csak most következik!

— Most pedig Csehszlovákiáról szólok! . . .

Ezúttal a lelkes hangulat a felháborodás morájával keveredett; a párt zászlaja köré tömörült német férfiak már a gyűlölt ország nevének említésekor is féktelen haragra gerjedtek. Hitler hangereje fortissimóba csapott át, szinte már bele se fért a mikrofonba. A hétmillió csehről beszélt, akik sanyargatják a három és félmillió németet, s fokozatosan mind ki akarják irtani. A szudétanémeteknek üzött vadként kell élniük, csak azért, mert fehér harisnyát viselnek és úgy köszöntik egymást, ahogy ízlésüknek a legjobban megfelel . . .

— Mit akarnak a németek? Önrendelkezési jogot, amely minden népet megillet! Elég volt az üres szövegekből! Követelem, hogy szűnjék meg végre a csehszlovákiai három és félmillió német elnyomtatása, s adják meg nekik a szabad önrendelkezési jogot.

Újabb tapsorkán, dübörgő helyeslés.

A felkorbácsolt indulatok félelmetes tobzódása azonban éppoly gyorsan alábbhagyott, mint amilyen hirtelen kitört. Tudniillik a Führer megnyilatkozásaikor a tömeg ovációjának is a szigorúan meghatározott rendhez kellett igazodnia. Hitler köhintett, majd tovább folytatta:

— Történjék bármi — harsogta —, de nem tűröm tovább, hogy német testvéreinket Csehszlovákiában elnyomják! Ha a nyugati demokráciák úgy gondolják, hogy minden eszközzel meg kell védeniük a németek sanyargatóit, akkor számolniuk kell magatartásuk súlyos következményeivel. Bizton hiszem, hogy annál inkább szolgálom a békét, minél kevésbé kételkedhet bárki is álláspontom szilárdságában. Nem vagyok hajlandó eltérni, hogy idegen államférfiak Németország szívében második Palesztinát rendezzenek be!

A szónoknak ez az utolsó mondata beleveszett a leírhatatlan zajba.

A szudétanémet csapszékek légkörében, de az otthonok többségének levegőjében is — tisztelet a kivételnek — szinte a közeledő vihar villamos feszültségét lehetett érezni. Az izgalom tetőfokra hágott. Most!... Most már annak a várva várt döntő szónak kell következnie!

A történelmi jeladásnak.

A szónak, amely harcba hív.

S Hitler folytatta:

— Azok a szerencsétlen arabok védtelenek és talán magukra hagyatottak is. A csehszlovákiai németek azonban nem védtelenek, és nem is hagyjuk őket magukra! Ha a szudétanémetek nem kapják meg az őket megillető jogokat Csehszlovákiától, megkapják tőlünk!

Úgy van, ez az — nem védtelenek, nem is magukra hagyatottak...

Hitler szavait visszhangozták a Szudéták.

S a henleinisták lelkesedése nem ismert határt.

A Führer, a hatalmas Németország, a dicső Harmadik Birodalom fölöttük tartja védő karját. A nürnbergi kongresszuson elhangzott beszéd után minden világossá vált. Hitler tisztelői és csehszlovákiai hódolói igazán nem várhattak többet. A haladó gondolkodású szudétanémetek, akik másképp éreztek, igen jól tudták, hogy elérkezett a sorsdöntő pillanat, amikor nagyon-nagyon kevés az, ami még megmenthető. A fanatikuskok harsónái már harcba szólítottak. A zászlóvivők felsorakoztak, az egyszerű harcosok előkészítették puskáikat és pisztolyaikat. A nürnbergi szónoklat meglazította a katalan biztosítószelepét, amelynek vize sisteregve forrt a felszított tűz fölött.

Sorsok

(I.)

Ne törődjete a túlerővel!

De a határ menti körzetekben se mindenki kiáltozta lelkesen a „Heil”-t.

Nem minden szudétanémet polgár sírt örömkönnyeket Hitler beszédeinek hallatára, és nem mindegyikük állt készen arra, hogy Németországból becsempészett fegyvert ragadjon, ha majd üt az óra.

A köztársaság peremterületének különböző tájain akadtak még olyan emberek, csehek és németek egyaránt, akik hittek a jövőben; a husziták bátorságával állták a harcot, s nem rettentek meg a túlerőtől. Német és cseh kommunisták, többnyire munkások, robotban edződött, éhezéstől lesoványodott, kérges kezű szegény emberek. S velük tartottak azok is, akik előbb vagy utóbb mégiscsak megértették, mi történik körülöttük. Nem volt könnyű az antifasiszták sorsa a szudétanémet körzetekben. Szembe kellett nézniük a rosszal, amely hatalmas ereje tudatában mindenünnen fenyegette őket. Ám nem rendültek meg hitükben. Nem vesztették el bátorságukat. Nem alázkodtak meg. Meg kellett tanulniuk, hogy — ha törik, ha szakad — mindig megmondják az igazat az embereknek, mindig helyesen cselekedjenek...

A Kamenický Šenov-i kommunisták is derekasan helytálltak.

Régi üvegipari hagyományokkal rendelkező város ez, s ugyanilyen hagyományosak a társadalmi viszonyai is. Az 1938 júniusában megrendezett községi választásokon Csehszlovákia Kommunista Pártjának jelölőlistáján ötvennégy név szerepelt, s majdnem minden név mellett egy és ugyanaz a foglalkozás: üvegipari munkás. S a párt akkor — a terror tombolásának tetőfokán — öt mandátumot szerzett a Szudétanémet Párt huszonnégy mandátumával szemben. A kommunisták képviselője, Oskar Mieke csiszoló —, azaz pontosabban üvegfüvőmester egy időben Kamenický Šenov polgármester-helyettesi tisztét is betöltötte. Ő volt az, aki társainak felvonulásakor nem győzte eleget hangsúlyozni a régi bolsevik elvet: Nincs előre elvesztett csata...

(NORBERT EISERT VISSZAEMLEKEZÉSE:

... Az üvegesek kemény legények; ezek nem egyhamar adják föl a harcot. Mi kommunisták kisebbségben voltunk, de — akár tetszett nekik, akár nem — számolniuk kellett velünk. Mindenütt ott voltak az embereink, s a henleinisták szándékairól vagy határozatairól mindig már ugyanazonnap értesültünk. Ezzel még a csendőrök se büszkélkedhettek. Állandó készenlétben álltunk, s egyáltalán nem jelentett számunkra problémát, hogy igen rövid idő alatt, esetleg csak néhány órán belül néhány száz embert mozgósítsunk, ha gyűlést akartunk tartani vagy tüntetést akartunk rendezni. A párt sokszorosítógéppel is rendelkezett, és hogy hol rejtegettük, ezt sem a rendőröknek, sem a henleinistáknak nem sikerült fölfedezniük. Ha kellett, megindítottuk a gépet, s két óra múlva már egész Šenovot elárasztottuk röplapokkal. A szudétanémet pártemberek mindennel megpróbálkoztak, még a legaljasabb módszerekkel is, csak hogy ártsanak nekünk; például attól sem riadtak vissza, hogy a haladó

gondolkodású munkások ellen uszítsák a munkaadókat. No de mi összetartottunk. Majdnem mindnyájan igencsak értettük a mesterségünket, s igazán nem kellett szégyenkeznünk amiatt, ami kikerült a kezünk alól... A Szudétanémet Párt győzelmétől, amelyet az 1938 júniusában megtartott községi választásokon értek, a henleinisták valósággal megrészegültek. Az újonnan megválasztott városi képviselő-testület első ülésére zeneszóval és náci zászlók alatt vonultak föl. Mihelyt erről tudomást szereztünk, jómagunk is előkészítettük a mi vörös zászlónkat, s a többi antifasisztával együtt a városháza előtt gyülekeztünk. Amikor a henleinisták — persze, most már muzsikaszó nélkül — az épületbe igyekeztek, a mi sorfalunk között kellett elhaladniuk, mi pedig magasba emelt ököllel és »Rot Front«-tal köszöntöttük őket. A zászlók kitűzése következett. A tetőablakból kidugott henleinista zászló mellett egykettőre ott vöröslött a mienk is. Megkezdődött a huzavona, miközben a Szudétanémet Párt zászlaja összeszakadt. Erre a járási hivatalt megbízottja kijelentette, hogy ilyen sérült zászlót nem illendő az állami lobogóval együtt kitűzni. Így aztán — és hadd tekintsük ezt szimbólumnak — Kamenický Šenovban az újonnan választott képviselő-testület első ülését, ahol a henleinisták voltak többségben, vörös zászló — az eljövendő idők világítótornya — alatt tartották meg...)

Minden alkalom valamiképpen növelte az esélyeket.

Minden elszigetelt vagy lényegtelennek tűnő erőpróba részévé vált annak a harcnak, amelyben sorsdöntő volt a tét. De nézzük, mit mondanak a dokumentumok; mit tudunk meg a Kamenický Šenov-i városi tanács nyilvános ülésének jegyzőkönyvéből. Az ülést 1938 augusztusának második felében tartották meg, tehát abban az időben, ami-

kor az egész határövezetben már gyülekeztek a nem sok jót ígérő, komor viharfelhők. A napirenden egyebek közt a városi villanytelep igazgatásában tervezett változások ügye és az intéző bizottsági tagok létszámának megállapítása szerepelt. A Szudétanémet Párt képviselői azt javasolták, hogy a bizottság tagjainak számát az eddigi tizenkettőről hétre csökkentsék, ami lényegében a kommunisták és a német szociáldemokraták kizárását jelentette volna az ügyek intézéséből. S a német és cseh nemzetiségű tanácsstagok — név szerint Oskar Mieke és Josef Trtlík — épp ennek a kérdésnek a vitáját használták föl arra, hogy bátran és a leghatározottabban rámutassanak Henlein pártjának valódi szándékaira, rejtett céljaira.

Egyébként a Kamenický Šenov-i Merkantil Szálló nagytermében vagyunk.

S a dátum: 1938. augusztus 19.

MIEKE (kommunista):

... A Szudétanémet Párt az egyéb pártok elnémitására törekszik, s meg akarja mutatni, hogy itt egyedül ő az úr. Nem hiszem azonban, hogy taktikájával sokra viheti. Telekürtöli a világot, hogy a szudétanémeteket nálunk a csehek elnyomják, a Szudétanémet Pártot fojtogatják, s durván bántalmazzák tagjait. Igen ám, csak hogy ahol a Szudétanémet Párt van többségben, mint például itt is, bebizonyíthatná, hogy tiszteletben tartja a kisebbség véleményét, de ő maga lép föl kiméletlenül, s a többi párt képviselőit el akarja hallgattatni. Ha a csehek a saját államukban hasonló módszereket alkalmaznának, ez esetben a németek szinte sehol sem érvényesíthetnék jogaikat. Máskülönben a német szociáldemokratákat se a csehek, hanem saját fajtestvéreik nyomják el... Ami pedig azokat az igazságtalanságokat, vagyis a szudétanémeteknek azt a panaszát illeti, hogy őket a csehek elnyom-

ják, ezzel kapcsolatban mi, kommunisták ismételtén kijelentjük: számtalan gyűlésünkön, s a nyilvánosság előtt is követeltük már, hogy a nemzeti-ségeket anyanyelvük használata miatt ne érhesse sérelem, tehát ezzel összefüggő panaszait és az őket sújtó egyéb igazságtalanságokat haladéktalanul orvosolni kell . . .

HÖHNE (Szudétanémet Párt):

A bizottsági taglétszám hétre történő csökkentését a városi tanács javasolja . . .

MIEKE (kommunista):

Dehogy javasolja! . . . A városi tanács csak a kiélezett szavazás eredményeként hozta meg döntését. Nem beszélhetünk tehát arról, hogy a javaslat a városi tanács egyöntetű álláspontját tükrözi.

HANDÍK (német szociáldemokrata):

Mieke már sok mindent elmondott helyettem is. Ha visszagondolok a városi képviselő-testület alakuló ülésére, ahol a Szudétanémet Párt képviselője kijelentette, hogy pártja a város javára és boldogulására együtt akar működni a többi párttal, akkor most sajnálattal állapítom meg: csupán üres szavak voltak azok. A valóság egészen másképp fest. A Szudétanémet Párt azt a nézetet vallja, hogy ő itt egyeduralkodó, s a többieknek semmibe sincs beleszólásuk. Egyébként csatlakozom Mieke javaslatához, aki azt indítványozza, hogy az intéző bizottsági tagok számát nyolcban állapítsák meg.

HÖHNE (Szudétanémet Párt):

Határozottan visszautasítom azt a vádat, amely szerint az SDP-nek az volna a szándéka, hogy lehetlenné tegye a német szociáldemokraták tevékenységét az intéző bizottság munkájában. Bár a német szociáldemokraták ez ideig nem sokat tö-

rődtek a német lakosság létérdekeivel, s a marxista ideológiának adtak elsőbbséget. Épp a legutóbbi választásokon is megmutatták, hogy a kommunisták szolgálatába szegődtek, hiszen velük egy közös tömbbe tömörültek.

HANDIK (német szociáldemokrata):

Höhne polgármester-helyettes úr azt állítja, hogy mi, német szociáldemokraták nagy szolgálatot tettünk a cseheknek és a kommunistáknak. Mi a kommunistákkal csak azért szövetkeztünk, hogy ne forgácsolódjanak szét a demokratikusan gondolkozó választók szavazatai. Nem nehéz kitalálni, miért gyűlöli annyira Höhne úr és baráti társasága a német szociáldemokratákat. Csakis azért, mert az elmúlt években mindig arra törekedtünk, hogy megértésre jussunk a csehekkel, és mert politikánk elsősorban az ország békéjét, nyugalmát és rendjét tartotta szem előtt. Ha tehát most a Szudétanémet Párt a nemzet ellenségeként pellengérez ki bennünket, ezt azért teszi, mert mindig a megértés politikáját követtük, s mert nem voltunk és nem vagyunk hajlandók arra, hogy ölbe tett kézzel nézzük, hogyan dönti romlásba és pusztulásba a szudétanémet népet az SDP gyűlölködő politikája. Büszkéek vagyunk rá, hogy a cseh elvtársakkal, akik mellénk álltak, együtt harcoltunk és sikerült megőriznünk a nyugalmat. Az utóbbi esztendőben azonban a suttogó propaganda aknamunkája és a nemzeti sovinizmus hihetetlen méreteket öltött. Attól tartunk, hogy ennek a következményeit nemcsak a marxisták érzik majd meg. Ha rövidesen nem következik be valamilyen fordulat, a szudétanémet földön menthetetlenül végigsöpör a pusztulás és a nyomor hulláma, amely mindenkit utolér, s nem kíméli gyermekeinket sem. Ha pedig ez az aggodalom volt az indítéka, hogy — mint Höhne úr mondotta — felbecsülhetetlen szolgálatot tettünk

a kommunistáknak és a cseheknek, akkor mind- azért, amit a szemünkre vet, bátran vállaljuk a fe- lelősséget.

NOHA (cseh szociáldemokrata):

Jómagam is elhittem Grohmann polgármester úrnak, hogy hát a Szudétanémet Párt őszintén együtt akar dolgozni a többi párttal. Ezzel szem- ben az a valóság, hogy a német szociáldemokratá- kat — bár szintén németek — a Szudétanémet Párt kisemmizi. Ha cseh részről történne valami ehhez hasonló a németekkel, az SDP lenne az első, amely ez ellen a leghatározottabban tiltakozna. Ez így nem mehet tovább, mert ha így folytatódnak a dol- gok, senki se állhatja majd útját a szerencsétlen- ségnek. Tehát a megértést, a megbékélést minden- nél fontosabbnak tartom. A mi pártunk továbbra is a kommunistákkal egyetértésben folytatja mun- káját ...

TRTÍK (kommunista):

Grohmann polgármester úr biztosított bennünket lojalitásáról, és megígérte, hogy mindig az egész polgárság érdekeit tartja szem előtt, s hogy a többi párt remélhetőleg nem gáncsoskodik majd, nem nehezíti meg a munkáját. Aztán Höhne helyettes úr kért szót; megismételte vádjait, és kijelentette: „Ez a mi frakciónk nézete — és kész!” S hogy most már ehhez senkinek semmi köze. Hej, micso- da lárma kerekedett valamikor abból, ha valamilyen kisebb német csoportot kiforgattak a jogaiból! S most a Szudétanémet Párt vezetői ugyanezt a sor- sot szánják a szociáldemokratáknak, akik pedig jobb németek, mint ők, mert bebizonyították, hogy jobban szeretik népüket, mint azok, akik az egész szudétanémet föld jövőjét felelőtlenül kockára te- szik. Höhne úr nehezményezte, hogy szövetségre léptünk egy másik párttal. Márpedig ez nekünk

törvény adta jogunk. De szerinte mégiscsak átkozott marxisták vagyunk, akik sehogy se hajlandók megérteni, hogy a nemzet érdekeit mindenekelőtt a kapitalisták védelmezik és képviselik. S nem csupán a szudétanémet körzetekben. Hiszen a Szudétanémet Párt a cseh országrészek képviselői közül is elsősorban Beran úrral és társaival barátkozik. Így van ez, és nem másképp . . .

HÖHNE (Szudétanémet Párt):

Kijelentem, azért vagyunk itt, hogy minden polgártársunk, egész városunk érdekeit és jogait védjük. Semmiféle bolsevik politikát nem tűrünk meg!

TRTÍK (kommunista):

Jól értem én az önök felháborodását, urak! Mert ma még azzal is be kell érniük, hogy a kisebb politikai pártok képviselőit — a többség jogán — kizárják a közügyek irányításából. Holott bizonyára az a leghőbb vágyuk, hogy az önök szempontjából kényelmetlen embereket egyenesen a koncentrációs táborokba küldhessék. Mert hát ilyen a diktatúra. Mint cseh kommunista ehhez az ügghöz hadd fűzzem még hozzá: ha a Szudétanémet Párt országos viszonylatban szerezne többséget, vagyis ha mi kisebbségben maradnánk, akkor bennünket egyszerűen elintéznének, szóba se állnának velünk, egyszóval úgy kellene táncolnunk, ahogy ők fütyülnek. Amikor azt mondják, hogy „ez a mi pártunk nézete — és kész!”, ez a magatartás jelképezi a hémet nemzetiszocialista rendszer egész terrorista politikáját, amely senkinek se engedi meg, hogy bárki érdekében is szót emeljen, bárkit is képviseljen, tehát amikor egyáltalán nincs szükség semmiféle választásokra. Szeretném fölhívni a figyelmet arra, hogy most is elvi kérdésről van szó. Ha ugyanis nemzeti egyenjogúságról beszélünk, mindenekelőtt a Szudétanémet Pártnak kell bebi-

zonyítania, hogy az egyenjogúság elvéhez tartja magát. Nem titok, hogy Henlein pártja nem hajlandó tárgyalni a prágai kormánnyal; azt is tudjuk, hogy nem a szudétanémet dolgozók számára akar valamilyen jogokat kiharcolni. A Szudétanémet Párt Karlovy Varyban csatlakozott a nemzeti szocialisták programjához, azaz a Drang nach Osten szellemében helyesli az összes szláv nép kiirtására irányuló imperialista politikát. Elérkezett az ideje, hogy szembeszálljunk ezzel a politikával s nyíltan harcoljunk ellene, mert ez a politika katasztrófával fenyeget . . .

HÖHNE (Szudétanémet Párt):

Elég volt! . . . Hallgasson már végre!

TRTÍK (kommunista):

Ma itt, erről a helyről a kisebbség nevében szólok, s tisztában vagyok azzal, hogy álláspontunk súlyos veszélyt jelent számunkra. Ám ennek tudatában is kijelentem: mindenki, aki csak egy kicsit is demokratikusan gondolkodik, készen áll arra, hogy hasonló nézeteket valló társaival szövetkezzék, s vállvetve harcoljon a Szudétanémet Párt végzetes politikájának megvalósulása ellen. Mert mindaz, ami itt mintegy kicsiben a német szociáldemokratákkal történik, ugyanez — a cseh kapitalisták jóváhagyásával — az úgynevezett nagypolitika kulisszái mögött naponta lejátszódik.

TERME (Szudétanémet Párt):

Indítványozom, hogy vessünk véget a vitának, s térjünk át a szavazásra!

HÖHNE (Szudétanémet Párt):

Ezzel egyetértek. Mieke úr javaslatát, hogy az intéző bizottság nyolc tagból álljon, az SDP által képviselt többség elutasította. A Szudétanémet Párt

elfogadta azt a javaslatot, amely a villanytelep intéző bizottsága tagjainak számát hétben állapítja meg.

MIEKE (kommunista):

Ehhez a szavazáshoz csupán még ennyit: ne higgye a Szudétanémet Párt, hogy erőszakos fellépésével megfélemlített bennünket, s nem merünk szolidaritást vállalni politikai barátainkkal, Kommunista pártunk vezetősége úgy döntött, hogy mindenütt, ahol erre szükség mutatkozik, a német szociáldemokratákat is képviselőkhöz juttatjuk.

WALTER (Szudétanémet Párt):

Az 1. napirendi pont szerint megvitatott ügyben hozott határozatot az előírt határidőben hivatalosan közöljük . . .

MIEKE (kommunista):

Ezt az egész tárgyalási rendet igazságtalannak tartjuk. A jogtalanság mindig jogtalanság marad, bármilyen szép szavakkal körítik is. Ha valaki itt a német dolgozók jogait képviseli, akkor azok vitathatatlanul mi vagyunk; mi, marxisták; viszont ahol mások jogfosztottságáról van szó, ott mindig a Szudétanémet Pártot találjuk. Ismételten hangsúlyoznom kell: az a párt, amely minduntalan érvényt igyekszik szerezni igazságtalan politikájának, nem léphet föl a nép jogainak védelmezőjeként. A Szudétanémet Párt egyre nagyobb reményeket fűz Runciman angol lord küldetéséhez, akit egyébként épp a mi járásunkban van szerencsénk üdvözölni. Föl kell hívnunk azonban az angol lord figyelmét valamire: a Szudétanémet Pártnak semmi oka, hogy körülötte lábatlankodjék és panaszaival ostromolja; hogy ilyen meg olyan sérelmeket kell elszenvednie, hiszen épp az SDP az, amely mihelyt valahol hatalomra jut, visszaél vele; elferdíti az igaz-

ságot és visszájára fordítja. Államunkban a németek kisebbséget alkotnak, és mi arra törekszünk, hogy ezzel a kisebbséggel a legésszerűbben rendezzük a dolgainkat. A megértés, az ellentétek áthidalása a célunk, ám ismét meg kell mondanunk: nem érthetünk egyet azzal a politikával, amelynek álláspontját ezek a szavak fejezik ki: „Elég volt!”, vagy pedig: „Ez a mi nézetünk — és kész!” ...

HÖHNE (Szudétanémet Párt):

Állandóan olyan szavakat tulajdonít nekünk, amelyeket sohase mondtunk. Pártunk is az együttműködés híve, s hazug rágalmazó, aki mást állít.

MIEKE (kommunista):

Önök az okai a jelenlegi helyzetnek. Harcra kényszerítettek és nem együttműködésre szólítottak föl bennünket. S mi vállaljuk ezt a harcot német nemzetiségű polgártársaink és a szudéta terület jogaiért. Senkiháziak módjára viselkednénk, visszaélnénk választóink bizalmával, ha nem tenénk eleget kötelezettségeinknek. Semmi esetre se leszünk az önök pofozógépei, sem szalmabábui, mint ahogy a polgári pártokat azokká tették ...

TERME (Szudétanémet Párt):

Választóink bizalma minket is kötelez, nemcsak Mieke úréknak kell saját híveik bizalmát kiérdemelniük. Sőt nekünk az itteni lakosság döntő többségének az érdekeit kell képviselnünk. A legutóbbi húsz esztendő óta mi sem aludtuk át. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ez idő szerint a németiség létérdekei forognak kockán. S nekünk, akik ennek a községi képviselő-testületnek a tagjai vagyunk, szintén részt kell vennünk abban az igazságos harcban, amelyre választóink megbízásából — noha párthíveink hatalmas táborának csupán töredékét képezik — fől sorakoztunk, hogy megvédjük érde-

keiket. Feladatunk és kötelességünk tehát, hogy ezt a harcot győzelemre vigyük. A szudétanémet nép kilencven százaléka Konrad Henlein mögött áll; a fönnmaradó tíz százalék véleményét bátran figyelmen kívül hagyhatjuk. A német közösség megteremtése a cél, s hitvány emberek lennénk, ha ennek a célnak a megvalósításáért, amit választóink joggal elvárnak tőlünk, nem küzdenénk minden erővel. Majd meglátjuk, Mieke úr, ki bírja jobban idegekkel! Ami pedig anyanyelvünk szabad használatának jogát illeti, nem követelünk többet, csupán amire a törvény kötelezi az államot. Önöknek mindenesetre tudomásul kell venniük, s bele kell nyugodniuk abba, hogy pártunk van többségben, tehát amit elhatároz, egyedül az a döntő!

MIEKE (kommunista):

Terme úr holmi törvényességről szónokolt, jól lehet inkább csak azokba a vörösökbe próbált megint belekötni. Egyébként mégse illik megfélemlenie arról, hogy a jogot, amelyet emleget, vagyis az anyanyelv szabad használatának jogát azért érvényesítheti, mert ezt a legutóbbi években épp a vörösök harcolták ki. Terme úr! . . . Ön végül is a munkásszakszervezeteket képviseli, tehát ugyanolyan nyíltan, mint ahogy az imént kijelentette, hogy a vörösökkel nem óhajt egy gyékényen árnulni, szóljon néhány szót azoknak a vörösöknek az érdemeiről is! Vagy pedig — és ez a lényeg — ha nem gyáva, álljon föl, s mondja meg kereken és őszintén: hogyan képzei el a dolgot azokkal a vörösökkel meg a csehekkel. Voltaképpen milyenek a kapcsolatai a vörösökkel és a csehekkel?

TRTÍK (kommunista):

A Szudétanémet Pártot képviselő urak erről aligha óhajtanak nyilatkozni . . . (Csehül kezdi és rögtön le is fordítja a beszédét.) Első ízben szólok

erről a helyről cseh nyelven. A nyelvet mindig kizárólag a megértés eszközének tartottam, és semmi esetre se olyan jegyvernek, amely hozzásegít más népek megsemmisítéséhez. Terme úr viszont leszögezte, hogy a cseheket se illeti meg több jog, csak amennyit a törvények biztosítanak számukra. Nos, eszerint mindenképpen elvitathatatlan jogunk, hogy a hivatalos államnyelven beszéljünk. Követeljük tehát, hogy az itt elhangzó felszólalásokat cseh fordításban is tolmácsolják.

WALTER (Szudétanémet Párt):

A rendelet úgy intézkedik, hogy az ülések tárgyalási nyelve mindig az legyen, amely az adott közigazgatási területen általában használatos. A felszólalások fordításos tolmácsolása csupán akkor követelhető meg, ha a kérdéses körzetekben a más nemzetiségű állampolgárok számaránya legalább húsz százalékot tesz ki.

TRTÍK (kommunista):

Úgy tudom, hogy éppen Konrad Henlein volt az, aki ezt a nyelvhasználati jogot szabályozó rendeletet visszautasította. No de Henlein ellenzéke itt, Kamenický Šenovban a legerősebb. Ha tehát ezt a nyelvhasználati rendeletet önök szintén a legmértányosabbnak tartják, hadd hívjam föl a szíves figyelmüket arra, hogy mi, kommunisták már jóval előbb, mint ahogy hivatalos körökben ezt a kérdést fontolgatni kezdték — sőt még mielőtt a Szudétanémet Párt egyáltalán megszületett volna —, megindítottuk a harcot az egyenjogúságért és az anyanyelv szabad használatáért, mégpedig annak ellenére, hogy a cseh reakció — élén Beran úrral — ott keresztezte szándékainkat, ahol csak tehetett... Hát voltaképpen mit is akarnak önök? Az úgynevezett német közösség önök által olyannyira áhított megteremtése a német nagyhatalmi elvekre

támaszkodik, csakhogy odaát a birodalomban önök nem tarthatnának népképviselői választásokat. Ha ott valamit netán kifogásolnának, magukra zúdítanák a párt fő-fő embereinek haragját, és ha ilyesmivel csak egyszer is megpróbálkoznának, máris a koncentrációs táborban találnák magukat... A Csehszlovák Köztársaságban élünk, s mindenkinek tiszteletben kell tartania a csehszlovák törvényeket. Ez a polgármester úrra éppúgy vonatkozik, mint bárki másra. Nem állítom, hogy minden törvényünket a demokrácia szelleme hatja át, ám azokat, amelyek demokratikusak, igenis mi harcoltuk ki a reakcióval folytatott küzdelemben. A kommunista párt nem egy súlyos időszakot élt már át, erői azonban ennek ellenére sem gyengültek. Az önök nyomására se hátrálunk meg, mert tudjuk, hogy végül is mi győzünk — függetlenül attól, hogy mikor következik el a győzelem napja. Nem fontos, vajon hét vagy nyolc tagja lesz-e az intéző bizottságnak, a harc tovább tart. Ezt a harcot a kommunisták vezetik, s a dolgozó nép érdekeit tartják szem előtt. Valamennyi dolgozó érdekeiért küzdünk — legyenek bár németek vagy csehek — és pártunk ezt a harcot sohase adja föl. Nem némithatnak el bennünket, sőt még élesebb harcra kell számítaniuk, mivel egyre áthidalhatatlanabbak köztünk az ellentétek. A kommunista párt senkit sem akar romlásba dönteni. Mi csupán figyelmeztetjük az embereket a kalandorpolitika veszélyeire, s harcolunk mindazokért a jogokért, amelyekről a Szudétanémet Párt csupán szónokol. A szabad szakszervezetekkel együttműködésben megindítottuk a harcot az ipari munkásság bérminimumának a megállapításáért is. Hiszen a szudétanémet nagyvállalkozókat végképp hidegen hagyja, ha a szudétanémet munkás csak éhbért visz haza a családjának...

HÖHNE (Szudétanémet Párt):

Elég volt már ebből! . . .

TRTĪK (kommunista):

A kisebbség bármikor készen áll az együttműködésre. De önök erről hallani sem akarnak, mivel a valóságban egyiküknek sincs igénye, hogy az ellenzékkel együtt dolgozzék. Ugyanígy az önök Szudétanémet Pártja sem tartja szívügyének, hogy becsülettel és a demokrácia szellemében elősegítse a nemzeti kiegyezést. Önök nem az egyszerű dolgozó nép érdekeit képviselik; magatartásukat egy kívülálló harmadik akarata határozza meg; ennek a harmadiknak csehszlovák területekre van szüksége, hogy folytathassa hódító politikáját. Immár hiába hangoztatják lojalitásukat, többé nem hihetünk önöknek . . .

HOFMANN (Szudétanémet Párt):

Ez már aztán pimaszság! . . .

TRTĪK (kommunista):

Hát igen, az igazság néha fáj . . .

Ezeket tudtuk meg az 1938. augusztus 19-én felvett jegyzőkönyvből.

De a Kamenický Šenov-i kommunisták és más antifasiszták a későbbiekben is joguknak és kötelességüknek tartották, hogy — tekintet nélkül az őket fenyegető veszedelemre — bátran kifejtsék nézeteiket. Így például 1938. szeptember 13-án — a nürnbergi harci szózatot követő feszült légkörben — a következő táviratot küldték Prágába:

„Köztársasági Elnök Úrnak, Prága.

Kamenický Šenov s környéke német és cseh demokratái, valamint az összes demokratikus párt és szervezet képviselői, akik Hitler birodalmi kancellár beszéde után gyűlést tartottak, a legnagyobb

bizalommal fordulnak Önhöz, Köztársasági Elnök Úr! Bizton számíthat reánk, bármely pillanatban készen állunk arra, hogy mindenütt és minden eszközzel megvédjük a köztársaságot. Ne hátráljon meg a fenyegetések előtt, s ne tegyen semmilyen engedményeket azoknak, akik köztársaságunk önállóságát akarják aláaknázni.

*Mindnyájunk nevében:
JOSEF TRTÍK,
Kamenický Šenov“*

Ezekre az erőkre kellett volna támaszkodnia annak a férfinak — ott, a Várban.

A cseh és német kommunisták egyesült erejére, akik gátat akartak emelni a támadó útjába. Tudták, mire vállalkoznak. Hogy nagyon nagy a kockázat. S mégis kitartottak — a végsőig. A német kommunista Oskar Mieke közvetlenül a Wehrmacht bevonulása előtt eleget tett a párt parancsának, a Szovjetunióba távozott, ahol újabb feladatokat bízta rá. Jelenleg a Német Demokratikus Köztársaságban él és dolgozik. A cseh kommunista Josef Trtík, aki bátran ellenfelei szemébe mondta, hogy jól tudja, milyen veszedelem fenyegeti kiállása miatt, nem tért vissza a mauthauseni koncentrációs táborból...

Nem rettent meg egyikük sem a túlerőtől.

S az eszme, amelynek szolgálatába szegődtek, diadalmaskodott.

Harmadik rész

Zendülés

Szeptember 12., hétfő este.

A cseh határvidék Hitler nürnbergi beszéde után.

Viharos jelenetek a városok és falvak egész sorában. A légkör a maga drámai feszültségével az ostravai incidensre emlékeztetett, de most összehasonlíthatatlanul veszedelmesebben izzott a levegő. Ezúttal többről volt szó. Némelyütt emberéletekről is. A tervezett, vagyis hogy a birodalom által „engedélyezett” tüntetések fegyveres összetűzésekbe csaptak át: a tömeg cseh rendőrökre és csendőrökre támadt. Néhol a cseh-ellenes gyűlölködő kiáltozások és szidalmak annyira feltűzelték, nekibátorították a Szudétanémet Párt ordnereit, hogy nyíltan megpróbálkoztak a végrehajtó hatalom átvételével.

S mindezt lényegében Hitler szándékainak végzetes félreértése idézte elő.

Amíg Berlin csupán Csehszlovákia belpolitikai zűrzavarának fokozatos kiterjesztésére gondolt, valamint — persze, titkos szervezeteinek irányításával — a szudétanémet lakosság és az államhatalom mind áthidalhatatlanabb ellentéteinek a továbbélézését tervezte, ugyanakkor a forrófejű henleinisták — akik Hitler elgondolásait vagy nem értették meg, vagy nem akarták megérteni — mind gyakrabban vétették magukat észre felforgató tevékenységükkel, s egyre arcátlanabb provokációikkal. Hitték, hogy a Führer nem sokáig nézi

ezt tétlenül, nem hagyja őket cserben, s megindítja hadigépezetét a szorongatott szudétanémet testvérek megsegítésére.

Tehát a berlini terv és végrehajtásának taktikája homlokegyenest más volt.

A túlbuzgó szudétanémet főemberek makacsul kitar-
tottak az összetűzések kisiklott vágányán...

A Karlovy Vary-i rendőrkapitányság épülete előtt két rendőr teljesített szolgálatot. Két csehszlovák rendőr sötétkék egyenruhában. Fejükön sisak. Az udvarba vezető nagy tölgyfa kapu egy pillanatra kitárult, hogy néhány embernek utat engedjen a bebocsáttatásra váró, tolongó sokaságból. Csehek és német antifasiszták igyekeztek itt menedéket találni a henleinisták elől, akik egyáltalán nem titkolták, mi a szándékuk azokkal, akik másképp gondolkodnak és másképp viselkednek, mint ők.

A távolból német induló hallatszott:

Die Fahne hoch, die Reihen fest geschlossen...

A Horst Wessel-Lied. A Csehszlovákiában betiltott Horst Wessel-dal. Ugyan ki törődött mostanában a Szudéta-vidéken a csehszlovák törvényekkel és tilalmakkal! Az ének erősödött; s a zárt rendben felvonuló tömeg befordult a sarkon; a fejek fölött horogkeresztes zászlók lobogtak. Egyébként a horogkeresztes zászló használatát is rendelet tiltotta. A férfiak, asszonyok kitódultak a házakból, kocsmákból és kávéházakból, s csatlakoztak a menethez, amely szabályos hatos sorban haladt el a rendőrség mellett. Karok lendültek a magasba. A diadalittas, tűzben égő arcok kihívóan és gúnyos mosollyal fordultak a két rendőr felé:

— Heil Hitler!

A szolgálatos rendőrök mozdulatlanul álltak őrhelyükön. Szigorú parancsot kaptak Prágából, hogy semmi esetre se ragadtassák magukat olyasmire, ami kihívásnak tűnhetne. Az ostravai eseményeknek nem szabad megismétlődniük!

— Heil Hitler! ... Le a csehekkal! ... — zúgott a tömeg.

A rendőrkapitányság épületének a megrohamozása egyelőre még nem szerepelt a henleinisták terveiben. Legalábbis Karlovy Varyban nem. A tüntetők egy közeli térre vonultak. A sötétség beálltával fáklyákat gyújtottak. Az egyik épület erkélye szónoki emelvényre lépett elő. Az őrjöngéssel határos ordítózáson csupán mondatfoszlányok hatoltak át:

— Elérkezett a nagy nap... nemsokára szabadok leszünk... a Führer velünk van... nem vagyunk egyedül! ...

Valahonnan a városból éktelen lárma és üvegcsörömpölés hangjait hozta erre a szél. Ugyanis az történt, hogy a szudétanémet ordnerek máris gondjaikba vették a cseh és zsidó üzleteket.

De a Karlovy Vary-i eseményeket távolról se mondhatjuk egyedülállóknak.

Szinte egyidejűleg Chebben is henleinista zendülés tört ki. Az ódon teret elárasztotta a tömeg. Itt is fennen lobogtak a horogkeresztes zászlók, s a tüntetők rögtönzött nagygyűlésén felhangzó német himnusz, a Deutschland, Deutschland über alles... is fokozta a tömeg elszántságát. Aztán megindult a menet. Ismét a vérforraló Horst Wessel-dal ütemére mozdultak a lábak, s pihenésként a kirakatok bezúzásával szórakoztak a garázdaságra könnyen kapható legények.

— Egy nép, egy birodalom, egy vezér!

— Jaj azoknak, akik nem tartanak velünk! ...

— Heil Hitler! ... Le a csehekkal! ... Ki velük! ...
Le a rendőrökkel! ...

— Haza a birodalomba!

— Adolf Hitler, Führerünk, szabadíts ki minket Csehszlovákiából!

A rendőrség Chebben is türtőztette magát, s ennek láttán a henleinisták kurázsija percről percre fokozódott. S a rendőrség sehol. Kövek záporoztak a középü-

letek, cseh iskolák és hivatalok ablakain. S szállodai szobájának erkélyén egyszerre csak Pratt őrnagy, a Runciman-misszió tagja tűnt föl. Ő volt az, aki pár nappal ezelőtt fogadatlan prókátorként oly sajátosan avatkozott bele az ostravai eseményekbe, s most is azt ígérte, hogy majd fölhívja a lord figyelmét a jogaiért harcoló szudétanémet nép igaz ügyére. A tömeg önfeledt lelkesedéssel, harsogó éljenzéssel köszönte meg Mr. Pratt szíves jóindulatát.

Ezen az estén az ország peremén mindenütt magasra csaptak a forradalmi hangulat lángjai.

A nürnbergi jeladás, a hamelni patkányfogó kései utódjának sípja túl csábítóan szólt, és idő előtt az utcára csalta a Fűhrer szudétanémet gyermekeit. Mit számított most az, hogy bálványozott vezérük másképp képzelte a dolgot. Azok, akik hallották sípjának elbűvölő hangját, immár képtelenek voltak gondolkozni. Késő visszakozzt vezényelni, amikor a feltűzelt emberek már követ, husángot és pisztolyt szorongatnak a kezükben. A hívó szó elhangzott, és ők elindultak. Megrészegülten — de nem csak úgy vaktában. A haditervet a Szudétanémet Párt prágai központja már korábban kidolgozta.

A Marianské Lázně melletti Planá járási párttitkára például arra kapott parancsot, hogy ordnerei addig folytassák tüntető és rendbontó felvonulásaikat, amíg csak ki nem erőszakolják az állami szervek fegyveres beavatkozását. Engedelmeskedett a parancsnak, s minden eshetőség figyelembevételével a titkos raktárakból máris kiosztotta a fegyvereket és a lőszert a megbízható párttagoknak. Ezekre az a feladat várt, hogy szállják meg a középületeket, szüntessék meg a belföldi postaforgalmat, s minél több túszt szedjenek. „Ha az egyedi akciók nem járnának sikerrel, ez esetben minden városban és föltétlenül egyidejűleg kell megrendezni a tüntető felvonulásokat!” — hangzott a központi szervek utasítása.

S még egy nagyon fontos parancs: „A zavargásokat

úgy kell időzíteni, hogy szeptember 13-án, kedden ériék el tetőpontjukat!”

A chomutovi járáshoz tartozó Jirkov SDP-titkárságán tartott házkutatás alkalmával titkos parancs került elő, amely elrendeli, hogy szeptember 13-án a Freiwilliger Schutzdienst (FS) minden tagja készenlétben álljon. Aláírás: Folda, a jirkovi német iskola tanítója. A rejtegetett fegyvereket a német birodalomból csempészték be.

A Freiwilliger Schutzdienst, a henleinista ordnerek önkéntes védőszolgálatja nem csak úgy minden különösebb cél nélkül alakult meg. Tagjai jól tudták, mi a dolguk, s azt is tudták, hogyan kell munkához látniuk. Nem hiába oktatták ki őket a föltétlen engedelmességet követelő legbizalmasabb feladatokra, többen közülük különleges kiképzésben is részesültek. Most pedig az a remény, hogy lerázhatják magukról a „cseh igát”, meghatványozta erejüket, elszántságukat és harci kedvüket.

Egyre-másra érkeztek az aggasztó hírek a határvidék körzeteiből.

A prágai Országos Hivatal elnöki osztályának illetékes tisztviselője alig győzte mind számon tartani...

20 óra 40 perc; Klatovyból jelentik:

„...Nýrskóban eddig körülbelül 3000 ember vonult föl. Különböző jelszavakat kiáltoznak. A domažlicei csendőrség készségi osztagát kíséretül Nýrskóba irányították. Közben — a nýrskói államrendőrség főnökének jelentése szerint — a tüntetők száma mintegy ötezerre emelkedett. Ezzel szemben a készségi osztag létszáma pillanatnyilag 17 főt tesz ki...”

21 óra 30 perc; Nejdekéből jelentik:

„...A helyzet súlyosbodik. Háromezer ember tüntet. Az előljáróság, a posta és a rendőrség ablakait betörték. Tüntet a tömeg Perninekben is. Egy ismeretlen tettes pisztolyával a postahivatal ablakába lőtt. Sérülés nem történt...”

21 óra 40 perc; Rumburkból jelentik:

„... A határ túloldalán, Ebersbachban német katonaság gyülekezik. Rumburkban egyelőre csak 400 tüntető vonult föl, de a környékről újabb csoportok érkeznek. Šluknovban a feszült hangulatot a megszólaltatott gyári szirénák vijjogása még inkább fokozza...”

21 óra 45 perc; Ústí nad Labemből jelentik:

„... Ústí környékéről tömegesen érkeznek a városba a Szudétanémet Párt tagjai, akik a Piac téren tüntetnek. A rendezők körülbelül 15 000 párttag részvételére számítanak...”

21 óra 50 perc; Teplából jelentik:

„Miután a lakosság a város különböző pontjain, főleg a vendéglőkben és a kocsmákban meghallgatta Hitler rádióbeszédét, mintegy háromezren az elesett hősök emlékműve körül gyülekeztek, ahol jelszavakat kiáltottak és államellenes dalokat énekeltek. Ezután szétoszlottak, de közben a járási hivatal és a járásbíróság épületét kövekkel megostromolták...”

22 óra 05 perc; Ašból jelentik:

„... A tömeg, amelynek létszámát nehéz pontosan megállapítani, fölvonult a város utcáin. A tüntetők kőzáport zúdítottak a járási hivatalok épületére, egy kő a csendőrlaktanya egyik helyiségébe, kettő pedig közvetlenül a járási főnök irodájába hullott...”

22 óra 45 perc; Bílinából jelentik:

„... A téren körülbelül 400—500 ember gyűlt össze; körüljárták a teret, s közben a Deutschland, Deutschland über alles... kezdetű német himnusz énekeltek...”

23 óra 35 perc; Varnsdorfból jelentik:

„... A Varnsdorf II. kerületében levő vámhivatalhoz, amely Seifhennersdorf német birodalmi községgel átellenben, egészen a határ közelében van, röviddel 23 óra előtt körülbelül 50 kerékpáros érkezett. A sorompózár kulcsának átadását követelték. A pénzügyőrség tisztviselője a követelés teljesítését megtagadta. Nemsokára a csehszlovák vámhivatallal szemben hozzávetőlegesen 1100 főnyi tömeg sorakozott föl, s nyoma-

tékosan követelte a sorompózár kulcsának kiszolgáltatását. Vámőreink, nehogy erőszakos cselekedetekre kerüljön sor, föl húzták a sorompót, amire a várakozó tömegből mintegy ötszázan átlépték a határt. A németek már előzőleg megnyitották sorompójukat. A birodalmi vámhivatal körül horogkeresztes zászlókkal felvonult német polgárok várták, hogy szabad legyen az út...“

0 óra 40 perc; Domažlicéből jelentik:

„... A községen két idegen autó haladt át; az Államvédelmi Testület tagjai föltartóztatták őket. Az egyik autónak azonban sikerült elmenekülnie; a másikkól, amikor megállt, két férfi ugrott ki. Egyikük a szomszédos mezőre futott, hogy egérutat nyerjen, s közben Engel csehszlovák pénzügyőrt öt lövéssel a kezén és a hasán könnyebben megsebesítette...“

A következő órákban és napokban — a mind súlyosabb események tovább fokozták a feszültséget. A helyzet a végsőig kiéleződött, s megváltoztak a harc eszközei is.

A hangoskodó hűhót kövek váltották föl.

A köveket pisztolyok.

A pisztolyokat pedig — legalábbis néhány helyen — gépfegyverek és gránátok.

Kraslicében például a fölfegyverzett ordnerek erőszakkal átvették a hatalmat.

De válságos lett a helyzet Marianské Lázně körzetében, a tachovi és planái járásban is. Český Krumlovból pedig az Államvédelmi Testület parancsnoksága ép-penséggel azt jelentette, hogy a henleinisták által ki-erőszakolt összetűzés alkalmával hét rendőr megsebesült. A tüntetőket Adolf Jobst, a Szudétanémet Párt parlamenti képviselője bujtogatta, ezekkel a szavakkal biztatva őket:

— Már csak néhány óráig kell kitartanotok!

A nyugtalanság a városokból a falvakba is áttérjett. A Cheb környéki Markhausenben (a mai Pomeznában) a henleinisták megszállták a vámhivatalt, s elfoglalták

a csendőrörs helyiségeit. Átvették a hatalmat Schwaderbachban (a mai Bublavában), Poběžovicén és Chvalšinyben is.

A legdrámaibb események azonban az Ohře menti Falknov (jelenleg Habartov) körzetéhez tartozó Habersbirkben játszódtak le. A henleinisták mindenkéltől a posta ellen indítottak rohamot. A fölfegyverzett támadók behatoltak az épületbe, ahonnan Pardusová asszonyt, a postamester helyettesét, az egyik ottani csendőr feleségét kivonszolták az utcára és végighurcolták a falun. A faluban csak néhány csendőr teljesített szolgálatot. Az elvetemült merénylők attól se riadtak vissza, hogy kínzásokkal próbálják megtörni Ružena Pardusová ellenállását. Tűzharcra került sor, amelyben Koukol, a csendőrörs parancsnoka és Křepela csendőrőrmester életét vesztette. Mivelhogy a falknoviaknak nem sikerült a habersbirki postával telefonösszeköttetést létrehozniuk, rosszat sejtettek, s erősítésül csendőröket küldtek a szomszédos faluba. A csendőrök autóbuszát azonban, alighogy megállt, az őrsparancsnokság összetört ablakai mögül a banditák alattomos sortűzzel fogadták. További két halott és számos sebesült vére festette meg a habersbirki utca kövezetét. A támadók ezután elmenekültek állandó lövöldözéssel fedezve visszavonulásukat. Hogy a merénylők Németországból becsempészett fegyvereket használtak, talán mondanunk sem kell.

Aznap, szeptember 13-án a nácik königswusterhausen-i rádióadója a „hőstetről” szóló beszámolóját ezzel a mondattal fejezte be:

— Az üldözött szudétanémetek ismét büszkén fenn hordják a fejüket!

Egyébként az üldözött szudétanémetek 1938. szeptember 12-én és 13-án a határövezet számos városában, kisebb-nagyobb községében ragadták magukhoz a hatalmat. Tizenhét esetben szálltak meg postahivatalokat, pályaudvarokat, csendőrlaktanyákat és vámhivatalokat; romboltak, törtek-zúztak, betörték a lakások és

hivatalok ablakait, az üzletek kirakatait. Nemcsak a belföldi távíró- és telefon-összeköttetésben okoztak súlyos zavarokat, hanem a vasúti és országúti forgalomban is. S még egy szomorú statisztikai adat: a zavargások során tizenhárman életüket veszítették és több tucatra tehető a sebesültek száma.

Most már Prága sem hallgathatott.

A kormány a zendülés elfojtására az Államvédelmi Testület 12 000 tagját mozgósította, s a határra küldte. Negyvenezer katona pedig arra kapott parancsot, hogy szállja meg a határvonal könnyűerőd-rendszerét, tehát előzze meg a henleinistákat, ha ezek az erősítéseket netán hatalmukba akarnák keríteni. Ugyancsak szeptember 13-án, a délelőtti órákban a kormány a falknovi, chebi, Karlovy Vary-i, loketi, nejdeki, kadaňi, přisečnicei és Český Krumlov-i járások területét érintő érvénnyel elrendelte a statáriumot, a rögtönítélő bíráskodást. Másnap ezt az intézkedését a kraslicei, jáchymovi és Horšovský Týn-i járásokra, majd harmadnap, 15-én Chomutov, Varnsdorf, Rumburk, Šluknov és Liberec városokra is kiterjesztette.

Ezzel az országhatár mentén patkó alakú biztonsági övezet létesült.

Északtól nyugati irányban egészen délig...

A határra vezényelt csehszlovák fegyveres erők felvonulása és a prágai kormány határozott fellépése következtében nagyot változott a helyzet. Ahol pár órával előbb még fenyegető rikoltozások zűrzavara, ablaküvegek csörömpölése és puskák ropogása feszítette túl az idegeket, most őrzjáratok ütemes lépteinek csattogásától és páncélkocsik motorjának berregésétől visszhangzott a táj. Csehszlovákia megmutatta erejét, a nyughatatlan vérű henleinisták pedig rádöbbenek, hogy nem jól mérték föl lehetőségeiket, s túl korán játszották ki kártyáikat.

A nürnbergi gyors percnyi pontossággal érkezett.

Kedd, szeptember 13.

Schirmding, a német határállomás. Az utasok közül néhányan kiszálltak a kocsiból, hogy amíg áll a vonat, megropogtassák egy kicsit a sok üléstől elgémberedett tagjaikat a napsütötte peronon, s élvezzék a búcsúzó nyár bágyadt, de azért még melengető napsugarait. Az egyik I. osztályú kocsi előtt hangosan beszélgető csoport álldogált. Egy magas, éles arcvonású sovány férfi éppen az órájára pillantott. Ebédidő! Úgy tűnt azonban, hogy neki meg a társainak most kisebb gondja is nagyobb annál, hogy az étvágyával törődjék. Karl Hermann Frank, Fritz Köllner, Lammel és a Szudétanémet Párt további néhány főembere hazafelé igyekezett; ők voltak azok a kiválasztottak, akik részt vehettek az NSDAP nürnbergi kongresszusán. A csehszlovákiai zavargásokról már hallottak egyet-mást. Főnökük, Konrad Henlein egyelőre a náci birodalomban maradt, ahol családjá biztonságos elhelyezéséről gondoskodik. Nélküle kell tehát határozniuk...

— Chebben lövöldöznek!...

— A város központjában, ha igaz, géppuskák és tankok állnak készenlétben...

Bizonyára ilyesmiket sutognak egymásnak az úti-társak; azokból a mondatfoszlányokból, amelyek eljutottak a képviselők füléig, legalábbis erre lehetett következtetni. Az utasok szemlátomást mind izgatottak. Ez, ugye, nem csoda. Csakhogy a párt szűkebb vezérkarának tagjait külön is nagy felelősség terheli. A Führer és a szudétanémet testvérek előtt egyaránt. Vajon hogyan boldogultak az ő távollétükben? S egyáltalán kaphattak-e valamilyen okos tanácsot azoktól az ügyvédektől, Neuwirthtól és Roschétől?

Íme, dr. Neuwirth épp most tűnik föl a peronon, és feléjük tart.

Egészen a határ német oldalára eléjük jött, hogy idejében tájékoztassa őket. Apró termete szinte rogyadozik a felelősség súlya alatt, amelynek — úgy érzi — most ő a megtestesítője.

— Tudják már az urak?

Tudták.

De a részletek is érdekelték őket. Mi a helyzet Chebben? A várost állítólag katonai egységek szállták meg. No és másutt? Mi van Ašban, Liberecben? S mit intéztek Prágában az itthon hagyott kollégák, amíg ők Nürnbergben tanácskoztak? Neuwirth fojtott hangon számolt be a legutóbbi fejleményekről. Elmondta, hogy a prágai pártirodák közül néhányat Chebbe kellett át-helyezniük, és hogy ezeket az úgynevezett SDP-Hauptstellén, a mozgalom főhadiszállásán összpontosították. Ez a felkelés irányító szerve. Az ügyvéd a legkészségesebben följajánlotta, hogy telefonon megtudakolja a legújabb híreket, ám Frank ezzel nem értett egyet. Mondván, hogy a cseh hatóságok bizonyára ellenőrzi a telefonokat, mindent lehallgatnak, tehát úgysem lehet nyíltan beszélni. Az a leghelyesebb, ha a helyszínen állapítják meg, mi az igazság.

— Tehát igyekezzünk, urak, hogy mielőbb Chebben legyünk! A forradalom ügye forog kockán...

Viszont Chebben nem a legkedvezőbb volt a légkör a tervek szövögetéséhez. A városban megerősített katonai és rendőri alakulatok cirkáltak. A tegnapi szájhősök, zászlókat lobogtatók és kőhajigálók inkább a biztonságosabb otthonokba húzódtak. Vagy pedig egyenesen Németországba szöktek.

Ilyen körülmények között a henleinista párt főhadiszállása a legsürgősebben közvetlenül a határ közelébe, Ašba tette át székhelyét. Ugyanaznap, szeptember 13-án, kedden délután Ašban már haditanácsot is tartott. Ezen — a Nürnbergből hazaérkezett vezető férfiakon kívül — a szudétanémet parlamenti képviselők egy csoportja is részt vett: Kundt, Rosche, Wilhelm Sebe-

kowsky, Gustav Peters, Rudolf Schicketanz. Ők Prágából érkeztek, ahol délelőtt a kialakult válsághelyzetről Runciman lorddal tárgyaltak.

Az aši párttitkárság helyiségének levegőjében cigarettafüst gomolygott, s feszült izgalom remegett. A felgyorsult események nem a henleinista vezérek által előirányzott rendben követték egymást. A belföldi távíró- és telefon-összeköttetés megszakadt. Erről részint maguk az ordnerek, részint a cseh hatóságok gondoskodtak, amelyek így akarták elszigetelni a zendülés tűzfészkeit. A szudétanémet vezetők például egyáltalán nem kaptak híreket Morvaországból. Vajon ott is feszült a hangulat? A megadott utasításokhoz tartják-e magukat az ottani testvérek? Támogatják-e a vezetőséget? A vezetők közti személyes és politikai ellentéteket úgy-ahogy tompították ugyan a közös ellenségre, közös harcra, közös célokra hivatkozó szólamok, ám azért hébe-hóba a bizalmatlanság és egymás magatartásának helytelenítése megbontotta ezt a nagy összhangot.

Vajon a zendülés nem ad-e alkalmat a cseh hatóságoknak arra, hogy érveket sorakoztassanak föl a Szudétanémet Párt ellen? Nem teszi-e lehetővé számukra, hogy bebizonyítsák: a henleinistáknak nem kell a béke, kizárólag a rendzavarás a céljuk, és Hitler közvetlen ügynökei?

Igen, ezek a gondolatok — ha kimondatlanul vagy más megfogalmazásban is — ott ólálkodtak körülötük.

Köllner és Lammel támadásba ment át:

— Elsiették a dolgokat, uraim! Meg kellett volna várniuk, amíg hazaérkezünk.

— Ilyesmit kezdeni anélkül, hogy Henleinnel megtanácskozták volna!... Az események a fejükre nőttek...

— Nem várhattunk tovább — mentegetőztek a „prágaiak“, főleg Kundt és Sebekowsky. — Az egész szudéta határvidék egyetlen puskaporos hordó! A haloga-

tásnak az lett volna a vége, hogy az emberek elvesztik harci kedvüket, bizalmukat, türelmüket...

— Utóvégre a Führer beszéde világos jeladás volt. De máskülönben is... Nincs az a hatalom, amely szudétanémet testvéreinket visszatarthatta volna!

— Nem maradt más megoldás: a szudétanémet földet hadszíntérré kellett változtatnunk!

A mind hevesebb vitába most már Frank is bekapcsolódott.

Ezúttal a mérsékeltebbek oldalára állt. Nem mintha ez felelt volna meg a természetéből következő elszánt politikai harcmódnak. Éppen csak józanul fontolgatta az eshetőségeket. Ha a szudétanémet zendülés tényleg rosszallást váltana ki Berlinben, Hitler esetleg félreállítaná Henleint, és őt, Karl Hermann Frankot bízna meg a párt vezetésével. Kettőjük közt nem egészen új keletűek az ellentétek. Igaz ugyan, hogy Henleint Berlin mind ez ideig kegyeiben tartotta; különösen Neurath, majd később Ribbentrop külügyminisztériumában volt mindenkor szívesen látott vendég, sőt Canaris tábornok Abwehrének, kémelhárító szolgálatának irányítói is sokra becsülték szolgálatait. Viszont Ribbentropnak és Canarisnak is akadnak ellenlábasai, elsősorban Himmler és Heydrich, az SS és a biztonsági szolgálat főnökei, akik mindenekelőtt Frankot tekintették a legmegbízhatóbb emberüknek. A henleinisták kudarcba fulladt felkelésének következményeként előfordulhat, hogy a Führer bizalmasai nyíltan szembefordulnak egymással, kölcsönösen egymásra próbálják hárítani a felelősséget, ami nagyot változtatna a csillagok állásán. Vagy pedig az is megtörténhet — nem egészen kizárt —, hogy a berlini urak méltó haragjának minden szudétanémet vezér áldozatául esik... mindenesetre megfontoltan és óvatosan kell cselekedni. Frank a lelke mélyén nem ítélte el ugyan a történeteket, ám színlelt felháborodással ő is bírálta a „prágaiakat”, s meggondolatlanoknak, hebehurgyáknak és anarchistáknak mondotta őket. Dr. Rosche is hasonló-

képp vélekedett. Azt állította, hogy amikor legutóbb Fischer belügyminisztériumi osztályfőnökkel tárgyalt, a cseh főtisztviselő asztalán egy elaborátumot pillantott meg, amely valószínűleg a Németországból szíttott henleinista felkelés előkészületeire hívta föl a prágai illetékesek figyelmét.

— Uraim — emelte föl a hangját —, a csehek bizonyítékokkal rendelkeznek, s ezeket bármikor nyilvánosságra hozhatják. Márpedig ez Nyugaton nemigen használna az ügyünknek.

— Képtelenség! — pattant föl Sebekowsky. — Ilyesmivel Prága sohasem mer előhozakodni. Úgy büvöli őket a Führer, mint óriáskígyó a gyáva nyulat. A csehek tárgyalni és megint csak tárgyalni akarnak.

Tárgyalni viszont Frank nem akart. Hiszen a prágai út olyan megalázó lenne számára, mintha Canossát járatnának vele.

— No és mi történik akkor, ha a csehek betiltják és felbomlasztják a pártot? — festette Karl Hermann Frank az ördögöt a falra. — Akkor aztán magam sem tudom, hogyan tovább! Gondoltatok-e már arra a lehetőségre, hogy a szudétanémetek földjén netán Jaksch vagy éppenséggel Kreibich is szóhoz juthat?

A szociáldemokrata, illetve kommunista élharcos nevének hallatára az urak ajka gúnyos mosolyra bigygyedt, de hamarosan megint aggodalmasra torzultak az arcvonásaik. Mert ebben a játszmában ténylegesen az ő fejük volt a tét. A mindenható Führer és a német nép bizalmából súlyos felelősség nehezedett a vállukra. S ha megroppannak e teher alatt, ha elvesztik a nagy játszmát, mihaszna és nevetséges figurákká törpülnek. A csehek szemében meg az egész világ előtt. Hitler pedig olyan móroknak tekinti majd őket, akik azért mehetnek, mert nem tették meg a kötelességüket. Hogy aztán mi lenne ennek a következménye, ezt igen élénken el tudták képzelni. Berlin haragja és bosszúja elől nincs menekvés; a henleinisták számára semmi esetre se ...

Nagy kiterjedésű a szudétanémetek földje, és ők itt ücsörögnek Ašban, elszigetelten. Nem adhatnak parancsokat, nem kaphatnak jelentéseket. Tábornokok hadsereg nélkül. Vagyis pontosabban: a hadseregük maradt tábornokok nélkül. Minden titkárságnak, minden ordnernek a saját szakállára kellett cselekednie.

Prága határozott fellépése még inkább fokozta a fejtelenséget; megbontotta a mozgalom sorait, s lelohasztotta a harci kedvet.

Kezdődhet a versenytetés az idővel.

Egyetlen percet se szabad elvesztegetni!

Az aši haditanács résztvevői végül mégis közös elhatározásra jutottak. Félre az idegesítő vitával, az ingerült vádaskodással; higgadtan, józan fejjel kell dönten! Mégpedig azonnal. Nem várhatnak, amíg Henlein visszatér. Karl Hermann Frank közölte tehát, hogy olyan erélyes intézkedésre van szükség, amely mind saját maguknak, mind megszeppent párttagjaiknak bebizonyíthatja: változatlanul a Szudétanémet Párt a helyzet ura. Ugyan mi lehet az? Felhívás a csehszlovák kormányhoz.

Azazhogy — ultimátum.

Frank rögtön le is ült az íróasztalhoz, és elkészítette a fogalmazványt. A többiek jóváhagyták. S 16 óra 45 perckor elment a távirat Prágába, dr. Milan Hodža miniszterelnök címére, másolatát pedig — tudomásulvétel végett — Eisenlohr német követnek és Runciman lordnak is megküldték. Szövege ekképp hangzott:

„Konrad Henlein nevében, Miniszterelnök Úr, ezenel a következőket terjesztem elő:

1. Azonnal helyezték hatályon kívül a rögtönítélő bíróságok felállításáról intézkedő rendeletet.

2. Mindazokból a járásokból, ahol a német nemzeti-ségű lakosság alkotja a többséget, rendeljék vissza az államrendőrség alakulatait. A rendőrség által gyakorolt végrehajtó hatalmat a városokban a polgármesterekre, a községekben pedig az előljárókra ruházzák át, akik azoknak a helyettesítő szervezeteknek a léte-

sítéséről is gondoskodnak, amelyek biztosítják a nyugalom és rend fenntartását.

3. A csendőrség és az Államvédelmi Testület összes egyéb szervei csupán szokásos feladataikat teljesíthetik, s állományuk nem haladhatja túl az előírásoknak megfelelő létszámot. Az államrendőrség alakulatainak visszarendelésével párhuzamosan lépjenek érintkezésbe a polgármesterekkel és községi előjárókkal, hogy velük együtt elejét vegyék a további vérontásnak.

4. A katonai alakulatok kizárólag meghatározott szálláshelyükön, csak a laktanyákban és a kimondottan katonai létesítményekben tartózkodhatnak. A polgári lakossággal nem kerülhetnek kapcsolatba.

Ha a szudétanémetek eme követeléseit, amelyek a tárgyalások folytatásának egyedüli lehetőségeként a rendezett állapotok felújítására irányulnak, a prágai kormány hat órán belül nem teljesíti, ha kielégítő határozatait végrehajtási utasításokkal nem egészíti ki, s főképp ha idevonatkozó intézkedéseit rádió útján nem közli a nyilvánossággal, ez esetben a Szudétanémet Párt a további fejleményekért elhárít magától minden felelősséget.

A választ Konrad Henlein aši pártirodájának címére várjuk.

K. H. Frank“

Pontosan 18 órakor maga Henlein is Ašba érkezett. Titkárának Wenzelnek a tanúsága szerint Frank a határ német oldalán várta a Szudétanémet Párt főnökét, hogy haladéktalanul tájékoztassa a legújabb hírekről és a mozgalom új főhadiszállására kísérje. Ám ha Henlein érkezésének időpontját és Frank ezzel kapcsolatos szerepét egybevetjük, akkor bátran megállapíthatjuk: itt valami nincs rendben. Wenzel tudniillik erre az esetre úgy emlékezett, hogy Frank egész délután a határon várta Henleint, ami nem mást jelentene, mint hogy Frank nem vett részt az aši haditanácson, és ezek szerint nem írhatta alá az ultimátumot. Ez a tanúság azonban aligha fedi az igazságot. Az aši

tanácskozásról ugyanis dr. Neuwirth később egészen más megvilágításban számolt be. Megemlítette, hogy akkor Ašban olyasmi történt, ami többé-kevésbé mindmáig tisztázatlan. Frank állítólag a henleinista pártot egyszerűen fölsozlatta, s kijelentette:

— Ezentúl senki se jogosult arra, hogy a Szudétanémet Párt nevében bármilyen felhívást is közvétegyen. Egyébként közlöm az urakkal, hogy azonnal Németországba utazom, s fölkeresem a Führert a főhadiszállásán.

Vallomásához Neuwirth még hozzáfűzte:

— Frank aztán fölállt, és el is utazott.

Ez már komolyabban hangzik, noha ebben a beállításban is akad egy kis túlzás. Neuwirth háború utáni magatartásának indítéka valószínűleg abban a szándékában keresendő — és ez nem csak reá vonatkozik —, hogy Frankot tüntesse föl a henleinista mozgalom „fekete bárányának”, akinek aztán minden felelősséget a nyakába lehet varrni. Hogy nem járunk messze az igazságtól, ennek igazolására példával is szolgálhatunk: Frank az idő tájt egyáltalán nem utazott Berlinbe, s még csak véletlenül sem találkozott Hitlerrel...

A legvalószínűbbnek tehát az látszik, hogy szeptember 13-án Ašban kiéleződtek ugyan az ellentétek a henleinista vezetők között, meg hogy Frank is süttögette a saját pecsenyéjét, ám ami az alapvető kérdéseket illeti, ezekben föltétlenül egyetértett Henleinnel. Az adott esetben erre vall például, hogy amíg a határtól Ašig kísérte a „főnököt”, az aránylag rövid úton minden különösebb érvelés nélkül is meg tudta győzni Henleint intézkedéseinek helytállóságáról. Tény, hogy amint megérkeztek az aši „főhadiszállásra”, Henlein kifogástalannak mondotta az ultimátum szövegét; az ultimátumot utólag aláírta, sőt később a szerzőségét is magára vállalta.

Ehhez az üggyhöz még annyit, hogy K. H. Frank 1945-ben a kihallgatásáról fölvett jegyzőkönyv szerint egye-

bek közt bevallotta: „...miután visszatértünk Nürnbergből, a Szudétanémet Párt tevékenységét már fegyveres felkelés előkészítésének szolgálatába állítottuk“.

A határozott hangú aši ultimátum ennek világos bizonyítéka.

Az idegek háborújába most már a fegyverek is beleszóltak.

S a tényeket számon tartó hivatalos kimutatásokban az elvesztett emberéletek is rovatot kaptak. A szeptember 13-án lezajlott események nem végleges, szomorú mérlegét már ismerjük: 13 halott.

A miniszter távirata

A szudétanémet járások egész sorára kiterjesztett statárium észrevehetően megnyugtatta a kedélyeket. A hátrővezetben fölvonultak a katonai alakulatok és az Államvédelmi Testület egységei, ami a csehszlovák állam erejét és eltökéltségét bizonyította. Ezt a tényt senki se vonhatta kétségbe, s mindenkinek tiszteletben kellett tartania. A forrófejű henleinista puccsisták harci kedvét mindenesetre lehűtötte. Azokban a városokban és falvakban, ahol átmenetileg a henleinisták kaparintották meg a hatalmat, alig pár órával később már ismét a csehszlovák hatóságok intézkedtek. Rendeleteiket, hirdetményeiket a szudétanémetek eleinte „fúrcsállották, sőt mulatságosnak találták“, de hamarosan meg kellett győződniük róla, hogy a mulatságnak még korántsem érkezett el az ideje...

Persze, ezt a náci propaganda végképp nem hagyhatta annyiban. Hatalmas lármát csapott tehát. Telekürtölte a világot a szudétanémet nép sérelmeiről szóló koholmányokkal, s úgy állította be a dolgokat, mintha Csehszlovákiában tombolna a statárium, és a hadbíróságok máris fölkészültek arra, hogy tömegesen halálra ítéljék a békés szudétanémet polgárokat. A nyugati

közvélemény tájékoztatására szánt hírek elferdítéséből egynéhányan Prágában a külföldi újságírók közül is kivették részüket, akik — nem ismervén a csehszlovák joggyakorlatot — valótlanságokat állító tudósításokkal akarva-akaratlan a németek rágalomhadjáratának szekértolóivá váltak.

Védekezni kellett.

Meg kellett építeni az igazság védőgátjait, hogy megtörjenek rajtuk a hazugságáradat hullámai.

Dr. Kamil Krofta külügyminiszter elhatározta, hogy mind az Európában, mind az amerikai földrészen működő csehszlovák külképviseleti szerveket haladéktalanul és a legpontosabban tájékoztatja a valóságnak megfelelő helyzetről. A csehszlovák követségeknek szeptember 13-án megküldött táviratában tömören föl-vázolta a történeteket, ismertette a zendülés körülményeit, valamint a németek erőszakos fellépésének következményeit, majd a diplomatákat különösen annak a hangsúlyozására kérte föl, hogy a statárium elrendelése a katonai intézmények hatáskörét semmiképp se terjeszti ki, s kizárólag a kerületi törvényszékeket hatalmazza föl a rögtönítélő bíráskodás bevezetésére. A vádlottat kötelezően védőnek kell képviselnie, a tárgyalás nyilvános, a törvényszéki tanács ítéletének egyhangúnak kell lennie, s az elítélt a köztársaság elnökéhez kegyelmért folyamodhat. „A rögtönbíráskodás csak a következő bűncselekményekre vonatkozik: lázadás, gyilkosság, rablás, gyújtogatás és mások vagyonának szándékos rongálása” — végződött Krofta miniszter távirata.

Három év múlva a náci rögtönítélő bíróságok lényegesen egyszerűbb elvek alapján működnek majd a cseh földön. Hanem 1938 szeptemberében még a civilizált világszemlélet uralkodott Európában, s Csehszlovákia változatlanul ehhez igazodott. De már akkor is támadásba lendültek azok, akik nem törődtek a tényekkel, akik számára az igazság és a jog csupán pillanatnyi szándékaik elérésének és céljainak alárendelt dolgok

voltak. A rögtönbíráskodás elrendelése lecsillapította ugyan a harcias hangulatot a cseh határövezetben, ám ugyanakkor a külföldi Hitler-barátok, az elvakult, megfélemsztett vagy éppen csak rosszul tájékoztatott emberek harágját és felháborodását még inkább növelte az effajta hajthatatlan, berzenkedő államocska ellen.

Még hogy ilyet! . . . Mit képzelsz az a Prága voltaképpen, s egyáltalán honnan veszi a bátorságot?

A szudétanémet ultimátum újabb alkalmat adott a politikai nyomás fokozására. Újabb csemegét jelentett a náci propaganda, rádió és sajtó számára. Eisenlohr német követ szeptember 13-án 20 órakor Frank — vagy talán Henlein — ultimátumának szövegét megtáviratozta Berlinbe. S 22 órakor a königswusterhauseni birodalmi rádióállomás teljes terjedelmében már sugározta is. Az egész ügyre nemcsak ez a nagy sietség volt jellemző, hanem mindenekelőtt az a mód, ahogyan a bementő a hírt kommentálta. Nem azt mondta, hogy Prágának az ultimátumot fontolóra kellene vennie, hanem hogy föltétlenül el kell fogadnia. A német tájékoztató szolgálat csahosai most már böszült haragra gerjedtek. Lehetetlen tovább tűrni a cseh kihívásokat és erőszakos túlkapásokat! . . . S világgá röppent a megdöbbenő hír: halomra gyilkolják a védtelen szudétanémet polgárokat.

Igen, az ultimátum követeléseit teljesíteni kell!

Ugyancsak szeptember 13-án, kedden délután Ašból a határmenti községek szudétanémet előljárói aláírással megerősített petíciót menesztettek Prágába. A címzett: Beneš köztársasági elnök — Vár. A felirat értelmi szerzői nem kértek, egyenesen rendelkeztek:

„Konrad Henlein nevében követeljük: helyezze hatályaon kívül a rögtönbíráskodásról intézkedő rendeletet; rendelje vissza a csendőrséget és a vámőrséget; csökkentse az államvédelmi alakulatok létszámát! A katonák maradjanak laktanyáikban!”

A petíciót elküldése előtt aláírták valamennyi érdekelt és elérhető előljárával.

A szudétanémetek jogai vitathatatlanok!

Utóvégre Prága mit is tehetne egyebet, mint hogy mindenben eleget tesz követeléseiknek . . .

Az ultimátumra adandó válasznak éjjél előtt kellene megérkeznie. A Szudétanémet Párt vezetői csupán akkor hajlandók ismét tárgyalóasztalhoz ülni, ha a csehszlovák kormány a követelések minden pontjával egyetért. Felhívásukból ez világosan kitűnik.

Dr. Milan Hodža miniszterelnök K. H. Frankhoz intézett üzenete azonban ekképpen szólt:

„Ahhoz, hogy a kormány egyáltalán foglalkozzék az ultimátumban felsorolt követelésekkel, a Szudétanémet Párt képviselőjének meg kell jelennie Prágában. A további tárgyalások feltétele, hogy az SDP adjon parancsot a megmozdulások résztvevőinek: tartózkodjanak az újabb erőszakos cselekményektől.“

A henleinisták zsarolására tehát Prága saját követelésekkel válaszolt. Az ultimátum feltétel nélküli elfogadásáról végképp nem lehetett szó. Végére Prága még nem tart ott, hogy Frank vagy Henlein parancsainak engedelmeskedjék. A tárgyalások újrafelvételére azonban változatlanul késznek mutatkozott. Hodža miniszterelnök azonnal összeköttetésbe lépett lord Runcimannal, s föl kérte a közvetítésre. A lord tanácsadója, Ashton-Gwatkin 17 órakor föl hívta telefonon Ašt, s a Szudétanémet Párt egyik tisztviselőjével beszélt, aki — bár elfelejtett annak rendje-módja szerint bemutatkozni — oly drámai hangon és bizonyára oly hamis színekkel festette le az ottani eseményeket, hogy Gwatkinnek végigfutott a hátán a hideg:

— Chebben a lövöldözők a gyerekeket se kímélték; borzalmas vérfürdőt rendeztek. A sebesültek száma — igen sok közöttük a gyermek — több százra tehető!

Nem csoda, hogy az efféle „információk“ hallatára Gwatkin minden különösebb fontolgatás nélkül közölte a telefonálóval: Runciman missziójának néhány tagja Ašba utazik . . .

Villámpárbeszéd

Az ultimátum egyik másolata Hitler asztalán hevert.

A Führer ingerülten járt föl s alá a dolgozószobájában. A nürnbergi pártkongresszus végeztével nem tért vissza egyenesen Berlinbe; megszakította útját, s egy kis pihenőre alpesi fellegvárában, Berchtesgadenben maradt. A szudétanémet bábuk az ő tudta nélkül kezdeményező lépésre szánták el magukat, és ő íme nem biztos, vajon megfontolták-e a dolgot, sőt egyáltalán képesek-e arra, hogy józanul fölmérjék az összes eshetőségeket. Hiszen állandóan szem előtt kell tartani, hogy „az események áldatlan alakulását” kizárólag a prágai kormány bűnéül róhassa föl a világ. Ha Prága elfogadja az ultimátumot, ezzel elárulja saját gyengeségét, s egy jól időzített újabb roham a földre teríti. De mi történik akkor, ha nem teljesíti az előterjesztett követeléseket? Vagy válaszképpen esetleg ellentámadásba megy át? Nem rendíti meg ezzel a Szudétanémet Párt tekintélyét? Nehogy aztán az legyen a dolog vége, hogy egy ilyen elhamarkodott baklövés fölborítja oly nagy körülménnyel kidolgozott távlati terveit!...

Van-e Henleinnek valamilyen titkos szándéka? Megértette-e egyáltalán, hogy mit tehet és mi az, amit föltétlenül meg kell tennie?

Így aztán szeptember 13-án, azon a keddi napon az esti órákban Hitler telefonon fölhívatta Henleint, s létrejött köztük a nagy fontosságú villámpárbeszéd.

— Kedves Henlein, ön ultimátumot küldött a cseh kormánynak; nemde? — kezdte a Führer nyugtalan hangon. — Jól megfontolta? Mi a terve, ha letelik a határidő, és nem kap választ?

A szudétanémetek főnöke fölkészült erre a kérdésre:

— Azonnal visszarendelem a tárgyalásokkal megbízott küldöttséget, s végleg megszakítom a kapcsolatot a cseh kormánnyal.

Nem rossz ötlet; alighanem Hitlernek is megtetszett. Az ostravai események után a Szudétanémet Párt csak

átmenetileg szakította meg a tárgyalásokat Prágával. Tehát itt az alkalom, hogy visszavonhatatlanul pontot tegyen a csehekkel folytatott vita végére, s a tárgyalások irányítását más, magasabb fórum vegye át. A Führer senkiben sem bízott fenntartások nélkül, vagyis Henleinben sem. Fontos ügyekben egyedül önmagának hitt. Ám milyen gyorsan változtatni tudott elvi jelentőségű elhatározásain, ugyanolyan gyorsan változott meg a véleménye munkatársairól is. Most körülbelül akképp morfondírozhatott, hogy ez a Henlein mégiscsak jó tanítvány, érti az ő szándékait, s tudja, mit kell cselekednie. Így hát pillanatnyi szünet után reccsent a mikrofon, és Hitler elégedett hangja hallatszott:

— Gut, Henlein, sehr gut! — Kitűnő! . . . Remek ötlet! Ezzel a villámpárbeszéd véget ért.

De nemcsak rövid volt, hanem Henlein számára végtelenül fontos is. A Führer ismét kinyilatkoztatta, hogy helyesli az ő politikáját, voltaképpen teljhatalommal ruházta föl, s ezzel mint a mozgalom vezetőjének az utóbbi időkben valamelyest megtépázott tekintélye is megszilárdult.

Éjfél elmúlt.

Prága nem válaszolt Henleinék ultimátumára.

Tizenöt perccel éjfél után a Szudétanémet Párt vezetősége közölte, hogy azonnal megszakítja tárgyalásait a csehszlovák kormányval. A távirat, amelyet Henlein segédtisztje, Böhm késedelem nélkül továbbított Prágába, így szólt:

„Konrad Henlein — a tárgyalásokkal megbízott küldöttség tagjaival együtt — a mai napon megvizsgálta az előállt helyzetet. Tekintettel a legutóbbi 48 óra eseményeire, az a vélemény alakult ki, hogy hiányzanak azok az előfeltételek, amelyek a tárgyalások folytatását az eddigi utasítás szellemében lehetővé tennék. Konrad Henlein tehát fölmentette a küldöttség tagjait megbízatásuk alól, s köszönetét fejezte ki barátainak, Kundtnak, dr. Roschénak, dr. Petersnek, dr. Schicke-

tanznak és dr. Sebekowskynak áldozatkész fáradozásukért.“

Henlein eme éjjeli táviratának szövegét 0 óra 30 perckor Berlinbe is megküldték.

Runciman lord missziója véget ér

Alvásra most nem volt idő.

Az új nap — szeptember 14., szerda — a Szudétanémet Párt vezetői számára röviddel éjfél után, vagyis voltaképpen abban a pillanatban kezdődött, amikor bevágták maguk mögött azt a kaput, amely még egyszer kitárult előttük a tárgyalások folytatására. Runciman lord embereinek érkezését várták. Ašból azonban addigra Konrad Henlein meg Karl Hermann Frank is eltűnt. H. Rönnefahrt nyugatnémet történész szerint Henlein csupán az angol vendégekre várakozó társaságot hagyta faképnél, tehát nem távozott el a városból, hanem „elbarikádozta magát aši házában, testőrök vették körül“, s magatartása általában „inkább nyugodt, semmint sorsába beletörődött emberre“ vallott. Hogy Henlein magatartása mire vallott, ezt nem tudhatjuk, és ne is firtassuk, tény viszont, hogy nem sokkal a tárgyalások megszakításáról hozott döntését követően — körülbelül éjjeli egy órakor — átszökött a határon Németországba, ahol a Sofienreuth-kastélyban bújt meg. Attól tartott ugyanis, hogy a csehszlovák hatóságok esetleg letartóztatják. Közben — amint mondtunk — Frank is otthagyta aši barátait, a chebi Victoria Szállóba költözött, ahol a Szudétanémet Párt új központot rendezett be. Runciman missziójának tagjai, Ashton-Gwatkin, Peto és Henderson urak tehát mit tehettek egyebet, mint hogy még az éjszaka továbbutaztak Chebbe. Itt fogadta őket Frank, és hajnali fél háromkor a szálloda kis társalgójában megkezdődtek a tanácskozások.

Az angolok eleinte tartózkodóan viselkedtek.

Hangsúlyozták azt a mérhetetlen felelősséget, amelyet a Szudétanémet Párt merev álláspontjával magára vállalt. Minden lehető módon rá akarták beszélni Frankot, hogy utazzék Prágába, keresse föl Hodža miniszterelnököt, s vitassa meg vele a megoldás lehetőségeit. A hajdani könyvkereskedő azonban hajthatatlan maradt, és semmiféle engedményre nem mutatott hajlandóságot.

— Márpedig, urak, Prágába én nem megyek! — kötötte az ebet a karóhoz. — A csehekkel csak egyetlen esetben tárgyalhatunk: ha feltétel nélkül teljesítik az ultimátum négy pontjában felsorolt minden követelésünket. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a további tárgyalások alapját, ha netán sor kerülne rájuk, most már nem a Karlovy Vary-i programunk pontjai képeznék; a leghatározottabban ragaszkodnunk kellene a szudétanémetek önrendelkezési jogának maradéktalan elismeréséhez!

Frank szavai bombaként hatottak.

— Az ön álláspontja, Frank úr — szólalt meg Gwatkin —, lényegesen megváltoztatja a helyzetet. Az adott körülmények között attól kell tartanom, hogy miszsiónk kilátásai nem a legjobbak.

Valamivel később — reggel négy óra lehetett már, s a szálloda párás ablakai mögött új szeptemberi napra virradt a természet — az angol vendégek mégiscsak úgy döntöttek, hogy megvárják Henleint. Addig maradnak Chebben, amíg meg nem érkezik. Frank megígérte, hogy óhajuknak igyekszik eleget tenni, s elhatározásukról tájékoztatja pártfőnökét. Az urak addig lepihenhetnek, s délelőtt 10 órakor majd beszámol nekik. Tehát a viszontlátásra! . . . A búcsú egy árnyalattal szívélyesebb volt, mint ahogy a rideg légkörű tanácskozás után azt remélni lehetett volna . . .

Szerdán, szeptember 14-én néhány perccel a déli harangszó előtt Henlein tényleg megérkezett a dicső múltú Cheb ősi falai közé. A letartóztatás veszélye ugyanis egyelőre nem fenyegette. Mert a cseh állam-

férfiak még mindig inkább vitatkozni szerettek volna, mint a megtorlás eszközeihez nyúlni. Henlein már tudott Hodžának arról a szándékáról, hogy Prágába csalogasson valakit, akivel megvitathatja a szudétanémet követelések négy pontját. Persze, ez változatlanul nem azt jelentette, hogy eleget akar tenni az ultimátum feltételeinek. S ha netán mégis, Henleinek ez már úgysem elég. Az idő vált a legfontosabb tényezővé, s egyetlen nap fejleményei túlhaladták az ultimátum követeléseit. Főleg azért, mert Hitler azóta nagy általánosságokban helyeselte az ő, mármint Henlein politikai elgondolásait. Új és megint csak valamennyivel megemelt követelések kerültek már napirendre...

Az éjszakai meddő vita ellenére Ashton-Gwatkin most Henleinnel is megpróbálkozott. Hiszen nem másról van szó, mint hogy vagy sikerül megőrizni a békét, vagy pedig kitör a háború. Ők, azaz hogy lord Runciman missziójának tagjai mindent megkísérelnek, hogy kedvező irányt vegyenek az események. Ehhez azonban mind a két érdekelt fél őszinte békevágásra és jóakaratra van szükség.

— Elhatározásomon semmit se változtathatok, mister Gwatkin! — jelentette ki Henlein. — Követeléseimet ultimátumban rögzítettem. Választ azonban nem kaptam. A tárgyalások alapja romba dőlt. Az egyezkedéssel megbízott küldöttséget ezért már föl is oszlattam.

Henlein fölemelte a hangját:

— A csehek nem akarnak engem megérteni. Annál inkább megértenek a szudétanémetek, és én is értem őket. El akarnak szakadni ettől az államtól, s én ez ellen mit sem tehetek. Nemegyszer figyelmeztettem és kértem a cseheket: ne küldjék a nyakunkra a rendőreiket! Ön is tanúja lehetett, Gwatkin úr!... — s a szudétanémetek vezére barátságosabb hangon folytatta, tudván, hogy a bizalmasabb légkör rendszerint enyhíti a feszültséget. — Higgyék el nekem az urak, döntésemet érett megfontolás után hoztam meg. S most már ezen nem tudok és nem is akarok változtatni!

E pillanatban — bizonyára az előre megbeszélt szereposztás szerint — Karl Hermann Frank lépett a színpadra. Vaskos paksamétát tett az asztalra: jelentések a tegnapi lezajlott viharos eseményekről; persze a habersbirki tűzharcról is.

— Ez már háború, urak! — kiáltott föl Henlein drámai hangon.

Ashton-Gwatkin szemlátomást a legnagyobb önfeleggyel próbálta megőrizni angol hidegvérét.

— Tegnap már hallottunk ezekről az eseményekről — mondta nyugodtan. — Őszintén sajnálom, hogy a helyzet ennyire kiéleződött.

— Itt már nincs megállás, uraim! — tárta szét a karját Henlein. — Óva intettem Prágát, ám hiába!

— S mit tett volna ön, Henlein úr, ha Hodža miniszterelnök tegnap azonnal és minden feltétel nélkül teljesíti négy pontba foglalt követeléseiket?

— Ismét tárgyalóasztalhoz ülhattünk volna. Csak hogy a kiindulási alap már megváltozott. A legutóbbi események után a német lakosságot nem elégítheti ki a Karlovy Vary-i programponatok elfogadása. Az egyetlen kiút: a népszavazás és a németlakta területek elcsatolása a csehszlovák köztársaságtól. A szudétanémet kérdés a csehszlovák állam keretében immár megoldhatatlan!

Íme, itt az alkalmas pillanat, hogy Henlein egy kis drámai szünetet tartson, s időt hagyjon az angoloknak a fontolgatásra. A brit tárgyaló partnerek kicserélték nézeteiket, s alighanem abban egyeztek meg, hogy missziójuk bizonyára véget ért. Mindössze az a feladat vár még rájuk, hogy az illetékesek elé terjesszék szakvéleményüket. A szudétanémetek és a prágai kormány ellentéteinek áthidalása immár lehetetlennek látszik.

Ashton-Gwatkin ezek után föltette a kérdést Henleinnek:

— Mai tanácskozásunk eredményeképpen fölmenti netán küldöttségünket további feladatainak teljesítése alól?

— Kérdését, Gwatkin úr, nem fogalmazta meg elég pontosan — válaszolta Henlein. — Nem mi hívtuk önöket ide, tehát visszahívásuk se a mi dolgunk.

— Örömmel üdvözlöttük jövetelüket — hangsúlyozta Frank —, bár nem kértük a cseh kormánnyal együtt az urak megbíztatását.

Most már csak a búcsúzkodás szertartása maradt hátra.

Az urak fölálltak.

Ashton-Gwatkin külön is kifejezte afölötti örömét, hogy a szudétanémet lakosság milyen barátságosan fogadta mindenütt a misszió tagjait. Konrad Henlein viszont biztosította az angol urakat, hogy a szudétanémet nép igazán nagyra értékeli fáradozásukat.

— Minden tőlünk telhetőt elkövettünk — „szerénykedett” Ashton-Gwatkin. — No de az események, amelyek alakulását nem határozhattuk meg, legjobb szándékainkat is kudarcra kárhoztatták.

— A kudarcot a csehek magatartása idézte elő. Húsz esztendő alatt egyetlen ígéretüket sem váltották be.

— Sajnos, az adott körülmények közt ezen már nem segíthetünk . . . Egyébként néhány napig még Prágában maradunk. Remélem, továbbra is fönntartjuk a kapcsolatot.

— Kundt képviselő továbbra is az urak rendelkezésére áll.

Kölcsönös meghajlás, fejbiccentés. Kimért angol udvariassággal és katonás német rátartisággal. Ashton-Gwatkin még az ajtóból is visszafordult, hogy megköszönje Konrad Henleinnek azt a „pontosságot és nyíltságot”, amellyel nézeteit kifejtette . . .

Az angol küldöttség tagjai chebi vendégeskedésük során olyan eseményeknek váltak akaratlan szem- és fültanúivá, amelyek oly sajnálatosan hozzátartoztak akkortájt a felbolygatott határövezet mindennapjaihoz. A csendőrőrs házkutatást tartott mindazoknak a szudétanémeteknek a lakásán, akiket azzal gyanúsíthatott, hogy részt vettek az államellenes tüntetéseken, vagy

pedig erőszakos cselekedetekre ragadtatták magukat. Ashton-Gwatkin egy darabig figyelmesen nézte a nem éppen szívderítő jeleneteket, majd alkalmi kísérőjéhez, Frankhoz fordult:

— Ha szudétanémet lennék, jómagam is az önök oldalára állnék!

Az efféle kijelentéseket nem szokás jegyzőkönyvben megörökíteni. Ám ha ez a mondat Gwatkin saját megfogalmazásában tényleg elhangzott Cheb utcáin, ez megint csak újabb bizonyítéka annak, hogy Runciman lord missziójának tagjai mennyire nem értették meg azt a problémát, amelynek megoldására — állításuk szerint — ideküldték őket, de távolról se oldottak meg.

Goebbels vagy Vavrečka?

A világ tudni akarta, mi történik Európa szívében.

A prágai főposta távgépíró-osztálya állandó készenlétben volt. A távírókészülékek szüntelenül kopogtak, s még így is alig győzték továbbítani a morzejelek végtelen sorát; a túlterhelt telefonvonalokon nem egykönnyen sikerült összeköttetést létrehozni. A külföldi tudósítók szinte közelharcot vívtak egymással, hogy melyikük küldi el hamarabb szerkesztőségének vagy a hírügynökségeknek a legmegbízhatóbb és legrészletesebb híreket.

Vagy netán csak a legszenzációsabbakat.

1938 nyarán és őszén a világ legismertebb újságírói, neves tudósítói valósággal előzőnlötték Prágát. Itt rendezte be irodáját például Walter Lippmann, aki már akkor nemzetközi tekintélynek számított, néhány évvel később pedig éppenséggel az Egyesült Államok legjelentősebb politikai kommentátora volt. A távírohivatal várócsarnokának egyik írópolcán William L. Shirer, az Universal News Service hírügynökség akkori levelezője állítgatta össze tudósításait, aki aztán „A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása” című

könyvével vált híressé. Az idő tájt a Harmadik Birodalom útja még fölfelé ívelt, Shirer pedig közvetlenül a helyszínen is tanulmányozhatta azokat az eszközöket, amelyek Hitlert esztelen terveinek megvalósításában segítették. A szeptemberi verőfénytől aranyló Prágában telepedett le átmenetileg Walter Kerr, a *Herald Tribune* munkatársa, Geoffrey Cox, a *Daily Express* levelezője és Scheila Grant-Duff is, az egyetlen nő a „haditudósítók” társaságában, aki az *Observer*nek és a *Manchester Guardiannak* dolgozott. A tudósítók közül többen hosszabb ideig Prágában maradtak; például Claud Cockburn, az angol hírlapírós „enfant terrible”-je, továbbá Sydney Morell, Ralph Izzard, Gedye és még jó néhányan. A köztársaság fővárosában és a határ menti körzetekben a nagy szovjet lapok munkatársai, tudósítói megkülönböztetett figyelemmel kísérték az eseményeket. Ezekben a napokban az egész világ érdeklődése Prága felé fordult, s az újságírók ugyancsak igyekeztek, hogy jólértesültségben, gyorsaságban töltsenek egymáson. A nyugati országok többségét nemigen vádolhatjuk azzal, hogy cserbenhagyták a köztársaságot; nos legalábbis arra törekedtek, hogy megőrizték tárgyilagosságukat, s általában semleges magatartást tanúsítottak. A pontos tájékozottságot, jó felkészültséget azonban nemcsak a hivatásuknak élő újságíróktól követeli meg a mesterségük, hanem éppúgy az informátoroktól is. Márpedig ami ezt a követelményt illeti, a cseh tájékoztató szervek készségét, rugalmasságát sajnos még csak össze sem lehetett hasonlítani a szudétanémetek ugyanilyen rendeltetésű intézményeinek buzgalmával.

Sydney Morell, a „Láttam a keresztre feszítést” című könyv szerzője, saját tapasztalatai alapján ezt állítja: „A csehszlovák külügyminisztérium állami sajtószolgálatának nyolc számottevő tényezője adta meg nekem a telefonszámát. Mi, külföldi tudósítók rendszerint este 10 órakor kezdtük meg mindennapi munkánkat. Az urakat azonban ilyenkor vagy már az első álmukból

csöngettem föl — persze, sűrű bocsánatkérések közepette —, vagy valamelyik étteremben találtam meg. Nem tudták megszokni, hogy lépést kell tartaniuk az eseményekkel. Munkaidejük végeztével kötelességeik végére is pontot tettek. Azt hitték, nem olyan sürgős a dolog, ráér az reggel is, ha valamilyen incidensről a tényeknek megfelelő jelentésben kellett beszámolniuk. Tántoríthatatlanul bíztak az igazságban. Az egész ország ehhez a jelszóhoz tartotta magát: győz az igazság!”

Igen, ez a keserű igazság.

Tény, hogy a csehszlovák hatóságok dolgozóinak többségét váratlanul érték az események. Nem tudtak szabadulni a bürokratakra jellemző ráérős ügyintézés-től, s nem akarták megérteni, hogy a nyugati hírügynökségek az adott eseményekről beszámoló legelső híreket máris készpénznek vették, rögtön továbbították a lapoknak, és nem sokat törődtek azzal, vajon hiteles-e a hírforrás. Márpedig az események gyors egymásutánjában a hírek valósággal elárasztották a nyugati lapok szerkesztősegeit, s azoknak sem helyük, sem idejük nem volt arra — s talán a megértésük is hiányzott —, hogy akárcsak a 24 óra alatt „előregedett” hírekre visszatérjenek, s azokkal tárgyilagosan foglalkozzanak.

Viszont a szudétanémet tájékoztató szolgálat tökéletesen működött. A párt sajtóosztályát dr. Sebekowsky vezette ugyan, neki azonban túl sok egyéb gondja volt, úgyhogy a legfőbb informátor szerepét Oscar Ullrich, a *Die Zeit* külpolitikai rovatának szerkesztője töltötte be. Külön szerkesztőséget tartott fenn a Liliová utca 7. alatt; a 35-857-es telefonszámon hívhatták föl. Ullrich személyesen ismerte a Csehszlovákiában akkreditált összes külföldi tudósítót. Előzőleg négy éven át a jabloneci üvegipari termékek kereskedelmi ügynökeként Angliában tevékenykedett; kifogástalanul beszélt angolul, sőt éppenséggel a londoni külvárosok argójára is rá-rátévedt a nyelve. Mindenkor és mindenkinek

a rendelkezésére állt, s hívhatták telefonon akár éjjel, akár nappal, ez őt sohasem zavarta. No és ami a legfontosabb: mindig a legfrissebb és legrészletesebb hírekkel szolgálhatott.

Hogy nem voltak épp a legpontosabbak; ugyan mit számított ez?

„A csehek tehetetlenül túrték a propagandának ezeket a módszereit — emlékezik azokra az időkre Sydney Morell nem kis keserűséggel. — Történelmi érveket sorakoztattak föl, hogy bebizonyítsák, miért elfogadhatatlanok Henlein követelései. Országuk határainak védelmében elegendőnek tartották, ha arra hivatkoznak, hogy azok már ezerévesek... Ám amikor este a Szudétanémet Párt az észak-csehországi súlyos összeütközések egész soráról számolt be, ők már aludtak vagy elérhetetlenek voltak... .

Az 1938-as esztendő válságos napjaiban mind a tudósítói munka, mind a propagandatevékenység területén a kezdeményezést a henleinisták vették át. A külföldi újságírók nem a Czernín-palotában, azaz nem a külügyminisztérium épületében szerezték be értesítéseiket, hanem a Na příkopě-i Német Otthonban, az ott berendezett sajtóirodában. A világ legnagyobb hírgyűjteményei egyenesen a henleinistákhoz fordultak tájékoztatásért. Az *United Press* elnöke például szeptember 14-én a következő táviratot intézte hozzájuk:

„Az egész világ kíváncsian várja, mit tartalmaz követelésük legújabb pontja. Átérezzük korunk eseményeinek jelentőségét. Távirataikat erre a címre kérjük: *United Press New York*. Bármilyen hírt küldenek, gondoskodunk arról, hogy az egész művelt világ sajtója átvegye.“

Tehát az egész művelt világ — az *United Press* elnöke szerint — kíváncsian várta, milyen módon óhajtják a hitleristák megfojtani Csehszlovákiát. Igaz ugyan, hogy nemsokára önmagának is ugyancsak igyekeznie kellett, nehogy telhetetlenségük áldozatává válják...

Hanem a legfőbb tüzelőállást a Csehszlovák Köztár-

saság szétzúzásának szándékával mégiscsak Berlinben rendezték be. Goebbels propagandaminisztériumának az idő tájt egy Alfred Ingemar Berndt nevezetű férfiú volt az egyik képviselője. Azt az osztályt vezette, amely kizárólag az úgynevezett csehszlovák ügyel foglalkozott. Fölötte, dr. Moritz von Schirmeister a háború után, a nürnbergi bírósági tárgyaláson ennek az úrnak a hatáskörét a következőképpen jellemezte:

— Berndt általában a főhadiszállás térképei fölött görnyedezett, név- és címjegyzékek heverték az asztalán, és gyártotta a szudétanémet földre vonatkozó förtelmes jelentéseket...

Erich Kordt viszont, a náci diplomaták egyike, Berndtnak azt a kijelentését idézte, amelyet 1938 szeptemberének dereka táján hallott tőle:

— Most már történnie kell valaminek! Mert a fantáziám hovatovább csődöt mond, s képtelen leszek újabb hátborzongató történeteket kitalálni.

A német rádió és a sajtó, a Deutsches Nachrichten Büro, a náciknak ez a hírügynöksége szorgalmasan küldözgette szerte a világba a gyűlölködő és rágalmazó rémhíreket. Minél nagyobbakat hazudtak, annál hamarabb elhitték az emberek. Így van ez már!... A százszor megismételt hazugság bizonyos értelemben végül is igazságként hat.

„Csehszlovákia a bolsevizmus repülőgép-anyahajója! Veszélyezteti a békét!”

„Csehszlovákia a belső felbomlás útján!”

„Beneš háborúra uszítja a cseheket Németország ellen!”

„Csehszlovákia a német nép börtöne!”

Egészen 1938. szeptember 13-ig, vagyis amíg a prágai kormány számos szudétanémet járás területére ki nem hirdette a rendkívüli állapotot, a szólásszabadság és a gyülekezési jog az állam minden polgárát megillette. Tehát a szudétanémeteket és Henlein követőit éppúgy, mint bárki mást; ők is egyenjogú polgárai voltak a köztársaságnak. Szabadon kinyilváníthatták véleményü-

ket, s mindent megtehettek, amit csak akartak. Sőt sokan közülük lényegesen többet is megengedhettek maguknak, mint azok — cseh és német kommunisták, valamint más haladó gondolkodású emberek —, akik idejében figyelmeztettek arra a veszélyre, amellyel Hitler fenyegette az országot. Csehszlovákia a burzsoá demokratikus világhoz tartozónak vallotta magát, amelynek elvei mellett hűségesen kitartott. Viszont a henleinisták a nemzetiszocialista program elveihez igazodtak, Hitlernek hódoltak, s mindannak a megsemmisítésére törekedtek, ami nem felelt meg elképzeléseiknek. A csehszlovák törvényeket tudatosan megszegték. S talán senki se hordott össze annyi valótlanságot, eszelt ki annyi rágalmat, mint amennyi a henleinista propagandaközpontok találékonyságából futotta. A nácik szótárából sem hiányoztak az olyan fogalmak — akár a birodalmi németekre, akár a szudétanémetekre gondolunk is —, mint igazságosság, a népek önrendelkezési joga, szabadság. Ám ezek értelmét és jelentőségét a saját szájuk íze szerint határozták meg.

Egyszóval Hitler fekete mágiája valósággal hipnotizálta Prágát.

A náci Németország és Henlein propagandistái hónapokon át büntetlenül bujtogathatták a határ menti körzetek német lakosságát, s nem akadt senki, aki a körmükre koppintott volna. A kommunisták és más antifasiszták tiltakozása fölött a csehszlovák hivatalos körök napirendre tértek. A köztársaság közbiztonsági szervei csupa tapintatból — holott más esetekben nemigen tűntek ki ezzel a tulajdonságukkal — nem mertek határozottan föllépni a rendbontók ellen, nem torolták meg kellő eréllyel a felforgató elemek garázdaságait, akik pedig a szó szoros értelmében romlásba akarták dönteni a köztársaságot. Bizonyos fokig az is igaz ugyan, hogy ez a civilizált ország, amelynek megvoltak a maga hibái, de kedvező sajátosságai is, egyszerűen nem számított a hitlerista gengszterek szégyentelen

támadására. Egyáltalán nem tételezte föl, hogy ilyen mindenre elszánt ellenséggel került szembe. A XX. század első felében! . . . Ám az ordasok és héják világában Csehszlovákia a maga akkori módszereivel már nem állhatta meg a helyét. A gyengébb erkölcsi ereje a kíméletlen ellenséggel szemben már nem jelentett előnyös helyzetet.

A horogkereszt jegyében indított propagandahadjárat azonban nem csak Csehszlovákiára terjedt ki. Minden nyugati országban kiépítette előretolt hadállásait. Fizetett bérencek képviselték a német fasiszta érdekeket. Az angol és francia sajtó egy része számára közvetlenül német pénzforrásokból utalták át a megvesztegetési összegeket. Otto Abetz, az ismert német diplomata például 350 millió frankot adott át Brinonnak, a Francia—Német Társaság titkárának a francia lapok megvesztegetésére. Az angol *Daily Mail* szerkesztősége a Csehszlovákia-ellenes cikkeket közlés előtt a londoni német nagykövetségre küldte jóváhagyás végett, a nagy tekintélyű lap kiadója, Rothermere lord pedig Berlinbe utazgatott, hogy további teendőit megtanácskozza Goebbels propagandaminisztériumának tisztviselőivel. Csehszlovákia pedig tehetetlen volt ezekkel a jól szervezett akciókkal szemben. Erre a megdöbbentő tényre a maga egyéni szóhasználatával Jan Masaryk akkori londoni követünk is rámutatott.

— Prágai hírszolgálatunk alapvetően pocsék — jelentette éppen azon az emlékezetes szeptember 13-án. — Nagyon kíváncsi lenne már, hogy leleplezzük a henleinistákat. Az aggodó nyafogással itt nem sokra megyünk. Berlin és Henlein csupadinamika hírszolgálatára irányítja itt a dolgokat.

S még valamit. Nemcsak a lordok, de a brit társadalom számottevő hányada se tulajdonított túl nagy fontosságot a csehek ügyének. A lordok „minden eshetőség figyelembevételével” ajnározták Hitlert, no meg lelkük mélyén a németek majdani keleti hadjáratára is gondoltak, viszont az angol átlagpolgár egyszerűen csak

nyugalmat akart, hogy naponta elmeheessen szeretett klubjába és megihassa ötórai teáját. Az európai események csupán annyira érdekelték, amennyire megszokott életrendjét érintették. Miért nem adnak azok a csehek a saját németeiknek szabadságot? Miért nyomják el őket? Csip-csup vitájukkal miért fenyegetik a világbékét?

Prága az utolsó pillanatban — ha elég bátortalanul is — ellentámadást kísérelt meg.

Szeptember 16-án a köztársaság fővárosában központi tájékoztató szerv, vagyis propagandaminisztérium létesült. Élére Hugo Vavrečkát, az egykori csehszlovák diplomatát nevezték ki.

Vavrečka kontra Goebbels...

Hogy milyen eredménnyel végződik ez a párharc, ezt igazán nem volt nehéz megjósolni.

A nekilendült hitlerista propagandagépezettel, az ügyes és ráadásul busásan megfizetett hazugságokkal szemben a meglehetősen nehézkes érvek hatástalanoknak bizonyultak. A prágai rádió szeptember 16-án délből például a hitlerista sajtó és rádió uszításaira ezzel a kommentárral válaszolt:

„A német rádió mindent elferdít. Háború idején bizonyára a szembenálló felek a sajtó fegyverével és hasonló eszközökkel is harcolnak egymással szemben. Ám a német birodalmi rádió már most olyan hangokat üt meg, mintha hadiállapot lenne közöttünk. Ugyanakkor Németország újból és újból arról biztosítja a világot, hogy meg akarja őrizni a békét, s minden igyekezete Közép-Európa nyugalmanak helyreállítására irányul. A német illetékes körök az uszító propagandával — a jelek szerint — a Szudétanémet Párt vezetőit bízták meg, akik gyáván elhagyták államunk területét, s propagandájuk természetesen nem felel meg a valóságnak. Ezek az emberek immár szégyentelenül minden eszközt fölhasználnak ellenünk, minden hazugság jó nekik...”

No de az illemtudó emberek és nemzetek közti jó

kapcsolatok, meghonosodott szokások tiszteletben tartása már nem volt többé kötelező. A német oldalon semmi esetre se. Csehszlovákia talán észre sem vette, hogy a nácik már abban az időben háborút folytattak ellene.

Forradalmi bizottság forradalom nélkül

Ezalatt a hitlerista vezetők környezetében fokozódott az idegesség. Ugyanis Berlinben sem tudták egész pontosan, mi történik a Szudéta-vidéken. A henleinista vezetők közül néhányan átszöktek a birodalomba, mások meg Csehszlovákiában maradtak. Vajon mi van velük? S egyáltalán: milyen a helyzet a Szudétanémet Pártban? Akcióképes-e, vagy netán válságba került; kapcsolatban állnak-e a vezérek a tagsággal, vagy az elszigeteltség netán tétlenségre kárhoztatja őket? A wilhelmstrassei birodalmi külügyminisztérium politikai osztályának főnöke, dr. Ernst Woermann tehát még szerdán, szeptember 14-én reggel sürgős táviratban a következő paranccsal fordult a prágai német követhez:

„Lehetőleg tartsa fenn az összeköttetést az SDP así pártirodájával, s egyidejűleg tájékoztasson bennünket a pártvezetők ez idő szerinti szándékairól!”

Jól tudjuk azonban, hogy könnyebb a parancsot kiadni, mint teljesíteni.

„Henlein további szándékai ismeretlenek” — hangzott Eisenlohr követ választávirata, amelyet ugyanaznap 15 óra 45 perckor Berlinbe menesztett. Egyúttal közölte, hogy a szudétanémetek vezére minden tárgyalást megszakított a prágai kormánnyal, s föloszlatta a tárgyalásokkal megbízott küldöttséget is.

Ennek az információnak az értéke a semmivel volt egyenlő, hiszen amit Eisenlohr táviratozott, azt a Wilhelmstrassén már régen tudták. De azért ebben a táv-

iratban mégiscsak akad egykis érdekesség — legalább is számunkra. A prágai német követ tudniillik nem éppen a legválasztékosabb szavakkal vázolta föl a Szudétanémet Párt vezetőinek pillanatnyi helyzetét:

„A Szudétanémet Párt vezetérei jelenleg Ašban üléseznek, és úgy fontoskodnak, mint holmi forradalmi bizottság. De forradalom nincs, kapcsolatuk a szudétanémet területekkel nincs, és Henleinnel sincs kapcsolatuk, aki most valahol Aš környékén tartózkodik.”

Eisenlohr helyzetjelentése a körülményekhez képest majdhogynem pontosan tükrözte a valóságot.

Így igaz: forradalmi bizottság — forradalom nélkül.

Körös-körül bizonytalanság; nyomott hangulat a zendülés gócainak felszámolása miatt; megszakadt kapcsolatok; fejetlenség és kétségek; a tagsággal szemben megrendült bizalom; kósza hírek a legjobbnak vélt harcosok megtántorodásáról — mindez szinte órák alatt sok-sok szudétanémet főembert megfosztott ön- adományozott rangjától; nem voltak ők immár azok a politikai vezéregyéniségek, akik azzal ámították híveiket, hogy akár saját életük kockáztatásával is kiharcolják a végső győzelmet; íme lefokozva kalandorok, gyáva szájhősök lettek csupán. Erőt fitogtató gesztusok helyett inkább csak mérlegeltek, fontolgattak, s a döntő pillanatban megfutamodtak, nehogy lesújtson rájuk a törvény, nehogy vállalniuk kelljen a felelősséget párttagjaik előtt, és mindazért, amit az emberiség ellen vétettek. Ezen a szeptember 14-én a Szudétanémet Párt megfogyatkozott létszámú prágai titkárságán is pánikhangulat uralkodott. A nagy tanácstalanságban a henleinisták még központi lapjuk, a *Die Zeit* további kiadásáról is lemondtak, mégpedig önként, s főszármolták egész prágai hírügynökségüket. Autóik északi vagy nyugati irányba fordított kormánykerékkel, begyújtott motorral vártak az indulásra; gyorsvonati menetjegyükön az utazás céljaként németországi városnevek szerepeltek.

Talán maguk is hitték azt, amivel Eisenlohr előtt

menekülésüket megindokolták. Hogy negyvennyolc órán belül állítólag repülőtámadás éri Prágát! Ez lesz a jeladás a szudétanémetek általános felkelésére, ám nincs mitől tartaniuk, mert egyidejűleg birodalmi német katonaság vonul majd be a köztársaság területére.

Valószínű, hogy a menekülésre készen állók ezt is egész komolyan hitték.

Ám fölvetődik a kérdés: kinek kellett volna irányítania azt az általános felkelést, ha a vezetők egytől egyig kereket oldottak, s a határon túlra szöktek?

A csehszlovák kormánynak még egyszer és talán utoljára adódott alkalma arra, hogy a saját érdekeinek megfelelően határozza meg a dolgok alakulásának irányát. S úgy-ahogy — ha nem is a legkövetkezetesebben — élt is ezzel az alkalommal. Kihirdette a rendkívüli állapotot; katonai és rendfenntartó erőket küldött a határövezetbe. Kemény intézkedésekkel észretéríthetők a meggondolatlan emberek, megfélemlíthetők a felforgatók, lecsillapíthatók a fellázított tömegek. Abban a mind kiterjedtebb harcban, amelyet a henleinisták, illetve Hitlerék a köztársaságra kényszerítettek, legalább egy csatából — a szeptember 13—14-i erőpróbából — Prága került ki győztesen.

De marad-e elég ereje, energiája és elszántsága, hogy véghezvigye a nagy harcot?

A választ előre senki sem tudhatta.

Most látogassunk el oda, ahonnan akkor, szeptember 14-e táján maguk a chebi vagy aši henleinista vezetők — annak az úgynevezett forradalom nélküli forradalmi bizottságnak a tagjai — is oly szívesen hallottak volna híreket. Ha erre lehetőségük lett volna. Nézzünk körül a különböző szudétanémet körzetekben. A helyzet egyáltalán nem egyértelmű. Néhol már helyreállt a nyugalom, másutt még föl-fölmorajlottak a nemrég lezajlott összetűzések és elszabadult indulatok utóhullámai. A šluknovi körzet gyáraiban leállt a munka, s a rögtönzött gyűléseken henleinista megbízottak szónokoltak. A gyárak egyikében-másikában Trutnov környékén

sem dolgoztak; például az úpicei Buschsbaumék és a žacléři Oesterreicherék gyárában szintén álltak a gépek. Némelyütt az iskolák kapui is zárva maradtak, szünetelt a tanítás. A libereci német reálgimnázium és a tanítóképző tanári testülete rögtön reggel azzal az indokkal engedte haza a diákokat, hogy bármely pillanatban betörhet a Csehszlovák Köztársaság területére a német birodalmi hadsereg. Ezeket a riasztó híreket alighanem „felsőbb helyről” sugalmazták. Legalábbis erre vall, hogy — a csendőrörsök és rendőrkapitányságok jelentése szerint — az ilyen és ehhez hasonló hírek az egész határvidéken elterjedtek.

De voltaképpen mi lehetett az effajta szóbeszéd alapja?

Végül is Hitler köztudomásúlag még nem tervezett olyasmit, hogy a legközelebbi napokban fölvonultatja hadait Csehszlovákia területén. Egyelőre más tromfokat tartott készenlétben. Viszont nem kizárt, hogy Heinrich Himmler, az SS birodalmi főparancsnoka gondoskodott ezeknek a híreknek a felröppentéséről. Nemigen ismerte ki magát a diplomácia berkeiben, idegen volt számára a fogadótermek légköre, nem sokra becsülte a hivatásos politikusokat. Őt a tettek emberének ismerték; megelégedett azzal, hogy szabadon rendelkezett az SS fegyvereseivel, akik mindig készen álltak parancsainak teljesítésére — és képesek voltak mindenre. Mindenre, amit az ő Heinrichük rájuk parancsolt. Ha a csehszlovák határövezetben áttekinthetetlenné súlyosbodna a helyzet, Himmler alakulatai elsőként vállalkozhatnának a rend helyreállítására, ami még inkább fokozná parancsnokuk dicsőségét és tekintélyét.

A Wehrmacht azonban még lábhoz tett fegyverrel várakozott, és várt az SS is.

Márpedig a határvidék több pontján még szeptember 14-én is állt a harc. A děčini járásban, Verneřice községben a csehszlovák állambiztonsági szervek alakulatai fölszámolták azokat a fölfegyverzett henleinistákat, akik megtámadták a csendőrlaktanyát és a postahiva-

talt. Megrendszabályozták a felforgatókat a Falknov melletti Gossengrün városkában (a mai Krajkovában) is. Szeptember 14-ére virradóra a katonaság és a csendőrség mind Habersbirkben, mind pedig a Kraslice körzetéhez tartozó Silberbachban (a jelenlegi Stříbrnában) lefegyverezte a henleinistákat, s átvette a hatalmat. Markhausenben a szudétanémet ordnerek okosabbnak vélték, ha nem várják meg katonáinkat, s idejében Németországba menekültek. A legsúlyosabbra Schwaderbachban fordult a helyzet. Itt a jól fölfegyverzett, géppuskákkal és kézigránátokkal is felszerelt lázadók egész nap elszánt elkeseredettséggel védték kiépített állásaikat. A zendülésnek ezt a gócpontját még az esti órákban sem sikerült teljesen megtisztítani az ellenállóktól.

Amint mondtuk, a henleinista vezetők közül sokan Németországba szöktek.

Mások viszont visszaéltek az országgyűlési képviselőket megillető mentelmi jogukkal; propagandakörútra indultak a szudétanémet határövezetben, s megpróbálták lelket önteni a párt kedveszegett harcosaiba. A legbuzgóbbak közé éppen a féktelen természetéről ismert Franz May tartozott. Végigjárta Rumburkot, Česká Kamenicét és környéküket, s bátorította híveit, hogy ne rettenjenek meg a „cseh terrortól”. Egy Anton Otto nevű ember, a rumburki ordnerek akkori parancsnoka, aki később az SA Sturmführere lett, Franz May látogatásáról a következőket mondotta:

— Szerdán este 6 órakor parancsot kaptam Franz May képviselő barátomtól, hogy pontosan 22 órakor vonuljunk ki az utcára, s törjük be a cseh és zsidó üzletek kirakatait. Ezzel akartuk bebizonyítani a külföldi közvéleménynek, hogy valótlan a cseh rádiónak az a híre, ha netán azt állítja, hogy a chebi körzetre kihirdetett statárium eredményeként helyreállt a nyugalom az egész szudétanémet földön, s a forradalmat a cseh hatóságok fölszámolták. Egyébként May képviselő úr parancsát végrehajtottuk; fegyverünk nem volt, csupán

köveket és sörösüvegeket használtunk. Akkor este az összes telefondrótot is szétszaggattuk...

Fölfegyverzett henleinisták fogadták a rendfenntartó csehszlovák alakulatokat az Elba-parti Ústíban is, ahol azonban szerencsére még jókor ártalmatlanná sikerült tenniük a Freiwilliger Schutzdienstnek azt a csoportját, amely parancsnokával, Franz Susekkel az élén német gyártmányú fegyverekkel szerelte föl a környező falvak lakosságát. A letartóztatottak egyike — egy Weishaupt nevezetű szudétanémet — kihallgatása alkalmával olyan tényeket sorakoztatott föl, amelyek megdöbbenő valóságukban világítottak rá az összeesküvés előkészületeinek arányaira. Íme:

— 1938 májusában engem bíztak meg a stříbrná pártszervezet vezetésével. Ebben a minőségemben állandó kapcsolatban voltam a Freiwilliger Schutzdienst alakulataival. Községünkben ehhez a szervezethez 14 ember tartozott, akiknek a feladatait mint Scharführer, vagyis csoportparancsnok Josef Bednář határozta meg. Amikor legutóbb, körülbelül 18 nappal ezelőtt véletlenül találkoztam vele, arról tájékoztattott, hogy emberei fegyvert kapnak, amelyeket el kellene valahol rejtetni. Megtanácskoztuk a dolgot, és úgy határoztunk, hogy az lesz a legokosabb, ha az ideiglenes fegyverraktárt Heinrich Lipscher gazdálkodó földjén, egy régi, kiapadt kútban rendezzük be. Négy napra rá, ahogy ezt megbeszéltük, tehát körülbelül két hete Josef Bednář fölkeresett; egy ládikát hozott a hóna alatt, s kihívott a lakásból. Azonnal elindultunk a mezőre, ahhoz a régi kúthoz, amelynek kávéjától kétméternyi mélységben állványzatot, úgynevezett tartópolcot készítettem. Deszka mindig akad a kezem ügyében, mivel kútmester vagyok. Leeresztettük a ládikót, s kőlapokkal betakaruk. Aznap, amikor annak a dolognak meg kellett kezdődnie, tehát szeptember 14-én, körülbelül este 1/27-kor Bednář megint eljött hozzám, s közölte, hogy a ládikót kiemelte, és a fegyverek egy részét már szét is osztotta...

Ezek voltak a legkirívóbb esetek; másutt a henleinisták viszonylag józanabban viselkedtek.

A köztársaság hatóságai az egész Szudéta-vidéken arra törekedtek, hogy fönntartsák a kapcsolatot a Szudétanémet Párt helyi, járási, sőt kerületi titkárságaival is, már amennyiben ezek vezetői nem mentek át Németországba. Hivatalos szerveink arra igyekeztek rábírni a párttitkárságokat, hogy hozzák a helyi német lakosság tudomására azokat a hirdetményeket, amelyek a nyugalom megőrzésére szólítanak föl. Mindenestre meglepő — vagy talán inkább jellemző annak a néhány szeptemberi napnak a hangulatára —, hogy a titkárságok némelyütt valóban mindent megtettek a rend biztosításáért; persze, a központi pártvezetőség megkerülésével, amely egyébként később az ilyen magatartást nyílt árulásnak minősítette. Példaképpen hadd említsük meg: szeptember 14-én a Szudétanémet Párt Nêmecké Jablonné-i (ma Jablonné v Podještědí) járási bizottsága felhívással fordult a párt tagjaihoz és a község valamennyi lakosához, s arra kérte őket, hogy tartózkodjanak minden rendzavaró cselekedettől. Felhívásának megvolt a foganatja: a következő napokban a körzet területén nem került sor sem újabb összetűzésekre, sem pedig tüntetésekre.

A „népvándorlás“ azonban folytatódott a határvidéken.

A csehszlovák hatóságok határozott fellépése a Szudétanémet Párt számos főemberét arra kényszerítette, hogy átszökjék a határon, ám a Heim ins Reich ábrándja igen sok egyszerű, jelentéktelen párttagot is szülőföldjének elhagyására csábított, jóllehet semmiféle megtorlástól nem kellett tartaniuk. A szászországi Klingenthalban még tábort is rendeztek be számukra. Hasonló táborokat szerveztek a német birodalmi hatóságok Bajorországban, valamint — ahogy oly szépen elnevezték a megszállt Ausztriát — Ostmarkban is. A henleinista vezetők egyenesen fölbiztatták híveiket, hogy szökjenek át Németországba. Végére ez megint

csak az elviselhetetlen csehszlovákiai állapotokat bizonyítja a világ előtt! De nem ez volt az egyetlen iránya a szudétanémet körzeteket elhagyók áradatának. Egy másik, nem kevésbé erős áradat épp az ellenkező irányba, az ország belseje felé hömpölygött: a cseh polgárok és a demokratikus gondolkodású németek menekültek a feldühödött fasiszták, a terroristák haragja és bosszúja elől. Egyesek csupán a legszükségesebb holmijaikat vitték magukkal, mások csak a puszta életüket mentették. A Dvůr Králové-i járási csendőrparancsnok például szeptember 14-én a reggeli órákban következőket jelentette:

„Éjszaka mintegy 450 német szociáldemokrata és cseh nemzetiségű polgár érkezett a városba Trutnov környékéről. Amint elmondották, a német szociáldemokrata párt trutnovi szervezetének elnöke tanácsolta nekik, hogy az adott helyzetben az a leghelyesebb, ha mielőbb elmenekülnek otthonukból...”

Tehát 1938 szeptemberének közepe táján menekültek az emberek a Szudéta-vidékről.

Erre is meg amarra is.

Mintha előfutárai lettek volna azoknak az eltolódásoknak, nagy változásoknak, amelyek ezen a területen még csak ezután következtek.

Egymást érik a meglepetések

Cheb, szeptember 14., szerda.

A város képe átzúdult front benyomását kelti. A néptelen utcákon időnként harckocsi dübörög végig, vagy éppen kéttagú csendőrpár rója kemény lépteit. A német szociáldemokraták központi épületének, a Volks-hausnak egyetlen ablaka sem maradt épen. A legtöbb üzlet kirakatát betörték és kifosztották a lázadók. Ha olyan ház vagy üzlet került az útjukba, amelynek gazdája elővigyázatosságból lehúzta a redőnyt, ez sem

jelentett számukra akadályt: előkerültek a csákányok meg a kövek, és ők törtek-zúztak, raboltak tovább.

Amikor úgy-ahogy lecsillapodtak a féktelen indulatok, s elvonult a csőcselék, Cheb még akkor sem lélegezhetett föl. Sőt!... Azon a szerdán, a délutáni órákban itt játszódott le az a véres tragédia, az a legsúlyosabb összecsapás, amelyhez fogható az egész határövezetben még csak megközelítőleg sem fordult elő.

Runciman lord küldöttsége a déli órákban távozott a Victoria Szállóból, amelynek halljában Henleinnel és Frankkal tárgyalt. Tartott még a tanácskozás, amikor a szudétanémet fasiszták az épületet — szinte az angolok szeme láttára — valósággal erődtítménnyé alakították át. Ugyanezt cselekedték a másik chebi szállodában, a Hotel Welzelben is, vagyis ebben a két épületben támaszpontot rendeztek be. Akkor történt ez — ahogy arról már beszámoltunk —, amikor a fegyverrejtegetéssel gyanúsítottak portáján a közbiztonsági szervek házkutatást tartottak, és azt is megemléztük, hogy az ezzel járó nem éppen épületes jeleneteknek Ashton-Gwatkin, a Runciman-misszió egyik tagja is akaratlan szemtanúja volt, aki a látottakon észrevehetően megbotránkozott. Pár órával később a rendőrök a két szálloda bejáratához érkeztek. Puskák és géppuskák sor-tüze fogadta őket. A rendőrök a téren leállított járművek fedezéke mögé húzódtak. A járdát megfestette az első sebesültek vére. Hamarosan katonai erősítés érkezett a helyszínre. A tökéletesen elbarikádozott két szálloda azonban ellenállt az ostromnak, s a védők az ablakokból és erkélyekről golyózáporral, kézigránáttokkal tartották távol a támadókat.

Késő estig ropogtak a puskák, robbantak a gránátok.

Amikor az ostromlók végre behatolhattak a két szállodába, s megtörték a terroristák ellenállását, hét halottjuk hevert az épületek környékén. Hogy a henleinisták közül hányan vesztették életüket és sebesültek

meg, mindmáig nem tudjuk. Az élők a halottakat és és a sebesülteket magukkal vitték azokon a föld alatti folyosókon át, amelyek a külvárosi sikátorokba torkolltak, s létezésükről a csehszlovák hatóságoknak mindaddig sejtelmük sem volt.

Ugyan kik lehettek a két „szállodaerőd” védői?

Ezt sem tudjuk egész pontosan, noha néhányat közülük később letartóztattak és kihallgattak. Netán a Szudétanémet Párt főembereinek egyike-másika szintén szerepet vállalt ebben a megrendítő drámában? Aligha. Frank vagy Henlein semmi esetre se. Ők nem kockáztathatták és nem is akarták kockáztatni az életüket. Senki sem várta el tőlük, s nem is volt rá szükségük. Cseh részről egyelőre semmiféle veszély nem fenyegette őket, így hát a csehszlovák „elnyomókkal” megvívott ütközetekben szerzett babérokat vagy éppen-séggel a hősi halált készségesen átengedhették kevésbé fontos fajtestvéreiknek.

A szudétanémet mozgalomban mindenkinek megvolt a kijelölt helye és képességeihez mért feladata...

A legkülönbözőbb tanúvallomásokból és egyidejű feljegyzésekből arra következtethetünk, hogy a Szudétanémet Párt vezetői szeptember 14-én kora délután Chebből megint Ašba költöztek. Talán mert a felbolygatott Chebet nem találták elég biztonságosnak. Vagy pedig el akarták tüntetni a nyomokat. Ašban határozták el egyébként a „forradalom” eseményeivel összefüggő újabb nagy színjátékuk megrendezését is, hogy fölszámolják prágai központjukat és lemondanak pártlapjaik további kiadásáról. A *Die Zeit*-hez hasonlóan ettől a naptól a *Rundschau* hetilap és a *Sudetendeutsche Pressebriefe*, a hivatalos pártközlöny sem jelent meg. Mintegy a hivatalos cenzúra elfogultsága elleni tiltakozásul. Az effajta mondvacsínált ürügyekkel a cseh lapok függetlenül politikai beállítottságuktól — a legélesebben szembefordultak. Az *A-Zet* például a következőket írta:

„... a Szudétanémet Párt ismét megkísérelte, hogy

Hans Krebs

Dr. Wilhelm Sebekowsky

Kundt képviselő
Henleinnel tanács-
kozik

MÉG NÉHÁNY GYALOG A SZUDÉTANÉMET SAKKTÁBLÁN

Az izgága Franz
May főnöke árnyé-
kában a varnsdorfi
gyűlés szónoki
emelvényén

Szomorú, jellegzetes kép 1938-ból: A határzövezet egyik északi városában cseh rendőrök sorakoznak az ellenség hatalmi szimbóluma, a horogkeresztes zászló alatt

A német határ mentén erősítések és tankakadályok végtelen sora húzódtott. Ám az ellenség a saját védőbástyákon belül is fenyegetett...

LORD RUNCIMAN,
A „MEGFELELŐ EMBER A MEGFELELŐ HELYEN“

De mégis, ki az, akinek megfelel? Beneš köztársasági elnök mosollyal fogadja. A henleinisták a Chomutov melletti Cervený Hrádekben náci módra köszöntik, és ő hasonlóképpen válaszol az üdvözlésre...

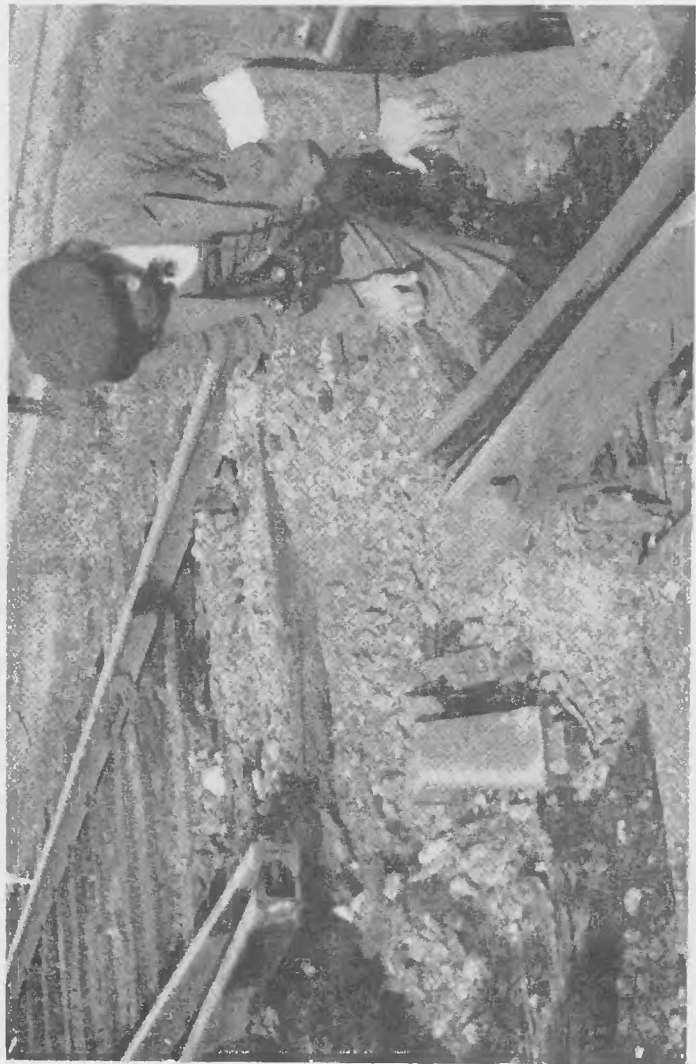

1938. szeptember 12. A szociáldeméterek tömegesen vásárolják a rádiókészülékeket. A Führer, a birodalmi kancellár szól majd hozzájuk

ZENDÜLÉS!

A harcba hívó nürnbergi szózat után a határvidéken végighömpölygött a gyűlölet hulláma

Rendkívüli állapot!... A csehszlovák katonai egységek fölsorakoznak a határ mentén!...

A köztársaság illetékes szerveinek talán mégiscsak van erejük és bátorságuk a köztársaság védelmére...

súlyosbítsa a helyzetet. Kijelentette ugyanis, hogy nem vállal felelősséget a továbbiakért, ha a kormány nem vonja vissza a rend biztosítására irányuló intézkedéseit. Mintha egyáltalán felelősségről beszélhetne az a párt, amely ilyen súlyos időkben beszünteti sajtótermékeinek kiadását; mi másért, ha nem azért, hogy ne kelljen semmiért felelősséget vállalnia. A német birodalmi rádió hallgatására biztatja párttagjait, ahelyett, hogy saját lapjainak közvetítésével tájékoztatná őket. Pártlapjai megjelentetésének önkényes beszüntetése, mégpedig néhány órával azt követően, hogy kijelentette: a dolgok irányítása kicsúszott a párt kezéből, ez nem egyéb, mint a legnyilvánvalóbb szabadulás a felelőségtől. Hogy aztán a kormány, amely valamilyen megoldásra törekszik, egyszerre csak ezzel a kérdéssel kerüljön szembe: ki az, akivel a Szudétanémet Párt megbízottjaként tárgyalhat? ...

Ezalatt a chebi tűzharc hírért az aşi pártvezérek nagy izgalommal fogadták.

Prága ezeket a fejleményeket amúgy istenigazában ellenük fordíthatja!

Föltárhatja a világ előtt, hogy a Szudétanémet Párt vezérkara a chebi főhadiszálláson gépfegyvereket, kézi-gránátokat és puskákat halmozott föl, s a titkos föld alatti folyosókon összeköttetést tart fenn a pályaudvarral és a környékkel. Hogy ez már nem politikai párt, hanem jól fölfegyverzett terrorista szervezet, amely minden eszközt felforgató és bomlasztó tevékenységének szolgálatába állított. Épp most jelentették Chebből a szemtanúk, hogy az ottani hatóságok negyven embert letartóztattak. A rendőrkapitányság főnöke pedig nem mindennapi kiállításon vezette végig az újságírókat. Egy egész terem töltötte meg a legkülönbözőbb fegyverek: katonai nehézpuskákon kívül sörétes puskák; rövid nyelű, ólomvégű buzogányok; görbített ólomcsövek, no és főleg söréttel megtöltött gumicsövek igen nagy mennyiségben. A világ legelvetemültebb gengsztereinek kedvelt fegyvere ez, amelynek az a felbe-

csülhetetlen „előnye“, hogy eltöri a csontot, de külsérelmi nyomok nemigen maradnak utána.

Érthető, hogy az aši vezérek tanácstalanul néztek egymásra.

Hiszen sok minden másképp történt, mint ahogy „a terv előirányozta“.

Hiába, nem úgy sikerültek a dolgok, ahogy szerették volna; hej, pedig milyen szívesen elbűszkélkedtek az-zal, mennyire tudnak ők szervezni, fegyelmet tartani, okos parancsokat osztogatni! Mi tagadás, azok a bölcsen meghatározott politikai szempontok csődöt mondtak; mindenütt fejetlenség. Mindenkinnek a saját belátása szerint kellett cselekednie. Igen ám, csak hogy a mozgalom nem minden rendíthetetlen követője rendelkezett vezéri felkészültséggel és képességekkel. Meg aztán le is szoktatták őket az önálló gondolkodásról. Ha nem a vezérek gondolkoznak helyettük, elhamarkodják a dolgokat, s baklövéseket követnek el.

Akárcsak most is, Chebben!

Ők, mármint a vezérek, a két szálloda alatti titkos raktárakban fegyvereket halmoznak föl, hogy kellő pillanatban kéznél legyenek, és itt van, ni!... Azok a forrófejűek könnyelműen beugranak a csehek kihívásának, és elkezdenek lövöldözni. Elárulták magukat; ó, az ostobák!

Frank és Henlein idegesen járt föl s alá az irodában. Mint akik nem találják a helyüket. A vezérek többsége már a birodalomban volt; az aši titkárságon csupán Ullrich, Wenzel, Lammel, Brandner és a személyzet néhány tagja tartott ki.

A hangulat pillanatonként változott: hol derúsra, hol borúsra fordult.

Aztán Henlein erélyes hangja csattant, és döntött:

— Teljesen kizárt, meine Parteigenossen, hogy továbbra is cseh területen dolgozzunk! Számítanunk kell a hivatalos körök kemény megtorlására. Talán letartóztatásokra is. Tehát azonnal, amíg nem késő, meg kell szerveznünk áttelepülésünket a német oldalra.

Aštól Bajorország csupán egy kőhajításnyira van.

Következtek az utolsó intézkedések: összekötőkről kell gondoskodni; ki kell írítani a pártirodát és meg kell semmisíteni azt az anyagot, amelynek nem szabad avatatlan kezekbe kerülnie! A főszerepet most Frank Schreiber képviselő vette át; ő biztosítja majd, hogy az egyes csoportok akadálytalanul átjussanak a határon.

Berlinben a birodalom határain kívül élő németek ügyeinek intézésére az idő tájt — Volksdeutsche Mittelstelle elnevezéssel — külön központot létesítettek. Szeptember 14-én pontosan 18 óra 10 perckor dr. Behrens innen hívta föl a Wilhelmstrassét, a külügyminisztériumot.

— Éppen most kaptam egy igen-igen érdekes hírt; bizonyára önöket is nagyon meglepi! — jelentette.

— Halljuk!

— Konrad Henlein ma titokban átlépte a határt, és a szudétanémetek csehországi akcióit ezentúl az innen-ső oldalról, Selbből irányítja. A csehek állítólag azt hiszik, hogy változatlanul aşi lakásán tartózkodik.

A külügyminisztériumot valóban váratlanul érte a hír.

Utóvégre a Wilhelmstrasse erre egyáltalán nem adott utasítást a szudétanémetek főnökének.

— Hát igen; ez bizony még bonyolultabbá teszi a helyzetet — sopánkodott a külügyből a férfiú. — Sajnálom, hogy Henlein nem várta be további rendelkezéseinket...

— Föltétlenül meg kell tudnunk újabb részleteket, s csak azután értékelhetjük, mi történt voltaképpen — fontolgotott Behrens; ám őt is Berlinhez kötötte a hivatala, s Bajorországgal csak géptávíró útján állt kapcsolatban. — Kérem, ezt a hírt egyelőre ne hozza nyilvánosságra — javasolta a Wilhelmstrasse tisztviselőjének. — Addig semmi esetre se, amíg Selbből, magától Henleintől nem kapunk erre felhatalmazást...

No de mit szól mindezekhez Hitler?

Behrens tehát fölhívta a selbi henleinistákat, s mi-

után tájékoztatta őket a külügyminisztérium álláspontjáról, azt tanácsolta nekik, hogy az lesz a legjobb, ha közvetlenül a Führerrel lépnek érintkezésbe. De ne a kancellári hivatalban keressék, mert mind ez ideig nem tért vissza Berlinbe.

A kényes és nem éppen kellemes feladatot ezúttal Karl Hermann Frankra bízta. Mindössze pár percig kellett várnia, s Berchtesgaden máris jelentkezett. Frank feljegyzéseiből megtudjuk, hogy a „rövid és mentegetőző telefonbeszámoló” elején Hitler „meglepetésben néhányszor fölkiáltott”, majd egészen végig figyelmesen hallgatott. Viszont azt már nem tudjuk, hogy Frank milyen érveket sorakoztatott föl és mivel mentegőzött. De érvei valószínűleg elég meggyőzőek voltak, vagy legalábbis megnyugtatták a Führert. Hogyisne! . . . Hiszen Hitlernek a henleinistákra, az ő csehszlovákiai ötödik hadoszlopára még szüksége volt. Ha meggon-
dolatlanságot követtek is el, mégse büntetheti meg őket azonnal. Hamarosan látni fogjuk azonban, hogy azért erről sem feledkezett meg . . .

Tény, hogy Frank egyelőre föllélegezhetett.

Amikor végzett fejtegetésével, „pillanatnyi töprengő szünet után” megreccsent a mikrofonban az ismert hűvös hang:

— Rendben van, Frank! Egyetérték azzal, hogy a Szudétanémet Párt vezetősége ezentúl Németország területén és a birodalmi rádió igénybevételével folytassa harcát.

Nagy kő esett le Frank és Henlein szívéről. Hogy ilyen szerencsésen kikerültek a csávából, ebben talán valami más is közrejátszott: Hitler figyelme azokban a pillanatokban már egészen új irányba fordult. Még mindig annak a hírnek a hatása alatt állt, amelyet tegnap este közöltek vele. Szeptember 14-én este kilenc órakor ugyanis a Deutsche Nachrichten Büro, a nácik hírgyűnöksége a következőket jelentette:

„Neville Chamberlain angol miniszterelnök ma a Führernek és birodalmi kancellárnak személyes találkozót

ajánlott föl, hogy a szudétanémet kérdésről tárgyaljanak. A Führer az ajánlatot elfogadta. A találkozóra holnap kerül sor . . .“

Meglepetés egész Európa számára!

Egy Berlinben állomásozó külföldi diplomata előtt maga Hitler sem titkolta, mennyire meglepődött Chamberlain ajánlatán, s őszintén bevallotta:

— Úgy éreztem magam, mint aki az égből pottyant le.

Negyedik rész

Késhegyig menő harc

Szerda, 1938. szeptember 14. Eseményekkel zsúfolt nap a szó szoros értelmében. Elfojtott lázadás a cseh határővezetben; chebi tűzharc; Henlein szökése a határ túloldalára, Selbbe. S aztán Chamberlain ajánlata Hitlernek...

Az esti hír, amely megdöbbsentette az egész világot, a Szudétanémet Párt főnökét már „biztonságos” német földön érte. A Chamberlain—Hitler-találkozó kilátásainak mérlegelése visszaadta magabiztosságát és öntudatát, s valósággal meghatványozta tetteit. Hosszú esztendőkön át fáradozott azon, hogy meggyőzze a nyugati politikai élet hatalmasságait a szudétanémetek szörnyű üldöztetésének túrhetetlenségéről, jogainak elvitathatatlanságáról és önkormányzatot követelő harcának igazságosságáról. S most végre elérte az első konkrét eredményt. Igen gyorsan tudatosította, mi a legsürgősebb teendője ezekben a pillanatokban: még pontosabban meg kell határozni a célokat s úgy kell azokat megfogalmazni, hogy Chamberlain — ha kényszerűségből is — egyetértsen, és így ő, mármint Henlein, lényegesen megkönnyíti Hitler dolgát. Elhatározta tehát, hogy azonnal pontokba foglalja a szudétanémetek követeléseit, a többi aztán Hitlerrel függ.

Elővett egy ív papírt, s idegesen hozzálátott a pontok felsorolásához...

Csütörtök reggel — szeptember tizenötödike volt már

— a segédtsízt jelentkezett Hitler dolgozószobájában, Henlein táviratát hozta. A birodalmi kancellár éppen a nagy találkozóra készült; belemerült jegyzeteibe, sokkal fontosabb kérdések foglalkoztatták, szudétanémet bizalmasának javaslatai iránt nem mutatott különösebb érdeklődést. Ráparancsolt tehát segédtsíztjére, hogy a táviratban felsorolt pontok közül a lényegesebbeket olvassa föl. A segédtsízt bejelölt néhány bekezdést, s várta, amíg a Fűhrer ráemeli a tekintetét.

— Olvassa! — nézett föl Hitler.

— Többek közt ezeket írja: Tegnap közöltem a Runciman-misszió tagjaival, hogy a további tárgyalások alapját most már nem képezheti a Karlsbadban megfogalmazott követelések nyolc pontja, mert a tárgyalások újrafelvételét immár a Szudéta-vidék elcsatolásához kötjük. Valószínűnek tartom, hogy ezt az elcsatolást maga Chamberlain is javasolni fogja Önnek. Engedje meg, hogy arra az esetre, ha Ön ezzel a megoldással egyetért, két pontba foglalt indítványt terjeszsek elő . .

— Magam is remélem, hogy ügyünk iránt Chamberlain messzemenő jóindulatot tanúsít majd — szakította félbe Hitler a segédtsíztet. — Ajánlata valóban mély hatást tett rám . . . Nos, folytassa!

— Először is: szó sem lehet népszavazásról. Az egyetlen elfogadható megoldás a több mint 50 %-ban németlakta területek azonnali átengedése, mégpedig az 1910. évi népszámlálási adatok figyelembevételével. Másodszor: ezt a területet huszonnégy, illetve negyvennyolc órán belül német katonai alakulatoknak kell megszállniuk. Indoklás: meg kell akadályozni, hogy az elvakult cseh elemek további gyilkosságokat kövessenek el.

Hitler a Szudétanémet Párt főnökének két pontját újból fölolvastatta.

— Igen, ez ésszerűnek látszik — bólogatott. — Henlein indítványát mindenesetre fontolóra veszem . . . Tegye csak az asztalomra az előterjesztést!

Fontolgatásra ugyan már nem sok idő maradt.

Pár óra múlva a müncheni repülőtér betonjára leereszkedett a britek különleges Lockheed-gépe. Őfelsége kormányának hatvankilenc éves elnöke életében először vállalkozott repülőútra, csak hogy mielőbb találkozzék a német birodalmi kancellárral. Végtére is el kell hárítani az értelmetlen háborút, és meg kell menteni a békét! Igenis a békét, mégpedig nemcsak a brit gyarmatbirodalom számára. Külszínre legalábbis ez indokolta Chamberlain ügybuzgalmát, s tette oly sietőssé németországi útját — no és az ilyképpèn tájékoztatott közvélemény sem gondolhatott egyebet. Ma már azonban valamivel többet tudunk. A brit irattárak nemrég nyilvánosságra hozott dokumentumaiból világosan kitűnik, hogy akkor bizony csupán egy gondosan előkészített és jól átgondolt politikai sakkhúzás volt ez. Az illúziók szertefoszlottak tehát, és háttérükben feltárult az önző számítások rideg valósága. A brit birodalomnak megvoltak a maga szándékai mind Európával, mind külön Németországgal is, s a „csehszlovák válságot“ mindössze arra használta föl, hogy közelebb hozza a megvalósuláshoz újabb kori világuralmi terveit. Hogy végre valóra váljék a nagy ábránd: bármilyen áron, bárkinek vagy bárminek a feláldozása árán is...

Hitler nem tartotta szükségesnek, hogy megértő házigazdaként lerövidítse fontos vendégének útját, vagy fogadására legalábbis elébe siessen. A két államférfi tanácskozását — Hitler akarata szerint — Berchtesgadenben, Németország legdélibb csücskében rendezték meg. A találkozó napján sűrűn szemerkélt az eső; a salzburgi Alpok ormait sötéten gomolygó felhők takarták, mintha csak komor kulisszaként szolgáltak volna rossz véget ígérő drámához.

Délután négy óra.

A Führer hivalkodóan előkelő rezidenciájának bejárata előtt állt, és szertartásos előzékenységgel fogadta a fekete Mercedesből kilépő vendéget. A szikár Chamberlain hiába kísérelte meg, hogy a kemény vezéri kéz-

szorítást hasonlóval viszonzozza. Az üdvözlés formaságai és az elmaradhatatlan tea után az urak fölfáradtak a második emeletre, s Hitler dolgozószobájában tárgyalóasztalhoz ültek. A beszélgetésen egy harmadik személy is részt vett. Merthogy Hitler nem tudott angolul, Chamberlain viszont németül. No de se baj, a mindig készenlétben álló dr. Paul Schmidt, a megbízható tolmács könnyűszerrel áthidalta ezt a nehézséget.

Chamberlain bevezetőjében biztosította vendéglátóját, hogy az angol—német kapcsolatok javításának lehetőségeit mindenkor szem előtt tartotta és tartja ma is. Ám az utóbbi időkben valahogy úgy érezte, ez irányú szándékainak megvalósulásához nem sok reményt fűzhet. Helyesnek gondolta tehát, ha a kancellár úrhoz utazik, s elbeszélget vele.

A kancellár úr válaszában külön is nagyra becsülte Anglia kormányelnökének nemes igyekezetét, s megismételte, milyen mély hatást tett rá, hogy Herr Chamberlain vállalkozott erre a fárasztó útra. Ami őt illeti, ugyanolyan mérhetetlen lelkesedéssel fogadja a kitüntető látogatást, mint az egész német nép, amiről egyébként a miniszterelnök úr Münchenből Berchtesgadenbe vezető útján személyesen is meggyőződhetett.

Most a miniszterelnök úr bólogatott elismeréssel. Igen, valóban; az egész útvonalat, amerre különvonata elhaladt, mindenütt emberek sorfala szegélyezte, akik brit és horogkeresztes zászlócskákat lobogtattak, éljenek és integettek. Különösen az iskolás gyermekek. Igaz ugyan, hogy a magas vendég azt is megfigyelte — erről azonban most nem tett említést —, hogy a szomszéd vágányon katonavonatok és nehézfegyverekkel megrakott vagonok dübörögtek. Tanulságos és sokatmondó látvány volt, s kétségtelenül kihatott a berchtesgadeni tárgyalások légkörére.

Hitler egyelőre uralkodott magán, fékezte türelmetlenségét. Vigyázott, nehogy idő előtt elárulja, mennyire furdalja a kíváncsiság: ugyan mi a véleménye az angolnak a csehszlovák kérdésről?

— Talán az lenne a helyes, ha ma délután csupán az általános véleménycsere mellett maradnánk, s a cseh-szlovák ügyet holnapra hagynánk — óvatoskodott Chamberlain, mintha olvasott volna Hitler gondolataiban. De hiába, csak bele kellett harapnia a savanyú almába, s kelletlenül, vontatottan, fátyolos hangon folytatta: — Azt azonban máris közölni szeretném önnel, kancellár úr, hogy Angliában igen sokan nem föltétlen meggyőződéssel hisznek az ön békés szándékainak őszinteségében. Ezek az emberek úgy gondolják, hogy önt valamilyen titkos tervek foglalkoztatják, amelyek szelleme nincs kellő összhangban az ön megnyilatkozásaival. Jómagam, persze, nem értek egyet az efféle nézetekkel — tette hozzá sietve elhárító mozdulattal —, ám azért mégiscsak örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy nyíltan és kölcsönösen tisztázzuk álláspontunkat.

A Führer homloka ingerült ráncba rándult.

Hangját élesebbé tette az indulat. Az ő őszinteségét érintő mindenféle burkolt célzást kereken visszautasított. Végtére is ez becsület dolga! Ami pedig a miniszterelnök úr javaslatait illeti, ő is igen fontosnak tartja, ha előbb az általános kérdéseket vitatják meg. E kérdések közül azonban egyetlenegy mindenképpen konkrét, rendkívül sürgős, tehát nem tűr halasztást.

— A mai hírek szerint — mondotta alig leplezett haraggal — háromszáz szudétanémetet öltek meg! A sebesültek száma ezrekre tehető.

A propagandaminisztérium Bernd-féle hírszolgálatára tehát működött. Mit számít, hogy az effajta hírek az első betűtől az utolsóig szemenszedett hazugságokat tartalmaztak.

— A helyzet azonnali megoldást követel! — kiáltott föl a Führer szenvedélyesen.

Chamberlain ezek után fölszólította a kancellárt, hogy tegye meg azokat a javaslatokat, amelyek a megoldást elősegíthetik.

S megindult a szokásos szózuhatag, a tartózkodó,

kimérten udvarias angol vendéget valósággal elárasztotta. Szóáradat volt ez, amelyet nem egykönnyen lehetett nyugodt mederbe szorítani. Hitler a béke megőrzésére irányuló erőfeszítéseiről, s arról beszélt, hogy mennyire szeretné, ha a vitás kérdéseket Franciaországgal sikerülne rendeznie. No és azt talán mondania sem kell, hogy Németországnak mi más a leghőbb vágya, ha nem az, hogy egyenrangú félként együttműködjék Nagy-Britanniával. Aztán ismét a kényes pontra tért át. Elmondta, hogy ifjúkora óta megkülönböztetett figyelmet fordított a fajelmélettel összefüggő kérdésekre. A németek etnikai egységet alkotnak, viszont tízmillió közülük még mindig a birodalom határain kívül él. Jól tudja, hogy az egész németséget nem lehet az anyaországban egyesíteni, és ezt ő nem is kívánja.

— Hárommillió német azonban közvetlenül a határ mentén, Csehszlovákiában tengődik. Haza akarnak térni a birodalomba, és én elhatároztam, hogy nem hagyom cserben őket!

Hitler most már hamisítatlan vezéri pózban szóno-
kolt.

Fölállt, s hevesen hadonászott. Dr. Paul Schmidt egyenletes, majdhogynem álmosító tolmácsolása se-
hogyan sem illett az ő nagy lendületéhez.

— Lehetetlen, hogy Csehszlovákia örökre Németország oldalába szúrt lándzsa maradjon! — harsogta Hitler.

Chamberlain fölemelte a karját, s félbeszakította a szónokot.

Vajon mit akar jelenteni Hitler utolsó mondata azzal az oldalba szúrt lándzsával?

— Ha jól értettem, kancellár úr, önnek az a nézete, hogy a hárommillió szudétanémetnek a birodalomhoz kell tartoznia — szólalt meg Chamberlain. — Megelégedne ön ezzel? Ez a végső követelése a csehekkel szemben? Azért kértem ezt, mert sokan úgy gondolják, hogy ön, kancellár úr, Csehszlovákia feldarabolását tervezi.

A Führer egy pilanatra meghökkent.

Érezte, hogy túllőtt a célon. Saját szavaitól mintegy megrészegülten idő előtt fölfedte kártyáit. Zavarát újabb szőőzőnnel igyekezett leplezni. Az csak természetes, hogy kizárólag a német faji egység megvalósításának álma lebeg a szeme előtt; neki csehekre nincs szüksége. Ő csak a szudétanémeteket akarja. A „Németország oldalába szúrt lándzsát“ azért említette, mert a német birodalom addig nem érezheti magát biztonságban, amíg Oroszország és Csehszlovákia között katonai szerződés létezik.

— No és ha ez a szerződés módosulna vagy megfelelőképpen megváltozna? Ha például valamilyen nemzetközi egyezmény megtiltaná Csehszlovákiának, hogy repülőtereket vagy egyéb felvonulási területeket bocsásson a szovjet katonai erők rendelkezésére? Az ilyen és hasonló intézkedések elosztatnák, kancellár úr, az ön aggodalmait? — puhatolózott Chamberlain, jóllehet a prágai kormány végképp nem hatalmazta föl, hogy ilyesféle lehetőségeket egyáltalán szóba hozzon. Utóvégre egy világbirodalom miniszterelnöke volt, aki nem tartotta kötelességének, hogy lényegesebb különbséget tegyen országának gyarmatai és Csehszlovákia között.

Hitler azonban egy további lehetőségre is fölhívta vendége figyelmét:

— Ha a szudétanémetek földjét a birodalomhoz csatolják, bizonyára el akarnak majd szakadni a csehektől a magyarok, lengyelek és szlovákok is. Az a jelenték-telen állam, amely ezek után megmarad, igazán nem okozhat senkinek fejtörést!

Őfelsége kormányának elnöke bólintott.

Nos, igen; ez így igaz.

Az urak tehát rátérhettek a Szudéta-vidék esetleges elcsatolásával összefüggő formaságok megvitatására. Chamberlain nem titkolta azt az aggodalmát, hogy szerinte az ügy nem ígérkezik oly túlon túl egyszerűnek. Hitler viszont azzal fenyegetőzött, hogy inkább vállalja

a világháború kockázatát, mintsem tűrje a megoldás további halogatását.

— De hát akkor miért értett egyet azzal, hogy ide-utazzam önhöz, ha nem hajlandó higgadtan tárgyalni? — tette föl a kellemetlen kérdést az angol. — Nem fecséreljük fölöslegesen az időnket?

A légkör ismét fölforrósodott.

— Mégse kívánhatom azoktól a szerencsétlenektől — csattant föl a kancellár —, akiknek földúlták az otthonát, hogy csak várjanak tovább, türelemmel!... Magatartásomat a német nép sohasem értené meg!

— Ha nem áll módjában, hogy valamilyen ésszerű javaslatot terjesszen elő — válaszolta Chamberlain —, akkor igazán nem tudom, miképpen juthatnák előbbre.

Hitler megint fölpattant székéből, s hátán összefont karokkal izgatottan járkált faltól falig és vissza. Chamberlain feszülten figyelte a fura színjátékot. Sikerül-e megmenteni a békét? Kitör-e a háború? Persze, azt nem tudhatta, hogy a Führer kitűnő színész és pszichológusnak se megvetendő. Ezt most is bebizonyította. A dráma tetőfokán — ez az a pont, amikor a nézőtérben az emberek visszafojtják lélegzetüket —, a birodalmi kancellár dolgozószobájának kellős közepén hirtelen megtorpant:

— Nos, kérem, ha a brit kormány elvben egyetért a Szudéta-vidék elcsatolásának gondolatával, akkor máris rátérhetünk a lényeg megvitatására. Ellenkező esetben a további tárgyalásoknak semmi értelmük.

De Chamberlain csak a vállát vonogatta.

— A brit kormány nevében nem tehetek semmilyen kötelező ígéretet. Nincs rá felhatalmazásom. Különben is előbb a francia kormánnyal és lord Runcimannel is meg kell tanácskoznom a dolgot... Nekem személyesen nincs kifogásom az ellen, hogy a szudétanémetek lakta területet elszakítsák Csehszlovákiától. Persze, ha sikerül elhárítanunk az ezzel járó gyakorlati nehézségeket — tette hozzá magyarázatként.

Nagy-Britannia miniszterelnöke tehát nem kifogá-

solta egy független európai állam megcsonkítását. Úgy gondolta, hogy Hitler követelései, amelyeket Csehszlovákiával szemben támasztott, távolról sem érintik Nagy-Britannia érdekeit. Ám alig néhány hónappal később az angoloknak is rá kellett döbbernüik súlyos tévedésükre...

A berchtesgadeni dolgozószoa izzó léghőre valamelyest megenyhült.

Közeledett a pillanat, amikor a jelenet után legördül a függöny. Tapsra azonban a főszereplők egyelőre nem számíthattak.

Hitler ismét leült tárgyaló partnere mellé, aki megbeszélések felfüggesztését javasolta, hogy kikérhesse a londoni kollégák véleményét. Aztán — ha majd a francia irányadó körökkel is megtanácskozta a dolgot — újból föl óhajtja venni a kapcsolatot a kancellár úrral. Hitler ezzel egyetértett.

Chamberlain most már csupán attól tartott, hogy a lobbanékony germán időközben valamilyen ostobaságot követ el, ami megnehezítené Anglia helyzetét. Hitler nagy kegyesen megígérte, hogy — bár Németország hatalmas haderővel rendelkezik — egyelőre nem ad parancsot a mozgósításra. Ám ha a szudétánemet földön a csehek újabb összetűzéseket erőszakolnak ki, igazán nem tudja, sikerül-e féken tartania katonáit. Chamberlain arra kérte vendéglátóját, sőt szinte könyörgött neki, hogy minden lehető módon segítse elő a feszültség enyhülését, Hitler viszont megjegyezte, hogy szerinte lényegesen közelebb jutnának a megoldáshoz, ha Prága teljesítené Henleinék ultimátumba foglalt követeléseit.

— Erőmhöz képest mindent megteszek, hogy ilyen értelemben befolyást gyakoroljak a csehszlovák kormányra — vállalta az angol világbirodalom miniszterelnöke.

Ezután a két úr kidolgozta a közös közleményt. Hitler elégedett volt, annak ellenére, hogy semmilyen konkrét intézkedésekben nem állapodtak meg. Az a fő,

hogy Chamberlain elvileg egyetért az ő követeléseivel, s további tárgyalásokra, főként pedig újabb engedményekre hajlandó. De azért mindennek minél hamarabb meg kell történnie. Mert a Führernek kevés az ideje, s a türelme még kevesebb...

Véget ért a nagy találkozó; a tárgyaló felek kiléptek a szabadba.

Most már a felhők is még alacsonyabban gomolyogtak, s elterpeszkedtek az alpesi völgyekben.

Berchtesgadenről nincs messze München. A térkép szerint alig valamivel több, mint száz kilométer az egész távolság. Az 1938-as esztendő naptárában pedig mindössze tizennégy nap.

Heim ins Reich!

A nagy fontosságú hírt valamennyi távirati iroda már jóval előbb tudatta a világgal.

A brit légiforgalmi társaság repülőgépe még el sem indult délkeleti irányba, hogy Anglia miniszterelnökét Hitlerhez vigye, s már az egész világ értesült arról, mit akarnak voltaképpen a henleinisták. A Szudétanémet Párt ugyanis nyilvánosságra hozta Konrad Henlein felhívását. Német területen tették közzé, s a német rádió ismertette, bár hivatalosan Ašban keltezték. A hitlerista propaganda még nem akarta bevallani, s nem is vallhatta be, hogy a Szudétanémet Párt vezére és több más főembere átszökött a Harmadik Birodalomba. A kiáltvány valósággal hemzsegett a nagy szavaktól és a fellengzős szólamoktól; íme:

„Testvéreim!

Kitüntető bizalmatok és felelősségem tudatában ezennel az egész világ közvéleménye elé tárom, hogy a cseh nemzet elnyomó rendszere, amely géppuskákat, páncélkocsikat és tankokat vonultat föl a védtelen szudétanémetek ellen, immár elviselhetetlen túlkapásokra ragadtatta magát. Ezzel a cseh nemzet az egész

világ szeme előtt bebizonyította, hogy vele egy államban számunkra végképp lehetetlenné vált az élet. Az elmúlt húsz esztendő tapasztalatai, de mindenekelőtt az utóbbi súlyos napok véres áldozatai fölhatalmaznak a következők kijelentésére:

Először — 1919-ben akaratunk ellenére arra kényszerítettek bennünket, hogy a cseh állam kötelékébe lépjünk, s megtagadták tőlünk az ünnepélyes nyilatkozatban biztosított önrendelkezési jogot.

Másodszor — noha az önrendelkezési jogról sohase mondtunk le, súlyos áldozatok árán is mindent elkövettünk, hogy a cseh államban saját életünket élhessük.

Harmadszor — minden igyekezetünk, amely arra irányult, hogy a cseh nemzettel és felelős vezetőivel becsületesen, elfogadható módon rendezzük ügyeinket, hajótörést szenvedett a részükről tapasztalt mérhetetlen rosszindulaton.

Mi, szudétanémetek, szorongattatásunk eme órájában önökhöz, a német nemzethez és az egész művelt világhoz fordulunk, s kijelentjük: szabad német emberekhez méltóan akarunk élni! Azt akarjuk, hogy helyreálljon a béke, s szabadon dolgozhassunk hazánkban!

Haza akarunk térni a birodalomba!

Az Isten áldása kísérfen bennünket igazságos harcunk során!“

Wir wollen heim ins Reich!

Világos, egyértelmű mondat.

Csehszlovákiától való különválás.

A Szudétanémet Párt vezetői mind ez ideig azt hangoztatták, hogy nemzetiségi jogaikra vonatkozó követeléseik — még ha ezeket állandóan fokozták is — nincsenek ellentétben a Csehszlovák Köztársaság iránti hűségükkel. Például amikor Henlein alig négy hónapja, májusban Londonban járt, ahol angol politikusokkal magánbeszélgetéseket folytatott, égre-földre esküdözött, hogy nem óhajt szorosabb kapcsolatokat kiépíteni sem Németországgal, sem pedig a nemzetiszocialista párttal; sőt erre az egyik angol politikusnak becsület-

szavát is adta. Nem elszólás vagy jószándékú tévedés volt ez, amelyet az idő túlhaladott. Henlein tudatosan hazudott. Gyakori németországi látogatásai során nemegyszer meggyőződhetett arról és megtanulhatta, hogy az ünnepélyesen kinyilatkoztatott ígérek már csak a partner vagy az ellenfél megtévesztésére is jók. Az idő rohan, az események torlódnak. S idővel ugyan ki emlékszik az efféle apróságokra . . .

De a henleinisták „Heim ins Reich!“ jelszavának hiába próbálnók föl kutatni a történelmi alapját; a csehszlovák határvidék sohasem tartozott a német birodalom területéhez. A „történelmi jog“ ezúttal különben sem jelenthetett többet egészen elhanyagolható tényezőnél. Itt egyedül az adott politikai célok döntöttek. S azok a Szudéta-vidéken és másutt élő német nemzeti-ségű milliók hogyan is tudatosították volna, hogy ők Hitlert egyáltalán nem érdeklik; a mindenható Führer tetteit kizárólag a saját tervei határozták meg, őt csakis az örült hatalomvágy, más népek erőszakos leigázásának elszánt akarata hevítette.

A legtitkosabb náci dokumentumokban, amelyeket a világ csak a háború után ismerhetett meg, egyáltalán nem fordult elő a „szudétanémet kérdés“. Ezek a dokumentumok mindig és egészen nyíltan kizárólag csakis Csehszlovákia feldarabolását emlegetik,

A szudétanémetek ügye volt az a ködfüggöny, amely eltakarta a valóságot a világ előtt.

Henlein kiáltványáról hamarosan egész Európa tudomást szerzett.

A birodalmi német rádióállomások minden híradásuk alkalmával sugározták; szövegét műsorok megszakításával elemezték-ismertették, s ezt a programjukat a következő napokon többször is megismételték. A „Heim ins Reich!“ közzétételének napján 17 órakor Berndt hírszolgálat a kiáltvány másolatát — a cseh határ-övezetben legutóbb lezajlott „véres összetűzések“ beszámolójával együtt — eljuttatta Chamberlain is Berchtesgadenbe. Másnap, szeptember 16-án reggel a londoni

Daily Mail a kiáltványt teljes terjedelmében közölte, mégpedig ezzel az igencsak sajátos kommentárral: „Végre valami, aminek alapján az államférfiak megkezdhetik munkájukat!”

Hasonlóképpen vélekedett Neville Chamberlain is.

Noha most hallott először a szudétanémeteknek erről a követeléséről. De a hitleristák jól értettek a lélegzetelállító mutatóvonalok megrendezéséhez, s ehhez a kellő pillanatot is mindig megtalálták. Most éppen Chamberlain „világszáma” következett, akinek úgy kellett szuggerálnia a közvéleményt, hogy mindenki elhiggye: az európai béke megőrzésének egyetlen módja, ha a szudétanémet területet a Nagynémet Birodalomhoz csatolják. A nyugati államférfiak, akik készen álltak arra, hogy a német követelések kielégítésének nagy művén fáradozzanak, megkönnyebbülten lélegeztek föl.

Igen, ha eleget tesznek a németek óhajának, elhárítják a háború veszélyét.

S a hálás utókor imába foglalja majd a nevüket!

Válság

Nyilvánvaló, hogy Konrad Henlein elsősorban nem a szudétanémeteknek szánta kiáltványát, akik végtére is igazán jól tudták, miért kell harcolniuk, s a „Heim ins Reich!” programjának megvalósítását már napokkal előbb megkezdték. Henlein felhívását a külföldnek szánták. Hadd hallja meg mindenki az elnyomottak kétségbeesett jajkiáltását, akik jogot és igazságot követelnek. Haza akarnak térni Németországba, és Németország hajlandó őket keblére ölelni. Az a Németország, amely — hála a náciknak — oly tökéletesen megoldotta népének minden gondját és problémáját. Azokat pedig, akik netán akadályozták a német nemzet lelkes országépítő munkáját, vagy nem értékelték kellőképpen Hitler áldásos munkásságának kiváló eredményeit,

ezeket az embereket a fennkölt nemzetiszocialista eszme hordozói börtönbe vagy koncentrációs táborokba dugták. In Schutzhaft — mondták ők —, vagyis védőőrizetbe... az egységbe tömörült nemzet méltó haragja elől. Henlein felhívását külföldi elvbarátai is helyeselték.

S a tengerentúlról megérkezett a Bund der Sudeten-deutschen in Amerika nevű szervezet távirata is. Ezzel a szöveggel: „Az Amerikában élő szudétanémetek száz-ezrei remélik, hogy szülőföldjük a német hazával egyesül, sőt követelik hozzácsatolását a nagy Német-országhoz. Teljes bizalommal vagyunk irántatok.”

De a birodalomban is egyre többen sorakoztak föl a harcra.

Mindenekelőtt azok, akik az elmúlt napokban szöktek át Csehszlovákiából. Hamarosan látni fogjuk, hogy tulajdonképpen már meg is történtek azok az intézkedések, amely harci kedvüket megfelelőképpen ébren tartotta.

Hanem nézzük csak, milyen hangulat uralkodott a köztársaságban?

Prágát a Chamberlain—Hitler-találkozó eredménye megdöbbenette. Senki sem hitte ezek után, hogy az angol miniszterelnök egyértelműen a prágai kormány mellé áll, s megvédi Csehszlovákia egységét. Nem vitás, hogy minden további nélkül elfogadja Hitler érveit... A keserves kijózanodás éppoly gyorsan bekövetkezett, mint amilyen váratlan volt Chamberlain berchtesgadeni utazásának híre. Basil Newton, a brit kormány prágai követe szeptember 16-án jelentette főnökének, lord Halifax külügyminiszternek, hogy „magasabb helyről” szerzett értesülései szerint Prága „vég-ső esetben” hajlandó lenne fontolóra venni Cheb és néhány szudétanémetek lakta körzet átengedésének kérdését. Ezzel a Csehszlovák Köztársaság körülbelül egymillió szudétanémetet adna át Németországnak, ami számottevő mértékben „elősegíthetné a német birodalom becsvágyának kielégítését”.

Szinte ugyanezekben a percekben fogadta dr. Eduard Beneš köztársasági elnök lord Runcimant, aki hazautazása előtt búcsúkihallgatásra jelentkezett. A köztársasági elnök íróasztalán egymás mellett hevert a berchtesgadeni közös közlemény, Henlein felhívása és a határőrség beszámolója a legutóbbi eseményekről. Gondterheltnek látszott, ám vendége jelenlétében derűsnek igyekezett feltűnni, mint aki bízik a saját erejében.

— Az államhatalom és a kormány — fordult a lordhoz — teljesen ura a helyzetnek az ország egész területén. A határövezetben a felforgatók próbálkozásai és a forradalmi kísérletek mind kudarcba fulladtak.

Beneš halkán, orrhangon beszélt, s angol mondatainak akaratlanul is franciás árnyalatot adott. Vastag fekete csontkeretes szemüvegét a kezében tartotta.

— Henlein kiáltványa, amelynek közzétételét tudatosan Chamberlain érkezésének napjára időzítette, számára mindenképpen halul ütött ki — folytatta az elnök.

— A Szudétanémet Párt képviselőinek mérsékeltebb szárnya, de minden egyéb demokratikus politikai szervezet is a leghatározottabban visszautasítja. Mindenekelőtt azonban arra kell rámutatnom, hogy a lakosság egyáltalán nem veszi tudomásul; azt a hatást ugyanis, amit a fiatal radikálisok egészen jelentéktelen csoportjára gyakorolt, bátran figyelmen kívül hagyhatjuk. Incidensek még előfordulnak ugyan, s ezentúl is előfordulhatnak, ám ezek minden esetben csupán helyi jellegűek maradnak és szűk területre korlátozódnak.

A köztársasági elnök ezután igen részletesen fejtegette, hogy a népszavazás mind technikai, mind jogi és politikai szempontból egyaránt képtelenség.

— Hiába kísérletezne bárki is a népszavazás elrendelésével, nálunk ezt a szándékát semmi esetre se érvényesítheti — mondotta.

— S ha nemzetközi haderő ellenőrzése mellett tartanák meg? — kérdezte Runciman.

— Akkor se. Nemzetközi haderő behívása csupán

akkor kerülhetne szóba, ha Csehszlovákiát támadás érné, s kétségtelenül bebizonyosodna, hogy nem a mi köztársaságunk volt a kezdeményező. A rend fenntartásához nincs szükségünk idegen katonaságra. A kommunisták miatt sem kell aggódnunk — vélekedett az elnök, s ilyképpen azoknak a gondosan felhangolt antikommunista híroknak a pengetésére váltott át, amelyeket a nyugati államférfiak és politikusok oly szívesen hallgatnak. — Nálunk a kommunistáknak nincs politikai súlyuk... Kérem, tudassa a miniszterelnök úrral is, hogy Csehszlovákiának háború esetére semmiféle különleges szerződése nincs Oroszországgal, és hogy Franciaország nélkül eddig sem tettünk semmit, s ezentúl se szándékszunk semmit tenni... Csehszlovákia békét akar, s Angliával és Franciaországgal együtt szeretné megtalálni azt az ésszerű modus vivendit, amely lehetővé teszi a Németország és köztünk kiéleződött súlyos ellentétek áthidalását... Nagyon kérem azonban, hogy miután visszatért Londonba, olyan értelemben tájékoztassa az illetékeseket, és ezt nyomatékosan hangsúlyoznom kell, hogy ha Franciaország és Anglia a mi ügyünkben netán nélkülünk döntene, elhatározásuknak sem a köztársaság kormánya, sem elnöke nem lesz hajlandó és nem is lesz képes nálunk érvényt szerezni... — búcsúzott Beneš angol látogatójától.

Dr. Beneš ezen a napon talán még valóban hitt saját erejében.

Vagy legalábbis vendégét erről akarta meggyőzni.

Pontosan tizennégy nappal később, sajnos, már egészen másképp beszélt, vagyis inkább egyezkedett.

Azokban a napokban nyilvánosan még egyetlen szó sem esett arról, hogy a csehszlovák kormányt olyan gondolatok foglalkoztatnák: valamilyen területet esetleg átenged Németországnak. Azok a „magasabb helyről” szerzett értesülések azonban, amelyekre Newton prágai angol követ sifrírozott táviratában hivatkozott, igenis dr. Hodža miniszterelnök környezetéből szár-

maztak. Sőt nemrég Nečas miniszter közvetítésével maga a miniszterelnök is azt üzenté Párizsnak és Londonnak, hogy Csehszlovákia hajlandó lenne kisebb határkiigazításokra, persze azzal a feltétellel, hogy módosított határvonal stratégiai szempontból nem hozhatja hátrányosabb helyzetbe az országot. Ennek az ajánlatnak egyelőre a „legszigorúbb titokban” kellett maradnia, ami mindenképpen érthető.

De lássuk csak, kikre is gondolt Beneš, amikor Run-ciman előtt a „Szudétanémet Párt képviselőinek mér-sékeltebb szárnyát” említette?

Valóban elutasították Henlein kiáltványát?

Ezekre a kérdésekre válaszoljanak a dokumentumok.

Amint tudjuk, Ernst Kundt, Hans Neuwirth, Gustav Peters és Alfred Rosche Prágában maradt. Mindnyájan a Szudétanémet Párt úgynevezett értelmiségi csoport-jához tartoztak. Az afféle vezéregyeniségeket, mint amilyen Henlein, Frank, May és a hozzájuk hasonló többi „kemény legény” volt, nem szívelték túlságosan, jóllehet tiszteletben tartották személyüket, főként pe-dig félték tőlük. De mesterkéltséget és hatásvadászó maga-tartásukkal sohasem tudtak megbarátkozni. Ők, a mér-sékeltebbek, fönntartották a kapcsolatokat a cseh ke-reskedőkkel, az iparvállalatokkal és a politikai körök-kel. Követőik különösen a köztársaság belsejében élő németek közül kerültek ki, akiknek a száma körülbelül félmilliót tett ki. E képviselők szerint Henlein kiáltvá-nya — ha a tömegek magukévá teszik — csupán újabb tüntetéseket, újabb összetűzéseket és újabb véres ese-ményeket válthat ki. Ám ki legyen az, aki mindezeknek elejét veszi? Ők a határkörzetekkel nem álltak szoro-sabb kapcsolatban, az ország közepének német lakos-sága pedig általában nem volt annyira akcióképes. No és statárium idején a túl nagy buzgalomnak esetleg ők is megadnák az árát; őket, a képviselőket is letartóz-tathatnák. Fontolgattak, mérlegeltek, s erőt vett rajtuk a bizonytalanság, a tanácstalanság.

S mi történik, ha végül mégse sikerül a dolog?

Ó, ne higgyük, még csak véletlenül se gondoljuk, hogy egyetlen éjszaka folyamán a náciizmus ellenzőivé, vagy éppenséggel demokratákká és a csehszlovák egység híveivé alakultak át. Továbbra is ugyanazt a célt követték, mint Konrad Henlein vagy Karl Hermann Frank. Csakhogy szerintük még nem érkezett el a legalkalmasabb pillanat a Szudéta-vidék elszakadására. Ők az óvatosabbak, a türelmesebbek közé tartoztak. Kundt például alig néhány nappal ezelőtt Runciman lorddal még a népszavazás lehetőségéről tárgyalt, holott ugyanakkor Henlein a népszavazás gondolatát már elvetette. Ernst Kundt egyébként Brunet párizsi professzorral is tanácskozott, akit Daladier francia miniszterelnök nem hivatalos megfigyelőként azért küldött Prágába, hogy ellenőrizze Runciman híreinek hitelességét. Kundt és társai tehát egyszerűen nem értettek egyet Henlein kiáltványának „szó szerinti szövegével”. Viszont azt igazán nem mondhatjuk el róluk, hogy „megtagadták” volna vezérüket vagy a kiáltványát.

Legalábbis semmi ilyenfajta bizonyítékkal nem rendelkezünk.

S azt sem tudjuk, hogy Beneš azt a nagy önbizalmat honnan merítette.

Kundtéknak lelki tusája különben sem tartott sokáig; csupán csak tiszavirág életű volt. Hiszen amikor az általunk már ismert dr. Otakar Fischer, a prágai belügyminisztériumi osztályfőnök fölkereste dr. Neuwirthe — hasonlóképpen, mint ennek előtte dr. Roschét —, hogy a „mérsékelt” képviselőtársak közreműködésével segítsen neki a határmenti körzetek nyugalmanak helyreállításában, Neuwirth az osztályfőnök kívánságát kereken visszautasította. Mihelyt pedig megérkeztek Prágába az első hírek arról, hogy a Szudétanémet Párt tagjai közül számos községi előljáró valóban a rend fenntartására törekszik, s helyteleníti a forradalmi próbálkozásokat, ezt a magatartást a Szudétanémet Párt prágai képviselői is „Konrad Henlein forradalmi kiált-

ványával ellenkezőnek“ minősítették. Eközben a Thunovská utcai német követség táviratilag tájékoztatta Berlint „Kundtnak és társainak furcsa viselkedéséről“. S amikor ugyancsak a német követség útján ezek a henleinista képviselők szigorú parancsot kaptak, hogy tartózkodjanak mindenfajta önálló kezdeményezéstől, és kizárólag azokat a feladatokat hajtsák végre, amelyekkel megbízzák őket, az „ellenzéki képviselők csoportja“ ellenvetés nélkül engedelmeskedett. Tehát Kundt, Rosche, Neuwirth és Peters semmi esetre se alkotott a „pártpolitikával szembeszegülő frakciót“. Prágában maradtak, hogy teljesítsék „különleges feladataikat“. No és nemcsak már említett érzelmeiket és az indokolt óvatossággal együtt járó aggodalmaikat kellett kordában tartaniuk, de a harag is forrt bennük; azokra haragudtak, akik megszöktek, és itt, az első vonalban sorsukra hagyták őket.

Sokkal érdekesebb megállapításokra juthatunk azonban, ha más szudétanémetek magatartásának vizsgálatára is figyelmet fordítunk.

Azokéra, akikről eddig igen keveset szoltunk.

Henlein kiáltványa a Szudétanémet Párt egyszerű tagjai körében korántsem talált olyan lelkes visszhangra, mint ahogy azt a párt vezetősége elvárta. Inkább nyugtalanságot keltett, sőt némelyütt egyenesen zavart okozott. A szudétanémetek féltek az újabb kalandoktól, s nemcsak a „prágai ügyvédek“ óvatkodása, hanem pártjuk helyi tisztségviselőjének álláspontja is óva intette őket a meggondolatlan cselekedetektől.

Íme, néhány jellemző példa:

Pénteken, szeptember 16-án Otto Ritter, a Szudétanémet Párt así járási szervezetének vezetője megjelent a rendőrkapitányságon, s följánlotta szolgálatait a csehszlovák hatóságoknak. Elmondta, hogy Henlein rádióbeszéde után a párttagok soraiban pánik tört ki. Hogy egész családok fölszedelőzködtek már; Németországba készülnek, mert félnek a megtorlástól, amely

a netán megismétlődő zavargások esetén sújtaná őket.

Ugyanezen a napon hasonló eset történt Mariánské Lázně-ban, ahol Ludwig Frank, a Szudétanémet Párt szenátora közölte a rendőrkapitánnyal: szavatolja, hogy az SDP tagjai megőrzi nyugalmukat. Ezután tájékoztatta a rendőrség főnökét a henleinista szervezet helyzetéről, s biztosította arról, hogy mind ő, mind az emberei „a párt józanabb tagjai közé tartoznak”.

Nem értett egyet Konrad Henlein kiáltványával — és ezt nyilvánosan ki is jelentette — az SDP tachovi járási szervezetének vezetője sem.

Chomutovban a város polgármestere és Nemetz, a Szudétanémet Párt parlamenti képviselője közös nyilatkozatban szólította föl a lakosságot a rend helyreállítására s mindennapi munkájának zavartalan folytatására.

A nejdeki rendőrség jelentése szerint a Szudétanémet Párt ottani tagjai két nap óta már nem hordják a pártjelvényt, sőt közülük többen a Német Szociáldemokrata Pártba kérték felvételüket.

A határmenti Most körzetének néhány községében a szudétanémet előljárók megtiltották a fölfegyverzett ordnereknek, hogy beavatkozzanak a közbiztonsági szolgálat hatáskörébe, és biztosították a csendőrs-parancsnokokat támogatásukról.

A drámai események után Chebben is helyreállt a nyugalom. A város élete visszatért a rendes kerékvágásba; a piaci árusok ismét fölállították sátraikat, s az üzletek felhúzott redőnnyel várták a vásárlókat. Minderről maga Pratt őrnagy, az angol megfigyelő is meggyőződhetett, aki fölkereste a chebi rendőrkapitányságot, s — immár ki tudja, hányadszor — a leghatározottabban kijelentette, hogy tapasztalatai szerint a német birodalmi rádió hírei valóban koholmányok.

Bár a lipcsei és több más német rádióadó továbbra is ontotta rágalmazó híreit, s uszította a szudétanémeteket a köztársaság ellen, az ezerszer elmondott szövegek már nem hatottak úgy, mint korábban.

A Szudétanémet Párt tagsága magára hagyottnak érezte magát.

Vezéreinek többsége — a legfőbbektől a járási megbízottakig — Németországba szökött. Biztos fedezékükből szólították föl az itthoniakat, hogy tegyék kockára vagyonukat s esetleg életüket is. A távolból harcba hívó úgynevezett hontalanok iránti örök bizalmatlanság most is sok helyütt megnyilatkozott. A határon átszökött henleinista főemberek magatartását a Szudétanémet Párt tagjai közül igen sokan úgy értelmezték, hogy vezetők félnek a felelősség vállalásától, s hiányzik belőlük a becsületes helytállás szándéka. A párt mindenható főnökéről például Titze, az SDP kadaňi szervezetének helyettes vezetője ekképp nyilatkozott:

— Ő megszökött, bennünket pedig majd arra kényszerít, hogy fogjunk fegyvert!

Hiába esküdözött Henlein odaátról, Németországból:

— Nem azért jöttünk a birodalomba, mert megijedtünk a csehektől, hanem egyedül azért, hogy itt harcoljuk ki mindnyájunk számára az új, szabad hazát!

Egyszóval a Szudétanémet Párt súlyos válságba került.

Szervezeteinek tevékenysége pangott, pártapparátusa nem működött, aktivistái és fontosabb tisztviselői azt sem tudták, mikor toppannak be hozzájuk házkutatási paranccsal a rendőrök, s bebörtönzéstől tartottak. Az ordnerek és a párt egyéb fegyveres alakulatainak tagjai az erdőkben bujkáltak.

Szeptember 17-én aztán végre a német rádióadók is közölték, hogy „a Szudétanémet Párt vezetősége szeptember 14-én este a tankok elől ideiglenesen német földre távozott.”

Tehát háromnapos késéssel hozták nyilvánosságra a hírt.

A máskor oly talpraesett német propagandistáknak nem lett volna szabad ilyen gyerekes hibát elkövetniük.

Az idők, események forгатaga néha paradoxonokat hív életre.

Henlein kiáltványa — amint megfigyelhattuk — nem váltott ki vihart a határövezetben. Viszont Prágában és valamennyi cseh városban annál viharosabb hangulatot keltett. Az emberek felháborodottan követelték a legszigorúbb intézkedéseket a henleinista vezérek árulásának megtorlására és egész mozgalmuk bomlasztó tevékenységének megfékezésére. Szívügyüknek tekintették a haza sorsát, és fölkészültek a védelmére.

A kommunisták az elégtételt követelő nép élére álltak.

Most talán még hangsúlyozottabban időszerűvé váltak Klement Gottwaldnak azok a szavai, amelyek szeptember 9-én a Szláv-szigeten, a prágaiak hatalmas tömegtüntetésén hangzottak el. A tüntetők a következő nagybetűs feliratú táblával vonultak föl: „A Csehszlovák Köztársaság alkotmányának 1. cikkelye kimondja: Az államhatalom egyedüli forrása a nép!” ... S Klement Gottwald akkor ismét leszögezte:

— Nem szabad semmi olyannak megtörténnie, ami veszélyeztethetné Csehszlovákia szuverenitását, területi egységét és védelmi képességét. Nem szabad olyasminak előfordulnia, ami gyengítené azt a szövetségi hűséget, amely Franciaországhoz és a Szovjetunióhoz fűz bennünket. Gondoskodnunk kell a cseh határvidék lakóinak, a Szudéta-vidék német demokratáinak biztonságáról. Helyre kell állítanunk a demokratikus rendet a határmenti körzetekben, s lehetetlenné kell tennünk a hazaárulást!

Szeptember 16-án a kommunista párt nyilvános rendezvényeinek hosszú sorát Dejvicén, Prága egyik peremkerületében folytatta. A központi jelszó így hangzott: „Siessünk egységesen a köztársaság védelmére!” De tüntettek a tömegek Prága többi kerületében és sok más városban is, s a lelkes megnyilatkozások hovato-

vább országos méreteket öltöttek. Készenlétben álltak az egyéb baloldali és nemzeti pártok, szervezetek is. A sajtó döntő többségében elítélte a hivatalok nemtörődömségét, főleg ami a belügyminisztériumot illeti. A katonák is elégedetlenkedtek. A csehszlovák hadsereg vezérkara a nemzetvédelmi minisztériumban meghonosodott bürokrata szellemet kifogásolta, s további „rendkívüli intézkedéseket” sürgetett.

Azokban a napokban a kormány lényegében az egész nemzetet maga mögött tudhatta, az egész nép akaratára hivatkozhatott.

De a köztársaság német nemzetiségű állampolgárainak egyes rétegeire is számíthatott. Azokra a kommunistákra, szociáldemokratákra, régebbi keresztényszocialistákra, kisebb-nagyobb szervezetek tagjaira és pártonkívüliekre, akik nem értettek egyet a nácik eszméivel; azzal pedig végképp nem, hogy a Szudéta-vidéket Németország bekebelezze. Ezeknek az embereknek a száma távolról sem jelentett olyan elhanyagolható tényezőt, mint ahogy sokan képzelték. Ma már kevesen tudják, hogy a csehszlovák határövezetben például a haladó gondolkodású németek önkéntes szervezeteként megalakult a szociáldemokrata Republikanische Wehr, amelynek tagjai készen álltak a határok védelmére, s szembe fordultak a henleinista terrorral. Sokan közülük életüket áldozták a köztársaságért.

Egyébként ha Henlein kiáltványa, a „Heim ins Reich!” a maga kiteljesedett értelmében netán visszhangra talál, ez halálos veszélyt jelentett volna a csehszlovák államra nézve. A legsúlyosabb bonyodalmak a háború kitörése nélkül, a hitlerista fegyverekkel és és propagandával támogatott szudétanémetek szívós bomlasztó tevékenységének eredményeként is bekövetkeztek volna. Ez esetben ugyanis szertefoszlottak volna a német nemzetiségi kérdés békés megoldásának utolsó reményei is, holott Prága még mindig bízott az ellentétek áthidalásának lehetőségében. Dr. Beneš még mindig azt hangsúlyozgatta Runciman lord előtt, hogy

az az állam, amelynek élén áll, igenis békét akar, ám semmi esetre sem az ország megcsonkításának árán.

S a csehszlovák kormány még egy utolsó kétségbeesett kísérletet tett a béke megmentésére; azzal nem törődött, hogy az adott körülmények közt milyen megálázó szerepre vállalkozik. Még egyszer tárgyalni akart a szudétanémet vezetőkkel. Alkalmas közvetítőt keresett tehát, s úgy gondolta, hogy erre a feladatra Otto Rittert, a Szudétanémet Párt aši járási szervezetének vezetőjét kéri föl. Hiszen ő az elsők között ajánlotta föl segítségét a csehszlovák hatóságoknak. Szeptember 15-én délután tehát a prágai belügyminisztérium táviratot küldött az aši rendőrkapitányságnak, ezzel a szöveggel:

„Tudjuk, hogy Henlein Németországba távozott. Vegyük föl a kapcsolatot Otto Ritterrel, az SDP járási vezetőjével, s érdeklődjék meg, vajon érintkezésbe léphet-e Henleinnel. Ha erre nincs mód, ez esetben állapítsák meg, hogy a henleinisták közül ki vállalná a közvetítést.“

Otto Ritter azonban vállalkozott a közvetítő szerepére, s a csehszlovák kormány ajánlatát továbbította Henleinék selbi ideiglenes főhadiszállására. Karl Hermann Frank és Konrad Henlein este hétkor már határozott is. Álláspontjuk változatlan maradt. Egy órával később Rittert — a Szudétanémet Párt egy másik tagjának, Geipelnek a társaságában — ismét az aši rendőrfőnök irodájában találjuk. A selbi választ hozták. Frank írta saját kezűleg névjegyének hátlapjára:

„Amíg nem teljesítik Konrad Henlein követeléseit, vagyis amíg nem vonják vissza a szudétanémet földről az összes cseh államrendőrségi szervet, a cseh alkalmazottakat, csendőröket és cseh katonákat, addig Henlein semmi értelmét nem látja annak, hogy a csehszlovák kormánnyal tárgyaljon.“

Így ért véget Otto Ritter eleve kudarcra ítélt küldetése.

No de ezekben a pillanatokban körülbelül ugyanígy

végződött volna bármilyen más kísérlet is, amely Prága és Henlein, illetve — hogy pontosabbak legyünk — Prága és Berlin megbékítéséhez netán még mindig reményeket fűzött.

A csehszlovák kormány végre-valahára rászánta magát a „további intézkedésekre”.

Az államvédelmi törvény értelmében megindította a bűnvádi eljárást Konrad Henlein és Karl Hermann Frank ellen. Az államrend felforgatására irányuló kísérlet miatt. Intézkedéséből azonban megint csak hiányzott a következetesség. Egy kiskapu továbbra is nyitva maradt. Vagy talán a félelem volt az oka, hogy a két felforgató ellen nem adott ki elfogatóparancsot? Ehelyett az Országos Hivatal elnöki tanácsa szeptember 16-án kiadta 66 983. számú körlevelét, amelynek nyakatekert hivatalos szövege cáfolhatatlanul a kormány határozatlanságát bizonyítja. Íme:

„Amennyiben Konrad Henlein vagy Karl Hermann Frank képviselő megkísérelné a visszatérést a Csehszlovák Köztársaságba, az ország területére semmi esetre se engedhető be. Az ügyre megkülönböztetett figyelmet fordítunk, s minden észrevételről azonnal jelentést kérünk.”

Állítólag maga Hitler is derűsen fogadta ezt az „erélyes” csehszlovák intézkedést, majd két napra rá kijelentette:

— Ha Henleint letartóztatnák, magam állnék a szudétanémetek élére, s aztán szeretném látni, hogy dr. Beneš mennyi ideig bocsátgatja még ki azokat a kormányrendeleteket. Remélem, hogy ellenem mégsem adna ki elfogatóparancsot...

Föltétlenül fontosabbnak és következetesebbnek kell minősítenünk azt a rendeletet, amellyel a csehszlovák hatóságok betiltották a henleinista ordnerek szervezétének, az úgynevezett Freiwilliger Schutzdienstnek a működését. Ez szeptember 15-én, csütörtökön történt. A következő napon pedig a kormány a Szudétanémet Párt minden rendű és rangú tevékenységét is betiltotta.

A rendőrség haladéktalanul megkezdte a párt nyilvános helyiségeinek és titkárságainak átkutatását. Többnyire eredménytelenül, üres kézzel távozott. A Szudétanémet Párt tisztségviselői számítottak a betiltásra, s elégették vagy idejében biztonságba helyezték a titkos, bizalmas és terhelő adatokat tartalmazó anyagokat. Ezúttal a rejtegetett fegyverekből is aránylag kevesebb került elő. A henleinista vezetők ugyanis már előzőleg szétosztották harci alakulataik tagjai között.

A Szudétanémet Párt politikai és szervezeti tevékenységének felszámolása kétségtelenül megszilárdította az állam tekintélyét. A határozott intézkedések a cseh lakosság körében messzemenő megértésre találtak, és elégtétellel töltötték el az embereket. A szudétanémeteket viszont megdöbbenették s talán meg is félemlítették. Ami pedig Hitlert és Henleint illeti, felháborodásuk nem ismert határt, s a prágai kormány magatartása a végsőkéig fokozta gyűlöletüket. A német birodalmi kormány útján Hitler a legnyíltabban azzal fenyegetőzött, hogy ha Csehszlovákiában német nemzetiségű polgárokat merészelnek letartóztatni, ő válaszul a Németországban élő csehszlovákokat börtönözteti be.

Nos, Prága ezekkel az intézkedésekkel mindenesetre bebizonyította, hogy nem hajlandó csak úgy egyszerűen meghajolni a nyers erőszak előtt.

Egyelőre még védekezett.

Minden hazugság jó valamire

A cseh határövezet éttermei, sörözői és pinceborozói azon a szombaton, szeptember 17-én valósággal tántogtak az ürességtől. A néhány törzsvendégen kívül csak egy-két véletlenül betévedt idegen vagy a járási áruforgalmi vállalat valamelyik sofőrje üldögélt dolga végeztével az asztaloknál. Időnként egy-egy hevesebb szélroham rázta meg az ablakokat, s loccsantott nagy adag esővizet az üvegtáblákra. No de kinek is kerekedne

kedve ilyen ítéletidőben, hogy kimozduljon otthonról? Ám az itteni németek nemcsak az őszi nyirkos hideg és latyak miatt húzódtak kályhájuk mellé. Azok a henleinisták, a mozgalomnak azok a rendíthetetlen hívei, akik nem tántorodtak meg, ezen a szombati napon akkor is otthon maradtak volna, ha odakint netán sugárzóan ragyog a nap.

Pedig hát voltaképpen nem volt mitől tartaniuk.

A csehszlovák kormány legutóbbi szigorú intézkedése egy kissé lelohasztotta ugyan harci kedvüket, s megingatta elszántságukat, de csupán rövid időre. Mert mihelyt megállapíthatták, hogy Csehszlovákiában nem ülnek össze a rögtönítélő bíróságok, s nem sorakoznak föl a kivégző osztagok — ahogy az ilyesmivel a Harmadik Birodalomban hasonló körülmények közt nemigen szoktak tréfálni —, Henlein emberei megint magasan hordták a fejüket. Persze, a nyilvánosság előtt egyelőre nem mutatkoztak; a kocsmai rádióhallgatást kockázatosnak találták, tehát inkább a fényűzően berendezett szobáikban maradtak; izgatottan várták a legújabb híreket, megbeszélték a dolgokat és fölkészültek a további eseményekre. Rendszerint azoknak a tehetősebb fajtestvéreknek a lakásán sereglettek össze, akiknek akkoriban még nem annyira elterjedt rádiókészülékre is futotta. Ezen a napon a szokottnál is több érdeklődő gyűlt egybe mindenütt, ahol a kíváncsiság kielégítésére alkalom kínálkozott, mert a német birodalmi rádióállomások fontos bejelentéseket ígértek. Ahol a gyülekezetnek a fejhallgató készülékkel is be kellett érnie, a szomszédból átjött párttestvérek illedelmesen letelepedtek a házigazda köré, akinek az arcáról próbálták leolvasni, mit üzennek nekik odaát az éter hullámain. Ha ez az arc hirtelen kipirult, s a feszült figyelemtől kidülledt szemek tűzben égtek, az izgalom pillanatok alatt a vendégekre is átragadt. A házigazda közben lelekapta a fülhallgatót, de mindössze másodpercekre, hogy tájékoztasson; együtt lelkesedjék vagy háborogjon barátaival.

Aztán gyorsan vissza az abroncsot a fejre; mi lenne, ha valami fontosat elszalasztana!

— Most éppen Kundtnak, a mi képviselőnknek a nyilatkozatát hallottam... — újságolta. — Igen, Prágából... A bolsevikok arra kényszerítették a cseh kormányt, hogy tiltsa be a Szudétanémet Pártot!

— Azok a bolsevikok!... dörmögték haragosan a szomszédok. — Ugyan mi mást várhatunk azoktól?... Átkozottak!...

— Azt mondja, hogy szilárdan ki kell tartanunk... Hinnünk kell, hogy megvalósul, amit a Führer és Chamberlain elhatározott. Biztos kezekben van a sorsunk!

Megint a fülére igazította a hallgatót. A Deutschlandsender pedig egyre-másra ontotta a híreket. — Pszt!... — tette figyelmeztetően az ajkára mutatóujját a gazda. — Henlein felhívását közvetítik... Egyenes adás Selből!

Mindnyájuk tekintete a készülékre meredt. Mindig tudták, hogy az ő Konrádjuk nem hagyja el őket! Gondol rájuk, s megüzeni nekik, mit kell tenniük!

— A prágai rendelet érvénytelen... Nincs törvényes alapja... — tolmácsolta a ház és a készülék tulajdonosa szaggatott mondatokban. — A hatóságoknak nincs joguk a párttevékenység megakadályozására... Nekünk a prágai kormány nem parancsolhat... Már régen törvényen kívül helyezte magát... Egyedül a német rádióban közölt rendelkezéseket figyeljétek...

A Deutschlandsender, a lipcsei és több más birodalmi rádióadó az egész csehszlovák határövezetre kiterjesztette propagandahadjáratát. Bernd berlini hírszolgálatja pedig továbbra sem fukarkodott „a cseh bolsevik-huszita elemek terrorjáról” részletesen beszámoló tudósításokkal.

Ez a propaganda a legbárgyúbb hazugságokat sem vetette meg.

Nem válogatott az eszközökben.

Sőt a hangszórókból még egy kétségtelenül koholt,

a csehszlovákiai Német Szociáldemokrata Pártnak tulajdonított nyilatkozat is elhangzott. Miszerint mint becsületesen gondolkodó németek ma már a szociáldemokraták is csatlakoznak fajtestvéreikhez, hogy együtt harcoljanak a szabadságért és az önrendelkezés jogáért. Igaz, hogy mint antifasiszták régebben Hitler birodalma ellen fordultak. Ám 1933 óta épp elég idejük volt arra, hogy józanul ítélve meg a fejleményeket, már maguk is lássák, milyen hatalmas változásokon ment át Németország, s milyen világgraszoló sikereket ért el. Ezzel szemben a csehek becsapták őket, nem váltották be ígéreteiket. Tehát a szociáldemokraták se vonhatják ki magukat ebből a közös harcból.

A szemenszedett koholmány a következő szavakkal végződött:

„Elvtársak! Úgy véljük, elérkezett a pillanat, amikor minden német munkásnak döntenie kell. Ne szolgáljátok tovább vezetőitek személyes érdekeit, akik a miniszteri bársonyszékért elárulták nemzetünket. Mint német dolgozók csatlakozzatok népünkhöz és hazánkhoz, a nagy német birodalomhoz; a békéért, szabadságért, a munkáért és kenyérért vívott közös harcunkhoz!”

Egyetlen hazugság sem lehetett annyira aljas, hogy ez a propaganda ne használta volna föl valamire.

Goebbels és tanítványai jól tudták, milyen nehéz a küzdelem a rágalmak és igazságtalanságok ellen. Az ember visszautasíthatja, cáfolhatja őket, túlteheti magát rajtuk, ám — ha nem is több — a foltjuk mindenestre letörölhetetlen marad. A német szociáldemokraták plakátjai másnap a határmenti városokban és falvakban felszólították ugyan a lakosságot a henleinisták és a hitleri agresszió elleni harcra. De ki olvasta a felhívásukat? Ki hitt nekik? A nemzetközi hírügynökségek viszont közölték ezt az ún. kiáltványt, amelyet a birodalmi rádióadók a szociáldemokratáknak tulajdonítottak.

A kommunista *Rote Fahne* fölhívta a figyelmet a veszedelemre:

„In letzter Stunde — zurück vom Abgrund!“ ... Itt az utolsó óra — vissza a szakadéktól!

Hangja azonban nehezen hatolt át a határon.

A csehszlovák rádió változatlanul ezt hangoztatta: a köztársaságnak elsőrendű érdeke, hogy népe békében, nyugalomban és az igazságosság szellemében együtt éljen a német polgártársakkal. Ám hogyan egyeztethető ez össze a valósággal? — kérdezték sokan szerte a világon. Amikor a csehszlovák határövezetben olyan borzalmas dolgok történnek. Amikor a csehek olyan könnyörtelenek. Utóvégre a német hírforrások nem hazudhatnak mind, egytől egyig! A náci propaganda csak úgy ontotta az „ártatlan áldozatok vérért,” akikért nem az istennek, hanem Berlinnek kell boszút állnia. Vagy talán nem éppen ott trónolt a „Gondviselés” földi helytartója? Aki elhatározta, hogy eleget tesz küldetésének, amelyet a sors reá bízott.

Hatalmának tekintélyével.

Fegyvereinek erejével.

A politikai bérgyilkosok nyomdokain

Határozottan jól megválasztott támaszpont.

A csehszlovák határ kőhajításnyira van Selbtől. Ašig nyolc, Chebig huszonnégy kilométer. Az álmos, csupa girbe-görbe utcájú bajor kisváros szinte egyetlen éjszakán át az emigrációba vonult Henlein főhadiszállásává változott.

Emigráció ...

Fogalom, amely voltaképpen nemigen érzékelteti a dolgok lényegét. Hiszen Konrad Henlein számára Németország nem jelentett külföldet. A náci Németország pedig éppenséggel nem. Emigráció helyett tehát inkább ezt mondhatjuk: átmenetileg Csehszlovákia területén túlra áttelepített főhadiszállás.

A máskor oly csendes Selbben egy csapásra szokatlanul nagy lett a sürgés-forgás. Nem csoda. Itt ütötte

föl tanyáját Henlein sajtóosztálya, ahol kollégáival együtt Oscar Ullrich dolgozott. A propagandát Wenzel mérnök irányította, a külföldi kapcsolatok zavartalan-ságáról Walter Wannemacher, a *Die Zeit*nek, a párt prágai napilapjának volt szerkesztője gondoskodott, a nemzetiségi ügyek Franz Karmasinra tartoztak, aki később mint Tiso Szlovákiájának „protektora” vált hírhedtté, a gazdasági hivatalt a tapasztalt Franz Künzel vezette, a hírszolgálatnál összefüggő ügyeket Fritz Fiala intézte. Ezenkívül különleges csoportok is működtek Selbben; az egyik például Konrad Henlein személyes biztonságaért felelt, a másik a cseh határvidékről át-szökött testvérek ügyes-bajos dolgaival törődött, egy harmadik a német birodalmi hatóságokkal tartotta fenn az összeköttetést.

Tehát lényegében holmi szudétanémet árnyékkor-mány volt ez.

Hamarosan kiderült azonban, hogy az ilyen szerte-ágazó tevékenység irányításának lehetőségei a kisvárosias Selbben meglehetősen korlátozottak. Így hát a szudétanémet főhadiszállás ügyosztályainak egy részét a Wagner-ünnepségek nevezetes városába, a közeli Bayreuthba helyezték át.

Egyébként az „otthonról” érkező hírek némelykor homlokegyenest ellenkeztek egymással.

Hol a pártharcosok mind nyomasztóbb hangulatáról, csalódottságáról, tanácstalanságáról szóltak, hol lelkesítő vagy legalábbis megnyugtató jelenségekről számoltak be. Vagyis arról, hogy a mozgalom már kezd kilábalni a súlyos válságból; a szudétanémet testvérek önbizalma és bátorsága már majdnem a régi; rendületlenül hisznek Henleinben és a szabadulásban. Akár ezek, akár azok a hírek feleltek meg az igazságnak, mindenképpen cselekedni kellett, hogy a csüggedő lelkek megvigasztalódjanak s a bizakodók hite megszilárduljon. Lorenz SS-Obergruppenführer, a berlini Volksdeutsche Mittelstelle főnöke tehát érdekes javaslattal állt elő: nem kellene-e fontolóra venni, hogy

Henlein — ha csupán rövidebb időre is — visszatérjen a szudétanémet határövezetbe? A birodalmi külügyminisztérium azonban ellenezte ezt a kalandot. Túlonként kockázatosnak találta. No meg aztán maga a hajdani tornatanár sem mutatott különösebb hajlandóságot arra, hogy próbára tegye a csehszlovák hatóságok türelmét.

Márpedig mégiscsak tenni kellett valamit.

De mit?

Végül aztán valakinek valóban csodás ötlete támadt. Nem volna-e egyszerűbb és okosabb, ha Henlein hazalátogatása csakis elméletben valósulna meg? Igen, ez az! Ez tényleg remek!... S még aznap, szeptember 17-én, szombaton a königswusterhauseni rádió mindenkivel tudatta, akit illet:

„Tegnap délután Konrad Henlein látogatást tett Cheb cseh városban. Útjára a Szudétanémet Párt két parlamenti képviselője is elkísérte. Konrad Henleinnek a mellékutcákon át egészen a városközpontig sikerült eljutnia anélkül, hogy a cseh karhatalmi alakulatok járőrei fölfedték volna kilétét. Előbb a Hotel Welzelt és a Hotel Victoriát tekintette meg, amelyeket a rendőrség mindmáig megszállva tart. Ezután az utcai harcok szudétanémet sebesültjeit kereste föl, majd a párt chebi szervezetének néhány vezető tisztségviselőjével tanácskozott. A késő délutáni órákban Konrad Henlein ismeretlen irányban távozott Chebből.“

Szinte regénybe illő történet.

Tehát — amint a königswusterhauseni rádió híréből értesülünk — a láthatatlan Zorro-Konrad nem egyedül vállalkozott a bátor kirándulásra, hanem két hasonlóképpen rettenthetetlen képviselő társaságában. No de „Henlein állandó helyettese“, Karl Hermann Frank sem akart szégyenben maradni. Ő is be akarta bizonyítani, mennyire komolytalannak tartja a csehszlovák hatóságok határozatát, és így „fölhatalmazta“ a rádiót annak közlésére, hogy ő viszont „tegnap Falknov és

Chodov körzetében járt, ahol a Szudétanémet Párt több vezetőjével folytatott tárgyalásokat.“

Az effajta hírek gomba módra szaporodtak. Sőt az egyik birodalmi rádióadó azt jelentette, hogy a Szudétanémet Párt — csaknem az egész vezetőséggel együtt — ismét szudétanémet földről irányítja a párt ügyeit.

Goebbels hazug propagandamódszerei ezúttal is diadalmaskodtak.

Henleint, azt a láthatatlan hőst, aki kénye-kedve szerint kijátssza a csehszlovák hatóságokat, a külföldi újságírók egyike-másika kitüntető figyelemben részesítette. Ezek a tudósítók a szó szoros értelmében versenyeztek egymással, hogy melyikük kerekíti és színezi ki érdekesebben a hivatalos információkat. Ha netán elkerülte az éberségüket, hogy Henlein pénteken Cheb-ben vezette orruknál fogva a cseheket, akkor szombaton, szeptember 17-én „egész biztosan“ Falknovban (a mai Sokolovban) látták, illetve egész határozottan „fölsímték“, hogy röviddel ezután épp akkor találkozzanak vele, amint a habersbirki csatatéren nézelődött. Nos, mindenesetre feltűnő, hogy mindig csak a nyugati sajtó munkatársai „látták“, viszont a közvélemény hivatalos közegeit pont olyankor kárhoztatta tehetetlenségre valamilyen átkozott farkasvakság.

Az igazság az, hogy ezekben a napokban Henleint és Frankot egészen más gondok gyötörték, mint hogy vakmerő kalandokkal hívják ki maguk ellen a sorsot, s az álruhás, átcsempészett ügynökök szerepére vállalkozzanak. A legszenvedélyesebb hangú kiáltványok és felhívások mind ez ideig nem tudták határozottabb fellépésre buzdítani a szudétanémet polgárokat; legföljebb hogy titkos összejöveteleket tartottak és hallgatták a birodalmi rádióadók híreit. Henlein nyilatkozatainak pozitív fogadtatása, valamint az otthagytaknak a „Heim ins Reich!“ megvalósulásába vetett hite a szudétanémet vezéreket örömmel töltötte el ugyan, ám mindezt korántsem tartották elegendőnek. Berlin-

ben és Berchtesgadenben sem váltott ki túl nagy lelkesedést az a hír, hogy áttelepültek Németországba. Ha most innen, ideátról nem sikerül a csehszlovákiai német lakosságot rábírniuk a fegyveres ellenállásra, akkor bizony jaj nekik! Ha valamilyen vezér egyszer már parancsot adott a támadásra, akkor gondoskodnia kell arról, hogy azt végre is hajtsák. Biztosnak kell lennie, hogy hallgatnak rá. Máskülönben nevetségessé válik, lejáratja magát — és csatát vesz.

Henlein a harcba hívó parancsot már kiadta.

Egyelőre azonban nem volt, aki teljesítse. Hogyhogy? Már hogyne lett volna! Nincsenek itt talán a szudétanémet menekültek ezrei, sőt tízezrei? Ágrólszakadt hontalanok, de tán épp ezért hajlandók akár a leggyökeresebb megoldásra is. Mindannyian hazavágynak. Ha megszerveznék őket, föltárnák előttük az ígéretes távlatokat, s valamilyen eszmét írnának a zászlójukra, vajon nem váltanák-e tettekre? Bizonyára. Henlein tehát — Frankkal egyetértésben — úgy döntött, hogy hiveiből a német birodalom területén saját hadsereget szervez, amely segítséget nyújthat a csehszlovák határövezet német polgárainak, s harcra buzdíthatja őket a köztársaság ellen.

Das Sudetendeutsche Freikorps.

Mint követendő példa?

A napóleoni háborúk idejéből származó régi német hagyományokra gondolunk. A német nép dicsőbb korszakára. Mindenekelőtt az 1809-es esztendő áprilisának utolsó napjaira, amikor von Schill őrnagy Berlinben fősorakoztatta a maga II. brandenburgi huszárezredét, s hosszú vándorútra indult katonáival a messzi Vesztfáliába. Az őrnagyot még mindig égette a szégyen, ha a tiltsi béke jutott eszébe, amelynek rendelkezései értelmében Poroszország két évvel ezelőtt elvesztette nyugati és keleti területeit. Egyszóval von Schill elhatározta, hogy megtorolja a hazáján esett sérelmet. Azért igyekezett a veszfáliai királyságba, hogy ott a Napoleón ellen fellázadt népi erőket támogassa. Senkitől sem

kapott erre parancsot; a napóleoni önkényuralom megdöntésére szövetkezett spanyol harcosok példája lebegett a szeme előtt, s az a vágy lelkesítette, hogy ő is kivegye a részét a német nemzet felszabadításából. Von Schill őrnagy vállalkozása nem járt ugyan sikerrel, ám a napóleoni iga lerázásának eszméje tovább ragyogott. Híres „Beszédel“-ben harcra tüzelte a német nemzetet Johann Gottlieb Fichte, a neves filozófus is. Adolf von Lützow pedig 1813-ban és 1814-ben a derék Schill őrnagy példájára szervezte meg a maga önkéntes alakulatait, a Freikorpsokat. Harcosaival általában hátba támadta az ellenséget, s rajtaütésekkel zavarta meg sorait. Harcmódorát Thielemann, Golombs és sokan mások is átvették.

Később azonban a német nacionalisták előtt már semmi se volt szent; leigázott testvéreik fegyveres megsegítésének eszméjét is megcsúfolták. Az első világháború után a porosz nagybirtokosok és katonatisztek szintén megszervezték saját Freikorpsaikat, szabadcsapataikat. A pángermanizmus híveiként a legszélsőségesebb revánspolitika határozta meg magatartásukat. Meg akarták bosszulni II. Vilmos császárságának vereségét és bukását, s az elvesztett területek visszaszerzésére törekedtek. Hódító seregükkel a balti köztársaságokba is betörték, azokat is a német birodalomhoz szerették volna csatolni.

Szűkebb hazájukban a legsötétebb reakciót képviselték. Azzal a céllal, hogy letörjék a német nép forradalmi gondolkodású rétegeinek minden próbálkozását. Könyörtelenül elyomták a forradalmat Berlinben, a Ruhr-vidéken, Münchenben és több más városban is. Részt vettek Wolfgang Kapp kelet-poroszországi földbirtokos és Lüttwitz tábornok 1920-as nacionalista felkelésében, az úgynevezett Kapp-puccsban, amely azonban kudarccal végződött. Megszervezték a „Fekete Reichswehr“ elnevezésű titkos német hadsereget. Minden demokratikus rendszerrel szembefordultak, s gyűlölték a weimari köztársaságot. Félig-meddig illega-

litásban dolgoztak; többnyire a junkerek, a porosz nemesek nagybirtokain rejtőztek, s csak főnökeik parancsára tömörültek portyázó osztagokba. Hogy jobbára bántatlanul garázdálkodhattak, ezt a háborút követő felfordulásnak, a zűrzavaros állapotoknak köszönheték. Mindmáig mint hétpróbás kalandorokat, kegyetlen zsarnokokat és mindenre elszánt politikai bérgyilkosokat tartja őket számon a történelem.

Az csak természetes, hogy hamarosan Hitler zászlói alatt sorakoztak föl. Csakhogy a Führer megkövetelte a vasfegyelmet és a legszigorúbb rendet. Nem szerette a porosz katonaiskolákban kiképzett régi tiszteket. Saját tisztikart nevelt föl. Új fegyveres alakulatokat létesített. Ám a tisztogatástól ezek sem menekültek meg; az 1934 júniusában megrendezett „hosszú kések éjszakája” sokáig emlékezetes maradt az SA vezetői számára, s óva intett mindenkit bármiféle engedetlenségtől. A Freikorpsok aktív tagjai jobbnak látták tehát, ha mihamarabb beolvadnak a hitlerista szervezetekbe. Hitler rohamosztagaiba. Mindenekelőtt az SS-be és a megújodott SA-ba.

E Freikorpsok szelleme, sötét múltja, no meg a neve is, mindenképpen megfelelt a késői utódoknak, a henleinistáknak.

Végére ők is „leigázott testvéreiken” akarnak segíteni.

Ők is a birodalom egységéért, Nagy-Németországért harcolnak.

A Szudéta-vidék bekebelezéséért harcba küldendő Freikorps megalakításának ötlete szeptember 15-én valósult meg. Azokban a pillanatokban, amikor Hitler fellegvárában Chamberlainnel tanácskozott. A következő napon — pénteken, szeptember 16-án — Karl Hermann Frank nem Falknovban tárgyalt szudétanémet barátaival — ahogy ezt elhíresztelte magáról —, hanem Hitlerrel Berchtesgadenben. Egy dokumentumból ez világosan kitűnik: „Szeptember 16-án 18,15 órakor a Führer, Konrad Henlein helyettesét fogadta;

tárgyalásukon Lorenz SS-Obergruppenführer, a Volksdeutsche Mittelstelle főnöke is megjelent.“

Párbeszédükről szokás szerint jegyzőkönyv készült, amellyel — legnagyobb sajnálatunkra — nem rendelkezünk.

Annyit tudunk csupán, hogy közel két óra hosszat tartott, vagyis este nyolckor ért véget, és Hitler az előterjesztett javaslatot elvben jóváhagyta.

Egy nép, egy birodalom, egy vezér!

Frank és Hitler megbeszélésének jegyzőkönyvével tehát nem szolgálhatunk.

Viszont a Sudetendeutsche Freikorps megszervezésének írásos tervét máris bemutathatjuk. Minden részletre kiterjed, s katonás pontosság jellemzi. Semmiről se feledkezik meg.

Alapgondolata: részt kell vállalni a szudétanémet haza felszabadításában.

Főparancsnok: Konrad Henlein.

Állomány: körülbelül 40 000 ember, akik zászlóaljkat, századokat és szakaszokat alkotnak.

Parancsnokok: föltétlenül fronttapasztalatokkal rendelkező tisztek, a zászlóaljaktól egészen a századokig. Létszámhiány esetén: hadviselt altisztek, szükség szerint tornaegyesületek vezetői.

Fegyverzet: automata pisztolyok, puskák, könnyű gépfegyverek, kézigránátok.

Egyenruha: sötét színű, egyforma vízhatlan köpeny, sötét vagy fekete sapka, horogkeresztes karszalag. Bevetéskor sisak is.

Zsold: ugyanaz, mint a Wehrmacht tagjainak illetménye. Egy-másfél márka naponta.

Toborzás: nyilvános; bármilyen eszközzel folytatható, amennyiben politikai szempontból nem kifogásolható. A toborzásnak mielőbb, esetleg azonnal meg kell kezdődnie.

Zászlóaljparancsnokságok: Breslau, Drezda, Bayreuth, Bécs.

Taktikai követelmények: időben és térben mindig a Wehrmacht taktikájával kell összhangban állniuk. Az alakulatoknak föltétlenül és minél gyorsabban szorosán a határon kell fölsorakozniuk, hogy „megszilárdítsák német testvéreinkben a haza iránti bizalmat”.

Ebben a pontban szó szerint még a következőket olvashatjuk:

„Feladatuk a háború megkezdése előtt: a határon cirkáló járőrök megtámadása; állandó határsértések; a csehek megfélemlítése. A határ ezzel de facto megszűnik. Feladatuk háború esetén: mihelyt a Wehrmacht csehszlovák területre lép, a Freikorps is átlépi a határvonalat. További feladatok: tisztogatási akciók; rendészeti szolgálat és munkaszolgálat; esetleg a Wehrmacht állományának kiegészítése; segédszolgálat a Wehrmachtban.”

A Sudetendeutsche Freikorps tehát életre kelhetett.

Harcba indulhatott a haza felszabadításáért.

Hogy orvul támadjon, terrorcselekményeket és gyilkosságokat kövessen el.

Persze, a Freikorps feltámasztását megint megfelelő kiáltványnak kellett követnie. Szombaton, szeptember 17-én este a Deutschlandsender már sugározta is. Ismét telis-tele az unalomig pufogtatott szólamokkal: A békeszerető németek igyekezete megtört a cseh kormánykörök rosszindulatán . . . A cseh huszita és bolsevik hordák védtelen németeket támadnak . . . Beneš politikája csődöt mondott, s már csak az európai katasztrófában reménykedik . . .

Tehát a régi nóta: minél gyakrabban ismételtetik ugyanazt, annál biztosabban beférkőzik az emberek tudatába.

A kiáltvány a következőképpen végződött:

„Elérkeztek a végszükség órái. Mi csupán a nemzeti önvédelem ősi jogát gyakoroljuk, amikor most fegy-

vert fogunk, s amikor elhatároztuk a Sudetendeutsche Freikorps megalakítását!”

Henleinék a kiáltvány szövegét a „legfelsőbb helyen” is jóváhagyatták. Az egész kiáltványban azonban talán az a legérdekesebb, ami nincs benne. Az eredeti változatnak ugyanis — a dokumentumok tanúsága szerint — fennköltén a következő szavakkal kellett volna fokoznia a harcba szólított szudétanémet nép lelkesedését:

„Testvéreim!

Várjatok türelemmel!

Nemsokára Hitler zászlói díszítik majd utcáitokat!”

Konrad Henleinnek valószínűleg eszébe ötlött, hogy ezek a szavak a kelleténél is világosabban hangsúlyoznák Hitler érdekeit. Mintha egyedül az ő győzelméről lenne itt szó, mintha nem elsősorban a szudétanémet nép volna az, amely ezt a győzelmet kiharcolta. Henlein nem akart megbékélni azzal, hogy ő csupán afféle bábuja legyen a Führernek, s épp ezért törölte a kiáltvány zárómondatait, amelyek voltaképpen a harcias Horst Wessel-ről szóló dal néhány sorát idézik. Más különben minden oka megvolt az elégedettségre, hiszen elérte azt, amit akart. A Führer áldását adta a Freikorps megalakítására, s főparancsnoki rangban őt állította a szudétanémetek harci szervezetének élére. Érthető, hogy ezzel nagyot nőtt az egykori tornatanár öntudata. Igazi vezérnek, valósággal tábornoknak érezte magát. E pillanatban talán arról is megfeledkezett, hogy Németországban mindenkinek tiszteletben kell tartania az alapelvet: Egy nép, egy birodalom, egy vezér!... Meg hogy Hitler nemigen kedveli a túlon túl becsvágyó és törtető önjelölt vezérkéket. Henlein legnagyobb dicsőségének és sikerének szerencsecsillaga — bár ezt nem sejthette — leáldozóban volt. Még ha éppen most buzgólkodott is a legodaadóbban. Még ha közeledett is az a nap, amelynek beteljesedésén annyit fáradozott.

Konrad Henlein teljesítette feladatát.

Ám az a mór csupán, aki megtette kötelességét...

Azokban a pillanatokban, amikor a Szudétanémet Párt főnöke a Sudetendeutsche Freikorps megalakítását tudató kiáltványának megszövegezésén munkálkodott, Hitler újabb vendéget fogadott Berchtesgadenben Köchling alezredes személyében, aki ez ideig a Wehrmacht különleges megbízottjaként Baldur von Schirach, a birodalmi Hitlerjugend vezetője mellett teljesített szolgálatot. A hadvezetőség most új feladattal bízta meg: Konrad Henlein „összekötő tisztjévé és katonai tanácsadójává” nevezte ki. Az alezredes tehát azért kért kihallgatást Hitlertől, hogy Brauchitsch tábornok néhány észrevételéről jelentést tegyen. Csakhogy a Führer nem óhajtott időt pazarolni holmi tábornokok véleményének a meghallgatására. Elvégre az ő elképzelései igazán világosak. Így hát párbeszéde Köchlinggel — hiteles feljegyzések szerint — mindössze és pontosan hét percig tartott. Illetve nem is volt ez párbeszéd; sokkal találóbb, ha Hitler monológjának minősítjük. Az alezredes úr egyáltalán nem jutott szóhoz, éppen csak végighallgathatta a Führer mondókáját, amely egyszersmind parancsot is jelentett:

— Továbbra is a Wehrmacht főparancsnokságának közvetlen alárendeltjeként végzi kötelességét; értette, alezredes? Henleinhez tanácsadóként osztom be, de kiterjedt hatáskörrel ruházom föl. Úgy határoztam, hogy elsősorban ön lesz az, aki a Sudetendeutsche Freikorps feladatait megállapítja és tevékenységét irányítja. Henlein a katonai dolgokhoz nem ért. Politikai okokból azonban formailag őt kell főparancsnoknak tekintenie. De mindenért ön a felelős, Köchling!

Miután a Führer végzett a politikai megfontolásokkal, sallangmentes tömörséggel a katonai szempontokat ismertette; eszerint a Sudetendeutsche Freikorps legfőbb feladata: a szudétanémetek védelme, a nyugtalanság szítása, az összetűzések kieroszakolása.

— Munkáját mielőbb meg kell kezdenie! Már holnap reggel! — bocsátotta útjára az alezredest.

Köchling vigyázzba merevült, s összeütötte a bokáját:
— Parancsára, mein Führer!

S kemény léptekkel elindult a parancs végrehajtására.

Wilhelmine grófnő kastélya

Donndorf, ez a kis falu nincs messze Bayreuthtól.

Akkoriban, azaz 1938 szeptemberében talán hatszáz lakosa volt. De azért két nevezetes épülettel is büszkélkedhetett: az elmegyógyintézettel és a Phantasie néven messze földön ismert barokk kastéllyal, amelyet a XVIII. század második felében Wilhelmine von Bayreuth grófnő, I. Frigyes Vilmos porosz király lánya építtetett. Az 1938-as esztendő őszbe hajló nyárutóján a lázas katonai készülődések ennek az idilli falucskának a nyugalma is fölbolygatták. Az ősi park sárga zúzalék keramittal felszórt útjain berlini és más, a legkülönbözőbb rendszámú autók motorjai berregtek. A kastély lépcsőin rangos pártemberek és fontos katonai személyiségek csizmái kopogtak. A Sturmabteilung, vagyis az SA és a Wehrmacht ide vezényelt tisztjei, valamint a Sudetendeutsche Freikorps vezetői és szervezői hovatovább egész otthonosan érezték magukat az ódon falak között.

Wächtlert, a kelet-bajorországi tartományi főnököt régi barátság fűzte Konrad Henleinhez, és így igazán nem jelentett számára nagy ügyet, hogy átengedje a Phantasie-kastélyt a Freikorpsnak főhadiszállás céljából. Ez a legkevesebb, amivel főparancsnok barátjának kedveskedhet. Donndorf távolabb esett ugyan a főútvonaltól, no de Henlein emberei így legalább nyugodtan dolgozhattak, s minden figyelmüket a munkára összpontosíthatták.

Vasárnap, szeptember 18-án Köchling alezredes is fölkerekedett és Donndorfba sietett. Korán reggel indult útnak. Fülében még mindig ott motoszkáltak Hit-

ler Henleinről mondott szavai. Miféle-kiféle szerzet ez az ember? Eddig még nem volt alkalma, hogy találkozzék vele. Állítólag tornatanár volt azelőtt. Hanem azért mégse mindegy, hogy katonai alakulatok kiképzésével és irányításával foglalkozik-e az ember, vagy pedig bukfenceket mutat-e be a gyerekeknek a sportszőnyegen.

Az alezredesnek megvolt a maga különvéleménye a civilekről. Hogy már ezek is a katonák dolgába ütik az orrukat!... A Führer megbízásából voltaképpen ő a Freikorps főparancsnoka; vajon egyáltalán együttműködhet-e majd ezzel a szudétanémettel? Nos, ő majd mindenestre rendet teremt!

Köchling alezredes azonban más szavakra is emlékezett. Ezeket — mielőtt Hitler kihallgatáson fogadta — von Brauchitsh tábornok és Stapf ezredes, a Wehrmacht szervezési osztályának főnöke kötötte a lelkére. Tehát kellő tisztelettel tolmácsolja a Führernek, hogy ők bizony nem helyeslik, ha a fegyverképes szudétanémetekből önálló katonai alakulatokat szerveznek. Szerintük az lenne a leghelyesebb, ha ezeket a derék legényeket tartalékként a Wehrmacht egységeinek rendelkezésére bocsátanák. Különben is sokan közülük már hosszabb idő óta Németországban élnek, úgyhogy mint sorköteleseknek a birodalmi hadseregbe kellene bevonulniuk. Tudjuk viszont, hogy a birodalmi kancellár nem engedte szóhoz jutni Köchlinget, aki nem kapott alkalmat a hadvezetőség véleményének előterjesztésére. Hitler úgy döntött, ahogy ő látta jónak, márpedig döntései ellen nincs apelláta...

Donndorfban már türelmetlenül várták a katonai tanácsadó érkezését.

Tisztában voltak azzal, hogy a legszorosabban együtt kell működniük a hadsereggel, katonai szakértők segítségével nélkül a Freikorps felállítása lehetetlen.

Köchling és Henlein első találkozása meglepetést jelentett az alezredes számára, s véleményének módosítására készítette. Konrad Henlein szemlátomást fan-

taszta, ám tagadhatatlanul tapasztalt harcos. A mozgalom elszánt hívei körében tekintély övezi, bár nagyon valószínű, hogy környezetében önjelöltként mások is pályáznak a pártvezéri tisztségre. Nem ígérkezik könnyűnek vele az együttműködés, csakhogy más okok miatt, mint ahogy Köchling eredetileg föltételezte. Az alezredesnek minden tehetségét latba kell vetnie, hogy megbízatásának megfelelőképpen eleget tudjon tenni.

— A Freikorps egységeit az egész csehszlovák határvonallal mentén kívánjuk szétszórni — ismertette Henlein a saját terveit. — Vagyis az Ostravától Znojmoig terjedő sáv egész hosszában.

Köchlinget mindenekelőtt a legrészletesebb tájékoztató adatok érdekelték.

Elhelyezkedett a kényelmes bőrfotelben, térdére tette spirálfüzetét, és szorgalmasan jegyzetelt.

A párbeszéd egyelőre inkább kihallgatásra emlékeztetett.

— Embereink életkor szerinti megoszlása? — kezdte az alezredes.

— Ami a frontszolgálatra alkalmas legénységet illeti, a felső korhatárt ötven évben állapítottuk meg. Az idősebbek segédszolgálatot teljesíthetnek — válaszolta a Szudétanémet Párt vezére. — A tisztek és altisztek esetében ilyen korlátozás nincs. Egyébként Freikorpsunkat az önkéntesség elve alapján szervezzük. De mindenkinek, aki a Sudetendeutsche Freikorps kötelékébe akar lépni, két polgártársunkat kell megneveznie, akik szavatolják, hogy a jelentkező gondolkodásmódja és emberi magatartása kifogástalan.

— Azokra a szudétanémet polgárookra is számít, akik már régebben a birodalom területén élnek?

— Nemigen. Nekünk főleg a legutóbb átjött menekültekre van szükségünk. Azoknak a barátainknak a szolgálatait, akik már régebben itt telepedtek le, csak egészen kivételesen vesszük igénybe. Nem akarjuk őket elvonni a birodalom termelőmunkájától. Van elég em-

berünk, aki nincs állandó munkaviszonyban, s nincsenek ilyen kötelezettségei.

Az alezredes valamelyest megnyugodott. Ez is valami...

— Tájékoztatják-e a menekülttáborok helyzetéről? Milyen anyagi forrásokból támogatja a menekülteket? — kérdezte.

— A menekültek ellátásával, gondozásával Hans Krebszt bíztuk meg. Pontos nyilvántartást vezet, teljes hatalommal rendelkezik, s anyagi eszközei is kielégítők. A birodalmi pénzügyminiszter erre a célra egymillió márkát utalt ki.

— Igen, ez rendben volna — bólogatott az alezredes. Ám ez a pénz csupán a legközelebbi időkre elegendő.

— Épp ezért állítjuk föl a Freikorpst, amelynek kiadásai jórészt az SA költségvetését terhelik — közölte Henlein, s talán nem tudta vagy inkább nem akarta elárulni, hogy Krebs közben ötmillió márkás ideiglenes hitelt kapott, s ezt az összeget Frick birodalmi belügyminiszterhez 1938. szeptember 19-én írt levelében nyugtázta.

Köchling tovább kíváncsiskodott:

— Milyen létszámúra tervezi az állományt?

— Igen nagy az érdeklődés a Freikorps iránt — jelentette ki Henlein magabiztosan, noha később kiderült, hogy egy kicsit korán mérte föl ilyen derűlátóan a lehetőségeket. — Mégpedig nemcsak a menekültek táboraiban. A határ mentén toborzóplakátokat ragasztottunk ki. Nem egy esetben az ordnerek és tornaegyleti tagok, akik átjönnek a birodalomba, azonnal csoportosan jelentkeznek a községi toborzóirodáknál, hogy együttes felvételüket kérjék a Freikorpsba.

Az alezredes maga is csodálkozott, hogy mi mindent sikerült elérniük két nap alatt.

Azt viszont nem is sejtette, hogy a Freikorps toborzása voltaképpen Henlein ideérkezésével egyidejűleg megkezdődött.

— Önkénteseink hangulata valóban kitűnő — foly-

tatta a szudétanémetek szószólója. — Az emberek alig várják, hogy harcba induljanak. Persze, a birodalmi hadsereg és az SA összekötő tisztjei nélkül ilyesmire nem vállalkozhattunk. Hogy pedig az előbbi kérdésére is válaszoljak: azt hiszem, a Freikorps létszámának nem kellene meghaladnia a 40 000 főt...

— Van itt kívülem más katonai megbízott is? — szakította félbe Köchling a szudétanémet vezér fejtegetését.

— Igen. Az SA parancsnokságától Jüttner és Brauneck Obergruppenführereket, az SS-től Berger Oberführert küldték hozzánk. No és az adott helyzet követelményeként más urak is segítenek nekünk, akikkel több különleges feladatot oldunk meg: megemlíthetem például a hírszerző hálózat kiépítésének kérdését vagy a kiképzéssel összefüggő problémákat. A fegyverzetet illetően természetesen a hadseregre támaszkodunk.

Ha ez a szudétanémet azt hiszi — gondolta az alezredes — hogy ő, mármint Köchling holmi fegyverszállítói szereppel is beéri, akkor nagyon téved. Fegyvereket ígérhet ugyan, főképp osztrák eredetűeket, amelyeket a birodalmi hadsereg úgyse használhat. Ő a Sudeten-deutsche Freikorps irányításába akar beleszólni — erre különben is parancsot kapott —, az önkéntes alakulatok bevezetésének módozatait, hadmozdulataik taktikáját akarta meghatározni. Ám ezek az SA-tól és SS-től rászabadított besúgók ahogy sem tetszettek neki. De hát nélkülük Németországban ma már falevél se rezdülhet. Hiába, ezen nem lehet változtatni!... Itt az ideje, hogy a lényegre térjen. Kíváncsi volt a Freikorps főnökének elképzeléseire, már ami tervezett akciónak taktikáját illeti.

— Hadműveleteink alapegységeit a századok képezik — kezdett hozzá Henlein elgondolásainak részletes ismertetéséhez. — Ez felel meg leginkább a Freikorps jellegének. Olyan mozgó alakulatokra van szükségünk, amelyek önállóan manőverezhetnek. Minden századot

olyan emberekből kell összeállítanunk, akik jól ismerik a határ másik oldalának helyi viszonyait. Tudják, hol vannak az átjárók, vámhivatalok, erődítmények. Tudják, hogyan gondolkodik az ottani lakosság, s pontosan föl tudják mérni a cseh csendőrök, rendőrök és egyéb fegyveres szervezetek létszámát, ellenálló erejét.

Henlein pálcával a kezében a falitérképhez indult.

— A századokat és zászlóaljakat nagyobb hadoszlopokban egyesítjük. Az elsőnek, a sziléziainak Fritz Köllner, a másodiknak, a szászországinak Franz May, a harmadiknak, a bajorországinak Willi Brandner, a negyediknek, az ausztriainak, vagyis az ostmarkinak Friedrich Bürger lesz a parancsnoka. A hadoszlopok parancsnokainak egyik fontos feladata, hogy a határvidéket egész hosszában betörésekkel, kisebb rajtaütésekkel állandóan nyugtalanítsák.

— Az a szándéka, hogy a hadműveleteket közvetlenül és tartósan cseh területre helyezi át?

— Ettől lehetőleg eltekintenék. Hatásosabbnak tartom a kisebb rohamcsapatok betöréseit, a határőrség és a csendőrőrsök váratlan lerohanását. Ezzel odaát fejetlenséget idézünk elő; összeszedjük a túszoikat, aztán gyorsan eltűnünk. Akcióinkat különböző pontokon, de szakadatlanul hajtjuk végre. Mint a futószalagon. Inkább csak olyasmire vállalkozunk, ami nem jár nagy kockázattal.

— Átfogóbb hadműveleteket tehát egyelőre nem tervez?

— De igen, tervezek. Alakulataink például egész járásokat vagy jelentősebb határ menti területeket szabadítanak majd föl. Ezekre a vállalkozásokra azonban kizárólag csak a parancsnokság előzetes tájékoztatása után kerülhet sor, s ha végrehajtásukra határozott parancsot adok. Döntésemet csak Karl Hermann Frank és Pfrogner vezérkari főnök továbbbíthatja az egységek parancsnokainak.

Köchling alezredes feszülten figyelte vendéglátója előadását.

Konrad Henlein eddig csupán a saját hatásköréről szónokolt. Ő, ő és megint csak ő! Egyedül akar dönteni, egyedül akarja meghatározni a Sudetendeutsche Freikorps feladatait és hadműveleti területeit. Márpedig ez eleve ellenkezik Hitler utasításaival! S persze a hadsereg tekintélyével sem fér össze. Tény, hogy Henlein az egész Freikorpsot az SA-val szoros kapcsolatban építgeti. Ez feltehetően politikai szükségszerűség. A hadsereg nem támogathatja hivatalosan ezt a felforgató szervezetet. Ám hadd üvöltözzenek csak a gyakorlaton az SA kiképzőtisztjei, hadászati ügyekben a hadseregnek kell kimondania a döntő szót.

Ez ideig inkább csak Henlein beszélt.

Most néhány pillanatig csendben kellett maradnia, hogy meghallgassa Köchling véleményét.

Az alezredes megemlítette a tegnapi berchtesgadeni látogatását. No és a Führer egyértelmű rendelkezéseiről is beszámolt. Elmondta, Hitler mennyire értékeli Henlein hadvezéri képességeit, de ennek részletezésén az alezredes tapintatosan átsiklott. Ám hogy félreértés ne essék: a Freikorps bármilyen bevetésére kizárólag a hadsereg adhat parancsot. Mármint ő, Köchling.

— Tekintettel az egész probléma kiemelkedő jelentőségére — hangsúlyozta végül —, elengedhetetlenül fontos, hogy a Freikorps tevékenységét egybehangoljuk az egész birodalmat érintő és előkészületben levő vállalkozásokkal. S ezek előkészítése ez idő szerint a Wehrmacht feladata. Arra kérem tehát, hogy minden intézkedéséről haladéktalanul tegyen jelentést az illetékes hadseregparancsnoknak... Amint értesültem. Henlein úr, a nagyobb akciókat személyesen maga a Führer engedélyezi vagy rendeli el. Ugyancsak ő dönti el, hogy milyen módon veszi igénybe a Sudetendeutsche Freikorps alakulatait a Csehszlovákia ellen megindítandó hadműveletekben!

Henleinnek úgy tűnt, hogy a Wehrmacht tisztjének hangja nagyon is gyámkodó. Hideg zuhany volt ez, amely ugyancsak lehűtötte az önmaga iránti határta-

lan és őszinte lelkesedéstől fölforrósodott fejét. Kettőjüknek továbbra is együtt kell dolgozniuk, ám érezte, hogy — legalábbis egyelőre — kiesett Hitler kegyeléből. Mérhetetlen csalódottságát a búcsúzó Köchling feléje nyújtott jobbjának férfias megszorításával leplezte.

Ugyanaznap még egy keserű pirulát kellett lenyelnie.

Pár perccel déli 12 előtt távirat érkezett a bayreuthi postára, Henlein címére; a berlini Volksdeutsche Mittelstelle küldte. Hitler tilalmát tolmácsolta, vagyis azt, hogy a Sudetendeutsche Freikorps ezentúl nem viselheti Henlein nevét; hiába határoztak valamikor ekképpen — az eredeti dokumentumok tanúsága szerint — a harcos szervezet alapítói. S még egy intelem: a Führer egyáltalán nem óhajtja, hogy Henlein és munkatársai önállóan, a hivatalos körök megkerülésével a sajtóhoz, a rádióhoz és a filmstúdiókhoz forduljanak. „Az út a régi gyakorlatnak megfelelően mindenhova Berlingen át vezet” — hangzott a távirat utolsó mondata.

Nos, igen; időnként a Szudétanémet Párt főnökét is figyelmeztetni kell: Ein Volk, ein Reich, ein Führer! Vagyis: egy nép, egy birodalom, egy vezér! . . . Hiszen a szudétanémetek is csupán németek. A Nagynémet Birodalom fiaí. S csak egy vezért ismertek, illetve kellett elismerniük. Akit Konrad Henleinnek is el kellett ismernie.

. . . a hadiállapot bekövetkezett

„Esküszöm a mindenható Istenre, hogy mint a Freikorps harcosa, aki tudja, mi a kötelessége, mindhalálig törhetetlen hűséggel szolgálom legfőbb vezéremet, Adolf Hitlert. Esküszöm, hogy mindenkor a Freikorps tette kész és hű harcosához méltó magatartást tanúsítok: engedelmeskedem följebbvalóim parancsának, s mindvégig teljesítem valamennyi kötelességemet.”

A Sudetendeutsche Freikorps minden tagjára nézve kötelező ünnepi eskü szövege ez.

Ezzel az esküvel fogadtak föltétlen engedelmességet csehszlovák állampolgárok egy idegen állam vezetőjének. Annak a tudatában, hogy ez az állam Csehszlovákia megsemmisítését tűzte ki céljául. Olyan magatartás volt ez — ha figyelmen kívül hagyjuk is az erkölcsi és érzelmi tényezőket —, amely homlokegyenest ellenkezik a csehszlovák alkotmánnyal, de ezen túlmenően minden civilizált ország jogszabályaival is. Az 1920-ban szentesített csehszlovák alkotmány 127. cikkelye kimondja: a Csehszlovák Köztársaság minden katonai szolgálatra alkalmas állampolgárának kötelessége, hogy szükség esetén fölsorakozzék az állam védelmére. Ha e kötelességének teljesítése helyett elhagyja az országot, s följárja szolgálatait az ellenség fegyveres erőinek, cselekedete hűtlenségnek és hazárulásnak minősítendő.

Viszont azokat odaát az erkölcsi szempontok és az alkotmányos kötelességek végképp nem érdekelték. Bokrosabb teendők foglalkoztatták őket. Pfrogner, a Sudetendeutsche Freikorps vezérkari főnöke például szeptember 19-én este elrendelte, hogy másnap, szerdán reggel a szokottnál korábban ébresszék föl. Hamarabb ugrott ki ágyából Karl Hermann Frank is. Együtt akarták értékelni egységeik kísérleti bevetésének eredményeit. Előző este ugyanis a Freikorps egységei megkapták első harci feladatukat: „Hadászati szempontból föltétlenül szükségesnek tartjuk, hogy szeptember 19-éről 20-ára virradó éjszaka jól fölfegyverzett rohamosztagaink néhány nagyobb akciót hajtsanak végre.” A támadásoknak a csehszlovák határőrök és középületek ellen kellett irányulniuk.

A hűvös reggel már az ősz közeledtét hirdette.

A szárnysegéd forró teát hozott, majd fordult egyet, s a telefonközpont feljegyzéseit is az asztalra tette. Tűzforró volt az ital; Pfrogner és Frank lassan szürcsölgették, viszont annál mohóbban estek neki a jelentéseknek.

Fritz Köllner, a breslaui I. hadoszlop parancsnoka —

a telefonügyeletes szerint — 3 óra 15 perckor jelentkezett először. Közölte, hogy egységei a tervezett akciókat virradatkor hajtják végre. Néhány pillanattal ezelőtt befutott Köllner második jelentése is, amely már többet mondott. Tehát a Freikorps egységei Frýdlant körzetében rohamot intéztek a habarticei vámhivatal ellen; a tűzharcban hat cseh megsebesült, de könnyebb sérülést szenvedett néhány szudétanémet harcos is. A továbbiak során a broumovi járáshoz tartozó Starostínban, valamint Kunštátban középületeket és hivatalokat támadtak meg. Horní Malá Úpában fölgyújtották a vámhivatalt; az épület porrá égett; három cseh megsebesült, másik hármat a támadók áthurcoltak Németország területére.

Frank elismerően bólogatott.

— Derék legények! Pontosan végrehajtották a parancsot. A harcban foglyul ejtett három cseh egyenruhásf majd túsznak használjuk föl.

A másik két hadoszlopparancsnok beszámolója korántsem váltott ki ekkora örömet. Franz May csupán határsértésekkel próbálkozott, Willi Brandner pedig éppenséggel semmit se végzett, merthogy — amint jelentette — egységeinek akcióit az utolsó pillanatban a körzeti SA-Brigadeführer betiltotta. Viszont Friedrich Bürger, a bécsi parancsnok azért mégiscsak kitett magáért: harcosai Znojmo közelében átlépték a határt, s megfutamították a cseh pénzügyőröket.

— Hát ez bizony nem túl sok — állapította meg Frank a vezérkari főnökkel egyetértésben —, de kezdetnek ez is elég...

Nem vitás, hogy a Freikorpsra immár fölfigyeltek az emberek. A cseh határővezetben ismét nyugtalanabbá vált a hangulat, Henlein híveiben pedig megszilárdította azt a reményt, hogy — ha kell — erőszakkal is el tudják majd szakítani Csehszlovákiától a Szudéta-vidéket. S a további, nagyobb horderejű vállalkozások még csak ezután következnek. A szudétanémet egységek elmélyítik tapasztalataikat. Most az a fontos, hogy az

elért sikerekről mindenki tudomást szerezzen, az sem árt, ha felnagyított formában, no és a propaganda se feledkezze meg kellő hasznosításukról. Hej, csak ne kötnék meg a kezüket! . . .

Frank és Pfrongner mindenesetre elégedetten kezdhetette meg az új napot.

Vér folyt, házak égtek, a „szabadságukért és jogaikért harcoló“ szudétanémetek hadifoglyokkal büszkélkedhettek. A Freikorps tehát megtalálta a módját, hogy tanúságot tegyen képességeiről és bebizonyítsa létjogosultságát, s ehhez fegyverek ropogása és segítségért esdő sebesültek jajkiáltása szolgáltatott hátborzongató háttérzenét.

Három évvel és három hónappal később, 1941. december 16-án a Londonba emigrált csehszlovák köztársasági elnök és kormány leszögezte: Csehszlovákia és Németország között a hadiállapot abban a pillanatban következett be, amikor a német kormány „erőszakos cselekedetekkel veszélyeztette a köztársaság biztonságát, függetlenségét és területi épségét“. A csehszlovák külügyminisztérium ezt az általános megfogalmazást 1944. február 23-án pontosította, és kijelentette: a hadiállapot Németország és Csehszlovákia közt 1938. szeptember 17-én kezdődött, tehát attól a pillanattól áll fön, amikor Henlein a maga Freikorpsát megszervezte. E dátum megállapításakor Csehszlovákia azoknak az adott jogszabályoknak a szellemében járt el, amelyeket nemcsak a köztársaság, hanem az egész művelt világ is elismer.

A hitleri Németország az 1938. szeptember 17—19. napjain elkövetett tetteivel megszegte két állam békés egymás mellett élésének általános érvényű elveit; mindenekelőtt az 1919. június 28-án aláírt versaillesi békeszerződés ama rendelkezését, amely elismerte a csehszlovák állam teljes függetlenségét és határait. Megsértette a Csehszlovákia által 1925. október 16-án aláírt locarnói egyezményt, amely kimondja: a két állam között esetleg felvetődő vitás kérdéseket pon-

tosan meghatározott nemzetközi egyeztető bizottság, döntőbírótság vagy döntőbizottság elé kell terjeszteni. De vétett a Briand—Kellog-paktum szövege értelmében is, amelyet 1928. augusztus 27-én tizenöt állam írt alá, köztük Németország is. E háborúellenes egyezmény értelmében az aláíró hatalmak kötelezték magukat, hogy lemondanak a háborúról mint külpolitikájuk eszközéről, s vitás kérdéseiket békés úton oldják meg.

Minden független állam elidegeníthetetlen joga és erkölcsileg megalapozott kötelessége, hogy — a nemzetközi elvek és szokások figyelembevételével — saját maga határozza meg: melyik az a mozzanat, amellyel egy másik állam veszélyeztetni kezdte biztonságát, önállóságát és területi épségét. Csehszlovákia — néhány további állammal együtt — 1933. július 4-én Londonban írta alá azt az okmányt, amely meghatározza a támadó cselekedet fogalmát. Az okmány egyik cikkelye a közvetlen támadót egyebek közt ekképpen jellemzi:

„Nemzetközi konfliktus esetén azt az államot kell támadónak minősíteni, amely elsőként követi el a következő cselekedetek némelyikét: ... segítséget nyújt olyan fegyveres csoportoknak, amelyek államának területén alakultak meg, s betörnek egy másik állam területére ...“

A Sudetendeutsche Freikorps 1938. szeptember 17-én alakult meg.

Németország ezt a felforgató csoportot a saját területén szervezte meg, s ő adott parancsot arra, hogy fegyveres akciókat hajtson végre csehszlovák földön.

A Freikorps egységei 1938. szeptember 19-én törtek be első ízben a Csehszlovák Köztársaságba, ekkor kezdtek meg harci tevékenységüket.

A csehszlovák kormány tehát teljes joggal nyilvánította a Freikorps megalakulásának napját annak az időpontnak, amikor bekövetkezett a hadiállapot a Csehszlovák Köztársaság és a hitleri Németország között.

Wir kommen wieder!

Drezda kiállítási csarnokának kapuján tömegesen tödultak be az emberek. Sokukat éppenséggel teherautók szállították ide a távolabbi környékről. A szudétanémetek, akik „úgy mentették meg életüket, hogy átszöktek a birodalomba“, nagygyűlést rendeztek. Horogkeresztek, fehér harisnyák, magasba emelt karok. S megint csak a Horst Wessel-Lied és a Deutschland, Deutschland über alles! Ugyanolyan kipirult arcok, éppolyan harcias hangulat, mint pár nappal korábban az Elba-parti Ústíban, Chebben, Liberecben vagy Karlovy Varyban. Ám a cseh rendőri segédlet most hiányzott. A rendfenntartó szolgálatot az ordnerek meg az SA legényei vállalták. Nem voltak itt gumibotok, senkit sem fenyegetett letartóztatás. Utóvégre a hitleri Németország a szabadság hazája — a hitleristák számára. Nem röpültek a kövek, nem csörrentek a bezúzott kirakatok üvegtáblái. De mire is lenne jó az ilyesmi? Hiszen a csehek nincsenek itt, a birodalmi zsidókat pedig már rég elintézték...

Heil Hitler!

Heim ins Reich!

Nieder mit der Tschechoslowakei! (Végezzünk Csehszlovákiával!)

— A nagy művet, amelyet ezer évvel ezelőtt, a német császár építeni kezdett, most Adolf Hitler betetőzi! — harsogta a szónoki emelvényről dr. Wilhelm Sebekowsky, a henleinista mozgalom élharcosa, és szavainak hallatára a tömeg viharos lelkesedésben tört ki. Beszédét a német birodalom minden rádióadója közvetítette. A Sudetendeutsche Freikorps megalakulásáról is beszámolt. Élénk színekkel ecsetelte, milyen hatalmas visszhangra talált a szudétanémet fegyveres erők fölsorakozásának ténye az odaát sínylődő testvérek körében. Azt állította, hogy a Freikorps-hoz csatlakozók száma már ez idő szerint is megközelíti a negyvenezeret! Az újabb és újabb jelentkezőktől a toborzóirodák egy

kis türelmet kérnek, mert egyszerűen nem győzik az ekkora tömegek nyilvántartásával járó munkát. Sebekowsky ezután a határ másik oldalán maradt türelmetlenkedőkhöz intézett szózatot:

— Nem feledkezünk meg rólatok. Wir kommen wieder! Hamarosan visszatérünk! De ezúttal nem fegyvertelenül!

S éppen csak úgy közbevetőleg megemlítette, hogy a Freikorps egységei Csehszlovákia határain belül is fegyvert ragadtak. Propagandafogás volt ez, vagy netán pontos értesülésekkel rendelkezett?

A Freikorps — vagy valamilyen változata inkább — tudniillik a köztársaság területén is szervezkedett. A csempészett fegyverekkel vagy imitt-amott csupán vadászpuskákkal felszerelt, de egyértelműen terrorcselekményekre felkészült bandák mind gyakrabban hallattak magukról. Ezek a szabadcsapatok többnyire a csehszlovák határövezetben garázdálkodtak, s Heimatland néven hírhedtté vált szervezetük még a Szudétanémet Párt legalitása idején keletkezett. Mondanunk sem kell, hogy szintén a Csehszlovák Köztársaság megdöntése céljából. Fegyveres összetűzés esetén az a feladat várt a Heimatland osztagaira, hogy tegyék lehetővé a csehszlovák katonaság számára a hadállásai előterepén kiépített, stratégiailag fontos objektumok felrobbantását. A „Heimatland-harcosok vasgyűrűjének“ ezzel kellett elősegítenie, hogy a német birodalmi hadsereg akadálytalanul hatolhasson Csehország szívébe.

Most pedig egy általunk már ismert férfiú lép ismét a színre: Ludwig Frank, a Szudétanémet Párt Mariánské Lázně-i szenátora.

Ő az, aki néhány nappal azelőtt — amint tudjuk — megígérte a cseh közigazgatási szerveknek, hogy mindent elkövet választókerületében a nyugalom és a rend megőrzéséért. Hittünk neki, és előlegezett bizalommal a józanabb henleinisták közt tartottuk számon. Ám — akárcsak az illetékes hatóságok — jómagunk is csa-

lódtunk benne. Ludwig Frank szenátor ugyanis a valóságban hírhedt névrokonának útjait egyengette. Azt a nagy-nagy lojalitást bizonyára csak színlelte. Mivel a „hazai” Freikorpsnak, vagyis Heimatlandnak épp az ő vezetése alatt álló egysége volt valamennyi közül a legerősebb és legnagyobb. Ügybuzgalmának példás megnyilatkozásoként titkos tanácskozásra is ő hívta össze a Szudétanémet Párt Karlovy Vary-i, chomutovi és Mariánské Lázně-i kerületi tisztségviselőit; persze, csupán azokat, akik még nem szöktek át a túloldalra. Rájuk parancsolt, hogy lankadatlanul folytassák eddigi tevékenységüket, s tartsák állandó készenlétben embereiket. Mert ha elérkezik a döntő pillanat, nekik kell átvenniük a rendőri és minden egyéb hatalmat; az ő kötelességük lesz, hogy megszállják a kommunisták és szociáldemokraták házait, s nekik kell biztosítaniuk a közérdekű munka és a közszolgáltatások zavartalan-ságát.

Ám ebben az időben az eszmei barikád másik oldalán sem tétlenkedtek. Bartík őrnagy, a csehszlovák katonai hírszolgálat tisztje dejvicei irodájában igen figyelemreméltó két küldeményt állított össze; ezekről a csomagokról egyébként alkalmilag már szóltunk. A két csomagot egy különleges utasításokkal ellátott futár gondjaira bízta, aki az erre a célra rendelkezésére bocsátott repülőgépen az egyik küldeményt Párizsba, a másikat Londonba szállította. Feladatának végrehajtására közvetlenül a köztársasági elnöktől kapott felhatalmazást.

A csomagok fegyvereket tartalmaztak. Nem a brnói Zbrojovka vagy a plzeňi Škoda-művek exportra szánt gyártmányai voltak ezek. Németországból származtak. Ezeket a fegyvereket Krnovban, Valašské Meziříčíben, Vidnavában, Nové Dvoryban, Chebben és másutt a csehszlovák határőrök kobozták el. A köztársaságba átcsempésztett fegyverek voltak, amelyeket az állam függetlenségének megdöntésére irányuló harcban akartak felhasználni. Most a csehszlovák vezérkar

fegyverszakértőinek véleményével együtt útnak indul-
tak Anglia és Franciaország fővárosába.

Szemléltető bizonyítékaul annak, hogy a Harmadik
Birodalom milyen módon avatkozik Csehszlovákia bel-
ügyeibe.

Dilemma

Mennyi bizonyítékra lesz még szükség?

Mennyi halottra és sebesültre?

A fegyverszállítmány útnak indításával egyidejűleg
Csehszlovákia fölkérte Franciaországot, hogy értsen
egyet a csehszlovák hadsereg mozgósításának elren-
delésével.

A nyugati államfők azonban nem tanúsítottak túl
nagy érdeklődést a csehszlovák bizonyítékok iránt,
s egyelőre Csehszlovákia mozgósítási szándékának se
tulajdonítottak jelentőséget. Öfelsége kormánya fölszó-
lította Prágát, hogy „ne tegyen semmilyen mozgósítási
intézkedéseket, amíg a további tárgyalások véget nem
érnek“. Hasonló üzenetet küldött Prágába a francia
kormány is.

Mindez 1938. szeptember 18-án, vasárnap történt.

Hétfőn, szeptember 19-én délután Párizsban és Lon-
donban kidolgozták a csehszlovák kormányhoz inté-
zendő diplomáciai jegyzéket. Azt a dokumentumot,
amellyel kezdetét vette Franciaország és Anglia leg-
szégyenletesebb tetteinek sorozata. A válság elmélyü-
lésének időszaka volt ez, amelyet a történészek és
politikusok nemsokára az angol appeasement szóval
jellemeztek. Tehát appeasement, megbékélés. A kibé-
kíthetetlenek kibékítése. Az együgyűség és önző szá-
mítások nagyhatalmi politikája kisujját nyújtotta a fa-
lánk cápának, abban a hiedelemben, hogy nem akarja
majd az egész kezét. S ráadásul nem is a saját kisujját
kínálta fel. Egyszóval meg kellett békíteni a hitleri
Németországot — más állam rovására.

München előírnöke volt ez.

Franciaország és Nagy-Britannia megüzente Csehszlovákiának:

„... A két kormány mély meggyőződése, hogy a legutóbbi események után elérkeztek ahhoz a ponthoz, miszerint a túlnyomórészt szudétanémetek lakta területek nem maradhatnak tovább a csehszlovák állam határai között, a jelenlegi állapot nem tartható fenn Csehszlovákia saját érdekeinek és Európa békéjének veszélyeztetése nélkül. E tények megfontolásának eredményeként mind a két kormány egyértelműen arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a béke megóvása és Csehszlovákia létérdekeinek megőrzése kizárólag akkor biztosítható, ha az említett körzeteket a csehszlovák kormány Németországnak átengedi.“

Úgy tűnik, mintha Nyugat-Európán akkoriban valamilyen végzetes skizofrénia vett volna erőt. Tudathasadás emberi és politikai értelemben egyaránt. Nemcsak a náci szótára hemzsegett a fordított jelentésű fogalmaktól. Furcsa érvekkel hozakodtak elő a londoni és párizsi urak is. Csehszlovákia létérdekei egyáltalán nem azt követelték meg, hogy lemondjon a Szudéta-vidékről, megcsonkítsák az országot, tönkretégyék gazdasági alapjait és megfosszák védelmi képességétől. Éppen ellenkezőleg: Csehszlovákia létérdekei azt követelték, hogy a brit miniszterelnök azonnal hagyja abba tárgyalásait Adolf Hitlerrel, s az események torlódásában azt a pillanatnyi pihenőt ne a csehszlovák érdekek feláldozása árán váltsa meg. S mindenhez még ennyit: a csehszlovák létérdek egész Európa létérdeke is volt.

Ám az angol—francia jegyzék még hasonló hangnemben folytatta: A két kormány természetesen tudatosítja azokat a különböző „nehézségeket“, amelyek a javasolt megoldás jóváhagyásának következményeként jelentkezhetnek. Azt is bölcsen tudják ők, hogy „egy állam létfeltételeiben bekövetkezett ilyen komoly változások“ esetleg megkövetelik a nemzetközi szavatoosságot a „ki nem provokált támadás“ ellen...

Arcátlanul fejtetőre állított logika: tehát ha Csehszlovákia egyáltalán fennmarad, föltétlenül rendesebben kell viselkednie, mivelhogy ezúttal — úgy látszik — túlságosan is fölingerelte hatalmas szomszédját.

A diplomáciai jegyzék végül megállapítja:

„A francia és brit kormány elismeri, hogy a béke megóvása végett valóban nagy áldozatot kíván Csehszlovákiától, ám éppen azért, mert ez az áldozat általában egész Európa, különösképpen pedig Csehszlovákia érdekeit szolgálja, a fent nevezett kormányok megítélése szerint mindkettőjük közös kötelessége, hogy a béke megőrzésének legfőbb feltételeire nyíltan rámutassanak.“

Mivel pedig Neville Chamberlain miniszterelnök úr Adolf Hitler kancellár úrnak megígérte, hogy legkésőbb szerdán, szeptember 21-én újból találkozik vele, a két kormány a leghatározottabban arra kéri Csehszlovákiát, hogy a jegyzékkel kapcsolatos válaszát mielőbb közölje . . .

Tehát ismét ultimátum!

Az elsőt Henlein és Hitler küldte.

Ezt Chamberlain és Daladier.

Az előbbi a halálos ellenség műve volt.

A másik ultimátum szerzőit azonban a nemzet többsége mind ez ideig rokonszenvével és tiszteletével tüntette ki. Mint ahogy ez a szövetségeseket és jó barátokat megilleti.

A köztársaságot orvul hátba támadták.

Mintha a végzet istennői itt adtak volna találkát egymásnak. S a lesújtó hírek szaporodtak. Berlinben, Bayreuthban és Donndorfban hamarosan tudomást szereztek a nyugatiak ultimátumáról, s elkezdték keverni a Szajna és Temze partjáról felajánlott kártyákat. Eisenlohr prágai német követ még aznap éjszaka fölvette a kapcsolatot Ernst Kundttal, a Szudétanémet Párt prágai képviselőcsoportjának legtekintélyesebb tagjával, és közölte vele Henlein parancsát. Eszerint Kundtnak a legsürgősebben érintkezésbe kellett lépnie

a szlovák néppárti képviselőkkel, hogy rábírra őket: haladéktalanul forduljanak a prágai kormányhoz, s ragaszkodjanak autonomista követeléseik teljesítéséhez. Kedden délelőtt Hlinka néppártja már nyilvánosságra is hozta hivatalos közleményét, amelynek csehellenes tartalma Henleinék kívánságának a legnagyobb mértékben megfelelt. „Elidegeníthetetlen jogait” hangoztatta a köztársaság magyar kisebbsége is, Kárpátalján pedig magyar harccsoportok tűntek föl. Lengyelország reakciós kormánya már szeptember 18-án megalakította „a csehszlovákiai lengyelek jogaiért harcoló bizottságot”, s aznap estétől a katowicei rádió rendszeresen közölt híreket, s adott utasításokat a Csehszlovákiában élő lengyel anyanyelvű polgárok számára. Mondván, hogy nemsokára elérkezik szabadulásuk napja, s hazatérhetnek mindnyájuk Nagy-Lengyelországába.

A zsákmány felosztására már összesereglettek a konkra leső keselyűk.

Valósággá váltak tehát Hitler szavai, amelyeket néhány nappal előbb — csütörtökön, szeptember 15-én — Chamberlainnek mondott: „Ha a szudétanémetek földjét a birodalomhoz csatolják, bizonyára el akarnak majd szakadni a csehektől a magyarok, lengyelek és szlovákok is. Az a jelentéktelen állam, amely ezek után megmarad, igazán nem okozhat senkinek fejtevést!”

Pedig a párkákat, de legalábbis a reménytelenség istennőjét még vissza lehetett volna üzni Prága küszöbéről.

Hiszen a köztársaság fővárosába más hírek is érkeztek.

És olyan tényekről szóltak, amelyek megalapozhatták volna a biztonság bátyáit.

Beneš köztársasági elnök fölkerlte Alekszandrovszkij szovjet követet, hogy tudakolja meg: milyen álláspont-ra helyezkedne Moszkva, ha Csehszlovákia és Németország között háborús összetűzésre kerülne sor. Erre válaszolt most Fierlinger, a moszkvai csehszlovák

követ: „A kormány megtárgyalta azokat a kérdéseket, amelyeket a köztársasági elnök Alekszandrovszkijnek föltett. Voltaképpen két kérdésről van szó; az első: ha Franciaország hű marad a szövetségi szerződéshez, a Szovjetunió hajlandó-e az azonnali és hatékony segítségre? A szovjet kormány válasza: Igen, azonnal és hatékonyan. A második kérdés: ha a csehszlovák kormány ezzel az üggyel a Nemzetek Szövetségéhez fordul, a Szovjetunió készen áll-e arra, hogy a 16. és 17. cikkely értelmében eleget tegyen kötelességének? A szovjet kormány álláspontja: igen, mindenképpen“.

A Nemzetgyűlés állandó bizottságában 1938. szeptember 19-én Klement Gottwald is fölszólalt, és egyebek közt ezeket mondotta:

— Csehszlovákia határait a világháború után a béke biztosítékaiként szentesítették. Húsz esztendőn át Anglia és Franciaország egyenesen Csehszlovákia kötelességévé tette, hogy határait a béke érdekében védelmezze. Ami a jelenlegi helyzetet illeti, e határok sértetlensége a béke szempontjából még fontosabb, mint bármikor a múltban. Ezek a határok állnak a pángermán támadó szándékok útjában, amelyek az egész Duna-medence és a Balkán ellen irányulnak. Ezek a határok védik Csehszlovákia függetlenségét, és az bármilyen megsértésük tervét a leghatározottabban visszautasítja... Tudjuk, hogy a Szovjetunió haladéktalanul eleget tesz majd szerződéses kötelezettségeinek. Önként sohase engedjük meg köztársaságunk feldarabolását. Ha megtámadnak minket, védekezni fogunk. Ha védekezni fogunk, nem maradunk egyedül...“

Sokasodtak a rokonszenvtüntetésekről beszámoló hírek.

Csehszlovákia mellett tüntettek Jugoszláviában, Franciaországban és Angliában.

Koppenhágából Martin Andersen-Nexő, a világhírű dán író küldött üdvözlő táviratot.

A svédországi Svendborgból Bertold Brecht német színpadi szerző üzent:

„Harcoljatok és a tétovázók is majd csatlakoznak hozzátok!”

Táviratok érkeztek Amerikából is. A Német—Amerikai Kulturális Liga elnöksége az egész tagság biztató szavait tolmácsolta:

„Tartsatok ki szilárdan!”

Jelentkeztek a tengerentúlról a Chicagóban élő honfitársak is:

„Egy lépést se hátráljatok!”

Sőt még a berlini komor karének közepette is fölcsendült néhány derűsebb hang. Ilyen hangvételő táviratban számolt be Hron ezredes, a csehszlovák követ-ség katonai attaséja szeptember 19-én a németországi általános helyzetről. Közölte, hogy a lakosság hangulata meglehetősen nyomott. Különösen azon gazdálkodók körében, akik végigharcolták a világháborút. Berlinben a háziasszonyok a szűkös élelmiszer-ellátás miatt tűntető felvonulást rendeztek. A hadsereg felszerelése sem kielégítő; a fegyverraktárak készletei hiányosak. Talán csak a fiatalok azok, akik Hitler elszánt követői.

„Tudom, hogy Prága nehéz döntés előtt áll — végződött a katonai attasé jelentése. — Mindig a legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint igyekszem tájékoztatni az otthoniakat . . . Semmi esetre se alkudjatok meg! . . . Tartsatok ki rendületlenül!”

A köztársaságnak egyelőre valóban semmi oka sem volt a kétségbeesésre.

A Szovjetunió világosan leszögezte, hogy mindenképpen teljesíti szerződéses kötelezettségeit. Csehszlovákia népe készen állt a haza védelmére. Az ország jól képzett hadserege tökéletesen kiépített erősítérendszerrel, a legkorszerűbb fegyverzettel rendelkezett. No és az országnak Nyugat-Európában sem csak ellenségei éltek.

Azokban a napokban igazán helytálló volt ez a tétel:

Harcoljatok, védekezzetek! . . . S mindazok, akiknek még lelkiismeretük és becsületük van, a ti oldalatokon sorakoznak föl.

Őfelségének, Nagy-Britannia királyának prágai követe, sir Basil Newton az elnöki rezidencia, a Hradzsín lépcsőin gyors léptekkel igyekezett lefelé. A Mátyás-kapuban szolgálati kocsija várta. Hétfő volt, szeptember 19., s a Szent Vitus-székesegyház toronyórája épp akkor kongatta el a délután háromnegyed hármát. Az autó lassan kikanyarodott a belső várudvarból, ahol két legionárius állt díszőrséget, s a Neruda utca irányába fordult. A követ még a sofőr előtt is leplezni próbálta izgatottságát. Épp az imént ért véget a köztársasági elnökkel igencsak feszült légkörben folytatott párbeszéde. Átadta az elnöknek az angol—francia jegyzéket, s az bizony keserű kiábrándultságáról tanúskodó észrevételeivel nem igen fukarkodott. Miután a követ visszatért Thunovská utcai hivatalába, megírta jelentését Halifax külügyminiszternek. Igaz, hogy a köztársasági elnök egyáltalán nem rejtette véka alá a véleményét, de ettől függetlenül neki, mármint Basil Newton követnek az a nézete, hogy Beneš végül mégiscsak beadja a derekát. Tehát Chamberlain miniszterelnök a német birodalmi koncellárral megbeszélt legközelebbi találkozásán minden bizonnyal megkönnyebbültebben ülhet le a tárgyalóasztalhoz.

A kedd reggeli *Daily Express* és a *Daily Mail* már arról értesíthette olvasóit, hogy a csehszlovák kormány elvben egyetért az angol—francia tervvel, és a hír hivatalos prágai megerősítését az angol külügyminisztérium a legközelebbi órákban várja.

Kedden, szeptember 20-án délelőtt a két követ, az angol Newton és a francia Delacroix valóban megkapta a csehszlovák kormány válaszát.

Ám nem egészen abban a hangnemben fogalmazták meg, ahogyan a követek föltételezték:

„A csehszlovák kormány... kifejezi azt a meggyőződését, hogy az előterjesztett javaslatok nem alkal-

masak annak a célnak az elérésére, amelyet a brit és francia kormány a béke megőrzése érdekében kifejtett nagy igyekezetében kitűzött." Ezután azoknak az okoknak a felsorolása következett, amelyek alapján Prága erre a következtetésre jutott, majd rámutatott a kialakult válság megoldását elősegítő saját javaslataira is. A csehszlovák kormány egyidejűleg biztosította a szövetségeseket megbecsüléséről, barátságáról és hűségéről, s utalt azokra az érzelmekre, amelyek az ország népét Anglia és Franciaország iránt eltöltik. A köztársaság kormánya arra kérte a két nagyhatalmat, hogy vizsgálja fölül nézeteit. „Abban a meggyőződésben kéri ezt — végződik a dokumentum —, hogy ezzel nemcsak saját, hanem barátai érdekeit is szolgálja, s hogy ugyanakkor Európa békéjének és zavartalan fejlődésének ügyét is szem előtt tartja. Ezekben a döntő pillanatokban nemcsak Csehszlovákia sorsáról van szó, hanem más országok, különösen pedig Franciaország sorsáról is."

Csehszlovákia tehát egyelőre ellenállt.

Nem csupán Hitlerrel, de Chamberlainnel és Daladier-val is szembeszegült.

Márpedig ezt mind a hárman hallatlan magatartásnak minősítették.

Hitler fontolgatott. Hiszen küszöbön áll újabb találkozója Chamberlainnel. Változatlanul abban bízott, hogy céljait „békés úton" sikerül elérnie. Hogy háborúval fenyegetőzik, ez kétségtelenül hatásos dolog, csak hogy a kenyértörés ideje még korántsem érkezett el. A háború előkészítésének mulhatatlanul fontos teendői jórészt még megoldatlanok. A határokon se alakult ki az a pattanásig feszült helyzet, amit a Sudetendeutsche Freikorps megszervezésekor Henlein és Frank oly biztosra ígért. A propaganda ugyan már telekürtölte a világot, hogy „a Freikorps harci tevékenysége következtében a cseh határőrségnek inába szállt a bátorsága", de a propaganda az csak propaganda. Jelentősége iga-

zán nem lebecsülendő, de a Führer tudta a legjobban — ki más, ha nem ő —, hogy milyen eszközökkel dolgozik.

Idegessége nőttön-nőtt.

Nyugtalankodott a hadsereg is. A hírszerző szolgálat szervei viszont azt jelentették, hogy a Freikorps akcióira a határővezetben a csehszlovák katonaság nagyobb arányú átcsoportosításokkal válaszolt. „A Freikorps tevékenysége hovatovább olyan méreteket ölt, hogy veszélyeztetheti — és már veszélyeztette is — a szárazföldi hadsereg terveinek a megvalósítását..” — jegyezte föl naplójában Jodl ezredes szeptember 20-án.

Hitler riportra rendelte be Köchling alezredest.

— Ön végzetesen félreérti a Freikorps szerepét! — ripakodott rá.

Aztán alaposan az alezredes fejére olvasott. Hogy Henlein legényei kezdenek letérni a számukra kijelölt vágányról. Mit képzél Köchling, miért küldte őt oda katonai tanácsadónak? Megfeledkezett netán a megadott szempontokról? S mire jó azok a tömeges betörések csehszlovák területre? Nem megparancsolta-e, hogy a Freikorps vezérkarának minden nagyobb akciójához előzetesen és közvetlenül a Führertől kell engedélyt kérnie? Arra sem volt semmi szükség, hogy — amint hallotta — Znojmo környékén mintegy háromszáz Freikorps-harcos a saját szakállára portyázzék. Egyébként — ha Köchling esetleg nem tudná — diplomáciai körökben már maga a Freikorps megszervezése is kedvezőtlen visszhangra talált.

Igen, épp a legrosszabbkor; az angol miniszterelnökkel megbeszélt újabb találkozója előtt.

Hiszen megígérte Chamberlainnek, hogy Németország nem hamarkodja el a dolgokat, s mértéktartó marad. Igaz ugyan, hogy ennek a derék angolnak a megértésére számítani lehet, ám azért öreges hiúságáról sem szabad megfeledkezni. Hitlernek tehát vigyáznia kellett, nehogy túlbuzgó csodálói valamilyen meggon-

dolatlanságot kövessenek el. A nyugati hatalmak magukra vállalták, hogy engedelmességre kényszerítik Prágát, s Németország nem adhat újabb okot a cseheknek a vádaskodásra. Így aztán Hitler megparancsolta, hogy további intézkedésig a Sudetendeutsche Freikorps akcióiban legföljebb tizenkét főből álló csoportok vehetnek részt. De még ezekre a kisebb vállalkozásokra is csak az illetékes parancsnokság előzetes jóváhagyásával kerülhet sor...

A csehszlovák konokság a nyugati államférfiakat is meglepte; persze, kellemetlenül. Ők az európai béke megmentésén fáradoznak, és íme a prágai kormány ilyen nehézségeket támaszt! Itt az ideje, hogy vége legyen az efféle érzékenykedésnek! Chamberlain és Daladier tehát világosan leszögezte:

kizárólag az angol—francia javaslatok elfogadása előzheti meg Németország csehszlovákiai invázióját és a háborút;

elutasító magatartásával Csehszlovákia magára vállalja a felelősséget a háború esetleges kitöréséért;

háborús összetűzés esetén Anglia semleges marad;

az adott helyzetben Franciaország sem tesz eleget a Csehszlovákiával megkötött szövetségi szerződésben vállalt kötelezettségeinek...

Szeptember 21-ére virradó éjjel, pár perccel két óra után a francia és a brit követ fölkereste Beneš köztársasági elnököt. A szó szoros értelmében az ágyból húzták ki, hogy fölolvassák neki kormányaik álláspontját. Amit talán leggyötrőbb álmában sem várt, most bekövetkezett. Minden eddigi politikai elgondolása, minden reménye egyszerre, hirtelen semmivé foszlott. Ebben a pillanatban ugyan tudatosította-e, hogy kártyavárként összeomlottak a köztársaságnak azok a bel- és külpolitikai elképzelései is, amelyek figyelmen kívül hagyták a nép, a tömegek akarátát? A követek azonnali választ kértek Beneštől. Fogadja el feltételeiket, de azonnal! Siettek. Délutánra tűzték ki az újabb Chamberlain—Hitler-találkozót.

— A kormány tudta és beleegyezése nélkül nem dönthetnek — szabadkozott Beneš. — A köztársaság alkotmányosan megválasztott elnökeként kötelességem, hogy az ügyet még a parlamentben is előterjesszem.

Igaza volt. Az alkotmány 3. cikkelye ugyanis ekképp hangzott: „A Csehszlovák Köztársaság területe egységes és oszthatatlan egésznek alkot, amelynek határai csak alkotmánytörvénnyel változtathatók meg.”

A két úr azonban úgy gondolta, hogy ilyen céltalan huzavonára most nincs idő. Dr. Beneš kénytelen volt elismerni, hogy az ultimátum ügye operatív intézkedéseket követel. Newton és Delacroix viszont azt ismerte el, hogy a kérdést legalább a kormánnyal mégiscsak illene megtárgyalnia. No de ezt akár azonnal is megteheti. A kormány néhány tagja éjszaka is a Várban tartózkodott, mivel a köztársasági elnök azt kívánta, hogy a legfontosabb tárcák miniszterei állandóan rendelkezésére álljanak. A követek készségesen följajlották, hogy megvárják a tanácskozás eredményét. Dr. Beneš kívánságára még azt is tudomásul vették, hogy a döntésre néhány óráig várniuk kell.

— Szerdán délben megkapják a választ vagy a miniszterelnöktől, vagy a külügyminisztertől — búcsúzott Beneš a furcsa éjszakai kihallgatás végeztével.

Mihelyt a követek távoztak, a minisztertanács — Beneš elnökletével — azonnal összeült. Hajnali fél négykor. Előbb csak a miniszterek politikai bizottsága tárgyalta meg az ultimátum ügyét, majd a kormány többi tagját is bevonták a tanácskozásokba. De hovatovább a vezérkar képviselőjének, a közlekedésügyi és más szakértőknek, valamint hivatalos tényezőknek a részvétele is szükségesnek mutatkozott. A minisztertanács mindenekelőtt fölmérte az adott helyzetet, majd az összes eshetőségeket megvitatta. Egyszóval Chamberlain elhatározta, hogy megvédi a békét — bármilyen áron, ám ezt az árat Csehszlovákiával fizetteti meg... Franciaország a brit példát fogja követni... Ezzel szemben a Szovjetuniónak egészen más az állás-

pontja. Kijelentette, hogy hűen teljesíti szövetségesi kötelességeit. Az agrárpárti miniszterek azonban nem titkolták afölötti aggodalmukat, vajon ez idő szerint rendelkezik-e azokkal a lehetőségekkel, hogy idejében és hatékonyan segítséget nyújtson a köztársaságnak... Talán egyedül is vállalhatnánk a háborút, és ha kell, esetleg akár Szlovákia területére is visszavonulhatunk. Aztán beássuk magunkat a hegyek közé, s lekötjük az ellenséget, amíg megérkeznek a szovjet felmentő csapatok. S közben talán Franciaországban és másutt is akadnak emberek, akikben föllülkerekedik a józan ész, s nem hagyják magára Csehszlovákiát a rákényszerített élethalálharcban... Igen ám, de bizonyára előállnak területi követeléseikkel a lengyelek és a magyarok is. Hitler is bátorította őket. Németország bekeríti Cseh- és Morvaországot... Lengyelország — a magyarokkal együtt — Szlovákiát és Kárpátalját tartja majd sakkban... Az egész 4111 kilométeres határvonalból mindössze 201 kilométert tesz ki az a határszakasz, amelynek mentén nem kimondottan ellenséges állam, vagyis Románia terül el...

A minisztertanács kibővített ülése túlfeszített, ideges légkörben zajlott le.

A politikusokra, akiknek döntenük kellett, mintha az idegtépő felelősség és a sürgető idő sötét árnyéka nehezedett volna. Közülük alig néhányan ítélték meg bizakodóbban a helyzetet. Valamennyien szörnyű dilemma előtt álltak. Amíg az ülés tartott, Newton és Delacroix szinte szüntelenül sürgette a választ. Ez három és fél órát késett. Dr. Milan Hodža miniszterelnök — szerdán, szeptember 21-én — csak 15 óra 30 perckor lépett ki a Hradzsín kapuján.

A nyugati hatalmak által olyannyira óhajtott eredménnyel a tarsolyában: Csehszlovákia kapitulált.

„A kényszerítő körülmények súlya alatt, s engedve a francia és brit kormányok szokatlanul sürgető követelésének, valamint az 1938. szeptember 21-i nyilatkozatukból levont következmények tudatában, misze-

rint a két kormány kifejezésre juttatta a Csehszlovákia megsegítésének kérdésével kapcsolatos álláspontját arra az esetre, ha megtagadná a francia—brit javaslatok elfogadását, s emiatt Németország részéről támadás érné, a csehszlovák kormány ilyen helyzetben a francia—brit javaslatokat a fájdalom érzésével elfogadja, de ugyanakkor föltételezi: javaslatainak érvényesítésekor a két kormány mindent elkövet, hogy a csehszlovák állam létérdekeit megvédje...“

Őfelsége kormányelnökének, Neville Chamberlainnek egy nappal el kellett ugyan halasztania Adolf Hitler birodalmi kancellárral megbeszélt újabb találkoztóját, no de azért most mégiscsak nyugodtabban és magabiztosabban ülhetett repülőgépre.

Ezúttal a Rajna-parti Godesbergbe igyekezett.

Harmadik és utolsó találkozásukra pontosan hét nappal később Münchenben került sor. Azon a héten azonban még sok váratlan esemény és drámai fordulat tanúi lehettünk. Olyan események és fordulatok hete volt ez, amilyenekkel csak a történelem lep meg néha bennünket.

Hitler most nem ér rá...

A Szudéta-vidék rendíthetetlen henleinistáinak körében villámgyorsan elterjedt a hír, hogy Prága eleget tett az angol—francia ultimátumban meghatározott feltételeknek. Mintegy varázsütésre tovatűnt a csüggedtség, a félelem meg a bizonytalanság.

A csehek szedelőzködnek, s mennek szépen maguktól!

Föl tehát: Heim ins Reich!

Egyszeriben megsokasodtak az összetűzések. A vérszemet kapott felforgatók csendőrlaktanyákat, vám- és postahivatalokat támadtak meg és dúltak föl. Szerdán, szeptember 21-én éjjel a cseh tisztviselőknek Františkovy Lázněban, Varnsdorfban, Jáchymovban, Chebben,

Srníben, Chlumban, Švarcavában és még több helyütt nem maradt más választásuk, mint hogy kiűrtsék a postahivatalt és az utolsó pillanatban elmeneküljenek. Aš közelében, a neuhauseni (a mai Nové Dvory-i) vámhivatalban garázdálkodó henleinisták tizenkét csehszlovák vámőrt lefegyvereztek, majd elhurcolták őket Németországba. Fegyveres támadást jelentettek a Felső-Elba menti Dolní Dvůrból, Vrchlabíből és Königserthből, a mostani Královské Poříčiből is. Falknovban a henleinisták megkísérelték, hogy az egész város fölött ők vegyék át a hatalmat, Liberecben pedig Rahn, a szudétanémet polgármester egyszerűen kijelentette, hogy a várost és a környékét ezennel a német birodalomhoz csatolja. Döntéséről a *Reichenberger Tagesbote* útján értesítette a lakosságot; a lap az „ünnepi” alkalomból az egyébként betiltott horogkereszttel a fejlécén jelent meg. Ústí körzetében Povrlyt, Trmicét, Neštěmicét, Chabařevicét és Chlumecet, Észak-Morvaországban Vítkovot szállták meg a henleinisták.

Szerdán és csütörtökön megint csak Cheb környékén vált legsúlyosabbá a helyzet. Magában a városban a fölfegyverzett henleinista csoportok hatalmukba kerítették a legfőbb államhatóságokat; Wollner, a Szudétanémet Párt parlamenti képviselője valamennyi zsidó haladéktalan internálását sürgette.

A lázadók Františkovy Lázněban is magukhoz ragadták a hatalmat, majd megkísérelték, hogy rémuralmukat a chebi járás egész területére kiterjesszék. A lakosságot a bekövetkező nagy fordulatra falragaszon figyelmeztették, amelynek első mondata ekképp hangzott:

„Hazánk immár szabad, s a birodalomhoz csatoljuk...”

Persze, ezalatt a Freikorps egységei sem tétlenkedtek. Most már semmi se állta útjukat, most már senki se tartóztathatta föl őket. Szerdán 19 órakor a Freikorps bajorországi csoportja megrohamozta a waldheimi és eisendorfi csehszlovák vámhivatalt. Éjjél után

egy óra 20 perckor Wildenauból telefonon közölték, hogy az SS selbi egységei betörték Ašba. E hír ellenőrzésekor kiderült ugyan, hogy az éjszakai kalandban „mindössze” néhány SS-katona vett részt, viszont reggel az emberek mégis arra ébredtek, hogy az SS és a Freikorps alakulatai, valamint az ottani henleinisták Aš egész környékét megszállták. Vojtanov — Hazlov — Libštejn vonalán majdnem összefüggő frontszakasz alakult ki. Falknov, Kraslice és Nejdek körzetében is hadműveletek kezdődtek. A csehszlovák Államvédelmi Testület egységeivel vívott kemény harcok után a fasiszták elfoglalták Vejprtyt, ahonnan a német kommunistákat és cseh hivatalnokokat túszként Németországba hurcolták s a város középületeire kitűzték a birodalmi horogkeresztes zászlót. A megszállt városban szeptember 22-én délután a szudétanémetek tüntető felvonulást rendeztek, amelynek élén SS-katonák és SA-legények haladtak. A Freikorps alakulatai a šluknovi, majd a javorníki és osoblahai körzetekben is megvetették a lábukat. Heves harcok dúltak Vyšší Brod és Železná Ruda környékén; itt a terroristáknak egy egész vonatszerelvényt sikerült zsákmányolniuk, amelyet aztán — a foglyul ejtett tizenöt vasúti alkalmazottal és tisztviselővel együtt — átirányítottak Bajorországba.

A donndorfi és bayreuthi vezetők meg tanácsadók már szeptember 21-én este nyugtalan órákat éltek át.

A Sudetendeutsche Freikorps vezérkara alig tudta számon tartani a csehszlovák határővezetből érkező híreket, amelyek a henleinisták újabb felkeléséről számoltak be. A Freikorps különböző egységeinek parancsnokai szinte pillanatonként jelentkeztek, azzal a kívánsággal, hogy részt akarnak venni a haza felszabadításában. Sokan pedig egyszerűen fölöslegesnek gondolták, hogy ilyesmire engedélyt kérjenek. A helyzet mind áttekinthetetlenebbé vált. S éppen ilyenkor nincs itt Henlein. Valahol szemlét tart leghűségesebb harcosai fölött. Ezek azonban most nemigen törődtek a fegyelemmel. Szerdán este az urak Donndorfban megbe-

szélésre ültek össze. Megengedjék vagy megtiltsák-e csapataiknak, hogy tömegesen átlépjék a határt? Hitler határozottan álljt parancsolt. Ám nem változtat-e álláspontján, ha már egyszer ilyen nagyot fordult a kocka? Karl Hermann Frank és Pfrogner, no meg Jüttner, Brauneck és Berger, a tanácsadók a tömeges hadmozdulatokat helyeselték, sőt még Köchling alvezredes is inkább erre a megoldásra hajlott. Nos, az elképzelés nem rossz, aggodalmaskodtak az óvatosabbak, de nem lenne-e mégis okosabb, ha megvárnák a felsőbb fórumok utasítását?

Igen ám, csak hogy a túlterhelt telefonvonalak miatt nem olyan könnyű fölvenni velük a kapcsolatot.

A Volksdeutsche Mittelstelle csak éjfél előtt húsz perccel jelentkezett:

— Behrens Oberführer, a legnagyobb sajnálatomra, nincs itt...

Berlini helyettese vagy kicsodája azonban megígérte, hogy személyesen beszél majd a Führerrel, s az eredményről azonnal értesíti az urakat. A feszült várakozás percei következtek. Fél óra múlva végre csengett a telefon. Az előzékeny berlini férfiú közölte, hogy a Führer pillanatnyilag elérhetetlen. Éppen most ült vonatra, hogy Godesbergbe utazzék, ahol immár másodszor Chamberlainnel találkozik. Parancsai azonban változatlanul érvényben maradnak: a Sudeten-deutsche Freikorps alakulatai további intézkedésig tartózkodjanak minden nagyobb arányú vállalkozástól!

Viszont éjjeltájt megint özönlenni kezdtek Donndorfba a Freikorps-alakulatok újabb támadásairól beszámoló hírek. Willi Brandner, a III. úgynevezett bajorországi hadoszlop parancsnoka készltséget rendelt el. Pfrogner, a szudétanémet hadak vezérkari főnöke ismét fölcsengette a berlinieket, s arra az értesülésére hivatkozott, hogy állítólag a Führer különvonatával is létrehozható telefon-összeköttetés. Egy mogorva hang erre megint csak azt válaszolta, hogy ez éjjel a Frei-

korps alakulatainak semmi esetre se szabad csehszlovák területre lépniük. Hitler leghatározottabb parancsa ez! Közben Ašból boldogan jelentette a Freikorps ott portyázó egységeinek parancsnoka, hogy harcosai lefegyverezték a cseh rendőröket, s most éppen a csendőrörs kapitulációjáról tárgyalnak. Pfrogner újabb próbálkozása végre-valahára sikerrel járt: a vonal másik végén Behrens jelentkezett. Párbeszédük azonban holmi üzemzavar miatt megszakadt. Karl Hermann Frank ingerülten szorította ököibe a kezét:

— Verdammt! . . . Átkozott helyzet! . . . Márpedig, ha törik, ha szakad, beszélnünk kell a Führerrel!

Hajnali három előtt néhány perccel Henlein is megérkezett. A sok váratlan bonyodalom őt sem hagyta nyugton, s hiába hunyta le a szemét, neki is csak az motoszkált a fejében, hogy mindenáron föl kell venniük a kapcsolatot Hitlerrel. A kétségbeesett Pfrogner még egyszer fölhívta Berlint; a vonal másik végén Bauer miniszteri tanácsos, a birodalmi kancellári hivatal főtisztviselője emelte föl a kagylót. A Sudetendeutsche Freikorps vezérkari főnöke sietve fölvázolta az észak-és nyugat-csehszlovákiai határövezetben kialakult súlyos helyzetet, majd hangsúlyozta, hogy a szudétanémet lakosság újabb zendüléséről van szó, s a Freikorps egységeit szinte lehetetlen visszatartani a beavatkozástól.

— Mérhetetlenül fontosnak tartom — emelte föl a hangját a Freikorps vezérkari főnöke —, hogy a Führert ezekről a dolgokról sürgősen tájékoztassam.

Bauert azonban mindez egyáltalán nem hatotta meg.

— A Führer most nem ér rá ilyesmivel foglalkozni — válaszolta higgadtan. — Sorsdöntő kérdéseket kell megtárgyalnia Chamberlainnel. Az utóbbi időkben alig alszik négy órát naponta.

— No de a Freikorps egységei . . . — makacskodott Pfrogner.

— A Freikorps egységei a helyükön maradnak. Eszükbe ne jusson, hogy átlépjék a határt!

— Fontolja meg, tanácsos úr, hogy a Führer nem

Cheb, a Hotel Victoria főbejárata. Ezen a kapun át közlekedtek Runciman lord missziójának tagjai, akik szeptember 14-én, szerdán késő éjszakáig, majd másnap délelőtt ebben a szállodában tárgyaltak Karl Hermann Frankkal és Konrad Henleinnel. Alig pár óra múlva a szálloda előtti térségen véres csata dült, amely mind a csehektől, mind a németektől halálos áldozatokat követelt. Ugyanitt néhány héttel később már Adolf Hitler fényképezte le magát

A henleinisták Ašból a cseheket és az antifasiszta németeket Németországba hurcolták. Egy szemtanú — egy férfi a Fulgur-hírügynökség fényképéről — az akkori megrázó eseményekre mindmáig, évtizedek múltán is jól emlékszik, amelyek során nagyot változott a világ

Megalakult a Sudetendeutsche Freikorps, a szudétanémetek szabadcsapata, a Harmadik Birodalom ellenséges magatartásának leplezetlen bizonyítéka. Ezzel a két állam között a háború voltaképpen már meg is kezdődött...

Teplicén a fanatizált szudétanémetek a Führerhez imádkoznak

London

A HALADÓ GONDOLKODÁSÚ EMBEREK
AZ EGÉSZ VILÁGON MELLETTÜNK ÁLLTAK

Párizs

Prague no 24 IX 1938 F	TELEGRAM Date and address PRESIDENT BENES PRAHA - D 1100/1	C ARCHIV KANCELARIE PRESIDENTA REPUBLIKY
1120	PARIS 39 38 24 0940	

IN THIS HOUR OF GRAVE PERIL MAY I CONVEY TO YOU DEEP EMPATHY AND
 ADMIRATION IF INDIAN PEOPLE FOR PEOPLE OF CZECHOSLOVAKIA
 STOP WE EARNESTLY TRUST THAT CZECHOSLOVAKIA WILL
 EMERGE TRIUMPHANT CITADEL DEMOCRACY - JATAHARLAL MEHROO - ...

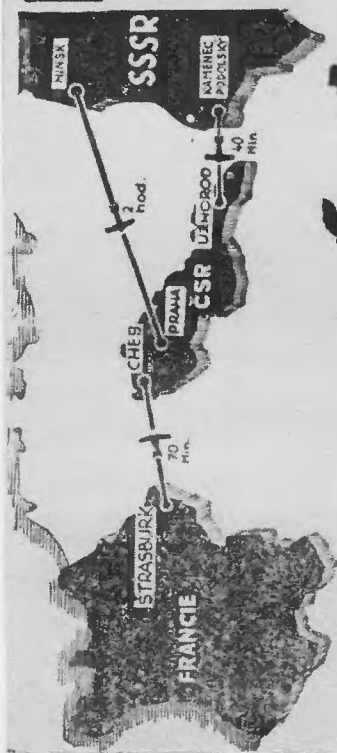
20 IX 1938 30	TELEGRAM Date and address PRESIDENT BENES PRAHA - ARCHIV KANCELARIE PRESIDENTA REPUBLIKY 111	PRAHA 10 H 21 IX 1938
402 KOEBENHAVN L 475 23 20 2219 -		

VIERTHUNDERT SOVIETFREUNDE WUENSCHEN IHRE BESUNDERUNG FUEER
 DIE FESTE HALTUNG DER CZECHOSLOVAKAI AUSZUDRUECKEN STOP IM
 AUFTRAG DER VERSAMMLUNG - MARTIN ANDERSEN NEXOE +

Prague no 20 IX 1938 121	TELEGRAM Date and address President Benesch Praha - 111	PRAHA 10 H 20 IX 1938
396 svanborg 60 12 20 2025 -		

kaempfen sie und die schwankennden werden nitkaempfen - bertolt brecht +

Nejsme
sami

Nebojíme se!

Nem félünk! Nem vagyunk egyedül! Ez a remény adott erőt

Párizs — Prága — Moszkva-tengely

1938. SZEPTEMBER 22. — A NÉP KIVONULT AZ UTCÁRA
ÉS HŰSÉGET ESKÜDÖTT HAZÁJÁNAK

ismeri a jelenlegi helyzetet! — próbálkozott még egyszer a vezérkari főnök. — Pontos információk birtokában bizonyára megváltoztatja álláspontját. Konrad Henlein rendkívül fontosnak...

— Nem az a döntő, hogy Konrad Henlein mit tart fontosnak! — szólt közbe Bauer indulatosan. — Jól ismerem a Führer szempontjait. Egyelőre semmiképp sem áll érdekünkben, hogy bármilyen vállalkozásba is kezdjenek!

— Ha oly biztos abban, hogy ismeri a Führer szempontjait, akkor valószínűleg természetesnek találja, ha a továbbiakért önre hárítjuk a felelősséget! — pattogott most már Pfrogner is. — Freikorpsunk harcosai türelmetlenek, és Hitler tilalmának feloldását sürgetik. Itt a legjobb alkalom, hogy kihasználjuk a csehek nyomott hangulatát. A tétlenség megbontja a Freikorps harci szellemét.

— Nos, ennek ellenére kitartunk eredeti taktikánk mellett — közölte a miniszteri tanácsos megföllebbezhetetlenül. — Túl buzgó és türelmetlen harcosait pedig mielőbb oktassa ki, hogy változatlanul Adolf Hitler a birodalmi haderő főparancsnoka. Az ő szava dönt, és ez a Freikorpsra meg önre is egyaránt vonatkozik. Megértette? ... Heil! ...

— Heil!

Pfrogner dühösen csapta le a telefonkagylót.

Reggel négy óra tájt — szeptember 22-én — Dietrich, a propagandaminisztérium sajtófőnöke jelentette: éppen most értesítették a Führer különvonatáról, hogy Hitler minden eddigi rendelkezése továbbra is érvényben marad, tehát a Freikorps vezérkara a legszigorúbban ehhez tartsa magát. A határon állomásozó egységeknek föltétlenül meg kell várniuk az újabb parancsokat!

Ám a Führernek ez a határozott intézkedése nem jutott el azokhoz, akiket illetett.

Vagy pedig valahol szándékosan gondoskodtak erről, s tudatosan hátráltatták az útját.

Abban a hitben, hogy Németország mindenható kancellárja mégiscsak más belátásra jut.

A csehszlovák—német határon közben sorra leomlottak a piros—fehér oszlopok, porba hulltak a köztársaság felségjelvényei. A henleinista harcosok önhatalmúan új területekkel gyarapították a német birodalmat. Mialatt a szemtanúk, az antifasiszta németek és cseh határőrök ezrei a gonosz indulatok, a sérelmek mártíromságának szörnyű gyötrelmeit szenvedték végig.

Sorsok

(II.)

Egy férfi a fényképről

Ezekben a pillanatokban gyűlölettől izzott a levegő.

A Sudetendeutsche Freikorps legényei és a följegyverzett pártharcosok ordítottak, szitkozódtak.

A zsákmányolt Rupa-teherautón már majdnem egymás hegyén-hátán szorongtak az emberek, de azért gyerünk csak: följér még az a néhány fogoly! ... Sőt a fegyveres öröket is mellénk ültetjük, és elindulhat a szállítmány.

Félkörben tolongó-zajongó tömeg szolgáltatott élő kulisszát a megrendítő drámához.

De figyeljük csak! ... Amott, az utcai oldalról egy fiatalember igyekszik megkapaszkodni az udvarfal peremében — világos ing van rajta —, aztán kúszik föl, hogy jobban lássa, mi történik a vaskapu mögött, ahol a rabokat egzecíroztatják ... Most! ... Tapasztalt fényképész lehet, aki alighanem mindig eltalálja a kellő pillanatot, amikor gépének lencséje nem éppen kedvező látószögből is befogja mindazt, amit meg akar örökíteni. A másodperc töredékére kioldja fényképezőgépe zárószervezetét. Sikerült! ... Biztosra veszi, hogy felvételeit maholnap az egész világ ismerni fogja. Hátlapjára ráütik az Eiffel-tornyot ábrázoló, s az ügynökség címét — Rue de Valenciennes, telefon: Nord 76-58 — feltüntető körpecsétet, amely a párizsi Fulgur-ügynökség fönntartott szerzői jogát jelzi.

Aš, 1938. szeptember 21., szerda.

Mintha már az egész város az övék lenne: a Freikorps és a Szudétanémet Párt pribékjei „jogságba” hurcolják a cseh polgárokat és a német antifasisztákat. Az egyik „hadifogoly”, akit az utolsók közt tuszkoltak föl a teherautóra, ott áll egészen balra, a sarokban, a kocsi hátsó keretfalát fogja — és épp a legjobbkor nézett a fényképezőgép lencséjébe . . .

Azóta évtizedek teltek el, és nagyot fordult a világ.

S a Fulgur-ügynökség pilágszerte ismert fényképén látható férfi most itt ül velünk szemben. Karel Kříž a neve. Nem volt könnyű fölkeresnünk, no végül mégiscsak sikerült találkozoznunk vele. Az észak-csehországi nyár verőfényében egy kicsit bepárasodott szemüvegét törülgeti; alattunk az Elba csörgedezik; alig néhány kilométernyire vagyunk Ústíztől, de a falusi házikó kertjének békés csendjében mintha megállt volna az idő. Szinte csábít, hogy visszakanyarodjunk a múltba . . .

. . . Voltaképpen egészen mindennapi történet ez, ám ha óhajtják . . . Chomutov környékén nőttem föl, aztán az élet Nyugat-Csehországba sodort. Ide, északra csak a háború után tértem vissza. Akkoriban, 1925-ben neveztek ki habersbirki postamesterre; ez a község azokban az időkben a falknovi járáshoz tartozott. Azóta Habersbirkből Habartov, Falknouból pedig Sokolov lett. Egy idősebb, német nemzetiségű kollégát váltottam föl, s mondhatom, Habersbirkben igen jól éreztem magamat. A község, a környező hegyi településekkel együtt, körülbelül négyezer lelket számlált, akik közül mindössze 10—11 % volt a cseh. A habersbirkiak többsége bányában dolgozott. A község egyik nevezetességeként hadd említsem meg Georg Albert úr

sörfőzőjét; különösen barna sőre volt kitűnő, amellyel az egész környéket ellátta. Habersbirk-nak, mint jó néhány hegyi település központjának, tizenkét vendéglője, mozija, plébániatemploma, egy kétosztályos cseh iskolája, két német elemije és egy polgárij, csendőrlaktanyája, állami körzeti orvosa és drogériája volt. Nem sok, de nem is kevés. Nyelvi problémák lényegében nem fordultak elő. A csehek nemcsak az irodalmi németet ismerték, hanem az ottani tájnyelvet, az úgynevezett egerlandi, chebi németet is beszélték. A kettő egyébként annyira különbözött egymástól, hogy ha például a libereci vagy brnói német azokra a tájakra tévedt, egyszerűen nem értette, mit mondanak neki az ottani atyafiak. A moziban a német nyelvű feliratok nekünk, cseheknek távolról sem okoztak olyan nehézséget, mint a német születésű habersbirkiaknak. Saját tájszólásukban a hinauf-ot afi-nak, a hinunter-t oje-nak, a hinaus-t aszi-nak, a gehe hinaus-t gej aszi-nak mondták. Az első hónapokban jómagam is nehezen boldogultam velük, noha a határvidéken nőttem föl, s németül gyermekkorom óta tudtam. No de végül mégiscsak szót értettünk. A három habersbirki levélhordó, vagyis kézbesítő közül kettő cseh volt; mindketten nyugalmazott bányászok, akik rendszerint „egerlandiul” társalogtak a német származású harmadikkal.

Annak idején a németek még nem alkottak külön társadalmi csoportot, nem húzódtak el a csehektől. Jól megértünk egymással, s Adam Zartner vendéglőjében együtt szórakoztunk, iszogattunk, jüggetlenül attól, hogy ki milyen nemzetiségű, milyen a politikai hovatartozása. Csupán egy burzsoá allűrökkel tűntető kisebb német csoport, főleg a szénbánya néhány mérnöke és tisztviselője hordta magasabban az orrát, no meg egypár elvakult fiatalember különült el az átlagpolgároktól, s keresett

másutt szórakozási lehetőséget. Tehát általában nyugodtan, békességben éltünk.

Az 1928-as év további kellemes változásokat hozott. Habersbirk új cseh iskolát kapott; a postát kényelmesebb épületben helyezték el, ahol jómagam is lakáshoz jutottam és megnősülhettem. A feleségem a cseh iskolában tanított. Trčka, a hajdani bányász új családi házat épített, s megnyitotta az első cseh vendéglőt. Az átalakított mozi most már hangosfilmek vetítésére rendezkedett be.

De aztán bekövetkezett a válság, amely különösen 1931-től 1933-ig éreztette bénító hatását. A bányászok három, legfőljebb négy napot dolgoztak hetenként, sőt sokan végképp munka nélkül maradtak, s egyre több lett az olyan család, ahova a nyomor és az éhség jéskelte be magát. Nehéz időket éltek át az iparosok és a kereskedők is; a vendéglők kongtak az ürességtől, mert a lapos zsebekből még fontosabb dolgokra se nagyon futotta. Csoda-e, hogy ilyen körülmények között a nyugtalanság nőttön-nőtt. S épp ezzel a gyötrő nyomorúsággal, rengeteg gonddal éltek vissza a henleinisták. Úgy gondolták, elérkezett az ő idejük. Az elszegényedett és éhező embereket azzal hitegették, hogy munkát biztosítanak számukra, mihelyt ők uralomra jutnak, csak legyenek türelemmel, föltétlenül visszahozzák azokat az időket, amikor mindenki gondtalanul, jólétben élhet. A munkanélküliségnek, úgymond. a csehek az okai, akik csak azért helyezik át saját embereiket az ország belsejéből a határövezetbe, hogy megfosszák megélhetési lehetőségétől a német lakosságot.

Az idilli idők tehát lassanként tovatűntek...

Változás állt be az én életemben is: 1934-ben ki-neveztek az aši pályaudvari postahivatal főnökévé, ami kitüntetésszámba ment. A 24 000 lakosú és 90 %-ban német nemzetiségű Ašban három posta működött: a főposta a város belterületén: az álta-

lam vezetett második, az úgynevezett Bajor-pálya-udvaron, amely a bel- és külföldi vámköteles küldeményeket kezelte; a harmadik közvetlenül Fischer úr textilgyárában. A rendkívül nagy határforgalmat lebonyolító aši pályaudvar épületében kapott helyet a csehszlovák és német vámhivatal, a pénzügyőri kirendeltség és a csehszlovák államrendőrség aši tagozata. Szolgálati lakásomat az I. emeleten rendezték be.

A posta alkalmazottai mintegy felerészt német nemzetiségűek voltak. Hivatali munkánkból következően állandó kapcsolatban álltunk a német birodalmi szervek tisztviselőivel is, esténként pedig együtt beszélgettünk, szórakoztunk a kulturált vasúti étteremben. Igazi barátként vagy kedves ismerősként ült egymás mellett, egy asztalnál a csehszlovák és német vámtiszt, a vasutas vagy postás. Ez a kollégákhoz illő kölcsönös megbecsülés, a zavartalan együttműködés azonban nem tartott sokáig. Talán két évig sem; 1936 táján ugyanis egyszerre csak minden megváltozott. Henlein és csahosai uszítani kezdtek ellenünk. A berlini kormány a birodalom belsejébe helyezte át mindazokat a tisztviselőket és más alkalmazottakat, akiknek a hozzátartozói nem tudták igazolni árja származásukat, vagy pedig a múltban kommunista és szociáldemokrata szakszervezetek tagjaiként dolgoztak. Az idősebb birodalmi alkalmazottak hovatovább jobbnak látták, ha magánemberként megszakítják kapcsolataikat a csehekkel, az Ašba áthelyezett fiatalok többsége pedig már Hitler tántoríthatatlan követőjének vallotta magát. A sör melletti kedélyes baráti beszélgetések egyszer s mindenkorra véget értek.

A saját bőrömön is tapasztaltam, milyen súlyos következményei lehetnek a gyűlöletet szító propagandának. Ašban különösképpen kiéleződött a helyzet, aminek talán az lehetett az oka, hogy Konrad

Henlein felesége egy régi aši kereskedőcsaládból származott, s a Fő téren háza is volt... Velem pedig az történt, hogy 1937-ben a német birodalmi vasutak igazgatósága az állomásépületben levő lakásom bérletét egyszerűen fölmondta. Értesített, hogy lakásomat más célokra óhajtja igénybe venni. Állítólag a vasútnak van rá szüksége. Nagyon furcsállottam a dolgot. Igaz ugyan, hogy az állomás épülete a német birodalmi vasutak tulajdonát képezte, a szolgálati lakás azonban már az Osztrák—Magyar Monarchia ideje óta — persze, megfelelő bérösszeg ellenében — mindig ennek a fontos postahivatalnak a főnökét illette meg. S íme, a vasút — ki tudja, miért — egyszeriben nem nélkülözhetette tovább. Az viszont, hogy cseh ember akkortájt Aš-ban lakáshoz jusson, ez szinte lehetetlennek tűnt. A német háztulajdonosok nem szívesen fogadták be a cseh családokat, mert félték a városi hatóságok zaklatásától, sőt a megértő házigazdának nem egyszer az emberi mivoltukból kivetkőzött henleinisták kíméletlen üldözésétől is tartania kellett. Egyébként ez is a csehek elüldözésének egyik módszere volt.

Igy aztán csak 1938 márciusában sikerült lakást szereznem egy még befejezetlen, a város külterületéhez tartozó új épületben. A tulajdonos már eleve eladásra szánta a házat, de mert hirtelenében nem talált vevőre, egy kétszobás lakást — havi 300 koronás bérért — átengedett nekünk. Fölkínálta megvételre az egész házat is, mégpedig azzal, hogy az árát majd részletekben törleszthetem. Erre azonban nem került sor, hiszen a viszonyok a határövezetben a csehek számára napról napra elviselhetetlenebbé váltak. A cseh alkalmazottak közül igen sokan már akkoriban elhagyták a határ menti körzeteket, s az ország belsejébe költöztek, mert egyszerűen képtelenek voltak megbirkózni az egyre tűrhetetlenebb állapotokkal. Otthagytott bennün-

ket a határőrség és a vámhivatal több derék beosztottja, tisztviselője is.

Mind gyakrabban fordultak elő határvillongások, amelyek már áldozatokat is követeltek: halottakat és sebesülteket egyaránt. Az utcán a henleinisták minduntalan belénk kötöttek, minősíthetetlen szidalmakat zúdítottak ránk, az asszonyoknak pedig szinte hihetetlen gyötrelmeket kellett kiállniuk, amíg végeztek a bevásárlással. Pattanásig feszült a helyzet 1938. május 19-én, amikor Ašban híre terjedt, hogy a következő napon a német hadsereg alakulatai betörnek Csehszlovákia területére, s megszállják az úgynevezett Szudéta-vidéket. Fölkészültünk az ellenállásra. Az Államvédelmi Testület parancsnoksága mozgósította egységeit, amelyek azzal a szilárd akarattal sorakoztak föl, hogy visszaverik az esetleges német támadást. De nem maradtunk egészen magunkra. Tőlük telhetően segítettek a német kommunisták és a szociáldemokraták közül is néhányan, akiknek egyébként henleinista testvéreiktől még többet kellett eltűrniük, mint nekünk, cseheknek.

A birodalmi német alkalmazottak május 20-án egyenruhájukra tűzött Vaskeresztrel és egyéb háborús kitüntetésekkel léptek szolgálatba. Megkérdeztük tőlük, miért vették elő ezeket az immár emlékszamba menő régi érdemeket, amire azt válaszolták, hogy felsőbb parancsra a mai naptól mindazokat a katonai kitüntetéseket viselniük kell, amelyeket a harctéren tanúsított hősi helytállásukkal kiérdemeltek. Nos, a hírek szerencsére valótlannak bizonyultak, és május 20-a végül is különösebb baj nélkül telt el. Idők múltán eltűntek a német kollégák zubbonyáról a katonai érdemérmek is, s a kedélyek — legalábbis valamennyire — lassanként lecsillapodtak.

A következő héten elhatároztuk, hogy vasárnap meglátogatjuk azokat a munkatársainkat, akik át-

menetileg az Államvédelmi Testület kötelékében szolgáltak. Egységük a Hazlov falutól nem messze eső erdőkben állomásozott. Vasárnapi sétája során néhány többnyire polgári ruhás birodalmi németekből álló csoport is arra vetődött. A kirándulók kíváncsian nézték katonáinkat, mintha csak azért pihentek volna meg, hogy megcsodálják a fiúk ügyességét és odaadóan lelkes munkáját. De aztán észrevettük, hogy inkább az erdő fáai közt húzódó torlaszok és lövészárkok érdeklik őket, és fényképezni kezdtek. Az egyik csehszlovák szakaszvezető fölszólította a társaságot, hogy távozzék, mert itt tilos a fényképezés; ám ha maradni akarnak — folytatta tréfásan a katona —, tessék, itt a csákány meg a lapát, s csupa unalomból lássanak hozzá a félig kész árok kimélyítéséhez. A németek egykettőre szétrebbentek; valószínűleg komolyan vették a tréfát, s azt hitték, hogy tényleg dolgozniuk kell, ha maradnak. Nemsokára mi is elbúcsúztunk barátainktól, s hazamentünk aši otthonunkba. Este — szokás szerint — meghallgattam rádiónk 19 órás híreit, majd 20 órakor a lipcsei hírekre kapcsoltam át; hadd tudjam meg azt is, mit mondanak a másik oldalon. Meg is tudtam, úgy bizony! Nem egyebet, mint hogy a cseh szoldateszka az ország határait erősíti, sőt még az odatévedő vasárnapi kirándulókat is arra kényszeríti, hogy segítsenek a Františkovy Láznéből Ašba vezető országút mentén húzódó lövészárkok ásásában. A szakaszvezető tréfáját tehát az ellenséges propaganda arra használta föl, hogy uszítson a köztársaság ellen.

Nagyon nehéz nyarat éltünk át 1938-ban. Állandó izgalomtól izzott a légkör; újabb és újabb öszszetűzések robbantak ki mind a városban, mind a határon. A henleinisták arcátlansága már-már kibírhatatlanvá vált. Aztán a német nemzetiszocialista párt nürnbergi kongresszusán elhangzott Adolf Hitler emlékezetes beszéde, s két napra rá —

ennek a gyűlöletre szító harci szózatnak mintegy vetületeként — Habersbirkban lejátszódott a borzalmas tragédia: a henleinista ordnerek megrohanták a csendőrőrsöt és néhány polgártársunkat meggyilkolták. Azok közül, akiknek akkor — ki tudja, miért — mártírhalált kellett halniuk, első sorban Koukolhoz, a csendőrőrs parancsnokához fűztek baráti kapcsolatok. De mindnyájan jól ismertük Pardus törzsőrmestert és feleségét is, akinek oly szörnyű megpróbáltatáson kellett keresztülmennie. A helyzet szinte óráról órára súlyosbodott, szüntelen rettegésben éltünk, csak azt vártuk, mikor kerül reánk a sor . . .

Szeptember 20-án délután egyetlenegy német nemzetiségű alkalmazottunk sem lépett szolgálatba. A cheb-hofi személyvonatot, amely fél három körül érkezett Ašba, a birodalmi német forgalmista anélkül indította további útjára, hogy a vonatból akár csak egyetlen német nemzetiségű vámhivatalnok vagy csehszlovák vámőr kiszállt volna. Fogalmunk se volt, mit akar ez jelenteni. Német polgártársaink már a postára sem jártak. Máskor a pénzutalványok, levélküldemények és a csomagfelvétel fülkeablaka előtt általában elég nagy volt a délutáni forgalom, viszont ezen a napon még csak véletlenül sem akadt dolga senkinek a postán. Még a gyári alkalmazottak sem jelentkeztek szokásos csomagküldeményeikkel. Délután 4 óra tájt Rossbachból (a mai Hranicéből) fölhevített az ottani kolléga: ugyan mondjam már, mi történik voltaképpen? Mi mást válaszolhattam neki, mint, hogy én sem tudok semmit. Telefonáltam tehát fölöttes hivatalomnak, a prágai postaigazgatóságnak. Ismertettem a helyzetet, elmondtam, szerintem az lenne a leghelyesebb, ha bezárnám a postát, a pénzállományt és a bélyegkészletet pedig az ország belsejébe továbbítanám. Fölötteseim azonban javaslatommal nem értettek egyet, mivel megítélésük szerint semmiféle

konkrét veszedelem nem fenyegetett, s az egész ügyet azzal intézték el, hogy forduljak az Államvédelmi Testülethez, amelynek egységei majd biztosítják a posta zavartalan munkáját.

Márpedig az adott körülmények közt ez nem is ígérkezett oly túlonként egyszerűnek. Hiszen — ahogy már említettem — a mi pályaudvari postahivatalunk abban az épületben működött, amely a német birodalmi vasutak tulajdonát képezte, közvetlenül a köztársaság határán volt, s a birodalmi vasutak irodaháza, valamint a német vámőrség és postaszolgálat néhány létesítménye valósággal gyűrűbe szorította. Tehát ami a védelmünket illeti, nem a legfényesebb kilátásokkal rendelkezünk. Hala-déktalanul el is küldtem a posta egyik alkalmazottját a lakásomra, a feleségemhez, azzal az üzenettel, hogy csomagolja össze a legszükségesebbeket, s az első vonattal — a gyerekekkel együtt — utaz-zék el Ašból. Közben a pályaudvar peronján asszo-nyok és gyermekek kisebb-nagyobb csoportjai gyű-lekeztek: cseh és német antifasiszták hozzátartozói. El kellett hagyniuk otthonukat, hogy legalább puszta életüket mentse. Jómagam este tízig az irodám-ban maradtam, majd elindultam haza.

Valamivel éjjél előtt furcsa sürgős-forgás, utcai lárma riasztott föl. Kinyitottam az ablakot, s megdöbbenően láttam, hogy a házakon nagy horogke-resztes zászlók lengedeznek, a város utcáin pedig szokatlanul élénk a forgalom. Felöltöztem, és siettem a hivatalomba. Alig tettem néhány lépést, jegy-veres járőr állított meg; talán öten lehettek, mindnyájan polgári ruhában, de vállukon vadonatúj puskavillant meg, s katonai derékszíjat és horogke-resztes karszalagot viseltek. Mihelyt észrevettek, egyikük rám rivallt:

— Halt! ... Hände hoch! (Állj! ... Fel a kezekkel.)

Körülfogtak, zsebeimet kiforgatták, jegyvert ke-

restek nálam. Őrámat és pénzemet egyelőre megtarthattam, viszont az egy nappal előbb vásárolt és a kabátzsebemben felejtett kis csomag zsilettpengét elkobozták. Mondván, hogy végszükség esetén ezt is fölhasználhatom jegyvernek. Miközben megmoztoztak, a járőr egyik tagja fölismert. Postahivatalunk egyik német nemzetiségű alkalmazottja volt, kézbesítőként dolgozott; körülbelül 45 éves lehetett, s az első világháborúból hadirokkantként került haza. Tudott valamicskét csehül, s mindig a leglelkiismeretesebben végezte munkáját. Annak idején belépett a hadviseltek ási egyesületébe, s — amint később megtudtam — a Szudétanémet Párt azon az éjszakán ezeket az öreg kiszolgált katonákat is mind jegyverbe szólította. Derék postásom néhány jó szót szólt az érdekemben, ám a járőr parancsnoka leintette. Nyers hangon közölte, hogy velük kell mennem, mivel a gyanús elemek névjegyzékén szerepelek. Állítólag a cseh hazafiak észak-csehországi szövetségében dolgoztam, s emiatt le kell engem tartóztatnia.

Az államrendőrség régebbi őrszobájára kísértek, ahol néhány ismert cseh vagy német kommunistával és szociáldemokratával találkoztam, akiket szintén erőszakkal hurcoltak ide. Alvásra vagy pihenésre még csak nem is gondolhattunk. Reggel öt óra tájt jegyveres őr társaságában egy ordner állított be a helyiségbe, felém bökött, s ráparancsolt az őrrre, hogy kísérjen át a hivatalomba. Orzöm ugyancsak hadirokkant és a hadviseltek egyesületének tagja volt. Útközben elmondta, hogy az este mozgósították őket, jegyvert kaptak, mert a letartóztatottakra kell majd vigyázniuk. Mindig jó szociáldemokratának és rendes embernek ismertem.

A pályaudvaron a városi rendőrség egyik alkalmazottja várt bennünket; az őrt kint hagyta, engem pedig a kézbesítésre váró csomagok raktárába vezetett. Ott arccal a fal felé kellett fordulnom, majd

rám ordított, hogy azonnal, gondolkodás nélkül válaszoljak minden kérdésére. Főleg az érdekelte, hogy a letartóztatásomat megelőző napon kivel találkoztam, van-e titkos rádióadóm, s az elmúlt éjjel honnan telefonáltam Chebbe. Ez az utóbbi kérdés már csak azért is meglepett, mert éjszaka — letartóztatásban lévén — egyáltalán nem telefonálhattam, no meg a távolsági vonalakat az ordnerek — mindjárt a határ menti szudétanémet zendülés első óráiban — különben is megrongálták. Miután valatatómat végre sikerült meggyőzőnöm, hogy még csak véletlenül se értesíthettem senkit az aši szöglet megszállására készülő Sudetendeutsche Freikorps terveiről, nagy kegyesen a székre mutatott, vagyis megengedte, hogy leüljek. Aztán behívta az őrt, akinek megparancsolta, hogy le ne merje venni rólam a szemét, amíg további utasítást nem kap. Hiába törtem a fejemet, sehogy sem tudtam rájönni, mi lehet az oka ennek a gyalázatos hercehurcának.

A rejtélyt csupán akkor fejtettem meg, amikor néhány hetes fogság után kiszabadultam. A Freikorps aši bevonulásáról Martínek, postánk telefonszerelője tájékoztatta a chebieket, aki azon az estén valahol a város határában a vezetéket javította; amikor megtudta, mire készülnek Ašban a henleinisták, műszere segítségével a telefonpózna tetejéről sikerült fölhívnia a chebi postát.

No de térjünk vissza a letartóztatásommal kapcsolatos további eseményekhez. Tehát ott ücsörögtem a csomagraktárban, őrizet alatt; hat órakor aztán sorra érkeztek a posta és a többi hivatal tisztviselői, alkalmazottai, hogy megkezdjék mindennapi munkájukat. Némelyikük még a csehszlovák postásegyenruhát viselte, de már ezek is feltűzték kabátujjukra a horogkeresztes karszalagot. Az egyik, aki csak a közelmúltban lépett a posta szolgálatába, s a Plzeňtől északra elterülő vegyes nemzetiségű vidékről származott — és így nemcsak

németül, de csehül is kitűnően beszélt —, büszkén húzta elő igazolványát, hogy ő már két év óta tagja a Csehszlovákiában betiltott náci pártnak.

Délelőtt engedélyt kértem örömtől, hogy levelet ír hassak a feleségemnek, s értesíthessem: élek és épségben vagyok. Az ör megengedte, és a levél meg is érkezett a Kladno melletti Libušínába, a feleségem szüleinek a címére, akiknél családom ideiglenesen meghúzódott.

Ebéd után — szeptember 21-én történt ez — átkísértek az államrendőrség egykori épületébe, ahol ordnerek vigyáztak az összeszedett emberekre. Tele volt velünk az egész udvar: csehekkal, kommunistákkal, szociáldemokratákkal, antifasisztákkal, de akadtak köztünk szép számban idegenek is, akiknek szerencsétlenségükre éppen aznap volt valamilyen dolguk Ašban. Tizenhét óra tájt, vagyis körülbelül délután ötkor a prágai Rupa-cég két teherautója állt meg a rendőrség épülete előtt. Eredetileg azzal a szándékkal jöttek Ašba, hogy elszállítsák a cég ottani fiókjának árukészletét. Az ordnerek a két autót lefoglalták, s foglyaik elhurcolására használták föl. A kapuk kitárultak, s az ordnerek — mintegy vezényszóra — ordítózni kezdtek: — Einsteigen! (Beszállni!)

Hajtottak bennünket, mint a vágóhídra szánt barmot. Észrevettem, hogy a járdán valaki fényképezőgépet kattogtat, no de különösebb megfigyelésekre nem jutott idő. Állandóan sürgettek, hajszoltak minket. Végre egészen megtelt az autó; engem az utolsók közt tuszkoltak föl, és így szorultam a teherkocsi hátsó sarkába. Néhány ör is fölszállt még, aztán leengedték a ponyvát, a motor fölberregett, és elindultunk. Senki sem tudta közülünk: hova, merre. A polgári ruhás, karszalagos öröktől hiába érdeklődtünk. Nem válaszoltak. Talán egy óra hosszat rázódtunk, amikor a teherautó lefékezett. De csak azért, mert felváltották a sofőrt, és máris men-

tünk tovább. Az országúti forgalom beszűrődő zajából nem volt nehéz arra következtetnem, hogy immár az úttest jobb oldalán haladunk, tehát Németországban vagyunk; tudniillik nálunk akkor még a „balra hajts, jobbra előzz!” volt érvényben.

Egészen besötétedett, körülbelül este 8 óra lehetett, amikor végre megálltunk. Az örök leeresztették az autó hátsó falát, s ordítottak, ahogy csak a torkukon kifért:

— Alles heraus! (Kifelé!)

Aztán egyivilágított téren hatosával folsorakoztatták az elgémberedett társaságot. S megkezdődött a számlálás. Kétszer, háromszor, és megint előlről. Közben az ordnereket barna egyenruhás SA-legények váltották föl. Úgy rajzoltak körülöttünk, mint a piaci legyek. Elindultunk, de alig tettünk néhány métert, ismét megállítottak bennünket. Egy épület falán feliratot pillantottam meg, s ennek alapján megállapítottam, hogy Bad Elsterbe érkeztünk. Egy-kettőre haragos tekintetű német asszonyok sereglettek össze körülöttünk; gyűlölet lángolt a szemükből, az öklüket rázták felénk, s dühtől elfuladt hangon kiáltozták:

— Erschiesst dieses Mordgesindel, diese Mörder unserer Landsleute in der Tschechei! (Lőjétek le ezt a gyilkos csürhét, csehországi honfitársaink gyilkosait!)

A sorban mellettem álló kolléga nem valami jól tudhatott németül, mert mosolyogva fordult hozzám, hogy megkérdezze: mit akarnak tőlünk voltaképpen ezek a nők? Mielőtt válaszolhattam volna, az asszonyok mint a júriák rontottak rá szegény sorstársamra; marcangolták, összekarmolták az arcát, ráncigálták-tépték a haját, és mindezt egy akaratlan mosoly miatt. A propaganda uszította őket ellenünk, amely azt terjesztette rólunk, hogy szudétanémet testvéreik letartóztatott gyilkosai

vagyunk, s rászolgálunk méltó büntetésünkre: a reánk váró halálra.

Miután az asszonyok úgy-ahogy lecsillapodtak, egyesével a legközelebbi épületbe kellett mennünk, ahol mindent elvettek tőlünk, amit a zsebünkben találtak; még pénzünket és személyi iratainkat, igazolványainkat sem tarthattuk meg.

S megint útnak indultunk. Persze, most sem tudtuk, hogy merre és hova. Éhesen, mert enni nem kaptunk. Teherautónk csak késő éjjel állt meg, mégpedig egy ismeretlen városban. Mindnyájunkat valamelyik gyár nagy csarnokába tereltek, rámutattak a padlóra teregetett szalmára, mondván, mehetünk aludni. Reggel hatkor volt az ébresztő, s végre legalább valamennyire rendbe hozhattuk magunkat. Nagyon ránk fért már, hiszen amióta elkerültünk otthonról, nem mosakodhattunk, nem borotválkozhattunk, s ruhánk alaposan összegyűrődött. Következett a gyárudvar felsőprése és az alkalmi hálóterem kitakarítása, majd az SA-katonák közölték további feladatunkat: ki kell tisztítanunk a Freikorps-legények ruházatát és bakancsát. Nem-sokára tényleg föl is vonultak a horogkeresztes karszalaggal „ékesített” civil ruhások, s az SA-őrök mindegyikhez beosztottak egyet-egyet közülünk. Ezután együtt átmentünk a szomszédos melléképületbe, ahol a szudétanémet harcosok máris elébünk rakták lábbelijüket, ruhájukat és télikabátjukat. Így tartott ez néhány napon át. Mindig ugyanaz a program.

No de azért meglepetés is ért. Fölismertem ugyanis az egyik Freikorps-harcost: egy habersbirki vegyeskereskedőt, ottani háztulajdonost. Ő is meglepődött, s megkérdezte: mit követtem el, hogy elhurcoltak. Viszont engem az érdekelt, hogy ő milyen úton-módon került ide. Elmondta, miután a henleinisták megtámadták a habersbirki csendőrőrsöt,

a községből minden férfi elmenekült, s Németországba jött, mert félt a csehszlovák hatóságok bosszújától. Alighogy tisztáztuk a váratlan találkozó előzményeit, egy másik habersbirki férfi csatlakozott hozzánk, aki odahaza kertészettel foglalkozott. Aztán mind a ketten a parancsnokhoz siettek, s meg akarták győzni, hogy alighanem tévedés áldozata vagyok, mert ők már régóta rendes és jóindulatú embernek ismernek. Hogy őszinte legyek, nem nagyon lelkesedtem a pártfogásukért, mert még mindig föl-fölrémlettek előttem a habersbirki véres események. Ők azonban változatlanul azt erősítették, hogy jótállnak értem. Hiába járadoztak. A parancsnok végül is rájuk ripakodott:

— Hogyhogy rendes ember? Ilyet én a csehek közt egyet sem ismerek. Azok mind latrok! — vett véget a rövid kihallgatásnak; sarkon fordult, és elment.

Az egyik éjszaka az SA-pribékek egy rongyos ruhájú férfit tuszkoltak a szállásunkra; arca több sebből vérzett. A szalmára dobták; körülbelül egy óra múlva azonban civil ruhás személyek, valószínűleg a Gestapo legényei jöttek érte. A folyosóra cipelték, ahol — ahogy a hangokból megítélhettem — agyba-főbe verték. Virradat előtt ez a borzalmas jelenet megismétlődött. A szerencsétlen ember most már képtelen volt lábra állni, úgyhogy csak az örök segítségével tápáskodott föl, akik aztán átadták az ajtóban várakozó két civil ruhásnak. Többé nem tért vissza. Reggel, az udvar felsőprésekor az egyik sarokban ponyvával letakart emberi testet pillantottam meg, SA-őr állt mellette. Később őrünk egymás közt megtárgyalták az esetet, s beszélgetésükből megtudtuk, hogy egy Richter nevű német repülő hadnagy az áldozat, akit a csehszlovák határ közelében épp akkor értek tetten, amikor át akart szökni a mi oldalunkra. Kihallgatásakor ezért győttörték halálra.

Egy nappal azelőtt, hogy elutaztunk Plauenből — ahol mindezek az események lejátszódtak —, egy magas rangú Wehrmacht-tiszt látogatott el a szállásunkra két másik egyenruhás társaságában. Ezek közül az egyik szorgalmasan jegyzetelt. Az előkelő látogató távozásakor a jegyzetfüzetes férfi észrevétlenül két csomag cigarettát és egy doboz gyuját ejtett a szalmára. Valószínűleg maga is elítélte a nácik módszereit, s együttérzésének kifejezésé-ként ajándékozott meg bennünket ezzel a csekély-séggel, amely az adott körülmények közt többet ért az aranynál. Egy öreg aši rikkancs — Schlottnak hívták, s talán hatvanéves lehetett —, aki otthon a cseh és a kommunista újságok terjesztésével fog-lalkozott, annyira meghatódott a derék ismeretlen jószágán, hogy örömében sírva fakadt. Egyszerűen nem tudott uralkodni magán; hol sírt, hol nevetett; hiába faggatta az SA-őr, hogy mi történt, nem árul-ta el. Rámondták, hogy bolond, s elvitték valahova. Azóta sem hallottam róla.

Továbbutazásunk napján már éjjélkor fölriasztottak minket, majd kivezettek az udvarra, ahol SS-katonák vártak ránk. Kihívóan csattogtatták jegy-verük závárját, s keményen figyelmeztettek ben-nünket, hogy mindenkit agyonlőnek, aki szökést kísérel meg vagy engedély nélkül eltávolodik a me-netoszloptól. Fölsorakoztunk tehát, s az SS-jegyve-resek szigorú felügyelete mellett elindultunk Plau-enből. Egy pályaudvarra érkeztünk, s miután ismét átestünk az elmaradhatatlan „népszámláson“, két vasúti személykocsiba zsúfoltak bennünket. Né-hány órás döcögés után egy nagy, fallal körülvett épület előtt álltunk meg. Kapuja fölött nagybetűs felirat hirdette: ZUCHTHAUS ZWICKAU, vagyis a zwickau-i fegyházban kötöttünk ki.

Reggel durva fegyenc-alsóneműt kaptunk, felső-ruhánkat azonban magunkon hagyhattuk. Másnap kézikocsin kis vászonzacskókat, kartonlapokat,

cérnát és tűt hoztak a szállásunkra, s megmutatták, hogyan kell a zacskóban levő fényes gombokat a kartonra fölvarrunk. A szokatlan munkára nemigen jártak rá az ujjaink, úgyhogy teljesítményünkért aligha remélhattünk elismerést. No de az öröket, akik egyetlen szót sem szóltak hozzánk, nem is nagyon érdekelte, vajon jól vagy rosszul dolgozunk-e. Naphosszat az újságokat bújták. Mi tagadás, ezért az egyért őszintén irigyeltük őket, hiszen rég elszakadtunk a világtól, és nem is sejtettük, mi történik odahaza, mi lesz a köztársasággal, mi lesz velünk. A napilapok láttán, amelyeket az örök néha oly unottan lapozgattak, mindössze azt állapíthattam meg, hogy majdnem minden oldalukra jutott néhány vastag betűs cím. Egy alkalommal nekibátorodtam, s arra kértem az egyik idősebb ört, akit társai Hauptwachtmeisternek tiszteltek, hogy legalább egy hírlapot adjon kölcsön. Rám kiáltott, hogy mit képelek voltaképpen, no meg különben is tilos a rabokat a politikai eseményekről tájékoztatni. A szolgálat végeztével azonban ez az ör hozám lépett; s parancsnokhoz illő szigorral hangosan fölszólított:

— Csináljon rendet az asztalomon, és a papírkosarat se felejtse el kiüríteni! . . . Nekem más dolgom van; sietek . . .

S otthagytá az asztalon a kért újságot, sőt a kosárban is találtam néhány aránylag friss példányt. Így és csak akkor tudtam meg, hogy a négy nagyhatalom megkötötte a müncheni szerződést, és hogy a mi határővezetünket át kellett engednünk Németországnak.

Október végén megint az SS-egységek „fennhatósága” alá kerültünk, amelyek ismét vonatra ültettek mindnyájunkat. Koromsötétben utaztunk. Reggeltájt a vonat megállt; az örök egymás közt tréfálkoztak, nevetgéltek, s nem törődtek azzal, hogy kitekingetünk az ablakon. Podmoklyban vol-

tunk. Folytattuk utunkat, s az akkori német határ-állomásra, Lovosicébe érkeztünk. Itt a kaszárnyának berendezett hajdani cseh polgári iskolában szállásoltak el bennünket. Most már katonák rendelkeztek velünk, akik megparancsolták, hogy takarítsuk ki körletünk összes helyiségét, majd reggelit kapunk, és megyünk tovább Terezínbe. A takarítással végeztünk, ám a reggeli elmaradt. Fölsorakoztunk, s meg sem álltunk Terezínig, ahol átadtak minket a saját rendőrségünknek. A rendőrök pedig egyszerűen hazaengedtek mindenkit.

Pénz nélkül, éhesen a bohušovicei állomásra vándorogtunk, ahol különböző irányba induló vonatokra vártak. Néhány társammal a prágai vonatra szálltam föl. A jóindulatú kalauz, akinek elmondtuk, hogy miért nincs jegyünk és honnan jövünk, megértette helyzetünket, s a vonaton maradhatunk. Kralupyban át kellett szállnom, és estére megérkeztem a már említett Kladno melletti Libušínába, családomhoz.

Véget ért tehát több hetes vándorutam, amelyet — hozzám hasonlóan — a München előtti köztársaság határkörzeteiből kiüldözöttek ezreinek kellett elszenvedniük.

Mindennapi történet volt ez az akkori időkben.

De ha hallani akarták, hát elmeséltem...

Ötödik rész

Közzjáték

Fölcsillan a remény

Időpont: szeptember 21—22.

Azon a szerdán és csütörtökön nemcsak Prágától nyugatra meg északra gyorsultak föl a drámai események. Súlyos pillanatokát élt át a Csehszlovák Köztársaság fővárosa is. Szerdán délután a Hodža-kormány elfogadta az angol—francia diktátumot, amely nemcsak országunkra kényszerítette Hitler akaratát, hanem mindenekelőtt a nyugati hatalmak gyáva meghátrálása volt, ami megdöbbenetette a nemzetet. A Hradzsínban gyülekező izgatott kíváncsiakat egyszeriben senkinek sem kellett tájékoztatnia arról, hogy mit tartalmaz a hivatalos közlemény. A megrendítő Hiób-hírt pontosan leolvashatták a tárgyalóteremből távozó miniszterek arcáról.

Behódolás!

A végzetes szó tűzvészként terjedt el Prágában.

A városra ránehezedett a borús alkonyat, de a haragtól kipirult arcok, a tetre kész karok és bátor szívek felsorakoztak az utcákon. Imitt-amott csoportokba verődött emberek vitatkoztak hangosan. A felháborodott férfiak végképp nem türtőztették magukat, nem fékezték indulataikat; az asszonyok nem tudták visszafojtani könnyeiket. A Vencel tér hangszórói hiába csillapították a tömeget:

— Térjetez haza otthonaitokba! Őrizzétek meg nyugalmatokat! Bízzatok a kormányban!

Egy sokezeres tüntetőmenet az Óváros térére vonult. Husz János emlékműve hamarosan rögtönzött szónoki emelvénnyé változott. Az álgótikus városháza alagsorában az Ismeretlen Katona sírján a kegyelet örök lángja lobogott.

A tömegbe furakodó rikkancsok az esti lapokat kínálták:

— A tragédia bekövetkezett!... Anglia és Franciaország cserbenhagyta köztársaságunkat!... Árulás, árulás, árulás!... — visszhangzott kiáltásuktól a tér.

Mindenki tudta már, mi történt.

Hatalmas tömeg hömpölygött a Károly-hídon is, s a Neruda utcán át föl, a Várhoz igyekezett. A Mátyás-kapu előtti várudvaron valaki félárbocra eresztette a háromszínű zászlót. Az emberek levett kalappal a nemzeti himnusz énekelték: Kde domov můj... Hol a honom... Az elnöki rezidencia előtt díszőrséget álló legionáriusokat rohamsisakos katonák váltották föl. De senki se kísérelte meg, hogy áttörje kordonukat. A tömeg a Szent Vitus-székesegyházhoz tódult...

A tüntetések késő éjszakáig tartottak.

A Köztársaság téren Zdeněk Nejedlý professzor beszédet intézett a prágaiakhoz. Végeláthatatlan sokaság gyűlt egybe a Nemzetvédelmi Minisztérium dejvicei épülete előtt. Mind gyakrabban hasítottak át a sötétben a felkiáltások:

— Le Hodžával!

— Le Angliával és Franciaországgal! Le velük!

— Éljen a hadsereg! Éljen Syrový tábornok! ,

Ezekkel az eseményekkel körülbelül egyidejűleg — este tíz óra tájt — a Národní třída (sugárút) egyik épületének lépcsőin négy férfi sietett föl a *Lidové noviny* szerkesztőségébe: Klement Gottwald, Jan Šverma, Jaromír Dolanský és Václav Kopecký; mind a négyen a kommunista párt tagjai. A szerkesztőségben már dr. Ladislav Rašín, a volt pénzügyminiszternek, dr. Alois Rašínnak a fia, továbbá Ferdinand Richter, a cseh nem-

zetiszocialista párt képviselője, Jan Pekárek, az iparos-ság megbízottja és Karol Rybárik, a szlovák agrárpárt képviselője vártak rájuk. A vendégeket Jaroslav Stránský főszerkesztő üdvözölte. Mindnyájan, akik itt most találkoztak — ha egyébként homlokegyenest ellenkező politikai nézeteket vallottak is —, egyöntetűen átérték a pillanat sorsdöntő jelentőségét. Nézeteik eltértek ugyan, a súlyos válságból kivezető utat is különbözőképpen képzelték el, azt azonban mindannyian világosan látták, hogy cselekedni kell. A kommunisták a nép erejének és egységének törhetetlenségéről szóltak, elemezték az előállott helyzetet, tájékoztattak az egyszerű emberek hangulatáról, ismertették a munkásság álláspontját. Másnapra általános sztrájkot hirdetnek. Prága népét tüntető nagygyűlésre hívják össze, amelyet a parlament épülete előtt rendeznek meg. Tiltakozásul az angol—francia ultimátum elfogadása és a Hodža-kormány magatartása ellen, s követelni fogják az ország védelmének megszervezését. A tanácskozás csak éjfél után ért véget, s a jelenlevők elmélyült és minden szempontra kiterjedő vitájuk eredményeként megegyeztek, hogy a másnapi tömeggyűlésen bejelentik a Köztársaság Védelmi Bizottságának megalakulását.

Csütörtök reggel fölvijjogtak Prágában a szirénák.

Ezúttal nem légvédelmi gyakorlatra riasztottak, nem azt sürgették, hogy az emberek az óvóhelyre vonuljanak, hanem épp ellenkezőleg: ki az utcára! A város központját ismét elárasztotta a tömeg: Itt találkoztak a vysočányiak, a libeňiek, a smíchoviak; fölvonultak a peremkerületek gyárainak és üzemeinek munkásai. Zászlókkal, jelmondatos táblákkal és keményen összeszorított öklökkel. Öklökkel és könnyekkel. Elszántan, komoran és fegyelmezetten. A főbb közlekedési vonalakon megállt a forgalom. A tömeg a Moldva-part, a Smetana tér, a parlament irányában hullámozott. Bent az épületben a kommunisták és a kormányzó szocialista

pártok képviselői üléseztek. Nemsokára híre terjedt, hogy Hodža kormánya lemondott. Dr. Rašín — a *Lidové noviny* szerkesztőségében tegnap megtartott értekezlet néhány résztvevőjének kíséretében — az erkélyre lépett. Ott volt Klement Gottwald, mellette Josef Krosnář, aztán néhány tábornok is.

Rašín mindenekelőtt hivatalosan is megerősítette a Hodža-kormány lemondásának hírét.

A hír hallatára az emberek örömujjongásban törtek ki, úgyhogy dr. Rašín szavai szinte belevesztek a morajló lelkesedésbe.

Ezután Klement Gottwald lépett a mikrofonhoz.

— Új kormány alakul, amely a népre, a hadseregre és valamennyi politikai párt minden demokratikusan gondolkozó tagjára támaszkodik — mondotta. — A köz-társaság veszélyben van. A nép azonban, amelynek akaratából új kormány kerül az ország élére, arról is gondoskodik, hogy a támadó szándékainak megvalósulását megakadályozza. London és Párizs dolgozó népe velünk van; velünk van a Szovjetunió Vörös Hadserege, s az egész demokratikus világ ezt üzeni nekünk: „Ne hátráljatok, tartsatok ki!”

A téren szorongó emberrengetegben talán egy gombostűt sem lehetett volna leejteni.

Voltak, akik teherautókon zsúfolódtak össze, mások az emeleti ablakok ráamáiba kapaszkodtak. Az ügyesebb fiúk fölkúsztak a fákra és a lámpaoszlopokra, hogy jobban lássanak és halljanak. A Moldvára lassan ködpára ereszkedett, félhomályba burkolta a Hrádzsint.

— Nem engedünk! — reszkettette meg a levegőt az elszánt akarat.

Vodička legionárius, kommunista képviselő kiáltása harsant:

— Inkább a hősi halál, mint a térdre kényszerített élet... Katonák, barátaim, veletek vagyunk!...

Az ujjak esküre emelkedtek.

Az első sorokban fölhangzott a himnusz. Aztán már az egész tér énekelt. Škroupa dallamának magasztos

hangjai az egekig szálltak. Mindenkit áthatott a rendületlen hit, hogy a köztársaság ügyét immár igaz hazafiak vették kezükbe.

Este a köztársasági elnök szólt a tömeghez.

Ugyanúgy beszélt, mint mindig: szárazon, egy kicsit talán fahangon is. Hűvös tárgyilagossággal, érzéstele nélkül. Mindenekelőtt az európai helyzetet vázolta föl. Földrészünk, úgymond, vajódik, s mélyreható változások előtt áll. Csehszlovákiának ezekre a változásokra higgadtan és egységesen kell fölkészülnie. Őszinte óhaja, hogy békében éljünk a világ minden nemzetével. Ám ugyanakkor és elsősorban mégiscsak az a leghőbb vágya, hogy Anglia és Franciaország megbékéljen Németországgal, és persze Németország is a szomszédai-val.

— Köztársaságunk minden polgárát arra kérem, hogy őrizze meg nyugalma, s bizalommal, aggodalom nélkül várja meg a további fejleményeket — folytatta Beneš, szenvtelen hangja azonban mintha tompította volna mindannak a jelentőségét, amit mondott. — Ha úgy hozza a sors, a harctól sem riadunk vissza, s az utolsó emberig küzdeni fogunk jogainkért, igazunkért. Fölkészültünk a harcra, de éppúgy a tárgyalásokra is készen állunk. Ha netán engedményeket teszünk, ez mindenképpen csak a becsületünkre válik, s békeakaratunk cáfolhatatlan bizonyítéka lesz. Tisztán látom a dolgokat; minden eshetőségre megvan a saját tervem és nem hagyom, hogy bárki vagy bármi megtéveszsen...

A hangerősítők jóvoltából az elnöki szózatot a Vencel tér legtávolabbi zugában is tisztán hallották. A vilamosok megálltak; szünetelt az egyéb járművek forgalma is. A sokaság az úttesten is alig fért el, s feszülten figyelte az államfő minden szavát:

— Politikánk irányvonala szilárd. Megértem hazafias érzéseik megnyilatkozásait. Ez is csak azt bizonyítja, hogy törődnek az állam sorsával. Ne veszítsük el derűlátásunkat, de a józan eszünket se! Megalakult az új

kormány. A nemzet szolidaritásának kormánya ez. Most pedig mindenki térjen vissza munkájához. Ellen-ségeink arra várnak, hogy urrá legyen rajtunk a zűr-zavar, s aztán visszaéljenek bizonytalan helyzetünkkel. Ne higgyetek mindenféle híreszteléseknek és ne vála-szoljatok a kihívásokra! Nem kell aggódnunk a nemzet és az állam sorsa miatt. Népünk államisága mélyen gyökerezik; Csehszlovákia nem vész el!

A beszéd véget ért, s a mozdulatlanságba merevedett utcák ismét hullámsani kezdtek.

Az autók tovasuhantak, s az emberek gondolatokba merülten szálltak föl a villamosokra. Sokan azonban a sárguló hársfákkal szegélyezett széles járdákon ma-radtak. S megint csak csoportokba verődtek. Ezúttal azért, hogy elhitessék egymással: a komor napok után mégis fölcsillant a remény. No meg, hogy együtt vár-ják s megtárgyalják a legújabb híreket.

Késő éjszakáig kellett várniuk.

Ekkor közölte a Csehszlovák Távirati Iroda, hogy Jan Syrový lett az új miniszterelnök. Végre olyan ember, aki szembefordul a köztársaság ellenségeivel! — hitték rendíthetetlen hittel. Sajnos, hiába... Hiába remény-kedtek mindazok, akiket az ötvenéves zboróvi hős — félszemén fekete kötéssel — a garázdálkodó keresztes lovagok rémére, a trocnovi Jan Žižkára emlékeztetett.

A Bad Godesberg-i fagyos találkozó

A prágai események visszhangja Godesbergig is elha-tolt.

A germán mondavilág folyójának, a Rajnának a part-ján fehérlett az a Hotel Dreesen, amelyet Hitler nem csupán egyik világháborús bajtársáról nevezett el, de a szálloda tulajdonjogát is a régi barátra ruházta. Csü-törtökön, szeptember 22-én a birodalmi kancellár ide várta a brit vendéget. Mégpedig ezúttal igencsak inge-rült hangulatban. Gyors léptekkel járkált föl s alá

a teraszon, majd leviharzott a lépcsőkön a mólóra, ahol saját külön jachtja horgonyzott. Jobb válla pillanatonként meg-megrándult; kétségtelen tüneteként annak az ideggörcsnek, amely később, a háború éveiben oly jellegzetes kísérőjelensége lett mind gyakoribb hisztériás rohamainak. Beesett szeme alján mély karikák kékeltek.

Igencsak bosszantották a prágai fejlemények.

De a londoni hírek talán még inkább. Hiszen Chamberlain első németországi útját London még élénken helyeselte. Most viszont egyre nyíltabbak és hangosabbak a brit miniszterelnökököt érő bírálatok. Hogy áruba bocsátja a cseheket, megadásra kényszeríti őket, fejet hajt a német követelések előtt.

S ha netán kártyavárként összedől ez az oly gondosan kiagyalt terv... Háború? Ez idő szerint komoly kockázattal járna, ez nem vitás — morfondírozott Hitler. — Csakhogy túl messze ment már. Nem fordulhat vissza. A sikertelenség, a kudarc, a szertefoszlott nimbusz — mindez egy diktátor számára egyenlő a halállal. S ha szerencséje van, akkor csak a politikai, az erkölcsi halállal...

Tanácsstalan töprengésében a segédtest zavarta meg.

Konrad Henlein táviratát hozta, aki azt sürgette, hogy engedélyezze végre a Sudetendeutsche Freikorps csehországi portyázásainak kiszélesítését. Egyúttal tudatta a Führerrel, hogy parancsot adott minden cseh túszerő agyonlövésére, ha a csehszlovák hatóságok erre a határ menti német polgári lakosság ellen foganatosított „terrorintézkedésekkel vagy megtorlással” válaszolnának.

Henlein brutalitása és arcátlan merészsége végül is hatott. Ha mást nem is, azt mindenképpen elérte, hogy a Führer immár „öszönösen megérezte”, mit kell tennie.

Hirtelen elhatározással mindent egy lapra tett föl.

Ő bizony nem törli a fejét mindenféle diplomáciai furfangokon.

Pontosan 13 órakor Köchiing alezredes már meg is kapta a Fűhrer legújabb parancsát. A szudétanémet szabadcsapatok a front egész hosszában átléphetik a határt. De kizárólag azokba a városokba és községekbe vonulhatnak be, amelyeket a csehszlovák hatóságok kiűrtettek. A „felszabadított” körzetekben a rendőri karhatalmat és a rendfenntartó szolgálatot a Freikorps veszi át. A szudétanémet fegyveres erők létszáma elérheti a nyolcvanezer főt. Ha a Freikorps fegyverkészletei nem elegendők saját alakulatainak felszerelésére, kiegészítésért a birodalmi hadsereg fegyverraktáraihoz fordulhat. A Fűhrer előzetes jóváhagyása nélkül azonban nagyobb katonai akciókat nem hajthatnak végre, és Csehszlovákia területére csupán a szabadcsapatok léphetnek.

Délután megérkezett a Rajna partjára az angol miniszterelnök.

Az ő hangulata sem volt a legrózsásabb. Irattáskájában ott lapult ugyan az a diplomáciai jegyzék, amelynek értelmében a csehszlovák kormány — angol — francia nyomásra — hajlandó eleget tenni Hitler követeléseinek, ám időközben — ahogy tájékoztatták — mintha valamilyen gyanús mozgolódás kezdődött volna abban az országban. Pedig azt hitte, mármint ő, Chamberlain, hogy immár simán megy minden, és íme, odahaza egyszerre csak bírálni merészelik, s Prága — úgy látszik — mégse nyugodott meg, és tovább akarja folytatni az akadékoskodást.

S a brit kormányfő hamarosan arról is meggyőződhetett, hogy Bad Godesbergben szintén komoly nehézségekkel kell megbirkóznia.

Előterjesztette javaslatát, amely szerint a birodalomhoz csatolandók mindazok a csehszlovák járások, ahol a többség vitathatatlanul német nemzetiségű. A vegyes lakosságú körzetek sorsáról nemzetközi bizottság döntene.

Hitler a javaslatot elvetette!

Ügymond, nincs szüksége fő- meg albizottságokra,

döntőbírókra meg választott bíróságokra, jegyzőkönyvekre, véget nem érő alkudozásokra.

— Az új határvonalat azonnal ki kell tűzni — jelentette ki ellentmondást nem tűrő hangon —, s onnan a cseheknek vissza kell rendelniük katonaságukat, rendőrségüket és összes állami szervüket. Németország pedig ezeket a területeket haladéktalanul megszállja!

Kifejtette, hogy az állam- és nyelvhatárnak föltétlenül egyeznie kell, s ennek megállapítására a pontos és megbízható térképek mindenképpen lehetőséget adnak. A csehek ez ellen — értesülései szerint — bizonyára tiltakoznak majd, ám ez a tényeken mit sem változtat. A népszavazást nem kifogásolja. Ezt ő majd elrendeli, miután berendezkedett a Németországhoz csatolt területeken. Erre különben is van még idő épp elég.

Azt tán emlitenünk se kell, hogy mihelyt a kancellár végzett elvi álláspontjának ismertetésével, máris az asztalára tették a csehek alávalóságának és hitványságának legfrissebb bizonyítékait.

Ezzel kapcsolatban hadd jegyezzük meg: egyszerűen hihetetlennek tartjuk, hogy még a legtapasztaltabb nyugati államférfiaknak sem tűnt föl soha a meglehetősen primitív módon időzített és mindig ugyanúgy tált hírek szemenszedett válótlansága, soha nem merült fel az a gondolat, hogy ezeknek a kellő pillanatban felröppentett „szenzációknak“ a helytállóságát más hírforrásokból is ellenőriztessék. Hiszen ilyképpen mindjárt meggyőződhettek volna arról, hogy Hitler gátlátalanul és tudatosan félrevezeti őket. Vagy netán nem akartak rápirítani a kancellárra?

Most éppen az „történt“, hogy „a csehek Chebben tizenkét német polgárt agyonlőtték“. Ő, vagyis a német birodalom kancellárja mindent elkövet, ami tőle telik, hogy nyugalomra intse német testvéreit, ám ami sok, az sok; az ő idegei sincsenek kötélből. Tovább már ő sem foghatja le azoknak a karját, akik megtorlást követelnek, s le akarnak sújtani. Ilyen körülmények közt nem csoda, hogy a meggyilkolt szudétanémetek

barátai fölkészültek a bosszúra, s ma éjszaka méltóképpen megfizetnek szeretteik haláláért.

A kancellár a térképhez vezette vendégét.

Ahhoz, amelyen ügyes kezek már jó előre gondosan feltűntették az új határvonalat. Könnyörtelenül mélyen belemart a Csehszlovák Köztársaság testébe. Sokkal mélyebben, mint a berchtesgadeni térképen. Chamberlainnek sehogy sem tetszett ez a nagy mohóság. Ha ő a saját személyében hajlana is erre a megoldásra, Londonban és Párizsban úgysem érvényesíthetné álláspontját. Pillanatnyilag legalábbis semmi esetre sem.

A találkozó eredménytelenül végződött.

A hangulat fagypont alá süllyedt.

Éjszaka a prágai angol követségnek sürgős táviratot kézbesítettek. Azt közölte, hogy „a brit kormány valószínűleg nem tartja vissza a csehszlovák kormányt az általános mozgósítás elrendelésétől”. Másnap Anglia ezt az elhatározását megerősítette, s csatlakozott hozzá Franciaország is.

Ezalatt Hitler és Chamberlain ott, a Rajna partján sűrű levél- és memorandumváltással szórakoztatta egymást. Térültek-fordultak a futárok, nem unatkoztak a tolmácsok. A két államférfi hol terjedelmesen, hol tömören fejtette ki saját álláspontját, s mindketten arról próbálták meggyőzni a másikat, hogy egyedül az általuk javasolt megoldás hozhatja meg a kívánt eredményt.

Az újabb személyes találkozóra csak szeptember 23-án péntek délután került sor.

Chamberlain arra kérte a birodalmi kancellárt, hogy legalább a túl rövid határidőkhöz ne ragaszkodjék. Még hogy 1938. október 1! Ami őt, Anglia miniszterelnökét illeti, hajlandó az ésszerű javaslatok megvitatására, de a diktátumokat visszautasítja.

Hitler erre azt válaszolta, hogy minél hamarabb pontot tesznek az ügy végére, annál nagyobb a remény a béke megőrzésére.

Az angol vendég ezzel aligha értett egyet. Kijelen-

tette ugyanis, hogy ezek után nem tehet egyebet, mint hogy visszatér Londonba, s tájékoztatja Csehszlovákiát a birodalmi kancellár megváltozott álláspontjáról. Hitler viszont azzal replikázott, hogy a világért se óhajtja rábírní a miniszterelnök urat szándékának megmásítására, ám ő már kimondta az utolsó szót.

Hűvösen, kimért udvariassággal búcsúztak.

Valamivel előbb azonban újabb hír érkezett Godesbergbe Csehszlovákiából. Ezúttal — egészen kivételesen — megfelelt a valóságnak.

A csehszlovák kormány elrendelte az általános mozgósítást.

Bonyodalmak a Freikorps körül

A történelem szembefordult azokkal, akik formálása jogát kisajátították maguknak.

Németországban egyetlen vezér uralkodott, akinek az akarata — törvény. S mégse ment minden a terv s az előre meghatározott politikai irányvonal szerint. A nemzetiszocialista Németországban sem. Merthogy a „fűherri gondviselés“ kifürkészhetetlen volt, és szüntelenül új, meglepő elhatározásokban nyilatkozott meg. Az események a birodalom határain túl is függetlenítették magukat a Fűherer akaratától. Már-már úgy tűnt, hogy Csehszlovákia összeomlik. S íme, most egyszerre csak harcra készül! Tegnapelőtt az angolok és a franciák még Beneš torkát szorongatták, most pedig azt üzenik neki, hogy nem kifogásolják, ha elrendeli a mozgósítást!

Hitler valósággal ontotta az újabb meg újabb rendeleteket, s időnként dührohamban tört ki. Félig komédiás, félig beteg ember volt ő magánéletében is: ökölrel verte az asztalt, összegyűrte és darabokra tépte a keze ügyébe került papírlapokat, a padlón hempergett, s marcangolta a szőnyeget. Ilyenkor munkatársai mindig tanácstalanul, rémülettel nézték vergődő vezérüket.

Mi az ördögnek kérte föl Chamberlaint a közvetítésre! Hiszen ez az angol még a cseheknek sem tud parancsolni!

Egyszerre csak Hitlernek úgy tűnt, hogy csupa tehetetlen ingyenélő lebzsel körülötte. Ha ő nincs, a nemzetiszocialista Németország már réges-rég romokban heverne! Senkiben sem bízhat. Megkapta a magáét Goebbels és propagandaminisztériuma is. Képtelenek arra, hogy a nyugati közvéleményt a német nemzethez méltó színvonalon befolyásolja. Nem tudja elosztatni a szinte egész Európában érzékelhető Németország iránti bizalmatlanságot. Hova tűntek a propaganda rendelkezésére bocsátott milliók?

Persze, némelykor az is előfordult, hogy Hitler épp a Freikorps vezérkarát szemelte ki haragja célpontjának. Micsoda vezérkar az, amelynek fogalma sincs, hogyan és mivel tarthatja kordában zabolátlan alakulatait? Anarchista társaság, amely csak a nehézségeket tetézi, s pimaszul megszegi az ő parancsait.

Tagadhatatlanul volt ebben némi igazság.

A Freikorps vezetői szeptember 23-án estig valóban nem tudták, mihez tartsák magukat. Az „aši frontról” azt jelentették, hogy a henleinista támadók ellen katonákkal megerősített cseh csendőralakulatok vonulnak föl, tehát a Freikorps egységeinek „rugalmas védekezésre” kell berendezkedniük. Hitler leghatározottabb parancsa ellenére az SS és az SA katonái is megjelentek Ašban. De az SS-egységek egyéb határ menti körzetekbe is behatoltak: a šluknovi határterület egyik községében, Georgswaldban (a mai Jiříkovban) megszállták a vámhivatalt, személyzetét a szászországi Ebersbachba hurcolták. Ez így nem mehet tovább, az SS legényeit a legsürgősebben haza kell rendelni! Isten őrizze, hogy a csatározások során bármelyikük is a csehszlovák katonaság fogságába kerüljön...

Szeptember 23-án este tehát a donndorfiak végre megszabadultak a gondoktól.

De voltaképpen csak pillanatokra, mert újabbak jelentkeztek.

Kereken 19 órakor ugyanis Köchling alezredes Hitler további parancsával „örvendeztette meg” Pfrogner. Vagyis: az elfoglalt területeket haladéktalanul ki kell üríteni, a Freikorps egységeinek pedig vissza kell vonulniuk a határ innenső oldalára! Amíg újabb parancsot nem kapnak, ismét az ellenség nyugtalanításának taktikáját kell alkalmazniuk! Nem érdektelen Hitler parancsának indoklása sem. Míszerint a német hadsereg hírszerző szolgálatának megbízható értesülései alapján a határon jól fölfegyverzett csehszlovák erők vonultak föl, amelyekkel a Freikorps csak komoly veszteségek árán fordulhatna szembe.

Máskülönben a Führer parancsai villámgyorsan váltották egymást.

Ami tegnap még érvényes volt, ma már súlyos vétésnek számított. Ennek az oka a rendezetlen állapotokban, s mindenekelőtt abban keresendő, hogy a Führer kiábrándult a Freikorpsból. Mert a Sudetendeutsche Freikorps korántsem bizonyult annak a hatalmas és jól szervezett önkéntes testületnek, aminek Henlein és a náci propaganda büszkén hirdette. Hitler kívánsága értelmében hadi létszámának 40 000 főről 80 000 főre kellett volna emelkednie, holott állománya alig érte el a 25 ezret. Néhány esztendővel később Karl Hermann Frank a prágai népbíróság előtt ezzel kapcsolatban a következőképpen vallott:

— Katonai szempontból a Freikorpsnak nem tulajdonítottunk jelentőséget. Elsősorban a politikai propaganda céljait szolgálta, s Hitler kezében a politikai nyomás eszköze volt...

A politikai eszközök alkalmazásának módját általában a politikai szükségletek határozzák meg. Márpedig ezek a szükségletek valóban napról napra változtak. Különösen az 1938-as év szeptember végén.

Prága ezekben az órákban háborúra készült.

A hadijognak megfelelő „rendes“ háborúra.

Amikor az első világháború húsz esztendővel ezelőtt véget ért, senki sem hitte volna, hogy az emberiséget még egyszer ilyen súlyos katasztrófába lehet dönteni. Utóvégre méltán elvárhatta a világ, hogy az átélt borzalmas tapasztalatok mindenkit észre térítsenek és figyelmeztessenek. Mindnyájan szilárdan hittük: a felelős államférfiak soha többé nem engedik meg, hogy a nemzetek és országok közt felvetődött vitás kérdéseket szuronnyal, mérges gázzal, gránátokkal és bombákkal oldják meg. Úgy tűnt, hogy valóban elérkezett a béke korszaka. Hiszen II. Vilmos Németországa térdre kényszerült. A Genfben székelő Nemzetek Szövetsége pedig minden nép számára biztonságot, igazságságot, nyugalmat szavatolt. Igen, szavatolta. De csupán szerződésekben, államférfiak szónoklataiban, ünnepélyes nyilatkozatokban és felhívásokban. Márpedig a tárgyalóasztaloknál elhangzott szavak és az iratcsomókban sárguló egyezmények garanciája nem sokat ér. Különösen Európára vonatkozik ez, ahol olyannyira sok nyitott kérdés, határvita és egyéb probléma maradt továbbra is tisztázatlan. Közülük talán egyet sem oldottak meg. Aktáikat elfektették, megoldásukat halogatták és — a fájó sebek elmergesedtek. S húsz esztendő is pontosan elegendő volt ahhoz, hogy jó öreg földrészünk egészen más képet mutasson. Németország még hatalmasabb állam lett, még elszántabb támadó szellem hatotta át, mint a letűnt császárság idején. A Párizs környéki békeszerződések sorra-rendre fölbomlottak, s a Nemzetek Szövetsége pedig kétségbeesetten és tehetetlenül nézte, hogyan közeledik a katasztrófa.

Egy nemzedéknek két háborút kellett átélnie.

Az első világégés után a másodikat is.

A köztársaság fölkészült rá.

A házak falára, hirdetőoszlopokra kiragasztották a felhívást, amely ezekkel a szavakkal kezdődött:

„A köztársaság elnöke a honvédelmi törvény 23. cikkelye alapján elrendelte a csehszlovák haderő mozgósítását. A mozgósítás értelmében a Csehszlovák Köztársaság egész területéről hadszolgálatra be kell vonulniuk mindazoknak a tiszteknek, őrmestereknek és póttartalékosoknak, valamint alkalmatlanoknak nem minősített nyugállományú tiszteknek és őrmestereknek is, akik ebben az évben töltik be 40. életévüket vagy fiatalabbak... Mindazok a személyek, akik e hirdetmény rendelkezései szerint hadkötelesek, a lehető leggyorsabban, legkésőbb hat óráig vonuljanak be, s a legrövidebb úton közvetlenül a felszerelési állomáshelyre utazzanak...”

Megkezdődött tehát a hadkötelesek bevonulása; nyugodtan és fegyelmezetten.

Mínta egy csapásra tovatűntek volna a közelmúlt napok izgalmai. Az illúziók elválaszthatatlanul egybeolvadnak a valós reményekkel. A kormány élén ott áll a félszemű hős. Csehszlovákia sorsát végre rátermett férfiak irányítják, akik megvédik az országot. A csalódások, csüggedés és gyötrő kétségek tegnapijára immár senki sem akart emlékezni. Nem adjuk meg magunkat! Az utolsó pillanatban Anglia és Franciaország lelkiismerete is megszólalt. Ezek a nyugati hatalmak talán most már egy tapodtat sem hátrálnak, s megálljt parancsolnak Hitlernek. Nem vagyunk egyedül; velünk van a Szovjetunió. Megvédjük a köztársaságot!

A mozgósítás a legnagyobb rendben, terv szerint zajlott le.

A villamosmegállóiban harcba hívott férfiak várakoztak; ki bőrönddel, ki katonaládával. De kisebb-nagyobb csoportok verődtek össze a járdákon is, s azt figyelték, mikor kanyarodik be az utca sarkán valamilyen taxi. Ezen a napon a behívó ingyenes utazásra jogosított. A megnövekedett forgalom lebonyolításában a vállalati áruszállító kocsik és teherautók is segítet-

tek. A búcsúzó asszonyok közül alig egynéhány könnyezett. A könnyek ideje lejárt; most az egész nemzet harcra készült. Az emberek egymásnak adták a kilincset azokban az üzletekben, ahol a gázálarcot árusították, amit a villamosvezetők és sofőrök már reggel, induláskor a szélvédő keretére akasztottak. Szürke tokjában ott himbálózott a járókelők vállán, a gyerekek iskolatáskáján. Voltak, akik a sötétkéék búrójú villanylámpák beszerzésén fáradoztak, mivel Prágában kötelezővé tették az elsötétítést. A lakóházak és állami épületek ablakait a legrosszabbra is számító kezek keresztben-hosszában papírszalagokkal ragasztották át; a spanyol polgárháború idejének tapasztalatai ugyanis azt igazolták, hogy az ilyképpen védett ablaküvegekben a robbanás okozta légnyomás nem okoz túl nagy kárt. A nyilvános óvóhelyek felé jól látható feliratok és nyílak mutatták az utat. A pályaudvarok csarnokaiban a Sokol Tornaegylet tagjai, cserkészek, vöröskeresztes nővérek teljesítettek szolgálatot. Prága frontvárosra hasonlított.

Csehszlovákia haderejét szeptember 23-án, pénteken este mozgósították.

Negyvennyolc órával később már a köztársaság közel kétmillió katonája állt fegyverben.

Ezalatt a határ menti körzetekben meg-megismétlődtek a fegyveres összetűzések. Észak-Morvaországban a henleinisták változatlanul megszállva tartották Albrechticét, Osoblahát és Jindřichovót. Jablonecban és Liberecban — környékükkel együtt — egy Tittelbach nevű alezredes ragadja magához a hatalmat. Tűzharról érkeztek hírek Broumovból, Kraslicéből, Falknovból és Železná Rudából. A cseh határőrök sok helyütt szorongatott helyzetbe kerültek. Prágai központjuk főlshíltotta őket, hogy tartsanak ki, ám egyidejűleg rájuk parancsolt: tartózkodjanak minden provokációtól! A megrettent bürokraták leiratainak szóhasználatában ez nem jelentett mást, mint hogy határőreink saját védelmükben nem használhatják fegyverüket a valódi

erőszakoskodók és terroristák támadása esetén sem. Hiába árasztotta el a belügyminisztériumot a panaszok lavinája, hogy „az utasítások pontatlanok és határozatlanok, s lehetetlenné teszik a tisztánlátást”. Sokan, akik hallgattak a felsőbb parancsra, valahol a határon haltak hősi halált. De a Németországba hurcolt csehszlovák állampolgárok száma is meghaladta az ezret.

A támadók csakis az erő és a határozott tettek nyelvén értettek.

Ahol a henleinisták és a Freikorps egységei szervezett ellenállásba ütköztek, mindenütt meghátráltak. Ez a legszemléletesebben a šluknovi határszakaszon mutatkozott meg. Szeptember 23-án délben a henleinisták Šluknovból a következő kétségbeesett táviratot küldték Drezdába: „Csapataink hanyatt-homlok menekülnek, s teljesen kimerülten a német birodalom területén keresnek menedéket.” A csehszlovák alakulatok — katonák, az Államvédelmi Testület határőrei és a csendőrök — futamították meg őket, amelyek Dolní Podluží és Rybníště térségében támadásba lendültek, majd Varnsdorf irányában folytatták előrenyomulásukat.

Csakhowy a határon aránylag kevés volt a rendőr, csendőr és a határőr. A szüntelen tűzharc és az állandó készenlét őket is kimerítette. Nemcsak az ellenséggel szemben kellett helytállniuk, hanem hovatovább a meg gondolatlan parancsok és esztelen előírások is felőrölték idegeiket. Nem csoda, hogy türelmetlenül várták a mozgósított hadsereg katonáit. Egyedül ők védhették meg a határokat, biztosíthatták a rendet és szavatolhatták maradéktalanul az állam szuverenitását.

Ők, a Csehszlovák Köztársaság katonái.

Annak az országnak legjobbjai, amely védekezni akart. S amelynek asszonyai a fenyegetett haza védelmére induló férjüktől, fiaiktól Karel Čapek regényalakjának, a hős lelkű Anyának megrendítő gesztusával búcsúztak:

— Menj!

Sorsok

(III.)

Naplórészlet

Rendkívüli napok voltak azok.

A köztársaság minden hadköteles férfitagja — barátok és elvtársak, apák, fiúk és testvérek — egy emberként, harcra készen fölkerekedett, és elindult a bizonytalanba. A mozgósítási parancs tizennyolc korosztályra vonatkozott; behívták az első tartalékállományt, valamennyi fegyvernem póttartalékosait, a másodtartalék egy részét — főként a szakembereket. A bevonultak száma összesen 1 250 000 főt tett ki.

Egyikük, aki valahol egy dél-csehországi faluban tanítóskodott, de behívója az észak-csehországi határővezet peremére szólított, katonáskodásának három hete alatt naplót vezetett. Az őszinte hazafiúi lelkesedés, a keresetlen szavak naplója ez. Tele mély érzésektől sugallt gondolatokkal. Sajátos dokumentuma az akkori időknek. Rögzíti azokat a gondolatokat, amelyek — ha más-más szavakkal megformált mondatokban is — oly jellegzetesen tükrözik mindazoknak az érzelmeit, akik akkor vele együtt ott voltak. Mindazokét, akik — akár csak ő — készen álltak a harcra; arra, hogy életüket áldozzák a legszentebbért, a hazáért.

(1938. SZEPTEMBER 24.)

Izgalmakban bővelkedő éjszaka után elindultunk. Oda, ahova hív a kötelesség. Érzékeny búcsú nél-

kül, szilárd elhatározással, bizalommal. Az élénk vitától, tereferétől és nótázástól hangos vonat észak felé robog. Vidáman vagyunk. Az ablakon át a tovasuhanó tájat, az erdőket és mezőket látjuk, ahol az otthon maradottak tovább küszködnek, tovább dolgoznak. Amott cseh parasztember ballag az eke után. Egyik kezével integet, a másikkal keményen fogja az eke szarvát. Be kell fejeznie a munkát, amelyet a harcba hívottak kezdtek meg. Aztán majd betakarítja a termést, amelynek védelmére fiatalabb barátai, ismerősei, rokonai most fölsorakoznak. A dűlőúton öreg néne vánszorog; csuparác, és nagyon társtalan. Nézi a férfiakkal, katonákkal zsúfolt vonatot. Gondolatain bizonyára átvillannak a régi emlékek; eszébe jutnak fiai, az 1914-es mozgósítás napjai, s fölrémlik benne mindaz, amit át kellett élnie és szenvednie. Szemlátomást megilletődött, de nem sír. A falusiak ritkán sírnak; elapasztotta könnyeiket az örökös munka, a küzdelem a mindennapi kenyérért. Az anyóka bágyadt mozdulattal int instenhozzádót a katonáknak, majd letérdel a földre, az őszi verőfényben megszikkadt mezsgye porába. Összekulcsolja reszkető ujjait, és imádkozik. Sokat látott, rossz sejtelmektől riadt tekintete a távozó vonatot követi. Mit tehetne egyebet? Imádkozik. A nyugalmasabb életért, a békéért, a mezők békés csöndjéért. Fiai-nak, unokáinak szíve dobbanásáért.

A nemzet féltő szeretettel, aggodalommal bocsátotta útra azokat, akiket a meghitt családi körből elhívott a talán súlyos áldozatokat is követelő, de mégis magasztos kötelesség. Az állomások peronjának egyik-másik sarkában szeretetteljes-bátorító szavakkal búcsúznak szeretteiktől az itthon maradottak. Másutt a harcba indulók kezét ökölbe szorítja az erő tudata, az akarat és a harag. A vagonokat elárasztják a virágok. Így búcsúzik a nemzet fiaitól, gondolatban azonban elkíséri őket, együtt

harcot velük mindnyájunkért és a haza fennmaradásáért.

(SZEPTEMBER 24-RŐL 25-RE VIRRADÓ ÉJSZAKA)

Éjjélre végeztünk a felszereléssel, beöltöztünk. Katonaruhánk színe a hadsereget és a harcot jelképezi. Ismét abba a khakiszínű egyenruhába öltöztünk, amelyet évekkel ezelőtt oly büszkén viseltünk, és büszkék vagyunk rá most is. Pihenőre készülünk, együtt és sorstársakhoz illő barátsággal. Vacsora után — akárcsak régen — mind többen csatlakoztak a vitatkozókhöz, s előkerülnek az anekdoták. Alkalmi hálótermünk különböző zugai-ból azoknak a mély lélegzete hallatszik, akik talán már holnap elindulnak az útra, amelyről nem tudni, hova vezet. Szempillánkra álom nehezedik, és várjuk a reggelt.

(SZEPTEMBER 26.)

*Hosszú, fárasztó éjszakai meneteléssel kezdtük a napot. Nehezen bírja egy tartalékos lába. Elsötétített városokon, szomorú falvakon haladunk át. A sápadt holdfényben mintha közelebb húzódnának egymáshoz az erdők fái. Távolságban halastó vizeitükre csillog. Az ablakok mögött békésen alszanak gyermekeink. De pihennek azok is, akikre reggel kétszer annyi munka vár, mint máskor. Az útkereszteződésekben és tereken mulatságból, társaságból hazatérő fiatalok üdvözlnek bennünket. Néha kitarul egy-egy ablak, s érezzük az integető tekintetéből áradó szeretetet. Ismerős még a táj, a mieink között vagyunk. De amott, a látóhatár alján, a kapaszkodón túl nagyot változik majd a világ. Elhagyjuk a mindnyájunk szívének oly kedves cseh falvak sorából az utolsót is. A messzeségben fények karavánja kígyózik. Katonatársakat szállító autóbuszok és teherautók*reflektorai. Lassanként virrad. Fáradtak vagyunk. Nagyon fáradtak. De kitarunk. Ki kell tartanunk azokért, akiknek a békés*

munkája és zavartalan álma olyannyira fontos mindannyiunk számára.

(SZEPTEMBER 27.)

Mint elszabadult szörnyetegek száguldanak velünk az autóbuszok: Vajon hova? Máris a csatatérre, vagy talán még csak a nyugalom és béke őrtállóinak megsegítésére? Szemünk az országút szürkésfehér csíkjának végét kutatja, s a határon kéklő hegyekre mered. Az előttünk dübörgő autóbuszok tetejéről visszaverődő ezüstösen villózó fénycsóvákat kergetjük. Az út mentén, a házak kiskertjében a dália virágzik, az árokparton bogáncskóró bólogat. E virágok láttán fölraizsanak emlékeink. Eszünkbe jutnak az együtt dobbanó szerető szívek boldogságának lángolóan tűzpiros virágai; lélekben gyermekeink bodor hajfűrtjeit simogatjuk, s mintha az elhagyott otthon messzeségéből is azoknak a meleg tekintete kísérne minket, akiket nagyon-nagyon szeretünk. Szinte hallom a számomra oly kedves Lužnice futó habjainak szelíd csobogását, s földidézem a partján eltöltött órák felejthetetlen hangulatát. Látom a csillogó leányszemeket, s az édesanyák gondok barázdálta homlokára és aggódó szívére gondolok, no meg arra a copfos kislányra, aki valamikor előttem ült az iskolapadban.

S az emléktöredékek elém varázsolják a szülőföldet. Harcba indulunk, hogy megvédjük. De nemcsak a vérrel-verejtékkal áztatott rögöket, nemcsak az áldott föld kincseit védjük meg. Utolsó leheletünkig harcolni fogunk az emlékeinkért, az álmainkért és reményeinkért is.

(SZEPTEMBER 30., REGGEL)

Autóbuszaink a vénasszonyok nyara sápadt fényében indulnak tovább. Körülbelül húsz van belőlük, s mindegyik a legújabb, legkorszerűbb típus. Városokon, integetőkkel és kendőt lobogtatókkal szegélyezett utcákon, könnyező asszonyok és el-

szánt férjfiak sorfala közt haladunk át. Falvak, kunyhók, házak maradnak mögöttünk, kapujukban öreg szántóvetők, asszonyok és gyermekek álldogálnak. Hamarosan folytatniuk kell a munkát, amelyet a fiatal családfenntartónak félbe kellett hagynia. A távolban most ő is bizonyára azon töpreng, miért is nem sikerült bevégeznie mindazt, amit úgy szeretett volna.

Nehéz időkben jószág, együttérzés költözik az emberi szívekbe. Ipari központ gyártelepének peremén állunk meg. Nemsokára a lelkünk mélyéig meghatnak mindnyájunkat azok a jelenetek, amelyek talán még a legádázabb ellenséget is gondolkodásra késztetnék. Gyári munkásnők százai sietnek elő gőzölgő fazekakkal és illatozó friss kenyérrel. Körülállják autóbuszainkat, arcukon a közös sors vállalásának bátorító mosolya, s osztogatják, kínálják az ételt. Némelyikük szemében mintha annak a képe villanna föl, akit helyettünk most maga elé képzel. De az a számunkra ismeretlen valaki talán másutt érzi a jó emberek szívének melegét éppúgy, mint ahogy mi most itt. Meghatottan gondolok arra a régi igazságra, hogy mindig a legszegényebbek értik meg leginkább bajba jutott embertársukat, s az utolsó falatjukat is megosztják a szűkölködőkkel.

(SZEPTEMBER 30., DÉLBEN)

Nem tudjuk, hol ér véget vándorutunk. Azt tudjuk csupán, hogy valahol a határ közelében állunk meg. Ott van reánk szükség. Asszonyok szorgoskodnak a falusi házak udvarán, s mosolyogva egyenesítik ki derekukat a mosóteknő mellett, amikor integetünk nekik. Odaköszönünk a nagymamáknak, akik térdükön az unokájukat hintáztatják, s integetünk a katonásdit játszó fiúknak.

Aztán átfurakodunk az útba eső városok zegzugos utcáin, sikátorain, és megérkeztünk. Az előttünk álló autóbustetőn szép rendben hátizsákok

sorakoznak. Rajtuk acélszürke rohamsisakok. Sokatmondóan hallgatnak. Néhány nappal ezelőtt ugyanezen az autóbuszon még gyerekkocsikat szállítottak. Tegnap gyerekkocsi, ma rohamsisak. A gyermekek boldogságáért sorakoznak ott azok a sisakok, amelyek talán épp ezért csillannak meg büszkén az őszi verőfényben.

Az eldugott falvak közt is a legeldugottabb. Utunk célja, állomáshelyünk. Isten háta mögötti táj, ahol a madár sem jár, s amelynek krónikásai — ha egyáltalán törődik itt valaki ilyesmivel — nem jegyezték föl még soha ekkora sürgés-forgást. Az idő hidegre fordult, szvettert húzunk tehát, s rögtön fűgőbbek vagyunk. A kis bolt portékája negyedóra alatt elfogyott; úgy fest, mintha kirabolták volna; a kocsmázzal a tíz félliteres korsóval nem győzi a forgalmat; az újságok háromnaposak. S egyszerre csak megerednek a nyelvek; itt is, ott is, mindenütt: a csűrökben, a meleg istállókban a jószág közt, a szénapajtákban és fáskamrákban; a lányok kíváncsian kukucskálnak, mi pedig a gyümölcsöskertek felé sandítunk.

Maga a megtestesült nyugalom ez a kis falu: háromnapos késéssel baktat a világ eseményei után, de így van ez jól. Ahhoz a szigethez hasonlít, amely szilárdan, rendületlenül állja a körülötte tomboló hullámok ostromát.

(SZEPTEMBER 30., DÉLUTÁN)

Ebéd, aztán pihenő. Derék szállásadónk rádiója körül tolongunk. Némán, síri csendben figyeljük egymást; fogunkat összeszorítjuk. S halljuk a megrendítő hírt. Bekövetkezett a tragédia. A porig alázottak döbbenete egy pillanatra ajkunkra fagyasztja a szót, de fölhangzik a himnusz, s mi — vezényszó nélkül is — vigyázzba merevedünk. Immár magunk is tudjuk, hogy nincs nagyobb fájdalom és súlyosabb megaláztatás, mint amikor egy nemzetnek nem engedik meg a harcot, úgy kell elvesztenie

a csatát. S a hadsereg egyenruhájában kell mindezt elszenvednünk. Szégyelljük magunkat, különösen a falusiak előtt. Bizonyára fölösleges bábuknak néznek bennünket. Képzletünkben azokat a barátainkat látjuk, akik közvetlenül a határ közelében, az általunk is jól ismert fedezékekben teljesítenek szolgálatot. Könnybe lábad a szemük, amint búcsúznak fedezéküktől, megsimogatják a vasbeton falakat, s utoljára tartanak szemlét a rájuk bízott határszakaszon. Tudom, hogy ők is szomorúak, nagyon szomorúak.

(OKTÓBER 4.)

A táj hegyvonulatai, dombjai, erdői és völgyei szinte a végtelenbe tűnnek. Lenyügöző a sárguló bokrok és a fenyők zöldjének tarkasága. A szurdokokban, árkokban fanyar kökény tenyészik, a lankákon meg folytatódik a keserves munka. A mai napig kérges tenyerű asszonyok, görnyedt hátú öregek és riadt szemű gyermekek végezték. Most katoná tartja az eke szarvát, a kiszántott burgonya barázdái közt katonasapok villannak. Segít a hadsereg a lakosságnak; katoná eltávozott bajtársa családjának, aki talán másutt, másnak könnyíti meg a munkáját. Kölcsönös barátság ez. Ha nem állhatta ki a próbát a harcban, legalább a munkából, egymás megsegítéséből hadd vegye ki részét.

(OKTÓBER 5.)

Melenget az októberi napfény, mintha csak vigasztalni akarna keserűségünkben. Mert keserűség üli meg a lelkünket, nagyon fáj a vereség. A legfájdalmasabb vereség ez, mert harc nélkül kellett elszenvednünk.

Legalább a nap kisütött. Hiszen borongós, esős időben végképp kicsordulna a pohár.

E szomorú napokban tétlenségre ítélt vendégei vagyunk ennek az isten háta mögötti, de gyönyörű szép tájnak. Várjuk a további parancsot. Üres óráinkban fölkapaszkodunk a falu közelében emelke-

dő magaslatra. Lobog a tábortűz. Mi pedig, a 3. szakasz katonái leheveredünk mellé. Felejthetetlen pillanatok ezek; bearanyozzák az őszi délután villózó napsugarai. Régi tábortüzekre emlékezünk, amikor mosolygó lányokkal és jókedvű fiúkkal együtt örültünk a ficáncoló lángoknak. Szépek voltak azok a régi tábortüzek, megvolt a varázsuk, ám ami a baráti hangulatot illeti, összehasonlíthatatlanul másabb, meghittebb ez a mostani. A lángnyelveik a szederbokrokat simogatják. Fejünk fölött vadcseresznyeja ágai zizegnek. Távolabbról — jávorfácska társaságában — feketefenyő néz ránk komoran. Örökre emlékezetünkbe véssük ezt a lenyűgöző képet. Emlékezni fogunk rá, ha alkonyatkor ismét asztalhoz ül majd otthon a család, amelytől elszólitott bennünket a kötelesség. Eszünkbe jutnak majd a barátságok, amelyek a háború és béke határmezsgyéjén szövődtek; emlékezünk majd erre a tábortűzre, amelynek lángjai most itt világítanak a falu fölött.

Hát igen, barátaim! Mozgalmasak, fordulatokban bővelkedők és fájdalmasak voltak 1938 őszének ezek a napjai, de talán szomorúságukban is megkapóak. Sárgultak, aranylottak a lombkoronák a hegyoldalakon, fenyegetőn vöröslött az ég alja naplementekor, ám a barátság virágai kibontották pompás szirmaikat. S virágzanak továbbra is.

(SZEPTEMBER 9.)

Visszatérünk leszerelési állomáshelyünkre. Ismét menetelünk, éjszaka és nappal, s mindez nagyon nehéz és fárasztó. A szomorúság hadserege vagyunk. Azt hiszem, mindnyájan szinte hálával és szívünk teljes melegével gondolunk azokra a városokra, amelyeken áthaladva megértésükkel, együttérzésükkel új erőt öntöttek fáradt lelkünkbe.

Utunkat berkenyebokrok szegélyezik. Talán épp a berkenye az idei ősz legtalálhatóbb jellemzője, piros gyümölcsét katonabakancsok taposták az országút

porába, s megszaggatott bokrait tankok lánctalpa tiporta össze a felismerhetetlenségig. Tönkrezúzott aranysárga levelek és megtaposott pirosuló gyümölcsök... Annak a világnak a műve ez, amelynek a haragjától óvakodnunk kell. Ezen az őszön elmaradnak a hangulatos őszi séták az avaron, a frissítő szélben; nem lesz kedvünk az álmodozásra. No de az álmok különben is hamar szertefoszlanak.

(OKTÓBER 15.)

Leszerelünk. Visszaadjuk mindazt, ami az elmúlt néhány hét során hű kísérőnké, katonaeletünk mindennapjainak elválaszthatatlan tartozékává vált. Néha azonban — mi tagadás — tehernek éreztük. Ismét raktárba kerül a tölténytáska, a puská, a gázálarc, a rohamsisak meg az a sok egyéb hadfelszerelési kellék, amelynek harminc kilogrammnyi súlyával szép kis darabot jártunk be hazánk tájain. A rengeteg legyalogolt kilométer ugyancsak próbára tette lábaink, izmaink teherbíró képességét. Utoljára indulunk útnak a khakiszínű egyenruhában ezen a derűs, napsugaras októberi reggelen. Az idő ugyanis mindvégig kegyeibe fogadta a katonákat. No de különben sincs okunk panaszra; mindenütt éreztük az értünk aggódó szívek melegét.

Tehát ma utoljára ellenőrizzük puskánk számát, utoljára hunyorgatunk a puskacsőbe, vajon előírássan ragyog-e belseje, s megtisztítjuk fegyverünk irányzékának nézőkékjét is. Aztán ég veled katonaelet! Ám egész biztos, hogy nemegyszer földidézzük majd ezeknek a napoknak a történetét. Hogy annak a vételezett hatvan tölténynek talán mégse kellett volna érintetlenül maradnia; annak a rohamsisaknak meg gázálarcnak talán mégiscsak alkalmat kellett volna kapnia, hogy megvédje életünket, illetve a méregtől megszűrje a tüdőnkbe szívott levegőt. Igen, talán... Nem vitás, hogy akkor a becsületes helytállás megnyugtató tudatával emlékeznénk erre

az őszre. Ám szomorú lélekkel, a hősi halált halt bajtársakat gyászoló kegyelettel is. Talán, lehet ... Nem tudhatjuk. Kételyeinkre csak az idő adhatja meg a választ.

(OKTÓBER 17., DÉLUTÁN)

Katonáskodásunk utolsó napja. Ismét polgári ruhába öltözünk, amelyet a feleségek, édesanyák oly sietve utánunk küldtek. Hogy mielőbb hazaérkezzünk, s megint együtt legyen a család, együtt üljön az asztalhoz. Szükségük van a családjőre, a kenyérkeresőre.

A katonakönyvet már előkészítettük. Ő, mennyire örültünk az otthonnak, és most itt állunk hallgatagon, gondolatokba merülten. A megpróbáltatások súlya, a nehézségek leküzdésének akarata, a közös veszély tudata közelebb hozott bennünket. Megértettük egymást. Barátok voltunk; sokat tettünk azért, hogy pótoljuk azt a szeretetet, amely csak a távolból sugározhatott felénk. Vége a szálmán heverészve folytatott heves vitáknak; nem verik föl az istállók csendjét a vidám tréfák és ízes anekdoták; bezárhatják kapujukat a csűrökben rendezett alkalmi „szállodák”. Nem visszhangzik majd az ének a falusi piacterek esti sötétjében. Talán csak az emlékeket zsongja át majd újra. Az utolsó takarodót halljuk. Holnap ilyenkor talán már gyermekeink haját simogatjuk.

Búcsúzzunk, barátaim!

Ami engem illet, visszamegyek az iskolába; benyitok a tanterembe, az én osztályomba, ahol a fiúk megilletődött és kíváncsi tekintete fogad. Otthonuk az elmúlt három hét alatt — anélkül, hogy máshova költöztek volna — egyszerre csak az államhatár közvetlen szomszédságába került. Amikor elbúcsúztam tőlük, még olyan messze volt onnan! ... A szemük láttára tűnt el az ország, a haza egy darabja.

S mi a további tervek mindig szolgálatkész raj-

parancsnokaim? No és általában, mit terveztek ti, három hétig gondjaimra bízott bajtársak? Negyvenen vagytok, és most szétszéledtek a szélrózsa minden irányába. Hogy a szomorú őszi mezőkön, a gyárak futószalagjai mellett vagy valamilyen irodában folytassátok félbeszakadt munkátokat. Többnek közületek immár az új határon túl van régi otthona, s mi már nem látunk el odáig. Tőletek búcsúzom a legnehezebb szívvel. Sorsotok mintha csak megrabolt országunk sorsát jelképezné.

(OKTÓBER 17., ESTE)

Indulásra készen vár a vonat. Kezet szorítunk. Viszontlátásra! ... MeséljeteK gyermekeiteknek a mozgósítás napjainak bizakodó, lelkesítő hangulatáról, emlékeztessétek őket a szomorú szeptember 30-ára. Idézzétek föl néha azoknak az apró falvaknak, lankáknak és erdőknek a képét, ahol baráti egyetértésben oly szép, meghitt órákat töltöttünk együtt. Villantsátok föl gondolataitokban néha-néha azoknak a városkáknak meleg fényeit, amelyek kövezete ködös őszi éjszakákon bakan-csaink csattogásától visszhangzott. Emlékezzetek a berkenyebokrok pirosuló gyümölcseire és arany-sárga leveleire, 1938 őszének sárguló-rozsdálló lombkoronáira.

Hatodik rész

**... és megkondult
az árulás vészharangja**

A mozgósítás kétségtelenül azt igazolta, hogy Prága háborúra készül.

Viszont a köztársaság hivatalos körei taktikai okokból egyelőre a diplomáciai tárgyalások lehetőségeiről sem mondtak le. A kormány például még mindig remélte, hogy sikerül megosztania a henleinista vezetők egységét. Ilyen meggondolásból vette föl a kapcsolatot szeptember 22-én — tehát egy nappal a mozgósítás előtt — Neuwirth, Kundt és Peters szudétanémet parlamenti képviselőkkel, akiket kellő tisztelettel arra kért, hogy nyugtassák meg a német nemzetiségű lakosságot, s ellenszolgáltatásul megígérte: „ez esetben a Szudétanémet Párt fölüjíthatná tevékenységét“. De megbékéléssel kecsegtető tárgyalások szorgalmazásáról érkeztek hírek egyes szudétanémetek lakta határ menti körzetekből is.

Tán mondanunk sem kell, hogy a henleinisták bajorországi főhadiszállásán „a csehek újabb szélhámossága“ éktelen haragot, példátlan felháborodást váltott ki.

— Gyáva népség! . . . — toporzékolt Hermann Frank. — Minden németnek egyszer s mindenkorra tudomásul kell vennie, hogy hadiállapotban vagyunk Prágával! S ezt mindenekelőtt a prágai doktoroknak kellene a legjobban tudniuk. Márpedig ha valaki háború idején titokban az ellenséggel egyezkedik, ez nem egyéb, mint hazaárulás!

Henlein élénken helyeselt, a többiek bólogattak.

— Természetes, hogy a történetek után nem állhatunk szóba a csehekkal! — jelentette ki a Szudétanémet Párt főnöke. — Frank, kérlek, tájékoztasd megfelelő módon a prágai képviselőket megmászíthatatlan álláspontunkról!... Ön pedig — fordult Pfrognerhez — utasítsa Franz May képviselőt, hogy kezdje meg hadmozdulatait a szudétanémet területeken!

Prágába tehát — a német követség útján — újabb sürgős üzenet érkezett: Neuwirth, Kundt, Peters és ottani képviselőtársaik legyenek oly kegyesek, s inkább ne mutatkozzanak a nyilvánosság előtt, hallgassanak és tartózkodjanak mindenfajta önálló kezdeményezéstől.

Ugyanakkor a Sudetendeutsche Freikorps különböző alakulatainak vezetői szigorúan bizalmas parancsot kaptak: „A harci egységek közvetítésével rendeljék el, hogy a határ menti városok és községek szudétanémet polgármesterei, illetve elöljárói haladéktalanul intézenek táviratot a Führerhez, Godesbergbe. A táviratoknak körülbelül ilyesfélét kellett tartalmazniuk:

Nem tárgyalunk tovább!

Führer, szabadíts meg a csehektől!

Führer, könyörgünk, segíts rajtunk!

Drága Führerünk, szabadíts ki végre nyomorúságunkból!...“

A titkos parancs külön is figyelmeztetett arra, hogy a táviratokat eltérő időközökben kell útnak indítani, nehogy a szervezett akció gyanúja fölmerülhessen.

Ám alighogy megszabadultak a bayreuthiak, donndorfiak és selbiek az egyik kellemetlenségtől, következett az újabb gond. A nemzetközi sajtóügynökségek közölték a csehszlovák mozgósítás hírét. Ez Berlinben és Godesbergben is meglepetést okozott, de a legkevésbé a Freikorps vezérkara számított rá. Szemtanúk állítása szerint Henlein a hír hallatára ugyanúgy viselkedett, ahogy Hitler szokott hasonló esetekben: mint az

őrült rohangászott föl s alá az irodában, szétdobálta a keze ügyébe akadt iratokat, öklével verte az asztalt. A szőnyeget nem marcangolta, nem harapdálta ugyan, hiszen a Freikorps hivatali helyiségeit efféle luxusholmikkal nem szerelték föl. Nagy nehezen lecsillapodott, de még akkor is zihált és fújtatott, amikor leült, hogy megfogalmazza a szudétanémet néphez intézendő — ki tudja, hányadik — kiáltványát. Íme:

„Beneš a maga esztelen hazárdjátékában az utolsó kártyáját is kijátszotta. Elrendelte az általános mozgósítást, s katonák alkotmányellenes parancsuralmi rendszerére támaszkodik. Ti, testvéreim, hazámfiain jól tudjátok, mit jelent ez. De egyetlen német sem lő majd németre, egyetlen magyar sem a magyarra, egyetlen lengyel sem a lengyelre. Benešnek nincs joga, hogy borzalmas testvérgyilkosságra kényszerítsen benneteket.

Egyetlen német se engedelmeskedjék a mozgósítási parancsoknak!

Nemsokára szabadok lesztek!”

No de mihelyt úgy-ahogy lecsendesedtek a hirtelen harag hullámai, a Freikorps főhadiszállásán valamelyest higgadtabban mérték föl a helyzetet. Ha nem akarják, hogy a mozgósítási parancs megtagadására biztató felhívás csupán pusztába kiáltott szó maradjon, ez esetben a katonaszökevények számára menedéket kell biztosítaniuk. Rövid tanácskozás után megszületett tehát Pfrogner újabb parancsa, amit máris továbbítottak az egységekhez. Ezúttal immár a 16-os számot viselte; szokás szerint a csehek szíldalmazásával kezdődött, majd ekképp folytatódott:

„Testvéreink előre láthatóan űzött vadként ezerszámra hagyják majd ott szülőföldjüket s lépik át a határt, hogy menedéket találjanak a német birodalomban. Mivel nem kizárt, hogy határátlépési szándékukban a csehszlovák hatóságok erőszakkal is meg akarják majd őket akadályozni, ellenintézkedésként a Frei-

korps valamennyi egysége rendszerezítsen a határ átkelőhelyein járőrszolgálatot, és ezzel segítse elő testvéreink bántatlan menekülését.”

De más természetű gondok miatt is főtt a bajoroszági főhadiszállás urainak feje. Amíg a Freikorps legényeinek csupán a csehszlovák határőrség vagy az Államvédelmi Testület kisebb egységeivel kellett fölvenniük a harcot, már-már tiszteletreméltó bátorságról tettek tanúságot. Ám épp elég volt, ha keményebb ellenállásba ütköztek, vagy ha a csehszlovák hadsereg rendezett alakulataival kerültek szembe, máris elpárolgott az a nagy-nagy harciasságuk. Napok óta mind aggasztóbb hírek érkeztek a főparancsnokságra a harci szellem megbomlásáról. S a mozgósítás elrendelésének pillanatától még inkább sokasodtak.

Az első válság, az első komolyabb erőpróba egyszeribe föltárta a szudétanémet terrorista szervezet gyöngeit. A Freikorps létszáma távolról sem felelt meg a derűlátók elképzeléseinek és a henleinista vezérek kívánásának. Akadozott az anyagellátás, szaporodtak a megoldatlan problémák. Köchling alezredes íróasztalán szeptember 24-én már el sem fért a sok sürgető levél, amely követelte, hogy haladéktalanul gondoskodják a felszerelés és fegyverzet kiegészítéséről, a jobb elszállásolásról. Fokozódott a feszültség a Freikorps vezetői és a hozzájuk vezényelt hivatásos tisztek között is. A Freikorps-alakulatok egyik-másik parancsnoka a hadsereg egységeinek „önfejűségére” panaszkodott, sőt nem egy esetben kimondottan szabotázzsal vádolta őket.

Nem volt meg az összhang a szervezeten belül sem; nem hatotta át az embereket az áldozatkészségnek az a szelleme, amely a közös célok megvalósulásának előfeltétele. Minden parancsnok ott hordta a tarsolyában a marsallbotot, s nehezen viselte el a főhadiszálláson lábatlankodó rugalmatlan katonai szakértők diktátumát. A tüntetők és gyűlölködők egyéni ambíciói még inkább elmérgesítették a légkört. A szudétanémetekből

érthető módon hiányzott az a fegyelmezettség, tekintélytisztelet és engedelmesség, amely a birodalomban élő testvéreiknek szinte a vérükké vált. Utóvégre „a csehszlovák demokrácia bomlasztó hatásának” húsz esztendeje mégse múlt el nyomtalanul.

Különösen éles összetűzésre került sor szeptember 23-án este Pfrogner és Fritz Bürger, a Freikorps IV., úgynevezett „bécsi” hadoszlopának parancsnoka között. Két nappal korábban ugyanis Henlein úgy rendelkezett, hogy ezt a hadoszlopot két csoportra — bécsire és linzire — kell osztani. Mind a kettőnek továbbra is Bürger marad a főparancsnoka, de a linzi határszakaszon végrehajtandó hadmozdulatok közvetlen irányítását pedig Jobst képviselő veszi át. A képviselő úr azonban, aki valamikor — Hitlerhez hasonlóan — szobafestő volt, no és népszónoki babérokkal is büszkélkedhetett, egyszerűen kijelentette, hogy ő bizony nem lesz az alárendeltje holmi Bürgernek. De Bürger sem lelkesedett az ügyért, mert úgy vélte, hogy Henlein ezzel a parancssal voltaképpen megnyirbálta az ő hatáskörét. Telefonált tehát Pfrognernek, s kereken megmondta neki, hogy a Henlein döntése „nonszensz”.

Pfrogner figyelmeztette, hogy ezért még majd felelnie kell.

Bürger viszont azzal fenyegetőzött, hogy azonnal lemond tisztségéről.

A vezérkar főnöke se nagyon válogatta meg a szavait:

— Kérem... Ahogy gondolja! Távozása igazán csak hasznára lehet hadoszlopának! — válaszolta gúnyosan.

A telefonvonal mindkét végén egyszerre csattant a dühösen lecsapott kagyló.

— Idlóta!... — szinte halljuk, ahogy Pfrogner könynyített a lelkén.

— Felfuvalkodott hólyag!... — sziszeghette a foga közt Bürger, hogy ő se maradjon adósa a vezérkari főnöknek.

Persze a lemondásból semmi sem lett, legföljebb az

történt, hogy minden személyes kapcsolatot megszakított Pfrognerrel.

Henlein szempontjából mi sem lehetett rosszabb, mint ha föllángolnak a pártban a régi viszálykodások, föllelednek a régi ellentétek. S éppen most, a sorsdöntő pillanatokban! Hitler előtt az árt legtöbbet a tekintélyének, és azzal szerzi a legnagyobb örömet irigykedő ellenlábasainak, ha a Freikorps sorait egyenetlenségek bontják meg, s ha küldetésének teljesítése közben kudarcok érik. Ráparancsolt Pfrognerre, hogy azonnal lépjen összeköttetésbe Berlinnel, tegyen jelentést a Freikorps helyzetéről és tevékenységéről, s kérje a legmagasabb körök lehető legnagyobb támogatását és segítségét. A vezérkari főnök fölhívta tehát Hitler kancelláriáját, s Martin Bormannt kérte a telefonhoz. Bormannek azonban fontosabb teendői akadtak, így aztán a telefonvonal másik végén csak valamilyen Kaufmann jelentkezett, akinek Pfrogner lediktálta a Freikorps főparancsnokának üzenetét:

„Konrad Henleinnek nagy gondokat okoz a Freikorps hiányos fegyverzete és rossz felszerelése. Készleteink nincsenek. Minden negyedik emberre egy puska jut, s ezek közül is minden második csupa rozsdá. Lőszerünk sincs elegendő. Legénységünk már egy hét óta a szabad ég alatt tölti az éjszakát. Ha rosszabbra fordul az idő, ennek súlyos katasztrófa lehet a következménye. Konrad Henlein holnap reggel Berlinbe küldi állandó helyettesét, tegyék lehetővé számára, hogy mindezekről a Fűhrernek is beszámoljon. Henlein továbbá azt óhajtja, hogy erről a párbeszédéről Bormannt, a kancellári hivatal vezetőjét is tájékoztassák.“

Másnap — szeptember 25-én, vasárnap — Karl Hermann Frank tényleg elindult Berlinbe. Hitler időközben visszatért Bad Godesbergből, s a birodalmi kancellári hivatalban fogadta látogatóját. Párbeszédük pontos tartalmát nem ismerhetjük. Azt azonban bátran föltételezhetjük, hogy Frank a Freikorps soraiban jelentkező mind súlyosabb ellentétekről egy szót sem szólt szere-

tett Führerének, ellenkezőleg: alighanem rózsás színben tüntette föl a Freikorps-harcosok eddigi teljesítményét. Végül — igazolásképpen — átadta Hitlernek a vezérkari főnök ilyen szellemben megszerkesztett írásos jelentését. Frank beszámolójának arról kellett meggyőznie Hitlert, mennyire fontos a Freikorps szerepe, tehát mindenképpen megérdemli, hogy a főhreri gondoskodás mentesítse az anyagi nehézségektől.

Ezúttal a Führer döntésének ismertetése sem áll módunkban.

Csupán arról a rendelkezéséről tudunk, amelynek értelmében megkövetelte, hogy továbbra is tegyenek neki jelentést a Sudetendeutsche Freikorps minden vállalkozásáról. Ez talán a Freikorps fontosságának elismerésére utalhatott, ám az sem kizárt, hogy Hitler elérkezettnek látta az időt a Freikorps tevékenységének fokozottabb ellenőrzésére, és így akart pontosabb képet kapni az egész szervezet működéséről. Nos, Frank bizonyára igencsak vegyes érzelmekkel távozott Berlinből.

De vajon mit tartalmazott ez az elaborátum, amelyet átnyújtott Hitlernek?

Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy Pfrogner vezérkari főnök jelentése nem adott sem tárgyilagos, sem pontos képet a Freikorps helyzetéről és tevékenységéről. Ferdített és szépített, ahogy a szükségletek ezt megkövetelték. Mérlegbeszámoló a fölötte számára. Megszokott módszer ez. Ám a tények, adatok egyike-másika talán mégiscsak megfelel a valóságnak. Nézzük meg ezt a dokumentumot közelebbről, hátha számunkra is akad benne néhány érdekesség.

A gyatra felszerelésről és a fegyverzet 'hiányosságairól semmi olyat nem mond, amit már ne tudnánk. A Freikorps-harcosok hangulatával Pfrogner „változatlanul szerfölött elégedett“, bár a nehézségekre is rámutat, s külön is figyelmeztet arra, hogy „törvényszerűen be kell következnie a hangulatváltozásnak“, mihelyt a harcok rádöbbennek, hogy nem megfelelőképpen

törődnek az érdekeikkel és a sorsukkal. Ezután a jelentés föl sorolja azokat a „hőstetteket”, amelyekkel a Freikorps egységei már eddig is becsületet szereztek zászlójuknak: csendőrlaktanyákat, postahivatalokat támadtak meg és fosztottak ki, pályaudvarokat semmisítettek meg, épületeket szálltak meg és égettek föl. Ez ideig 260 hasonló vállalkozást hajtottak végre; egy lösszerrel és egyéb hadianyaggal megrakott tehervonatot, valamint két mozdonyt zsákmányoltak, s a Csehszlovák Nemzeti Bank varnsdorfi fiókjában tizennyolc millió koronát foglaltak le. A Freikorps 24 560 nyilvántartott harcosa közül — a vezérkari főnök adatai szerint — mindössze harmincketten haltak hősi halált, hatvanegyen sebesültek meg, s az eltűntek száma: három. Ezzel szemben a Freikorps-alakulatok 1149 csehszlovák foglyot adtak át a birodalmi hatóságoknak. Az egységparancsnokok jelentéseiben közölt adatok összesített eredményeként szeptember 24-én éjfélig „az ellenség vesztesége: 51 halott és 15 sebesült”.

Vajon méltóképpen értékelte-e Hitler Adolf ezt a harcászati mérlegbeszámolót?

Nem tartjuk valószínűnek. A vezérkari főnök ezzel kapcsolatban kiadott napiparancsa ugyanis egyebek közt ezeket mondja:

„Különböző alakulataink rátermettségét és sikeres tevékenységét nemcsak a főparancsnok ismeri el, hanem más irányadó személyiségek is nagyra értékelik.”

Nagyon is diplomatikusan és katonás tömörséggel megfogalmazott szavak ezek; a Führer határozott elismerését mégsem lehetett volna ilyen hétköznapivá jelentékteleníteni.

Henlein gondjai tehát nem enyhültek.

Inkább súlyosbodtak. Hétfőn, szeptember 26-án reggel például röplapot talált az íróasztalán, amelyet egyébként az elmúlt napokban ismeretlen tettesek a cseh határővezetben terjesztettek. A Szudétanémet Párt vezérét az odaátról érkezett üzenet egyáltalán nem örvendeztette meg. Annak ellenére — vagy éppen

azért —, hogy a szívéhez oly közel álló fajtestvérek küldték. A röplap szerzői ugyanis Konrad Henleint, Karl Hermann Frankot, valamint a Szudétanémet Párt mindazon vezetőit, akik szülőföldjükről Németországba szöktek, egytől egyig gyávasággal vádolták. Példaképpül Hitlert állították eléjük, aki mindig kitartott az első vonalban. Zárószavában a röplap leszögezte, hogy „az új helyzetben kizárólag Krebs, Jung és azok tarthatnak számot a Gau Sudetenland vezetői tisztére, akik mindvégig hűek maradtak eszméikhez és mindenkor a forradalom élén haladtak“. Arról, hogy az idő tájt Krebs és Jung is Németországban húzódott meg, a röplap terjesztői tapintatosan hallgattak.

Hans Krebs nevének említése egy idő óta különben is úgy dühbe hozta Henleint, mint akinek a szeme előtt vörös posztót lobogtatnak. Ennek az előzménye nem egyéb, mint az, hogy Hitler 1938 elején Krebset váratlanul egy közelebbről meg nem határozott kerület Gauleiterévé nevezte ki. A bennfentesek azonban úgy tudták, hogy a Krebs számára kiszemelt kerület a nácik terveiben a 13-as számot kapta, amely éppen a Szudéta-vidéknek mint közigazgatási területnek a nyilvántartási száma volt. Henlein okosabbnak vélte, ha tartózkodik minden meggondolatlan lépéstől, s a mendemondának látszólag nem tulajdonított jelentőséget. Ám nem sokkal később — 1938 márciusában —, amikor Hitlerrel tárgyalt, mégis előhozakodott ezzel az aggodalmával, s megkérdezte a Führert, vajon nem foglalkoztatja-e a gondolat, hogy őt a Szudétanémet Párt élén „más valakivel“ váltsa föl. Hitler azonban megnyugtatta, semmi oka az aggodalomra, hiszen nincs más jelöltje, ami pedig az említett gauleiteri megbízatást illeti, erre éppen őt, mármint Konrad Henleint tartja a legalkalmasabbnak.

No de azért Hans Krebs továbbra is készenlétben állt.

Ha nem is éppen Hitler tartotta készenlétben, a birodalmi belügyminisztérium mindenesetre. Hogy milyen jellegű kapcsolatok fűzték Krebset ehhez a miniszté-

riumhoz, és miért fogadták ott mindenkor szívesen látott vendégként, ezt a titokzatosság homálya fedi, s igen sok találgatásra adott alkalmat. Tény, hogy Krebs 1938 szeptemberében, a válság napjaiban is rengeteg gondot okozott Henleinnek. Szembefordult a „bajorországi uraságokkal”; a legtehetségesebb pártembereket és a legjobb tisztviselőket a határővezetből az ország belsejébe költöztette, rájuk bízta a jelentősebb pártfeladatokat, sőt később a párttól független fontos munkakörökbe is beajánlotta őket, s végül — ahol csak tehette — akadályozta a henleinista Freikorps toborzóirodáinak munkáját. A szudétanémetek új vezérelőltje tehát semmi esetre se adta be a derekát Henleinnek. Ellenkezőleg: a Szudétanémet Párt főnökének Krebs újabb kellemetlenkedéseivel kellett számolnia.

Bandenkrieg, vagyis bandaharc?

A csehszlovák válság tetőpontjához közeledett.

Szeptember 24-én Párizsból a Német Kommunista Párt Központi Bizottsága szinte próféta ihletésű üzenetet küldött a szudétanémeteknek:

„... A hitlerista Németország új, szudétanémet állampolgárai számára szülőföldjük bekebelezése nem a szabadságot hozza meg, hanem a náci rabszolgaságot jelenti... Németek! Ne hagyjátok magatokat félrevezetni, s ne higgyétek, hogy a szudétanémet terület elcsatolásával jobbra fordul sorsotok. Vajon nem ugyanilyen ígérekkel ámították-e az osztrákokat is hazájuk megszállása idején?... El a kezekkel Csehszlovákiától!”

Az utolsó szeptemberi hét végén a Csehszlovák Köztársaság immár történelmi fogalommá vált. A történelem egyébként is igen gyakran lep meg bennünket paradoxonokkal. Ezek egyikének minősíthetjük azt a tényt, hogy azokban a napokban a Sudetendeutsche Freikorps tekintélye is hanyatlott, az egész szervezetben a bom-

lás jelei mutatkoztak, holott a logika törvényei szerint mindenki az ellenkezőjére számított. A Freikorps tagjai lassanként elvesztették a saját fontosságukba vetett hitüket, aminek következményeként lelkesedésük alábbhagyott, s harci feladataikat sem teljesítették az elvárt kötelességtudattal.

Több oka volt ennek, és semmi esetre se árt, ha ezeknek az okoknak a vizsgálatakor egy kis kitérővel visszakanyarodunk a múltba. A német nép tudatában ugyanis a történelmi fejlődés során a hadsereg tisztelete igen mély gyökeret vert. A németek többségének képzelete a hadsereget a legmagasztosabb jelzőkkel ruházta föl — mint például „hatalmas“, „diadalmas“, „mindenekfölötti“ stb. —, s a porosz katonatiszt a becsület és férfias bátorság eszményképét jelentette. A „Befehl und Gehorsam“ — parancs és engedelmisség — fogalma a megszeghetetlen törvény rangjára emelkedett. Jól tudta ezt Adolf Hitler is, és mozgalma kezdetén nemzetének ezt a sajátosságát ügyesen a maga javára kiaknáztta. A hadsereg tekintélye és nemzetre gyakorolt mély hatása azonban egyidejűleg gondjait is tetézte. A német tábornokok és katonatisztek — különösen eleinte — egyöntetűen megvetették ezt a senkiházi szájhőst, aki a háborúban csupán az örvezetőségig vitte, és most íme, parancsolni akar az egész világnak, no és persze elsősorban nekik.

Így hát a hadsereg Hitler ellenlábúsává, vetélytársává vált, s nem maradt számára más választás, mint hogy megzabolázza, hatalmába kerítse, engedelmisségre kényszerítse. Ilyen megfontolásból hozta létre aztán saját fegyveres alakulatait, a párthadsereget, a Schutz-Staffelt és a Sturmabteilungot. Az SA becsvágyó parancsnokai hamarosan a fejére nőttek ugyan, ám 1934-ben, a „hosszú kések éjszakája“ után vagy örök nyugalomra, vagy pedig észre tértek. Ezzel szemben az SS fokozatosan a náci Németország elit harcos alakulatává épült ki, s hovatovább a rendszer minden gonoszságának megtestesítőjeként emlegették. Osztagainak nem

volt nehéz kieroszakolniuk a hatalmat és a tekintélyt, ám a birodalmi németek sohasem lelkesedtek értük még csak megközelítőleg sem annyira, mint a hadseregükért. Inkább félelmet váltottak ki; halálfejes kalózelvényük túlon túl is rámutatott az SS, a Schutz-Staffel „biztonsági osztagainak” valódi jellegére.

A szudétanémetek, akiknek egész nemzedékei más államrend körülményei és létfeltételei között nőttek föl, nem rendelkeztek mélyen gyökerező „katonai” hagyományokkal. Ezeket ki kellett találniuk, és csak képzeletükben élt a hagyománytisztelet. Gyakorlatilag jórészt az illegalitásban megszervezett ellenállásra, a kisebb csatározásokra, a gerillaharcra rendezkedtek be. Amíg előzőleg a német nacionalista tornaegyletek harci szellemének az elmélyítéséért lelkesedtek, most a Freikorpstól várták sovíniszta álmaik megvalósítását, ezért érte rajongtak.

Eleinte mindnyájan szilárdan hitték, hogy önmaguk, külső segítség nélkül is képesek megszabadulni a csehektől. De miután zendülésük kudarcot vallott, no meg úgy-ahogy a Freikorpsban is csalódniuk kellett, a szudétanémetek döntő többsége előtt világossá vált: a Szudéta-vidék „felszabadítását” kizárólag a német birodalmi hadseregtől remélheti.

A határvillongások nem szűntek meg.

Igaz ugyan, hogy most már ezeket a fegyveres cse-tepatékat jobbára csak a henleinisták alattomos orv-támadásai erőszakolták ki. A csehszlovák hadsereg rendezett alakulataival a Freikorps általában nem merte fölvenni a harcot. A szeptember 25-én kiadott 21-es napiparancs nehezményezte is, hogy a harcokban mind-össze tizennyolc cseh esett el és csupán egyetlenegy sebesült meg. Érthető, hogy a Sudetendeutsche Freikorps vezérkara ezt ugyancsak kevesellte, és nagyobb aktivitásra szólította föl hadait.

Egyébként Hitler valamilyen támogatást valóban ígért Franknak.

Jodl tábornok naplójegyzetei legalábbis erre valla-

nak, aki szerint a Führer parancsára a Freikorps csapatait két SS-zászlóaljjal erősítették meg.

Másrészt viszont a Freikorps mindinkább maga ellen ingerelte a birodalmi államapparátust. A Freikorps egységei ugyanis azt képzelték, hogy azt tehetnek, amit akarnak; ők az urak a határon, mégpedig nemcsak a határvonal cseh, hanem német oldalán is. Megszállták a birodalmi vámhivatalok és határőrségek épületeit is; ezekben támaszpontokat rendeztek be, ahonnan aztán a csehszlovák járőrökre és védelmi állásokra lövöldöztek. Persze a német Grenzschutz határszolgálati szervei, a csendőrörsök parancsnokai, a pénzügyőrség és a vámhivatalok főnökei ezt nem nézhették jó szemmel, s a leghatározottabban tiltakoztak a túrheterlen állapotok ellen. Némelyütt az is előfordult, hogy a birodalmiak egyszerűen és önhatalmúan kipenderítették a Grenzschutz létesítményeiből az oda befészkelődött henleinista harcosokat, és másutt jelölték ki számukra azokat a hadállásokat, ahol kedvükre folytathatták felelőtlen lögyakorlataikat. A propagandát azonban az efféle epizódok nemigen zavarták, változatlan buzgalommal gyártotta megható történetkéit „a földönfutó, szerencsétlen szudétanémet testvérek forró szeretettel áthatott fogadtatásáról”, no meg „a végre egymásra talált testvéri lelkek egybefonódásáról”.

Az illúziókat a valóságtól tehát meredek szakadék választotta el, s ennek mélyén a hazugságok poshadt iszapja sötétlett. Szeptember 25-én például — éppen vasárnap volt — egy felsőbb rendelet a Freikorps as—varnsdorfi igen fontos hadműveleti övezetében okozott komoly bonyodalmat, az ostravai nyilvános „bemutakozás” óta jól ismert Franz Maynak, a határszakasz fáradhatatlan és harcias parancsnokának pedig váratlanul súlyos kellemetlenséget. A szász belügyminisztérium tudniillik elrendelte, hogy minden szudétanémet önkéntest, aki harci alakulatától függetlenül, szabadon ténfereg a határövezetben, fegyverezzenek le és szállítsanak a birodalom belsejébe. Az intézkedés főként

a legutóbbi időkben átszökött úgynevezett menekültek megrendszabályozására irányult, akiket sehol sem tartottak nyilván, s akik saját kezdeményezésükre alkalmi csoportokba verődtek, hogy önálló akciókat hajtsanak végre. Akadtak köztük minden hájjal megkent magányos farkasok is, akiknek nem tetszett, ha szemmel tartják őket, sehogy sem volt ínyükre a katonai fegyelem, inkább a zavarosban halásztak. Franz May tudott róluk, ám tekintélyi okokból mégse ismerhette be, hogy nincs áttekintése a gondjaira bízott határszakaszon uralkodó állapotokról. Habozás nélkül fölkerekedett tehát, s meg sem állt a drezdai belügyminisztériumig, ahol azonban csak Heink rendőrőrnaggyal sikerült találkoznia.

— Az önök rendelkezése homlokegyenest ellenkezik a Führer elgondolásával és az egész német nép érdekeivel! — rontott be az őrnagy irodájába; feje fölött a hivatalos leiratot lobogtatta, s majdhogy elfelejtette üdvözlésképpen magasra lendíteni jobb karját.

Az őrnagyot a hivatlan vendég modortalan viselkedése a végtelenségig megbotránkoztatta.

Még hogy ilyet!... Mit merészel voltaképpen ez a jöttment? Kit akar ez kioktatni arról, hogy mi van és mi nincs összhangban a nemzetiszocialista Németország politikájával?... Kihúzta magát, hogy még jobban imponáljon tiszteletet parancsoló egyenruhában.

— Nem hinném — szólalt meg fölénye tudatában —, hogy ön tökéletesebben ismeri a birodalom igazi érdekeit és céljait, mint mi. A belügyminisztériumnak különben is az a nézete, hogy az önök bandáinak fékevesztett háborúsdija nem használ a német ügynek.

Franz May nem akart hinni a fülének.

— Mit mondott? Fékevesztett háborúsdija bandáinknak?

— Igen. Jól hallotta. Egyébként berlini bizalmas tanácskozásunkon Heydrich és Daluge Gruppenführerek is olyan értelemben nyilatkoztak, hogy ennek a Bandenkriegnek föltétlenül véget kellene vetnünk.

May szemlátomást megrökönyödött, és szelídebb hangnemre tért át:

— Tényleg, ezt mondták?

— Véleményüknek mindenesetre ez volt a lényege.

Heink őrnagy érezte, hogy végképp sarokba szorította partnerét, s jóval kegyesebben folytatta:

— Tudja, Herr May, az önök vállrojtos legényeiről, akik itt lábatlankodnak körülöttünk, és csak ártanak nekünk, a legnagyobb sajnálatomra nem mondhatok egyebet, mint hogy megbízhatatlan csűrhe. Mindegyik a saját szakállára dolgozik, s csak a saját érdekeit tartja szem előtt. Közöséges fosztogatók. Okvetlenül helyre kell állítanunk a rendet és nyugalmat. Berlini illetékes körökben mind általánosabb az a nézet, hogy önök képtelenek féken tartani embereiket.

— Végzetes tévedés ez, kérem! — próbálta Franz May menteni a menthetőt. — Ha óhajtja, hiteles adatokkal igazolhatom, hogy a Freikorps mindig derekasan helytállt, s teljesítette kötelességét.

— Köszönöm, nincs rá szükségem. A hozzám beérkezett jelentések állítólag pontosan tájékoztatnak. De hogyan is fest a valóság? Nézzük például a Csehszlovák Nemzeti Bank varndorfi fiókjából zsákmányolt tizen-nyolc millió korona esetét. Ha Neumann polgármester az utolsó pillanatban nem lép közbe, ha nem zárja az egész pénzt a páncélszekrénybe, s ha nem vágja zsebre a kulcsait, az önök emberei bizonyára szétlopkodták volna mind a tizennyolc milliót. Ahogy előzőleg már nemegyszer megtették.

— Ilyesmit csak holmi felelőtlen elemek követhetnek el — szabadkozott a prágai parlament levitézlett képviselője. — A Freikorps parancsnoksága ugyanis minden harcosától a legszigorúbban megköveteli a fegyelmet.

— Nagyon helyes — bólogatott a náci rendőrtiszt. — Csakhogy ezekből a felelőtlen elemekből már egészen szép kis társaság sereglett össze. Földülják, kirabolják a postákat s az egyéb állami hivatalokat;

egyszóval fosztogatnak és tollasodnak. Megsúghatom önnek, hogy a Freikorps jó néhány harcosát annak rendje-módja szerint máris leszereltük, és ezek az emberek nem is kapják vissza fegyvereiket.

May végül is illemtudóan és a legmélyebb tisztelettel búcsúzott az őrnagytól.

Utóvégre a hitleri Németország rendőrségével mégse packázhat úgy, mint ahogy ezt például Ostravában a csehszlovák rendőrökkel bántatlanul megtehetette. De az elkobzott fegyverek ügye igencsak bosszantotta, hiába, a fegyver nagy kincs! Fölkereste tehát Versock alezredest, akit a Wehrmacht összekötő tisztként az ő csapataihoz osztott be. Elmondta, mi történt, s tanácsot kért tőle. Versock gondterhelten csóváltgatta a fejét, majd megszólalt:

— Nos, meglátjuk, mit tehetünk ebben a kényes ügyben. Azt hiszem, hogy Heinkkel azért szót lehet érteni.

Nem lehetett. May és Versock minden próbálkozása ellenére sem adta vissza a fegyvereket. A szász rendőrség ragaszkodott ahhoz az alapelvhez, hogy a határövezetben minden fölfegyverzett szudétanémet polgárnak alkalmazkodnia kell a fegyelmi szabályzatban pontosan meghatározott rendelkezésekhez. Márpedig ezt a követelményt — legalábbis formailag — Franz Maynak tiszteletben kellett tartania.

Bármennyire forrt is benne a düh, ha az őt ért halatlan sérelemre gondolt.

Ketten — szemben egymással

Gyorsan peregtek a napok.

Megint elmúlt egy nyugtalan hétvége, és hétfőn reggel — mint rendesen — új hét kezdődött.

Szeptember 26. A berlini Sportpalotában megrendezett tömeggyűlés napja. A hatalmas csarnok már órákkal a nagy esemény kezdete előtt zsúfolásig megtelt.

Az csak természetes, hogy az effajta politikai jelentőségű rendezvények elmaradhatatlan tartozékai sem hiányoztak: lengedeztek a horogkeresztes zászlók, csillogtak az egyenruhák, harcra tüzeltek az indulók, lelkesítettek a jelmondatok. S az ünnepi szónok? Senki más, mint megint csak és egyedül ő, Adolf Hitler. Következett a régi, jól ismert színjáték, megszokott kulisszáival, külsőségeivel és összes kellékeivel. Mert hogy ezek még mindig hatottak. A szónoki emelvény hosszában fegyveres testőrök sorakoztak. A Führer érkezését harsonák jelezték. Üdvözlésére ezer meg ezer kar lendült a magasba, és a tömeg lelkes éljenzésétől visszhangzottak a falak.

Hitler összefont karokkal állt, és várta, hogy a tomboló ünneplés tetőfokára hágjon. Aztán erélyesen intett a jobb kezével — és csend lett. A mikrofonhoz lépett. Beszédét — szokás szerint — vontatottan, megfontolt mondatokkal kezdte, mint aki átérzi a pillanat fontosságát és érzékeli a reá háruló felelősség mérhetetlen súlyát. A felfokozott és felgyorsított iramot későbbre tartogatta. Amikor már úgy tűnt, mintha saját szavainak ellenállhatatlan áradata ragadta volna magát.

Mondanunk sem kell, hogy ismét Csehszlovákia szerepelt a napirenden.

— A csehszlovák állam hazugságokon épült föl. S ezeknek a hazugságoknak a szülőatyját Benešnek nevezik. Beneš úr elhatározta, hogy fokozatosan kiirtja a németiséget. Ezt a szándékát bizonyos mértékig meg is valósította. Számtalan embert döntött súlyos szerencsétlenségbe. Milliókat tartott rettegésben, s terrorral némította el őket — szította a tüzet Hitler, majd rövid drámai szünet után ekképp folytatta. — Most Beneš arra készül, hogy gránátokkal és mérges gázokkal semmisítse meg a szudétanémeteket. Világosan tudomására hoztam mindenkinek, hogy betelt a pohár; vége a német nép türelmének. Húsz esztendőn át tűrtük a szégyent és a gyalázatot. Ha valaki türelmének már

annyi bizonyítékát adta, mint mi, most nem vádolhat bennünket azzal, hogy háborúra uszítunk!

— Sieg heil! . . . Sieg heil! . . . — dübörgött a tömeg ütemesen.

A harcias hangulat fölparázslott, a békeszerető Führer pedig fenyegetőbb hangnemre váltott:

— Beneš úr és diplomatáinak kara azt reméli, hogy Chamberlaint megbuktatják, Daladier francia miniszterelnököt lemondatták, s mindenütt bekövetkezik az általa óhajtott fordulat. A csehek Szovjet-Oroszországtól várják a megváltó segítséget. De én erre csak egyet mondok: most két férfi áll egymással szemben. Ott Beneš úr! S itt én!

Hitler gondosan szabályozott szónoki lendülete most arra a forrpontra hevítette a hangulatot, amikor hallgatósága már képtelen volt fékezni indulatait, amikor minden szavára fölcsapott a harag háborgó hulláma, s mindaddig tombolt, amíg csak egy újabb hanyag vezéri kézmozdulat le nem csillapította.

— Igényt tartunk a szudétanémet földre — harsogta emelt hangon — ez az utolsó területi követelésem, amelyet Európa elé terjesztek. Ettől azonban egy lépést sem tárgylok. Beneš vagy megadja végre a szabadságot a köztársaságában élő németeknek, vagy pedig mi meggyünk oda, hogy fölszabadítsuk testvéreinket! Ezekben a történelmi órákban az egész német nemzet egy emberként sorakozik föl mögöttem. Mi döntöttünk. Tessék, Beneš úr, választhat! . . .

Miközben a berlini Sportpalotában a fanatizált tömeg valósággal őrjöngött és háborgott, az a férfiú — dr. Eduard Beneš —, akit ott oly könnyörtelenül kipelengéreztek, a prágai Várban ült, és a mozgósításról beérkezett jelentéseket olvasta. Ablaka alatt a száz tornyú városnak, az európai kultúra egyik bölcsőjének háztetői rakódtak végeláthatatlan mozaikba. Igen, a mozgósítás terv szerint, zavartalanul zajlott le. Mindenütt őszinte lelkesedés, elszánt harckészség, nyugalom és bizalom.

Úgy látszik tehát, hogy „Herr Beneš“ valóban választott.

Nem hátrál meg Hitler előtt. Vállalja a háborút. Az elkeseredett védelmi harc és a bombázások kockázatával együtt.

Az elnöki iroda katonai tanácsadóját, Silvester Bláha tábornokot hívatta. A hadsereg harci készségéről érdeklődött. A jelek szerint a hadműveletek bármely pillanatban megkezdődhetnek. Nem kizárt, hogy az ellenség repülőgépei már ma bombázni fogják Prágát. Beneš tehát mindenekelőtt azokat a teendőket vitatta meg a tábornokkal, amelyek a háború kitörése esetén halaszthatatlanok. Sokkal nyugodtabbnak tűnt, mint néhány nappal ezelőtt.

— Ha nagy szövetségeseink kiállnak is mellettünk, nem számíthatunk gyors segítségükre, de ez a segítség kezdetben nem is lehet olyan nagyarányú, hogy megakadályozhassuk a németek betörését — fontolgatott hangosan. — Ám védekezni fogunk az utolsó leheletünkig, kitartunk a végsőig, bármilyen történet is. Mindnyájan készen állunk a harcra: katonák és nem katonák, férfiak és asszonyok egyaránt. Borzalmas háború, élethalálharc lesz ez!

— Önnek, elnök úr, saját biztonsága érdekében mielőbb el kellene távoznia Prágából, és fontosnak tartom, hogy rendelje el az elnöki iroda azonnali kitelepítését — javasolta Bláha tábornok.

— A kitelepítést? Nos, igen... De én a katonáim mellett maradok. A visszavonulásra csak átmenetileg rendezkedhetünk be. Amikor pedig majd föltétlenül meg kell állnunk, s további területeket már nem engedhetünk át, és amikor elkezdődik a döntő harc az ellenséggel életre-halálra, akkor én, a köztársaság elnöke nem eshetek fogságba. Ott leszek azokkal, akik az utolsó csöpp vérükig kitartanak, és velük együtt halok meg.

Szemlátomást meghatódott, s mintha érzelmei tolmácsolására a leginkább megfelelő szavakat kereste

volna. Máskor oly száraz, fénytelen hangja melegebb színezetet vett föl. E pillanatban bizton remélte, hogy a nyugati hatalmak mégiscsak méltányolják majd azt a hűséget, amellyel mint ember és politikus hűsz esztendőn át szolgálta őket. Megfeledkezett legutóbbi intrikáikról és ingatag magatartásukról, és szilárdan hitte, hogy a válság sorsdöntő óráiban mégse árulják el csehszlovák barátaikat, s nem hagyják cserben a köztársaságot.

— Mindvégig tántoríthatatlanul ki kell tartanunk szövetségeseink mellett! — folytatta az elnök. — Éppúgy, mint a világháborúban. Ezzel megmentjük a köztársaságot. Azt a köztársaságot, amelynek erkölcsi erejét csak fokozhatja, hogy elnöke a harctéren halt hősi halált.

Bláha tábornok megígérte Benešnek, hogy a kettőjük tanácskozásán kialakított főbb szempontokról haladéktalanul tájékoztatja a hadsereg főparancsnokát. Ludvík Krejčí tábornok, a csehszlovák véderő vezérkari főnöke azonban már elutazott morvaországi, előzőleg berendezett főhadiszállására, hogy idejében fölkészüljön a hadműveleti feladatokra. Hitler beszéde után majdnem mindenki biztosra vette, hogy kitör a háború.

A háborús hangulat szinte általánossá vált.

A prágai német követség kellő tapintattal figyelmeztette Berlint, hogy a Hradzsín körzetében nemcsak csehek laknak, hanem ott van a svájci diplomáciai testület székháza is, tehát ha Prágának ezt az övezetét bombatámadás érné, ez kellemetlen nemzetközi bonyodalmakat idézhetne elő. A köztársaság fővárosából autó- és szekérkaravánokon igyekeztek az emberek a nyugalmasabb vidéki kisvárosokba vagy falvakba. A vasutakon a katonai szállítmányokat illette meg az elsőbbség, s a közbe-közbe útnak indított személyvonatokon asszonyok és gyermekek szorongtak. Menekültek a borzalmakkal fenyegető légitámadások elől. Nagy-Britannia konzulátusa is felhívást intézett a Prá-

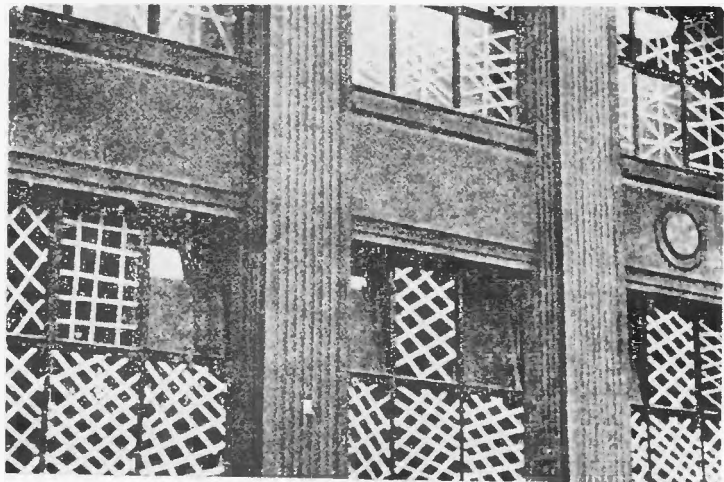

A csehszlovák katonák felsorakoztak a határ védelmére

1938 szeptemberében a háborús hangulat a cseh városokat is hatálmába kerítette. Prágában a gázálarc az emberek mindennapos felszereléséhez tartozott. Az ablakokat keresztben-hosszában papírsíkokkal ragasztották át, nehogy a robbanás okozta légnyomás túl nagy kárt tegyen bennük

A DÖNTÉST VÉGÜL IS MÜNCHENBEN HOZTÁK MEG.
A nyugati hatalmak árulásának eredményeként született meg,
amelyek Csehszlovákia rovására meghátráltak Hitler előtt

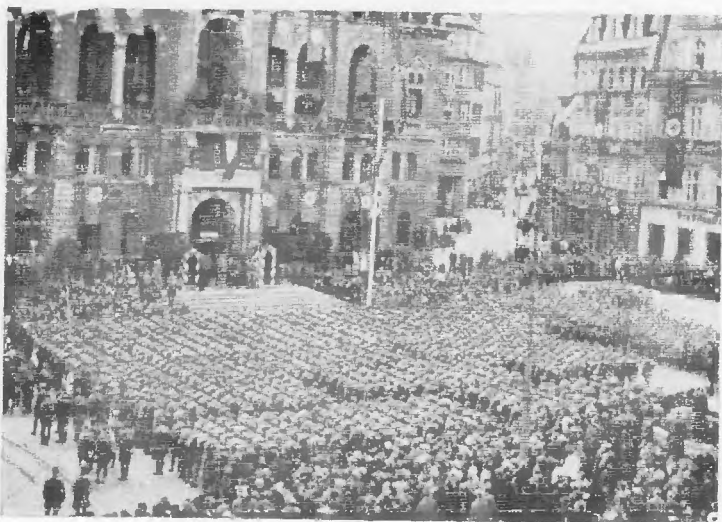
Ünneplik a hazatérő Chamberlaint. Merthogy biztosította a békét
a világnak. No de mennyi időre? ...

A határjelző oszlopokat kidöntötték

Liberecben a szudétanémet Freikorps alakulatai diadalünnepet rendeztek

Az elcsatolt terület térképén és térképvázlatain ezalatt a cseh polgárok azt keresték, vajon otthonuk a köztársaságban maradt-e, vagy Németországhoz került-e

A BARNÁ GYALOGOK JÁTSZMÁJA VÉGET ÉRT

A határsáv cseh lakosságának el kellett hagynia otthonát. Ugyanakkor a szudétanémet asszonyok a felszított szenvedélyek örömkönnyeivel a szemükben hálálkodnak a Führernek, hogy „jogot adott nekik a hazára”. Alig valamivel később ugyanez a férfiú arra adott „jogot” férjüknek és fiaiknak, hogy meghaljanak abban az egész világra kiterjedő, kegyetlen háborúban, amelyet a náci Németország zúdított az emberiségre — és amelyet el kellett veszítenie. Mert mégiscsak az igazság diadalmaskodott. Ezt az igazságot a második világháborúban — a Szovjetunióval az élén — az antifasiszta koalíció katonai ereje, s azoknak az országoknak az ellenállása segítette győzelemre, amelyeket a náciizmus hiába akart leigázni

gában tartózkodó brit állampolgárokhoz, hogy mielőbb gondoskodjanak biztonságukról. Gyorsan összecsomagoltak a külföldi tudósítók is, hogy kevésbé veszélyeztetett épületekben rendezzék be sajtóirodájukat.

Syrový miniszterelnök egyelőre Prágában maradt.

Ő is sürgette a köztársasági elnököt, hogy a lehető leghamarabb utazzék el Prágából.

— A hadsereg-főparancsnokságnak és a kormánynak az a véleménye, hogy a németek már ma éjszaka bombázni fogják fővárosunkat — mondotta. — Nem hihetjük, hogy Hitler meg se kísérli mozgósítási intézkedéseink megzavarását. Berlini beszédéből arra kell következtetnünk, hogy mielőbb támadni akar... A kormány mindenesetre szavatolja az ön biztonságát, köztársasági elnök úr!

Syrový tábornok azt ajánlotta Benešnek, hogy egy Prága közelében levő, jól kiépített, s bármilyen bombázás ellen teljes védelmet nyújtó óvóhelyen várja meg a további fejleményeket. A köztársasági elnököt végül is meggyőzték a tábornok érvei, és még aznap, szeptember 26-án alkonyattájt elhagyta a Hradszint.

Azzal az érzéssel indult el, hogy ez a béke utolsó napja.

„Türelem, Mr. Hitler!”

Ez a nap azonban még nem ért véget.

Az államfő alighogy berendezkedett új székhelyén, dr. Josef Schieszl, az elnöki iroda politikai ügyosztályának főnöke jelentkezett kihallgatásra. Megérkeztek a legújabb hírek Londonból. Háborús összetűzésre ez idő szerint valószínűleg még nem kerül sor. Chamberlain levelet küldött Berlinbe, amelynek értelmében az ellentétek elsimítására irányuló tárgyalásokon az angolok továbbra is vállalják a közvetítő szerepét. Horace Wilson, az angol miniszterelnök közeli munkatársa már a német fővárosban tartózkodik, s a birodalmi

kancellárral tanácskozik. Mind politikai, mind erkölcsi szempontból föltétlenül kívánatos tehát, hogy a köztársasági elnök a lehető legsürgősebben térjen vissza a Hradzsínba.

Dr. Beneš egyetértett látogatójával, s másnap reggel visszautazott Prágába. Megint idegesen és ismét nyugtalanul. Tegnap este még úgy tűnt, hogy a kocka el van vetve, és semmi értelme a további alkudozásnak. Ma pedig: újabb bizonytalanság, határozatlanság és kétségek.

Aggodalmai nem voltak alaptalanok.

A nyugati békeapostolok tovább szőtték, szövögették álnok terveiket.

Ezen a napon — kedden, szeptember 27-én — Henderson berlini brit követ táviratot küldött külügyminiszterének, Halifaxnak, amely csak úgy hemzsegett a tudatos valótlanságoktól. Íme:

„Fontosnak tartom, hogy a csehszlovák kormányt sürgősen világosítsák föl a való helyzetről. Csehszlovákia immár semmi esetre se kerülheti el a teljes vereséget. Ezt a tényt a brit katonai attasé is megerősíti. Épp most tért vissza Csehszlovákiából, ahol arra a meggyőződésre jutott, hogy a hadsereg harci szelleme szálnalmas, s komoly ellenállásra képtelen.“ Henderson azt ajánlotta, hogy erről a franciákat is tájékoztassák. A prágai illetékes tényezőknek föltétlenül le kell mondaniuk a szudétanémet területekről, s lehetővé kell tenniük, hogy azokat Németország mielőbb megszállhassa. „A csehek legfőljebb azt mondhatják majd, hogy az európai béke érdekében hátráltak meg“ — végződött a minősíthetetlen arcátlansággal megszövegezett távirat.

A nyugati fronton tehát lényegében mi sem változott. Talán csak a hangnem lett élesebb és kíméletlenebb. Amikor Beneš visszatért Prágába, már várta Chamberlain személyes üzenete. Ezt a dokumentumot is a zsarolók közismert tónusa jellemzi. Figyelmeztetéssel kezdődik, vagyis azzal, hogy berlini hírek szerint a né-

met hadsereg parancsot kap a határ átlépésére, amennyiben a csehszlovák kormány holnapig — szerdán, szeptember 28-án 14 óráig — nem fogadja el Hitler feltételeit. Ezután — miheztartás végett — néhány „megszívlelendő intelem“ következik:

„A német hadseregnek kiadott parancs végrehajtása nem mást jelentene, mint hogy Csehországot katonailag szétzúzzák, ugyanakkor más hatalmak semmi olyat nem tehetnének, amivel az önök országát és népét ettől a sorstól megóvhatnák. Ez megmásíthatatlan tény marad, bármilyen eredménnyel érne is véget a netán bekövetkező újabb világháború.“

Nos, mégiscsak akad új elem a londoni főhadiszállás taktikájában!

Ha nem egyéb, hát — ahogy az alattomosan támadó, lovagiatlan ökölvívóról szokták mondani — egy jól időzített „övon aluli ütés“ volt ez mindenképpen.

Ó, ti hiszékeny csehek! Bennünk, a világháború „nagy szövetségeseiben“ bíztok? Ne felejtsetek, ha megátalkodott konokságotok miatt új háborús bonyodalom robban ki, úgysem teszünk semmit, ami megmenthetne benneteket a katasztrófától. Csehszlovákia eltűnik a világ térképéről, pozdorjává zúzza a német hadigépezet. Mi pedig alaposan meggondoljuk majd, ha győzelmünkkel végződne is a háború, vajon egyáltalán följújítsuk-e országotok határait, azét az országét, amely ilyen nyugtalanságok forrása. Fontoljátok meg, csehszlovákok, a brit kormányfő szavait, amíg nem késő:

„Öfelsége kormánya nem vállalhatja magára a felelősséget, hogy tanácsot adjon, mit tegyenek. Úgy ítéli azonban, hogy álláspontjáról haladéktalanul tájékoztatnia kell önöket.“

A brit miniszterelnök üzenetében nem volt nehéz fölfedezni a vészjósló fenyegetést.

Chamberlain immár — és ebben a formában voltaképpen először — mindent a legvilágosabban a csehszlovák kormány tudomására hozott. A háborútól Cseh-

szlovákia, úgymond, semmi jót sem remélhet, viszont rengeteg emberéletet kellene föláldoznia, országa megsemmisülne, népét nyomorúságba és szerencsétlenségbe döntené, s mérhetetlen megpróbáltatásoknak tenné ki. De még csak abban sem bízhat, hogy egyszer majd föltámad, s romjain új életet kezdhet.

Pár órával később Newton brit követ a megdöbbentő Hiób-hírt még egyértelműbben ismételte meg Beneš előtt:

— Vagy megadják magukat, vagy a megszállás, az ország pusztulása és felosztása következik. Nincs rá semmiféle lehetőség, hogy Csehszlovákiát akár egy győztes háború után is föltámasszuk a mai határok között.

Mindig azoknak a fenyegetéseivel fordulhatunk szembe a legnehezebben, akiket a barátainknak tartotunk.

Egymásután érték a súlyosnál súlyosabb sebek a köztársaságot. A történelem kereke gyorsan forgott. Csehszlovákia még mindig védelemre készült. A nép és a hadsereg hangulata — a brit katonai attasé úr pimaszul sértő véleménye ellenére — változatlanul kitűnő volt. Katonáink harcra készen vigyázták a határokat. A félkör alakú vasbeton fedezékek lőréséből nehéz-ágyúk csöve meredt figyelmeztetően a túloldalra.

A katonák elszántságát a vasúti kocsik és a beton-erődök falára írt jelszavak is tanúsították:

— Nem hagyjuk magunkat! . . . Megvédjük a köztársaságot! . . .

Hiszen ha csupán tőlük függött volna . . .

Franciaországnak azonban sehogy sem volt inyére, hogy újabb háborús kalandba bocsátkozzék. Vajon mi-nek építették a Maginot-vonalat, ezt az áttörhetetlennek hitt erődtítményrendszert, ha nem azért, hogy tökéletes védelmet nyújtson a francia hazának? Ugyan miért is cserélné föl a hadsereg ezeknek a remek erődöknek a biztonságát holmi értelmetlen kockázatok vállalásával? A makacs és hajthatatlan Csehszlovákia kedvéért?

Ezzel szemben Nagy-Britannia valamivel megfontoltabbnak, elővigyázatosabbnak bizonyult. Óvintézkedésekkel figyelmeztette a lakosságot a váratlan gáztámadások eshetőségére; a jótékony célú nőegyletek tagjainak bevonásával katonai segélyakciókat szervezett; no de azért egész komolyan az angolok sem gondoltak a háborúra. Féltek tőle.

Érthető, hiszen mindenki fél a háborútól.

A rövidlátó francia és angol diplomatákkal ellentétben igen számottevő volt azoknak a politikusoknak a tábora is, akik jól tudták, hogy Hitlerrel a béke lehetetlen.

Ezt a nézetet vallotta többek közt a Szovjetunió, amelynek álláspontját Litvinov külügyi népbiztos szögezte le, s kijelentette:

— A szovjet kormány, amely a maga részéről sohasem keresett ürügyet arra, hogy miképpen térhetne ki szövetségesi kötelezettségeinek teljesítése elől, az adott helyzetben a következőket közölte Prágával: abban az esetben, ha Franciaország a csehszlovák jogos igényrel kapcsolatban említett feltételek közt segítséget nyújt, a csehszlovák—szovjet szerződés azonnal hatályba lép.

A brit szigetországból azonban más hangok hallatszottak.

Szeptember 27-én, kedden este 8 órakor a londoni Downing Street 10-es számú épületében, az angol külügyminisztérium és miniszterelnökség székházában Neville Chamberlain beszédet tartott. Nemcsak az angol nemzethez szólt, hanem az egész világhoz:

— Borzalmas lenne, ha lövészárkokat kellene ásunk és gázálcot hordanunk csak azért, mert valamilyen távoli országban olyan emberek marakszanak egymással, akikről semmit sem tudunk... Úgy tűnt már, hogy a vitás kérdések megoldáshoz jutnak, és most íme, egyszerre csak háború kirobbantásával fenyegetnek. Ezt nem engedhetjük meg! — fogadkozott a brit kormányfő. — Ha Hitler úr legalább egy kis türelmet

tanúsít, mindent elér, amit akar, vérontás nélkül is. Ha nem hisz a prágai kormány ígéreteinek, Nagy-Britannia majd gondoskodik arról, hogy Prága beváltsa ígéreteit... A brit kormány óvintézkedései még nem azt jelentik, hogy háborúra készülünk. Nem adjuk föl a reményt, hogy mégiscsak sikerül békésen rendeznünk az ügyet. Rokonszenvezhetünk ugyan egy kis állammal, de azt mégse tehetjük meg, hogy minden különösebb ok nélkül háborúba keverjük a brit birodalmat.

S következtek Neville Chamberlain mindmáig emlékezetes szavai:

— A harc vállalására csak súlyosabb okok kényszeríthetnek bennünket. Egész lényemben, testestől-lelkestől a béke híve vagyok. Ám ha arra a meggyőződésre jutok, hogy valamilyen erő félelemben akarja tartani a világot, akkor ezzel mindenképpen szembe kell fordulnom. A békeszerető emberek élete egy ilyen zsarnoki uralom igájában elviselhetetlen lenne. A háború azonban rettenetes. Mielőtt tehát vállaljuk, világosan tudnunk kell, mennyire sorsdöntő ez az elhatározásunk.

Sajnos, tizenegy hosszú hónapnak kellett elteltie ahhoz, hogy Chamberlain „elhatározását” az események megérleljék. No de akkor talán ő maga is hitte, hogy — legalábbis egy nemzedék számára — megőrzi a békét.

Közben megérkezett Berlinből a Führer szűkszavú üzenete:

Egyetért azzal, hogy a brit miniszterelnök még egyszer próbálkozzék a közvetítéssel, hátha „az utolsó pillanatban mégis sikerül észre térítenie a prágai kormányt”.

Chamberlain föllélegzett. Németországban tehát igenis méltányolják az ő fáradozását, és ő hálából — persze, csak úgy gondolatban — máris megígérte Hitlernek, hogy követeléseinek a legnagyobb megértéssel igyekszik majd érvényt szerezni. Igen, minden lehető megtesz majd, hogy a vitát ne a fegyverek döntsék el.

„Meggyőződésem, hogy háború és halogatás nélkül lényegében minden követelését érvényesítheti” — szögezte le, ki tudja, hanyadszor, Hitlerhez intézett újabb üzenetében, és hozzáfűzte: „A magam részéről kész vagyok arra, hogy — ha óhajtja — azonnal Berlinbe utazzam, s megtanácskozzam határozataink végrehajtásának módját Önnel, a csehszlovák kormány megbízottaival, valamint Franciaország és Olaszország képviselőivel.”

Hasonló értelmű üzenetet küldött az angol miniszterelnök Rómába, Mussolini címére is.

A válaszok nem sokat vártak magukra. Herr Hitler a legnagyobb készséggel hajlandónak mutatkozott arra, hogy részt vegyen a négy nagyhatalom konferenciáján. Nem egészen értette ugyan, hogy mi keresnivalójuk van ott a csehszlovák kormány megbízottainak. Utóvégre épp elég, ha a négy európai nagyhatalom egyezsége jut. Vagy talán nem éppen Chamberlain biztosította-e őt legutóbbi üzenetében: a brit és francia kormány kellő súllyal rendelkezik ahhoz, hogy Prágát a nagyhatalmak döntésének pontos, engedelmes és maradéktalan teljesítésére kényszerítse?

Nagy kegyesen megígérte részvételét — miután a kulisszák mögött már megbeszélte az ügyet a németekkel — Mussolini is.

Ismét csak azt mondhatjuk: a kocka el volt vetve.

Ám most megfellebbezhetetlenül, a nagy játszmat eldöntő érvénnyel. S a legsötétebb, a legrosszabbat sejtető lapjára fordult. Szerdán, szeptember 28-án a prágai rádió 18 órás híreiben közölte, hogy másnap Münchenben összeül a négy államférfi konferenciája. Adolf Hitler, Benito Mussolini, Edouard Daladier és Neville Chamberlain, a négy európai nagyhatalom képviselői azért találkoznak, hogy megoldják a válságot.

Megoldják . . . De hogyan?

Szeptember utolsó hete.

Ezt a hetet Németország is a háborús készülődés jegyében kezdte. Hitler túl messze ment már, nem visszakozhatott; a meghátrálás útját elzárta immár saját követeléseinek és túl hangosan kimondott ígéreteinek magasra fölrakott merev fala. Nem kockáztathatja a tekintélyét, nem élhet vissza az őt vakon követő német tömegek bizalmával. Nem másíthatja meg mindazt, amit oly sokszor és ünnepélyesen kijelentett, nem okozhat csalódást. Megmondta, tehát ehhez kell tartania magát: a szudétanémetek lakta terület bekebelezésének végső határnapja: 1938. október 1.

Keddre, szeptember 27-re a Führer a birodalom vezető tényezőit rendkívüli tanácskozásra hívta egybe. A napirendnek egyetlen pontja volt: Csehszlovákia. A megbeszélést ezúttal nem a megszokott nézetazonosság jellemezte. A náci főemberek egyike-másika végképp nem titkolta aggodalmait. A német hadsereg felszerelésének úgynevezett tökéletességéhez bizony még sok szó férhetett, no és az emberek lelkesedése, harci szelleme sem volt éppenséggel kielégítő. Változatlanul súlyos gondokat okozott a náciknak a Szovjetunió. Makszim Makszimovics Litvinov külügyi népbiztos Genfben, a Nemzetek Szövetségének ülésén elmondott beszédében szilárdan kiállt Csehszlovákia mellett; nagy feltűnést keltett a lengyel kormánynak küldött figyelmeztető jegyzék; a Vörös Hadseregben legutóbb fontos szervezeti intézkedéseket hajtottak végre; nos, ezek a nyugtalanító jelek mind arra mutattak, hogy Moszkva adott esetben semmiképp se maradna tétlen.

Németország akkori urai és sorsának irányítói azonban végül is úgy döntöttek, hogy vállalják a kockázatot.

A tanácskozás résztvevőinek többsége — Hitlerrel az élén — egyetértett Csehszlovákia megtámadásával. Ugyanaznap a Führer elrendelte, hogy a rohamegység-

geket a gyakorlótáborokból a támadási pontokra vezényeljék át, a hadseregnek pedig már 24 órával a „nagy nap” előtt teljes harci készségben kell állnia.

Mozgósította Hitler a Sudetendeutsche Freikorpsot is.

Wilhelm Keitel tábornok, a német hadsereg vezérkari főnöke 912/38-as számmal parancsot adott ki, amelynek értelmében a Freikorps minden harcosát ugyanazok az ellátmányok és kedvezmények illették meg, mint a reguláris hadsereg katonáit. A Freikorps parancsnoksága 27. számú parancsában egyidejűleg és egyebek közt fokozottabb tevékenységre utasította alakulatait, mondván:

„A frontvonal egész hosszában zavart kell okoznotok. A cseheket állandó nyugtalanságban kell tartani!”

S Willi Brandner, a Freikorps III. hadoszlopának parancsnoka már ebben a szellemben intézett felhívást az Aš körzetében portyázó harcosaihoz:

„Elérkeztek az utolsó, sorsdöntő órák. Tudom, hogy nem rendelkezünk megfelelő anyagi eszközökkel, s fegyverzetünk sem kifogástalan. Ám a történelem során a szabadcsapatoknak mindig az efféle nehézségekkel is meg kellett küzdeniük. Mi azonban ennek ellenére minden lehetőt elkövetünk, hogy beváltsuk a hozzánk fűzött reményeket. A megalakulásunk óta eltelt rövid idő is elég volt ahhoz, hogy egyes alakulataink valóban példás eredményeket mutassanak föl. Részesei akarunk lenni és részesei is leszünk szülőföldünk felszabadításának!”

Igen, a szudétanémet földnek a német birodalom területéhez kell tartoznia!

Ezt akarták, ezt óhajtották a nácik mindnyájan, egytől egyig.

Csakhogy a náci vezetők között még mindig nem volt meg az olyannyira fontos egység. És nemcsak az egyazon cél elérését elősegítő eszközök és módszerek megválasztásának kérdésében merültek föl komoly ellentétek. Az egyéni érdekeket kölcsönösen politikai,

pontosabban hatalmi elképzelések egészítették ki, vagy pedig előtérbe helyezték. A hadsereg rossz szemmel nézte a náci párt törtető főembereinek túlzott sürgését. A párt vezető tisztségviselői viszont összeesküvéssel gyanúsították a hadsereg tisztjeit, akiknek végképp nem szerették volna átengedni a szerintük hamarosan bekövetkező győzelem babérait. Mindenekelőtt Heinrich Himmler birodalmi SS főparancsnok vigyázott nagyon, nehogy félreállítsák, hiszen jól tudta, hogy Reinhard Heydrichnek, a biztonsági szolgálat rosszindulatú főnökének fagyos tekintete a háttérből minden mozdulatát figyelemmel kíséri. Az SS-egységek már fölsorakoztak ugyan a hatalomért vívott harchoz, ám a politikai küzdőtéren egyelőre a tekintélyes létszámfőlénnyel levő hadsereggel nem versenyezhettek. No de ott a több tízezer főnyi Freikorps, amelynek ütőképessége — még ha szervezettségéről és harcba vethető alakulatainak tényleges állományáról furcsa hírek keringenek is — semmi esetre se megvetendő. Jóllehet Hitler — amikor legutóbb Karl Hermann Frankot kihallgatáson fogadta — a Sudetendeutsche Freikorps harci feladatainak meghatározásával és végrehajtásuk ellenőrzésével a Wehrmachtot bízta meg, Himmler erről a fűhreri döntésről — állítólag — nem tudott. Vagy pedig — és ez a valószínűbb — egyszerűen nem akart tudni. Így aztán kedden, szeptember 27-én — tehát pont azon a napon, amikor Hitler és tanácsadói elhatározták Csehszlovákia megtámadását — Pfrogner, a Freikorps vezérkari főnöke megdöbbenően fedezte föl napi postájában a hadsereg hivatalos borítékai közt a birodalmi SS-főparancsnok levelét, aki tudatta vele: a szudétanémet önkéntesek alakulatai ezentúl az ő, azaz Himmler hatáskörébe tartoznak.

A kulisszák mögül irányított zűrzavar tehát tetőfokára hágott.

Vagyis pontosabban: az intrikusok vették át a szót, s tombolt a kíméletlen harc a hatalomért, a fűhreri kegyekért, a pillanatnyi és majdani pozíciókért.

Anton Pfrogner most már igazán nem tudta, mitévő legyen. Kit kell hát voltaképpen szolgálnia, kinek engedelmeskedjék? Ilyen sorsdöntő időkben a legkisebb hiba vagy meggondolatlan lépés miatt hadbíróság elé állíthatják. Henlein legalább itt lehetne ilyenkor! De hát nincs itt. Ő is nagy politikai játszmába kezdett, s ott kell forgolódnia, ahol erről döntenek. Érthető, hogy nem mer kimozdulni Berlinből. S ráadásul Frank is épp most repült el valahová! . . . Neki pedig, Pfrognernek, fogalma sincs, hogyan oldja meg ezt a kényes helyzetet. Ha alárendeli magát az SS-nek, ez kétségtelenül azt jelenti, hogy valamilyen rendőri vagy ehhez hasonló különleges feladatokkal bízzák meg. Igen ám, csak hogy az adott körülmények közt teljesíthet-e a Freikorps más természetű, számára szokatlan kötelességet?

Pfrogner fölhívta Berlint, hogy megtudakolja: mi a további teendője?

A telefonvonal másik végén Hitler segédtisztje jelentkezett.

— Szerintem elképzelhetetlen — kezdte a vezérkari főnök —, hogy a Freikorpst rendészeti alakulattá szervezzék át. Hiszen már az „egyenruhája” is kész nevetség: cseh sisak, pincérfrakk, sportharisnya és kenyértarisznya . . . Ha tehát Himmler rendelkezése helytálló, akkor csapataimnak mindenekelőtt rendes felszerelést kell kapniuk.

A segédtiszt azt tanácsolta Pfrognernek, hogy közvetlenül az SS Reichsführer főhadiszállásának szóvivőjétől kérjen felvilágosítást. Ő csak annyit hallott, hogy a Führer erről az ügyről már tárgyalt Himmlerrel, de a részleteket nem ismeri. Pfrogner szót fogadott, s egy órával később már sikerült is telefonon beszélnie Schaub Brigadeführerrel, aki Hitler kancellári hivatalában mint az SS összekötő tisztje teljesített szolgálatot.

Tőle aztán megtudta, hogy a Reichsführer rendelkezését kötelezőnek kell tekintenie.

— De ez ellenkezik a Führernek azzal az utasításával, amelyet Karl Hermann Frankkal közölt. Eszerint mi a hadsereghez tartoznánk — próbált vitatkozni a Freikorps vezérkari főnöke.

— Tudnia kellene, kedves Pfrogner, hogy a birodalom vezetői közt semmiféle ellentét nincs! — jelentette ki oktató hangon az összekötő tiszt. — Minden rendelkezésünket megfontoltan tesszük meg. Önök a Wehrmacht kötelékében maradnak. A Wehrmacht azonban nem adhat ki rendészeti jellegű parancsokat. Ez kizárólag az SS birodalmi vezetőjének a dolga. Ami pedig az egyenruhájukat illeti, erről meg a fegyverzetük kiegészítéséről idejében gondoskodunk. Megértette?

Pfrogner azonban még mindig nem értette.

Megemlítette azt az aggodalmát, hogy ezek után nem tudja majd, kinek a parancsára hallgasson. Schaub megnyugtatta, hogy az utasításokat mindenkor ugyanattól a felsőbb szervtől kapja meg. Vagyis Himmlertől. Minden intézkedés megtörtént már, nehogy valamilyen félreértés vagy kettősség előforduljon.

Végre világosság gyúlt Pfrogner agyában:

— Egyszóval csak formailag maradunk a Wehrmacht kötelékében, viszont a valóságban az SS parancsnoksága rendelkezik zárt alakulatainkkal. Nemde?

— Úgy van. Pontosan. Nagyon helyesen látja a dolgokat — méltányolta Schaub a Freikorps vezérkari főnökének értelmi képességeit.

Pfrogner íróasztalhoz ült tehát, hogy az új helyzetnek megfelelő szellemben kidolgozza az irányelveket. De még a nyers fogalmazvánnyal sem készült el, amikor jelentették, hogy előkelő látogatója érkezett: Herr Direktor Bracht, a birodalmi SS-parancsnokság irodafőnöke s egy személyben Heinrich Himmler rendőr-főparancsnok irodájának vezetője. Eszerint az SS-alakulatok berlini központjának küldötte ugyancsak igyekezett, nehogy az események esetleg megelőzzék. A kettős irodafőnök mindenekelőtt Aš és környéke „felszabadításának” története iránt érdeklődött. Főképp arra

volt kíváncsi, hogyan állták meg helyüket az ottani csatározások során az SS oda vezényelt egységei. Pfrognernek — épp a legjobbkor — eszébe jutott a Freikorps legújabb szervezeti és politikai küldetése, amely immár az SS egyik tagozatának tekintendő, és így természetesen a legkedvezőbb színben tüntette föl az SS-egységek szerepét. Végére az új uraknak is csak azt illik mondania, amit azok hallani szeretnének.

Bracht nem titkolta örömét.

Elismerése jeléül boldogan veregette meg Pfrogner vállát. Mivel pedig most már többé-kevésbé „egyenrangúak“, elárulhatja neki — persze, csak úgy magánhasználatra —, hogy az SS a csehszlovákiai bevonulással kapcsolatban különleges utasításokat kapott, egyenesen a Führertől. No és őt, vagyis Brachtot ezen túlmenően azzal bízták meg, hogy tegye meg mindazokat az elkerülhetetlenül fontos intézkedéseket, amelyek elősegítik a Freikorpsra váró rendészeti feladatok kifogástalan teljesítését. Pfrogner így ugyancsak „első kézből“ értesült arról a bizalmas hírről, hogy Hitler — ami a Freikorps feladatait illeti — már jóval előbb a legapróbb részletekig megegyezett Himmlerrel, aki megállapodásuk értelmében szabadon rendelkezhetett a szudétanémet önkéntesekkel.

Nos, végül mind a ketten — vendég és vendéglátó — úgy érezték, hogy szót érthetnek egymással.

A kezdeti bizalmatlanság megtört, az óvatosság föloldódott, s a legnagyobb egyetértésben láttak hozzá a különböző harci csoportoknak szóló parancsok megszövegezéséhez.

S ha mindaz, aminek be kellett következnie, nem közeledik olyan eszeveszett sietséggel, mint amikor egyetlen nap hetekkel, sőt talán hónapokkal is fölért, akkor esetleg a Sudetendeutsche Freikorps harcosai is hamarosan megkapták volna azt a lecsapó villámok hasonlatosságára torzított SS betűkkel „ékesített“ egyenruhát, amelytől alig valamivel később egész Európa rettegett.

Tény, hogy a nemzetiszocialista Németországban sem ment minden simán, holott sohasem lett volna nagyobb szükség az egységre, mint most, amikor a náci hadigépezet „a nemzet jövőd sorsát eldöntő háborúra” készült. A Führer megegyezett ugyan Himmlerrel, Bracht irodafőnök pedig Pfroggnerral, a Freikorps vezérkari főnökével, viszont a hadsereg mindettől függetlenül, nyugodtan haladt tovább a maga útján. A csehszlovák—német háború esetére elrendelt katonai intézkedések változatlanul érvényben maradtak.

Továbbra is 1938. október 1. jelentette azt a „nagy napot”, amikor majd „üt az óra”.

Szerdán, szeptember 28-án Keitel tábornok, a Wehrmacht vezérkari főnöke újabb titkos hadparancsot adott ki. Az új Geheime Kommandosache a 2310/38-as számot kapta, s a cseh—német határ körzetében állomásozó, illetve manőverező valamennyi alakulat szolgálati alárendeltségére, függelmére vonatkozó intézkedéseket tartalmazta. Eszerint minden katonai szervezettel, harccsoporttal és egységgel a hadsereg-főparancsnok rendelkezik; az alakulatok létszáma önkényesen nem módosítható, sőt áthelyezésük sem engedhető meg. A 2310/38-as hadparancs külön bekezdést szentelt a Freikorpsnak; íme:

„A főparancsnokság tudta nélkül a határ átlépése a legszigorúbban tilos. A Sudetendeutsche Freikorps és alárendelt kötelékei számára változatlanul érvényes alapelv, hogy a parancsokat közvetlenül a Führertől kapják, s akcióikat kizárólag az illetékes parancsnokság jóváhagyásával hajthatják végre.”

Márpedig Heinrich Himmlernek, a hajdani baromfi-farm-tulajdonosnak a bizalmasai még a hadparancs kiadásának óráiban is makacsul kitartottak amellett, hogy a Freikorpsszal egyedül a saját főnöke rendelkezhet. Mintha a hadsereghez már semmi közük se lenne! Hanem Keitel, a tapasztalt hadfi ezzel édeskeveset törődött. Hiszen a Führer egyszer már a hadsereg hatáskörébe utalta a Freikorpst, és őt, Keitelt senki sem

értésítette, hogy megmászította volna döntését. Himmler pedig ne sokat okoskodjék, verje ki a fejéből, hogy neki parancsolhat.

Keitel legújabb intézkedése tehát leszögezte: a Sudenteutsche Freikorps a csehszlovák határ áttörése után továbbra is a haderő főparancsnokságának hatáskörében marad. A Freikorps minden egységének kötelessége, hogy a határ átlépésekor az ottani határőrség parancsnokánál jelentkezzék. Tekintettel az elkövetkező létfontosságú pillanatokra, eleve ki kell küszöböl-
ni mindazokat a jelenségeket, amelyek félreértéseket, súrlódásokat okozhatnak. Ezzel függ össze az a követelmény, hogy a Freikorps szervezeti felosztása is megfeleljen a hadsereg szempontjainak.

Így hát Keitel tábornok azonnali hatállyal fölloszlatta azt az eddigi négy Freikorps-parancsnokságot, amelyet eredetileg az SA szervezeti hálózata alapján állítottak föl. Henlein Freikorpsának ezek után — a hadseregben rendszeresített tagozódás szerint — hat parancsnokságból kellett állnia. A párt fegyveres alakulatainak vezető személyiségei ezentúl csak összekötőként vagy tanácsadóként vehettek részt a Freikorps parancsnoki testületeinek munkájában.

Egyszóval mindenütt fejetlenség, tisztázatlan hatáskörök.

A homlokegyenest ellenkező szempontok és irányelvek nem maradhattak káros következmények nélkül.

Két úrnak — úgy mondják — nem lehet szolgálni; a Harmadik Birodalomban pedig éppenséggel lehetetlen volt.

A Freikorps azért alakult, hogy a szudétanémet területeket átjuttassa a német birodalomnak. S most, amikor közeledett a várva várt pillanat, és a Freikorps tanúságot tehetett volna harci készségéről, elszántságáról, helytállásáról, egyszerre csak föl bomlott, összeomlott. Mintegy malomkövek közé szorult: a párt, az állam, a rendőrség és a hadsereg közt őrlődött. Minden fontosabb és kevésbé fontos alvezér Hitlernek esküdött

hűséget és odaadást, de ezenfölül mindegyik a saját pecsenyéjét sütögette, mert az egyéni érvényesülés vágya is fűtötte őket. Félték egymástól, gyűlölték egymást, áskálódtak egymás ellen. Henlein és Frank Berlinben buzgólkodott; mindketten ki akarták érdemelni a majdani miniszteri bársonyszéket, ámire a lelkük mélyén biztosan számítottak. Ezalatt a minden oldalról ellentmondó parancsokkal és irányelvekkel ostromlott Freikorps vezérkarában pánik tört ki. S a vezetés válsága következményeként az alárendelt harci alakulatokban is éreztette hatását. A parancsnokok határozatlansága megbontotta a legénység harci szellemét. Másrészt viszont a harci egységek mind gyakrabban ismétlődő kudarca, a parancsokkal mit sem törődő magatartása és fegyelmezetlensége a vezérkarban váltott ki érthető nyugtalanságot. Bekövetkezett az, amitől a Freikorps szervezői titokban a kezdet kezdetétől tartottak. Az egyik összefoglaló jelentés — hasonlóképpen a sok megelőzőhöz — például a következőket állapította meg:

„A beérkezett jelentésekből kitűnik, hogy a rohamra vezényelt és egyéb harci feladatokkal megbízott egységek rendszerint azonnal csődöt mondanak, mihelyt nagyobb ellenséges erőkbe ütköznek. A legutóbbi éjszaka harcaiban elszenvedett súlyos vérveszteségek okai ismét csak a fegyelmezetlenségre vezethetők vissza.“

A Sudetendeutsche Freikorps hovatovább tipikusan zsoldos hadsereggé lett.

Hiányzott az a szilárd központi szerv, amely föléljük rendelt intézményként a szudétanémet harcosokat irányította, ellátta és felszerelte volna. „Odafönt“ marakodtak azért, hogy kinek a hatáskörébe tartozzanak, viszont a valóságban sorsukra hagyták őket. Ilyen körülmények közt nem csoda, hogy a szudétanémet csapatok a maguk módján és lehetőségeikhez képest gondoskodtak magukról. A „felderítő osztagokat“ immár nem a határővezet cseh erődítményeire vonatkozó információk érdekelték elsősorban, hanem hogy hol

találnak élelmet, alkoholt és értéktárgyakat. Pusztítottak, raboltak. A zsákmányt aztán a birodalomba hordták, ahol a portékájuk iránt érdeklődő vagy a mind nehezebb megélhetési viszonyok miatt szűkülő fajtestvéreiknek eladogatták. No és fordítva: a Németországban szerzett árut a cseh határvidéken értékesítették vagy cserélték be nekik megfelelőbb holmira. Így alakultak át csempészekké, tolvajokká vagy legjobb esetben házaló kereskedőkké azok a hős harcosok, akik azért fogtak fegyvert, hogy „fölszabadítsák” a szudétanémeteket a cseh önkényuralom alól.

Az a titkos parancs, amelyet a Sudetendeutsche Freikorps vezérkara 4-es számmal adott ki, leplezetlenül rámutat „a csapatok magukról megfélemezett harcosainak fegyelmezetlenségére és büntetőjogba ütköző magatartására”.

A dokumentum a továbbiakban megállapítja:

„A Freikorps harcosai visszaélnék helyzetükkel, s a rájuk bízott akciók ürügyén fölkeresik szülővárosukat vagy szülőfalujukat. Ott aztán a csehek nemegyszer meglepik őket, s bizonyára ennek a fegyelmezetlen és katonához méltatlan magatartásnak az eredményeként sokasodott meg azoknak az eltűnteknek a száma, akik valószínűleg az ellenség fogságába estek.”

Ezek a tények lassanként a cseh határővezet német lakosságát is kiábrándították. Az emberek már egyáltalán nem titkolták azt a véleményüket, hogy Henlein Freikorpsa csak árthat a felszabadulás ügyének. Rá kellett döbbernük, hogy erkölcsileg mélypontra jutott, s ráadásul használhatatlan, elavult fegyverekkel és egyébként is gyatrán felszerelt harcosaik nem fejthetnek ki komoly ellenállást a mozgósított csehszlovák hadsereg alakulataival, a köztársaság katonáival szemben, akiknek elszántságáról és harci készségéről a hátkörzetek szudétanémet polgársága maga is meggyőződhetett. De megszorodtak a más természetű gondok is. A portyázó Freikorps-harcosok például gyakori határsértéseikkel voltaképpen maguk hívták föl

a figyelmet azokra a rejtett ösvényekre, amelyeken át bármikor a birodalom területére szökhettek vagy onnan visszatérhettek, és így ezeket a titkos átjárókat egy idő után a csehszlovák határvédelmi szervek ellenőrizték. Véget értek immár azok a „szép idők”, amikor bárki tetszése szerint és háborítatlanul ide-oda sétálhattott a határon. A Szudétanémet Párt tagjai közül néhányan amiatt háborogtak, hogy a birodalomba menekült képviselőiknek és szószólóiknak fogalmuk sincs a csehszlovákiai szudétanémetek tényleges helyzetéről.

Egyszóval a szudétanémet lelkesedés és harci szellem túljutott a tetőpontján, s menthetetlenül hanyatlásnak indult.

A müncheni értekezlet tehát — a henleinisták szempontjából — a legjobbkor ült össze.

Ha egy hónappal vagy netán csak egy-két héttel később kerül rá sor, ki tudja, mit hoz a kiszámíthatatlan sors, merre fordul a történelem kereke.

Hetedik rész

Utolsó felvonás

Jóváhagyatott, aláíratott . . .

A színpad már kész a tragikomédia nagy zárójelenetére. A nézőtéren ott ült az egész világ; már csak a reflektorokat kellett meggyújtani, és bevonulhattak a főszereplők.

A müncheni Königsplatztól nem messze állt az a neoklasszicista stílust idéző vaskos kétemeletes épület, melynek a bejárat kapuja fölötti széles erkélyét négy hatalmas „dór” oszlop tartotta. Tervezési munkájában állítólag maga Hitler is részt vett, aki oly szívesen kacérkodott a művészetekkel. Nos, az csak természetes, hogy ezek után „Führerhaus”-nak nevezték el. Első emeleti tárgyalóterme ezúttal valóban nem mindennapi vendégeket üdvözölhetett.

Csütörtök, szeptember 29.

Korán reggel a Führer különvonattal Kufsteinbe utazott. Barátja, Benito Mussolini fogadására. Hitler harcias hangulatban indult útnak, a gátlástalan emberek kirobbanással fenyegető energiája fűtötte, s — miután a határon ünnepi szertartásossággal köszöntötte vendégét — már a visszaúton, Münchenbe menet mutogatta a térképen az olasz diktátornak, hogyan számolja föl Csehszlovákiát, ha a konferencia sikertelenül végződik.

— Nem hosszabbítom meg a határidőt 24 órával sem! — jelentette ki szikrázó szemmel. — Vagy mindent önként ideadnak, vagy döntsenek a fegyverek!

A térképre rajzolt és a támadás irányát szemléltető

nyilakhoz élénk szavakkal fűzött magyarázatot. Mindez nagyon meggyőzően hangzott; no de a térképen ábrázolt stratégiai tervek és elgondolások általában mindig igen meggyőzőek.

A két vezér, a Führer meg a Duce ezután a konferencián követendő magatartásuk egybehangolásának kérdését vitatta meg.

Tervük tökéletesnek ígérkezett.

— Ma még egy asztalhoz ülünk velük — szögezte le Hitler, amikor a különvonalat már céljához közeledett. — De nincs messze az az idő, amikor majd ellenük, Anglia és Franciaország ellen harcolunk!

Mussolini bólogatott, ám egyáltalán nem látszott rajta, hogy ezek a kilátások túlon túl lelkesítik.

Chamberlain és Daladier nem tartották fontosnak, hogy együtt utazzanak.

Nem volt mit megtanácskozniuk. Eredeti tervük semmit sem változott. Németország minden követelésének eleget tesznek. Hogy megőrizték a békét. Meg saját tekintélyüket. S hogy Hitler birodalmának támadó kedvét arrafelé fordítsák, ahol a nap fölkel.

A tanácskozás 12 óra 45 perckor kezdődött.

Kedvező légkörben. A résztvevők mindegyike szemlátomást a kölcsönös megértés reményében ült a tárgyalóasztalhoz. Semmi izgalom, semmi idegesség. Még Hitler is uralkodott az indulatain, s bevezetőjében nyugodtan, majdhogynem álmosító hangon beszélt. Mindezenelőtt a Szudéta-vidéken uralkodó „tarthatatlan állapotokat” vázolta föl. Egész biztos, hogy tájékoztatóját egy kevésbé rátermett szónok is hibátlanul, szóról szóra elmondta volna. Hiszen hányadszor ismételte már mindig ugyanazt. Legföljebb a számadatokon módosított a szükséghez képest. Most is azt állította például, hogy Chamberlain legutóbbi németországi látogatása óta a Csehszlovákiából kiüldözött szudétanémetek száma 240 000 főre emelkedett, és számuk továbbra is rohamosan nő. E súlyos probléma megoldásának elodázása bűnös könnyelműség lenne. Ő, mármint Hit-

ler igazán csak Mussolini úrnak, az olasz államfőnek a rábeszélésére halasztotta el huszonnégy órával a német hadsereg mozgósítását.

— Azért jöttünk itt össze, mi, felelős európai államférfiak — hangsúlyozta —, hogy a szudétanémet terület problémájától megszabadítsuk a világot. Köztünk a nézetkülönbségek jelentéktelenek. Mindannyian egyetértünk abban, hogy a Szudéta-vidéknek Németországhoz kell tartoznia. S ezennel kijelenthetem, hogy Németország semmilyen más területre nem tart igényt.

A Führer vitaindító magánszáma őszintén megörvendeztette Chamberlaint.

Úgy fest a dolog, hogy simán megy itt minden. Az angol miniszterelnök közben Daladier arcát figyelte. Elhatározta ugyanis, hogy mindenáron érvényesíti elgondolásait. Még ha a franciák netán nem is értenének vele egyet valamilyen részletkérdésben. Daladier-nak azonban talán eszébe sem jutott, hogy ilyesmivel előhozakodjék. Valószínűleg azon töprengett, hogyan fogadják majd hazatérésekor otthon, Párizsban...

Chamberlain azzal kezdte, hogy köszönetet mondott a Führernek és Mussolininak a meghívásért, s méltányolta kezdeményező fáradozásukat:

— Ez a tanácskozás — folytatta — lehetővé teszi Európa számára, hogy föllélegezzék. Hiszen tegnap még elkerülhetetlennek látszott a katasztrófa. De ma már új remény csillan föl az emberiség előtt — emelte föl a hangját, s bajuszos ajka elégedett mosolyra húzódott. Egyébként ő is helyesli a mielőbbi döntést, ám örömmel hallaná, ha a Führer kijelentené, hogy eltekint az erőszak alkalmazásától. Hiszen mindnyájan békére vágyunk és rendet akarunk...

Harmadiknak Benito Mussolini szólalt föl.

Ő az elfogulatlan közvetítő szerepére vállalkozott. Hiszen a mai nap programjának is megvolt a maga gondosan előkészített forgatókönyve. Hitler nem azért utazott Kufsteinbe őt fogadni, mert így kívánta a barátság és az államférfiúi udvariasság. Göhring, Neurath

és Weizsäcker a berlini külügyminisztériumban már előző nap kidolgozta a Szudéta-vidék elcsatolásával összefüggő teendők új, konkrét tervét. A három német diplomata ezzel voltaképpen a nyugati államférfiak munkáját könnyítette meg. A megszállásnak a tervezet szerint három szakaszban kell végbemennie, a vegyes nemzetiségű körzetekben pedig döntsön a népszavazás. Attolico, Olaszország berlini követe még aznap éjszaka megtelefonálta Rómába a dokumentum teljes szövegét, úgyhogy tartalmáról Mussolinin közvetlenül müncheni útja előtt pontosan tájékoztathatták. A részleteket aztán a vonaton beszélte meg Hitlerrel.

Ennek a diplomáciai összjátéknak lényegében az volt a célja, hogy úgy tűntessék föl a dolgokat, mintha a javaslatnak Itália diktátora volna az értelmi szerzője. Mégiscsak okosabb, elfogadhatóbb, ha az új tervezetet — mégpedig a sajátjaként — Olaszország nyújtja be. Nincsenek számottevőbb érdekeltségei a közép-európai térségben, s közelebbről a csehszlovák—német vitában sem érdekelt. Így hát az „olasz kompromisszum“ mindenképpen komoly erkölcsi támogatást jelenthet az igazságos követeléseinek kielégítéséért harcoló Németországnak. Hitler viszont — már csak római kollégája iránti mély barátságának bizonyítékaként is — könnyebben tehet nemes lelkű látszatengedményeket anélkül, hogy tekintélye csorbát szenvedne. No meg nem is kell olyan feltűnően és hajthatatlanul ragaszkodnia eddigi merev álláspontjához. Hiszen így is, úgy is megkap mindent, amit akar, legalábbis amit most akar. Az a pár nap már igazán nem számít...

Most tehát, hogy Mussolinira került a sor, a Duce — méltóan az ilyen történelmi pillanathoz — megfontolt mozdulatokkal nyitotta ki aktatáskáját, és előterjesztette javaslatát:

„Először — a határövezet kiürítése október 1-én kezdődjék. A túlnyomórészt németlakta területeket a birodalmi hadsereg fokozatosan megszállja.

Másodszor — Anglia, Franciaország és Olaszország

biztosítja Németországot, hogy Csehszlovákia a kérdéses területet október 10-ig kiüríti, s nem tesz kárt az ott levő közvagyonban, intézményekben és műszaki berendezésekben.

Harmadszor — a vegyes nemzetiségű körzetek hovatartozásáról a Saar-vidéki plebiszcitum mintájára megrendezendő népszavazás dönt.

Negyedszer — a kiürítéssel kapcsolatos részleteket nemzetközi bizottság pontosítja, amely Németország, Anglia, Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia képviselőiből áll.

Ötödször — a vitás területeket egészen a népszavazás megtartásáig nemzetközi alakulatok szállják meg. A végleges határok megállapítása nemzetközi bizottság hatáskörébe tartozik.

Mussolini színpadias pózzal, diktátorhoz illő határozottsággal csapta össze dossziéját.

„Saját” kompromisszumos javaslatáért méltán kiérdemelte a két nyugati államférfi háláját. Mind a ketten jól tudták, hogy számukra és közvetlen környezetük számára is sokkal kellemesebb, rokonszenvesebb az a megoldás, ha Csehszlovákia csonkítását Olaszország javasolja.

— A Duce indítványát a tárgyilagosság és a realitás szelleme hatja át. Helyes tehát, ha soron következő véleménycserénk alapjának tekintjük — állapította meg elismeréssel Daladier.

— Elfogadom a Duce javaslatát. A szudétanémet kérdés megoldását jómagam is hasonló szellemben képzeltem el — jegyezte meg Chamberlain.

Az előadás tehát általános sikert aratott.

A müncheni döntést megelőző német—olasz mesterkedésről Chamberlain haláláig nem szerzett tudomást; Daladier is talán csak a háború után.

Egyszóval az „olasz” terv megoldáshoz segítette azt a legfőbb problémát, amelynek megoldatlansága miatt az uraknak Münchenbe kellett fáradniuk. Mindnyájan egyetértettek a tervvel. Túlestek a nehezén. Már csak

a mellékes kérdések maradtak hátra. Az egyik ilyen „apróságot“ az jelentette, hogy a csehszlovák megbízottak részt vegyenek-e a konferencián. Tegnap Chamberlain hivatalosan tudatta dr. Benešsel, hogy Münchenbe repül, ahol Hitlerrel találkozik. Megnyugtatta a köztársasági elnököt, hogy a csehszlovák érdekeket szem előtt fogja tartani. Talán inkább a brit érdekeket kellett volna említenie. Ám ez a meghatározás sem felelt volna meg a pontosság követelményeinek, de a tényeknek sem.

A csehszlovák államfő azonnal válaszolt az angol miniszterelnöknek:

„Kérem, hogy Münchenben semmiről se határozzanak, amíg meg nem hallgatják Csehszlovákiát.“

Dr. Beneš kívánsága talán most is ott motoszkált a brit államférfi agyában. Viszont föltétlenül és mielőbb pontot akart tenni ennek a kellemetlen ügynek a végére. Fölszólalt tehát, és rámutatott, mennyire fontos, hogy a szudétanémet körzetek kiürítése egyenletesen, zavaró jelenségektől mentesen történjék, s ne forduljanak elő a közvagyon és berendezési tárgyak megrongálásának vagy éppenséggel megsemmisítésének esetei. Ezt a célt szolgálja az a javaslata, amelynek értelmében mégiscsak helyesebb lenne, ha a szomszédos teremben Prága képviselője meghallgatásra készen állna, s a részletkérdésekben a szükséghez képest felvilágosítást adhatna. Máskülönben a brit kormány nem szavatolhatja felelősséggel a kiürítés terv szerinti és a már felvázolt elgondolásoknak megfelelő lebonyolítását. Daladier is úgy gondolta, hogy a csehszlovák küldött jelenléte csak használhat az ügynek. Hasonlóképpen ő, Franciaország miniszterelnöke sem tűrheti azonban a csehszlovák kormány huzavonáját; például szó sem lehet a szudétanémet területek átengedésének elhalasztásáról, amivel a naiv prágaiak azért próbálkoznak, hogy közben határaik mentén új erőrendszert építsenek ki. Igaz azonban, hogy egy ilyen számottevő terület kiürítése mindenképpen kényes feladat, s ezért

föltétlenül mindent el kell követnünk a zűrzavar elkerülése végett.

Hitlernek más volt a véleménye.

A leghatározottabban ellenezte Csehszlovákia képviselőinek meghívását. Nem lát semmi olyan ésszerű okot, amiért itt kellene lenniük. Bizonyára csak akadályoznák a munkát.

— Ha minden részletről kikérjük a cseh kormány véleményét, tizennégy napnál hamarabb nem jutunk a dolog végére — mondta ideges kézlegyintés kíséretében. — Épp elég, ha közöljük Prágával tárgyalásaink eredményét.

A cseh kormány álláspontja különben sem érdekl. Számára egyedül a nagyhatalmak szava a döntő, s azoknak tekintélyük súlyával el kell érniük, hogy a csehek hagyjanak föl a német polgárok üldözésével, valamint a szudétanémet területhez tartozó közvagyon és műszaki berendezések megsemmisítésével, rongálásával.

Benito Mussolini éppúgy fölöslegesnek tartotta, hogy valamiféle csehszlovák megbízottra várjanak. Előbbi felszólalásának sikere még inkább fokozta önteltségét. Határozottan, ellentmondást nem tűrő hangon beszélt, mondatai valósággal hemzsegték a kategorikus imperatívuszoktól:

— A nagyhatalmaknak vállalniuk kell az erkölcsi felelősséget a kiürítés rendjéért, és semmiféle rombolást nem szabad megengedniük! A nagyhatalmak világosan adják értésére Prágának, hogy eleget kell tennie követeléseiknek! Ellenkező esetben viselnie kell az összes következményeket, a háború kirobbantásának ódiumával együtt!

Ez a fenyegetés megint hatott.

Mert a háborúról Chamberlain hallani sem akart. Gyorsan megnyugtatta hát a magas tárgyaló feleket, hogy bízik a válság békés megoldásában, a konferencia sikerében. Példáját a francia miniszterelnök is követte; sürgősen elnézést kért, mondván: dehogy akarta ő in-

dítványával húzni-halasztani a tárgyalásokat! Igaz ugyan, hogy Franciaországot szövetségi szerződés fűzi Csehszlovákiához, ám ő, Daladier ettől függetlenül vállalja a felelősséget a történekeért; nem kifogásolja a határmenti övezetek német megszállását, s nem tartja szükségesnek, hogy elhatározásáról a csehszlovák kormányt előzőleg tájékoztassa. Tehát ha a prágai megbízott jelenléte bonyodalmakat okozna, ő habozás nélkül visszavonja indítványát.

— Az a fő, hogy a kérdést mihamarabb megoldjuk! — mutatott rá Daladier a francia álláspont lényegére.

Most azonban — a legnagyobb meglepetésre — Hitler pendített meg szelídebb húrokat.

Őt aztán ne vádolja önfejűséggel, hiszen neki is az a leghőbb vágya, hogy a megkötendő egyezményt a megértő, baráti szellem hassa át. Ha tehát az urak oly fontosnak gondolják a csehszlovák küldött jelenlétét, ám legyen! Ő a maga részéről nem ellenzi, ha egy csehszlovák diplomatát azok közül, akik ez idő szerint Münchenben tartózkodnak, a szomszéd helyiségbe ültetnek, hogy rendelkezésre álljon, ha a konferencia résztvevői netán kérdést akarnak intézni hozzá.

Hitlernek ez a pálfordulása — mondanunk sem kell — szintén csak az őt jellemző taktikai húzások egyike volt.

Semmi esetre se árthat, ha az efféle lényegtelen kérdésekben jóakaratot mutat.

Chamberlain és Daladier azt sem tudta, hova legyen az ámulattól, s mind a ketten egyértelműen nagyra értékelték a Führer józan mérsékletét és nagyvonalúságát. Utasították segédtisztjeiket, hogy haladéktalanul lépjenek összeköttetésbe Prágával. Chamberlain megint csak visszatért az „olasz” határozati javaslatához. A Duce által indítványozott határidőket föltétlenül ésszerűeknek nyilvánította, s kijelentette: készen áll a terv aláírására, valamint arra, hogy fölszólítsa a prágai kormányt az abban foglalt feltételek elfogadására.

— A cseh kérdés európaijelentőségű, s a nagyhatalmaknak nemcsak joguk, hanem egyenesen kötelességük, hogy megoldják — folytatta. — Arról is gondoskodniuk kell, hogy a cseh kormány ne helyezkedjék megfontolatlan vagy megátalkodottan makacs álláspontra, s megtagadja a kijelölt terület kiürítését.

A brit államférfi még mindehhez a nagyhatalmak határozatának vérgelahajtásával összefüggő néhány észrevételt fűzött. Ha jól emlékszik, a Führer Godesbergben például megemlítette, hogy az elcsatolt szudétánemet területen az egész jószágállománynak a helyén kell maradnia. Azt jelenti ez netán, hogy azoknak a cseh földműveseknek, akik ragaszkodnak régi állampolgárságukhoz, háziállataik nélkül kell elköltöznük?

Tapintatlan kíváncsiszkodás volt ez, és egy pillanatra meg is bontotta a konferencia békés légkörét.

Hitler tekintetében haragos tűz lobbant. Hát ennek az angolnak az aggkori szellemi gyengesége annyira előrehaladott már, hogy minden tehén miatt huzakodni akar?

— Túl drága az időnk ahhoz, hogy ilyen ostobaságokra pazaroljuk! — vetette oda fölényesen.

Anglia miniszterelnöke úgy elhallgatott, mint a csin-talanságon rajtakapott iskolásgyerek.

Ezután szétszötták az urak között azt a tervet, amelyet Mussolini hozott magával Münchenbe. Rövid szünet következett, hogy a tárgyaló felek áttanulmányozhassák a szöveget és megtehessék észrevételeiket. Chamberlain és Daladier a tanácsadókat is bevonta a megbeszélésbe. Sir Horace Wilson és Alexis Léger, a két tanácsadó egyébként már korábban is szorgalmasan jegyzetelt. Az asztal közepén gyümölcscsel megrakott ezüsttál állt. Senki sem nyúlt hozzá. Hitler szárnysegédje kávéhozott. Chamberlain köszönte szépen, de ő — amint mondotta — már csak kitart a tea mellett.

A tanácskozás pár perc múlva folytatódott.

A négy kormányfő pontról pontra jóváhagyta annak a dokumentumnak a szövegét, amely eldöntötte Cseh-

szlovákia és egész Európa sorsát. Pontosan 22 órára az utolsó simításokat is végrehajtották, elkészült a végleges szöveg, és egy órával később négy nyelvű fordításban ott volt az asztalon az urak előtt az egyezmény egy-egy példánya.

A még egyszer gondosan átolvasott és jóváhagyott dokumentumról már csak az aláírások hiányoztak.

Elsőként Adolf Hitler írta alá, majd sorrendben Neville Chamberlain, Benito Mussolini és Edouard Daladier kezében sercent a toll.

Finita la commedia.

Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország, tekintetbe véve a szudétanémet terület elcsatolására vonatkozólag elvben már elért megállapodást, megegyezett ennek az elcsatolásnak alább következő feltételeiben és módozataiban, valamint az ennek következtében foganatosítandó intézkedésekben és a jelen Egyezménnyel egyenként felelősséget vállalnak az Egyezmény végrehajtásának biztosításához szükséges lépésekért.

1. A kiürítés október 1-én kezdődik.

2. Az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország megállapodnak abban, hogy a terület kiürítése október 10-ig befejeződjék, mégpedig anélkül, hogy a meglevő berendezések bármelyikét lerombolnák, és hogy a csehszlovák kormány felelős azért, hogy a kiürítés az említett berendezések megrongálása nélkül menjen végbe.

3. A kiürítés módozatait részleteiben egy Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia képviselőiből álló bizottság fogja megállapítani...

7. Optálási jogot nyújtanak mindazoknak, akik az elcsatolt területekről elköltözni óhajtanak, valamint mindazoknak, akik oda kívánnak telepedni. Az optálási jogot a jelen Egyezmény aláírásától számított hat hónapon belül kell gyakorolni. Egy német—csehszlovák bizottság fogja meghatározni az optálás részleteit, ki-

dolgozni a lakosságcsereét megkönnyítő eljárásokat és tisztázni az ebből a lakosságcsereéből eredő alapvető kérdéseket.

8. A jelen Egyezmény aláírását követő négy héten belül a csehszlovák kormány a katonai és rendőrségi szolgálatból elbocsátja az összes szudétanémeteket, akik ezt kívánják. Ugyanezen határidőn belül a csehszlovák kormány szabadlábra helyezi azokat a szudétanémet foglyokat, akik politikai bűncselekmények miatt szabadságvesztés büntetésüket töltik . . .”

Németország tehát Münchenben többet kapott, mint amit a Führer Berchtesgadenben és Godesbergben követelt.

Az urak kezét szorítottak. Mosolyok, kölcsönös hajlongások, köszönetek és hálálkodások. Villantak a fényképezőgépek, berregtek a filmfelvevő kamerák. Hitler és Chamberlain példás egyetértésben megállapította, hogy a müncheni egyezményt minden érdekelt nemzet bizonyára a legnagyobb örömmel fogadja. Úgy látszik, a cseheket egyikük sem tartotta nemzetnek.

— Azt hiszem, hogy jó munkát végeztünk — válaszolta Daladier megkönnyebbülten sóhajtván az újságíróknak.

— Ugyan mi értelme lett volna, hogy tizenöt millió európai életét fölláldozzuk? Talán csak azért, hogy hárommillió szudétanémetre, aki testestül-lelkestül németnek vallja magát, továbbra is rákényszerítsük a csehszlovák állampolgárságot?

A francia miniszterelnök azonban a Führertől, a náci birodalom kancelláráról sem feledkezett meg, a legnagyobb elragadtatással szólt róla:

— Az a férfi ő, aki tudja, mit akar! Tény, hogy mindig, minden körülmények közt nyíltan megmondja, amit gondol.

Nyilatkozott tárgyaló kollégáiról Hitler is; igaz

• **Halmosi Dénes:** Nemzetközi szerződések gyűjteménye (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966.)

ugyan, hogy véleménye távolról sem volt hasonlóképpen hízelgő.

— Rettenetesen éreztem magamat! — Csupa nulla űlt körülöttem... — mondta róluk barátai társaságában.

A müncheni konferencia tehát véget ért.

Gyorsan és — résztvevőinek nézete szerint — sikerrel.

Már csak egy nagyon-nagyon kínos kötelesség maradt hátra: közölni kellett az eredményt a csehszlovák megbízottakkal. Ketten jöttek el Münchenbe: dr. Vojtěch Mastný, a berlini csehszlovák követ, valamint a prágai külügyminisztérium képviselőjében dr. Hubert Masařík. A Hotel Reginában, az angol küldöttség ideiglenes rezidenciáján szállásolták el őket. Repülőgépük már kora délután megérkezett Münchenbe, ám hiába próbálták fölvenni a kapcsolatot a brit vagy a francia diplomatákkal. Így aztán első találkozásukra csupán este hétkor került sor. Az angol küldöttség egyik diplomatája, Frank Ashton-Gwatkin, akit Runciman lord missziójának tagjaként már megismertünk, néhány keresetlen szóval közölte Masaříkkal, hogy a szudétánemet területek elcsatolásának terve voltaképpen már elkészült — és sokkal kedvezőtlenebb Csehszlovákia számára, mint ahogy az eredeti angol—francia javaslat alapján várható lett volna. Este tízkor Prága küldötteit Sir Horace Wilson fogadta. Ő is sietett. Éppen csak átadta látogatóinak a térképet, amelyre könyörtelen kezek már rárajzolták az új határt. Azoknak a körzeteknek a határát, amelyeket a köztársaságnak azonnal át kellett engednie. Sir Horace Wilson részletekkel nem szolgálhatott, mert sürgősen visszavárták a tárgyalóterembe. Odaszólt Gwatkinnek, hogy tárja föl a csehszlovák urak előtt a rideg valóságot. Gwatkin lassan, unottan ismertette az értekezlet határozatait, minden szót külön hangsúlyozott; közben a mennyezetet bámulta, mintha most fedezte volna föl stukatúrájának szépségeit. Amikor már mindent elmondott, még hozzáfűzte:

— Ha a döntéssel nem értenének egyet, ez nem más jelentene, mint hogy vitájukat saját maguknak kell rendezniük Németországgal. Amiről tájékoztattam önöket, mindazt a franciák talán szebben, tapintatosabban mondanák el, ám higgyék el nekem, hogy a lényeg ugyanaz. Ők sem hajlandók beletenyeregni a darázs-fészekbe...

A várakozás újabb gyötrelmei következtek.

Éjfél után fél kettőt mutatott az óra.

Amikor már minden eldőlt, csupán akkor került sorra a két csehszlovák megbízott: Mastný és Masařík. A Hotel Regina kis szalonjában csak a francia és brit küldöttek jelentek meg: Neville Chamberlain, Edouard Daladier, Horace Wilson, Frank Ashton-Gwatkin és Alexis Léger. Hitler, Mussolini és munkatársaik távolmaradásukkal tüntettek; nekik igazán nincs mit meg tárgyalniuk a csehekkel. A nyugati nagyhatalmak képviselőinek arca fáradtságról, s talán egy kis lelkiismeret-furdalásról is tanúskodott. Különösen a két francia érezte magát kellemetlenül; ha csak teheték, lesütötték a szemüket, hogy ne kelljen szembenézniük Prága küldötteivel. A kínos csendet végül Chamberlain törte meg. Szinte csak úgy mellékesen szólt néhány szót az éppen megkötött egyezményről, aztán átadta Mastný-nak a dokumentumot, s fölszólította, hogy olvassa föl hangosan.

Képtelen jelenet, mintha a szálloda szalonja egyszerre valamilyen bizarr iskolai tanteremmé alakult volna át.

Mastný olvasni kezdett, tétován és nem titkolt döbbenettel, s időnként meg-megállt, hogy felvilágosítást kérjen. Léger vagy Wilson hol kitérő választ adott, hol általánosságokban válaszolt. Hogy a megcsonkított Csehszlovákia biztonságát szavatolják. Persze, a korlátozott lehetőségeket figyelembe kell venniük. Sok mindent pontosítani kell még, például a határokat is, s azoknak a nemzetközi katonai alakulatoknak az összetételét sem állapították meg véglegesen, amelyek

majd a vegyes nemzetiségű körzetekben a népszavazás rendjét ellenőrzik.

Csupa üres szólam tehát. Ezt a későbbiek a napnál világosabban igazolták. Mert minden másképp történt: a nemzetközi katonai egységek nem érkeztek meg; semmiféle népszavazást nem tartottak; a nagyhatalmak garanciáiról már fél évvel később, 1939 márciusában kiderült, hogy mit sem érnek, sőt nevetségesek.

Amíg Csehszlovákia berlini követe az egyezmény szövegét olvasta, Chamberlain még csak leplezni sem próbálta, hogy unja a dolgot, s aludni szeretne. Nagyokat ásított. Nos, utóvégre a csehek előtt igazán nem kell gentleman módjára viselkednie. Különben is, mit akarnak még! Hiszen minden világos, nemde? A legutóbbi tizenkét órában épp elege volt már az egészből.

Most dr. Masařík szólalt föl.

Daladier és Léger felé fordult, akiket szemlátomást kellemetlenül érintett a prágai diplomata kérdése: vajon a nagyhatalmak óhajtják-e mérlegelni Csehszlovákia észrevételeit, illetve számítanak-e az egyetértésre?

Franciaország miniszterelnöke nem válaszolt.

Tanácsadójára várt tehát a nem könnyű feladat. Léger zavartan, szaggatott mondatokkal beszélt, kerülgette a lényegét: a négy államférfinak igen kevés idő állt a rendelkezésére, ám ennek ellenére végeztek a munkával; az ügyet voltaképpen lezárták; az egyezményt jóváhagyták és aláírták, úgyhogy Prága semmilyen hozzászólására vagy nyilatkozatára immár nem számítanak. Prágának ezek után mindössze az a kötelessége, hogy haladéktalanul küldje el meghatalmazott képviselőjét Berlinbe, a nemzetközi bizottság ülésére, amely majd megállapítja a szudétanémet terület kiürítésének formaságait. Egyébként szombatig, október 1-ig az első övezet átengedésével összefüggő teendők rendjét máris pontosítani kell. Ez minden...

További vitára valóban nem volt idő.

A franciák egykedvősége is mindinkább arra vallott,

hogy mielőbb pihenőre szeretnének térni. Különbösen volt mit mondaniuk. Mastný még egy utolsó kétségbeesett kísérletet tett az általános érdektelenség leküzdésére, de Gwatkin indulatosan leintette:

— Semmi értelme a további vitának. Nincs más választásuk, mint hogy tudomásul veszik a konferencia határozatait. Világos?

— Egyszóval választhatunk a gyilkosság és az öngyilkosság közt! — kiáltott föl Mastný.

Az urak azonban már fölszedelőzködtek.

Az ítéletet meghozták, végérvényesen és megföllebezhetetlenül. Az 1918-ban megalapított Csehszlovák Köztársaság megszűnt létezni.

„Nem mi vagyunk az utolsók!”

Mindennek vége?

Talán mégse. Pontosabban: a Csehszlovák Köztársaság e pillanatban még nem mondott le teljesen állami léte megmentéséről. Még sok mindenben bízhatott. Például abban, hogy a köztársasági elnök és a kormány a sarkára áll, s visszautasítja a diktátumot. Vagy pedig, engedve a közhangulatnak, szembefordul esküdt ellenségével meg hűtlen barátaival, eddigi szövetségeseivel. A nemzet fölkészült a harcra, a hadsereg szilárdan kitartott őrhelyén. S a Szovjetunió most is olyan oltalmazónak bizonyult, amelyre mindenkor számítani lehet.

Pénteken, szeptember 30-án hajnali öt órakor Hencke úr, a prágai német követség diplomáciai ügyvivője kihallgatást kért dr. Kamil Krofta külügyminisztertől. Röviddel hat óra után a miniszter fogadta, s átvette tőle a megszövegezett müncheni egyezményt és az új határokat feltüntető térképet.

Háromnegyed tízkor a Kolowrat-palotában összeült a kormány. A minisztertanácson részt vett Mastný berlini követ is, aki az éjszaka megérkezett Münchenből. A miniszterek álláspontja nem volt egyértelmű; akad-

tak köztük, akik ingadoztak. Talán mégiscsak tenni kellene valamit... Vegyes érzelmekkel hallgatták Nosál tábornokot, a közmunkaügyi minisztert, aki azt bizonygatta, hogy ha a kormány behódol a müncheni diktátumnak, a megcsonkított ország új határait sem védheti meg.

— Ha átadjuk erődítményeinket — figyelmeztetett a tábornok —, védtelenek maradunk. Nem is szólva a mérhetetlen erkölcsi károkról. A háború esetleg súlyos áldozatokat követelne a nemzettől, de a nemzeti szellem tovább élne. A szabadságot mindig vérrel kellett megváltani!

Voltak, akik másképp okoskodtak. Szerintük az adott helyzetben az egész nemzet léte vagy nemléte a tét. Ez a háború Csehszlovákia megsemmisülésével végződne. Ha megőrizzük a békét, a nemzet magva a szűkebb határok közt is sértetlen marad. Fölvetődött a szovjet segítség kérdése is. Ezt azonban a miniszterek többsége visszautasította. Azzal érveltek, hogy ha a Szovjetunió segítségünkre sietne, ez esetben a Nyugat a leghatározottabban ellenünk fordulna. Mert fél a bolsevizmustól. A kormány egyik-másik tagja ezekben a pillanatokban bizonyára már saját magára, saját önző érdekeire is gondolt. A németekkel előbb-utóbb föltétlenül szót lehet érteni; kialakulnak a kereskedelmi és társadalmi kapcsolatok, az új összeköttetések, az új partnerekhez vezető különböző utak és kerülők. Viszont a bolsevikokkal, Moszkvával meg a hazai kommunistákkal lehetetlen közös nevezőre jutni.

A kormány végül is a megadás mellett döntött.

Nem sokkal később, háromnegyed tizenkettőkor a minisztertanács másodszor is összeült.

Ezúttal a Várban, a köztársasági elnök jelenlétében. Persze, csak amolyan formaság volt ez. Hiszen az államelnök már előzőleg mindent megtárgyalt a politikai pártok vezetőivel, az úgynevezett „ötök” csoportjával és a tábornoki karral. A döntés tehát már megtörtént. Így aztán a kormány látogatása mindössze tizenöt

percig tartott. Dr. Eduard Beneš, a Csehszlovák Köztársaság második elnöke megtörtén ült károsszékeiben. Fáradtan és idegileg kimerülten. Nem volt már ereje ahhoz, hogy ellentmondjon, érveljen, taktikát változtasson. Hogy szembehelyezkedjék a maradi politikusok vészjósló és „okos” tanácsaival. A ránehezedő állandó pszichológiai, politikai és katonai nyomás megtette a magáét. A köztársasági elnök nem tudott szabadulni a saját árnyékától, hogy megtalálja az utat azokhoz, akiktől támogatást várhatott: az egyszerű állampolgárokhoz, a munkásokhoz, a hazai és külföldi erőkhöz. Nem találta meg — vagy talán nem is kereste — ezt az utat, s ezért kellett fenékiig üríteni a keserű poharat. Alekszandrovszkij szovjet követ 1938. szeptember 29-i jelentésében igen találóan jellemezte Benešnek ezt a magatartását: „Beneš fél a tömegektől. Amíg előzőleg gyakran, sőt előszeretettel hangoztatta, hogy a legrosszabb esetben a néphez fordul, s bízik a nép támogatásában, az utóbbi időkben félni kezdett saját népétől.”

Tudatosította ezt? Most, ezekben a sorsdöntő pillanatokban is, alig hallhatóan beszélt, mint akit a történetek talán nem is érintenek, mintha a Nemzetek Szövetségének valamilyen bizottságában elnökölné:

— A döntés számunkra rettenetes, de nincs más kiút. Nem szállhatunk szembe a túlerővel... Nem javasolhatok önöknek egyebet, mint hogy el kell fogadnunk a müncheni ultimátumot. Ha nem ezt tennénk, ez becsületes helytállást, hősieen vállalt háborút jelentene ugyan, ám elvesztenénk önállóságunkat, s a nemzetet kiirtanák. Ezzel nemcsak a saját nézetemet, hanem a politikai pártok vezetőinek véleményét is tolmácsolom. Ha a kormány is ugyanezt vallja, akkor ezt az álláspontunkat véglegesnek tekintem.

Syrový tábornok, a kormány elnöke ezután közölte az államfővel, hogy a minisztertanács hasonló következtetésre jutott. A miniszterek közül néhányan nem titkolták azt az aggodalmukat, hogy a megadás híre

esetleg országszerte felfordulást válthat ki. Elsősorban a kommunisták rendbontó tevékenységének súlyos következményeire figyelmeztettek. A köztársasági elnök azonban biztosította őket, hogy nincs miért aggódniuk, mert már megtette a leghatározottabb intézkedéseket a nyugalom és a rend megőrzésére.

Ezzel a Várban megtartott rövid tanácskozás véget ért. Sietni kellett, mivel a francia, angol és olasz követek déli 12 órára várták a csehszlovák választ.

Megkapták. Félórás késéssel.

A három követet Krofta külügyminiszter a Czernin-palotában fogadta, s fölolvasta előttük a köztársaság sorsát eldöntő dokumentumot:

„A kormány részletesen áttanulmányozta a müncheni döntés szövegét, s megvizsgálta azokat a körülményeket is, amelyek e döntés meghozatalára hatással voltak. Áttanulmányozta továbbá a francia és brit kormány előterjesztését, amely ezekre a körülményekre nyomatékosan rámutat. A csehszlovák kormány mindezek szem előtt tartásával, valamint történelmi felelőssége tudatában — a politikai pártok illetékes tényezőivel teljes összhangban — a négy nagyhatalom müncheni határozatát elfogadja.

A felelősségtudattal áthatott csehszlovák kormány abban a meggyőződésben, s azért határozott így, hogy megmentse a nemzetet, mert az adott helyzetben másként nem határozhatott.

A csehszlovák kormány e határozatával egyidejűleg az egész világ előtt tiltakozik az ellen, hogy az ország sorsáról képviselőinek meghallgatása nélkül döntöttek.

Prága válaszát a követek kielégítőnek minősítették.

A nagyhatalmak nem éppen korrekt magatartását érintő burkolt vagy nyílt célzások és tiltakozások fölött a diplomáciában megkövetelt udvariassággal siklottak át. Jól tudták az urak, hogy ilyen esetben a rosszalló megjegyzések és neheztelő pillantások elmaradhatatlannak, tehát nem fukarkodtak a megértő bólogatásokkal

és vigasztaló szavakkal. Sőt a maguk személyében talán át is érezték valamelyest a szemben álló kolléga fájalmát. A nagy politikai játszmákban nem a diplomata a döntő fontosságú elhatározások értelmi szerzője. Inkább csak tolmácsolója. Előzőleg kisebb-nagyobb hatást gyakorolhat a dolgok alakulására, ám mihelyt a döntés megtörtént, meg kell elégednie a fegyelmezett közvetítő szerepével. Delacroix, a francia követ meghatott hangon és könnyektől fátyolozott szemmel fordult dr. Kroftához, s elismerte, hogy a müncheni döntést a Csehszlovák Köztársaság akarata ellenére hozták meg, és Daladier miniszterelnök legőszintébb részvétéről biztosította a külügyminiszter urat — ses vifs regrets. Hasonlóképpen Newton angol követ sem titkolta, hogy mélyen átérzi a csehszlovák helyzetet, s külön is kiemelte Mr. Chamberlain érdemeit, aki — erejéhez képest — mindent megtett a köztársaság megmentéséért. Nem feledkezett meg az ilyenkor kötelező tapintatról Franconi, Itália követe sem, és — inkább hallgatott.

Krofta érthető keserőséggel állapította meg, hogy a müncheni egyezmény katasztrófát jelent Csehszlovákia számára.

— Nem ezt érdemeltük — vetett véget a kínos társalgásnak, s búcsúzott vendégeitől. — Nem tudom, vajon az önök országa hasznát látja-e a müncheni határozatnak. Azt viszont biztosan tudom, hogy nem mi vagyunk az utolsó áldozatai. Utánunk mások kerülnek sorra...

S ezek a jóslatnak is beillő szavak betűről betűre beteljesedtek.

Most csupán a tragédia egyik felvonásának végén gördült le a függöny.

Most csak Csehszlovákia szűnt meg létezni eddigi határai közt. Huszonnyolc nappal huszadik születésnapja előtt.

Éljen hát (ez a mindenesetre furcsa) béke!

Sorsdöntő órák vártak a nemzetre.

A prágai rádió stúdiójának mikrofonja előtt egymást váltották a politikusok és a hadsereg vezető személyiségei. Keresték a szavakat, hogy megértessék a történeteket, s elsősorban is arra világítsanak rá, miért vált elháríthatatlanná a tragédia. Hogy megnyugtassák a lakosságot és a hadsereget. Syrový tábornok, Krejčí tábornok, Ivan Dérer és Vavrečka miniszterek, no és még sokan mások intéztek szózatot a nemzethez.

Az egyik szónok jobban, a másik kevésbé meggyőzően beszélt.

Két óra tájt a parlamenti képviselők küldöttei fölkeresték a köztársasági elnököt a Várban. Beneš abban a teremben fogadta őket, amelynek falán Csehszlovákia két térképe függött. Néhány órával előbb ugyanitt határozott a minisztertanács a müncheni diktátum elfogadásáról. Dr. Richter képviselő, amint belépett, nem kis keserőséggel jegyezte meg:

— Itt ért véget ma a Csehszlovák Köztársaság történelmének első szakasza.

Dr. Beneš fáradtnak látszott, kivörösödött szeme álmatlan éjszakákról, gyűrött arca idegörlő nappalokról tanúskodott.

A kommunisták álláspontját Klement Gottwald ismertette.

Beszédén érződött a morva tájszólás hatása, s szavainak széles gesztusokkal adott külön hangsúlyt. Kiegyensúlyozottsága ebben a túlfűtött légkörben is nyugalmat árasztott. Egyéniségéből e legsúlyosabb pillanatokban is meggyőző erő sugárzott, amelynek a tisztánlátás, az akadályokat nem ismerő céltudatosság volt a forrása. Arra kérte a köztársasági elnököt, hogy ne adja föl a harcot. Követendő példaként az abesszinekre hivatkozott, akik mezítláb és fegyvertelenül indultak harcba, s mégis bátran szembefordultak Mussolini hadaival!

— Nekünk elég időnk volt ehhez, hogy fölkészüljünk az ország védelmére — érvelt Klement Gottwald. — Fegyverekkel, megerősített határokkal, hadsereggel rendelkezünk. Nem engedhetjük meg Hitlernek, hogy harc nélkül elrabolja tőlünk azt a területet, amely a mienk!

Több képviselő ugyanilyen értelemben szólalt föl.

Még van idő a köztársaság védelmének megszervezésére. Még semmi sem veszett el.

— A hadsereg fölkészült... Számíthatunk a Szovjetunió segítségére... Mutasson erőt, köztársasági elnök úr! Ne szolgálta ki a köztársaságot Hitler kényérekedvére!... A nép olyan kormányt akar, amely megvédi a köztársaságot. Bízunk önben... A népre támaszkodjék; hallgasson a népre, teljesítse akaratát!

Beneš másodpercekig szótlanul ült karosszékében, s csak aztán válaszolt látogatóinak. Hogy már nincs mit tenni; minden elveszett; ami pedig őt illeti, a kellő pillanatban benyújtja lemondását...

Nos, igen. A köztársasági elnök lemondhat hivataláról, de mit tegyen az egyszerű polgár? Az utca, a hétköznapi emberek nem mondhattak le arról a rangjukról, hogy ennek az országnak az állampolgárai, és nem is akartak; így megint ott gyülekeztek a járdákon, előzőnlőtték a tereket és utcákat. De most a férfiak sem szégyellték a könnyeket. Ő, hányszor vonultak ki az utcára; tüntettek és hallgattak meg nyilatkozatokat az elmúlt egy hónap alatt! Hányszor sújtotta őket porig a kilátástalanság, s hányszor ocsúdtak föl aléltásukból boldogan, ha ismét megcsillant a remény!... Hittek Benešnek, hittek Syrovýnak. Most meg rádiószózataikban egyébről se beszélnek a politikusok, mint hogy alázzák meg magukat, tegyék le a fegyvert, adják át az erődtítményeket az ellenségnek, őrizték meg a nyugalmat és a rendet, s menjenek szépen haza. Csakhogy az emberek nem akartak hazamenni. A tömeg céltalanul, tanácstalanul bolyongott a város utcáin. Az Óváros téren gyülekezett; ismét el-

énekelte a „Kde domov můj?” (Hol a honom?) kezdetű himnusz. Némelyütt a tömeg és a rendőrök közt összetűzésekre is sor került. Imitt-amott felkiáltások hallatszottak:

— Nem adjuk a köztársaságot! ... Éljen a Szovjetunió! ...

Az emberek többségének akarata azonban már megtört; azoké, akikből hiányzott a bizakodók, előrelátók elszántsága; energiájuk idő előtt felőrlődött. Sokan elhagyatottnak, tehetetlennek és elveszettnek érezték magukat. A kis nemzetnek nem voltak nagy vezéralakjai. Vagy inkább: a szűk látókörű vezetők az igazságtétel eme órájában nem tudtak fölemelkedni Husz János, Žižka, Comenius nemzetéhez. A nemzetnek pedig már nem volt sem ereje, sem ideje, hogy új, sorsdöntő időkhöz méltó vezért találjon.

A legelőrelátóbbak azonban kitartottak.

Csehszlovákia Kommunista Pártja ezekben a tragikus órákban sem tántorodott meg, s egységre szólított föl:

„A müncheni diktátum napja örökre gyászbetűs évfordulója marad a köztársaság és a nemzet történetének. Súlyos csapást mértek a nemzetre... A köztársaság léteért vívott harc nem ért véget. A támadónak nem csak a Szudéta-vidék megkaparintása a célja... (itt a szöveget a cenzúra törölte, s azt utólag sem sikerült kiegészítenünk)..., hogy uralma alá hajtsa az egész világot. Ez a törekvése változatlan... Harcunknak a köztársaságért, a demokráciáért és a nemzet függetlenségéért nincs vége; a döntő csatát még csak ezután kell megvívunk. S további harcunkban az eddiginél nehezebb körülmények közt kell megállnunk a helyünket. Hogy pedig ezt a súlyosabb harcot is sikerrel folytassuk, ehhez mindenáron meg kell őriznünk s el kell mélyítenünk a nép és a hadsereg egységét, azt az egységet, amelyet elszánt harci szellemnek kell áthatnia. Fontos, hogy a politika süllyesztőjében mielőbb eltűnjék mindaz, ami e küzdelmünk első fordulójában gyengének, ingadozónak, tétovázónak vagy

éppenséggel álnoknak bizonyult. Fontos, hogy az egész nép és az egész nemzet szilárdan helytálljon, mint a szikla, amelyen minden támadás megtörik...

Eközben a határövezetből, amelynek megszállására a Wehrmacht egységei fősorakoztak, tömegesen menekültek már a cseh családok.

Prága fölött a bánat felhői sötétlettek.

Ám a sötét felhőkön most, a vereség óráiban is áttörtek már a jövőbe, az elmaradhatatlan végső győzelembe vetett hitet éltető reménysugarak.

Ugyanezekben az órákban Daladier diadalmenetben vonult végig az örömmámorban úszó Párizs utcáin. Pedig őszintén félt attól, hogyan fogadják majd a franciák. Magába roskadtan ült repülőgépén, furdalta a lelkiismeret. Amikor a Le Bourget repülőtéren megpillantotta a hatalmas tömeget, ráparancsolt a pilótára, hogy néhány perccel késleltesse a leszállást. Rendeznie kellett még gondolatait; mit is mondjon az embereknek, miképpen indokolja meg müncheni magatartását. Daladier ugyanis azt várta, hogy a tömeg kifütyüli, leköpdösi. No de az egybesereglett párizsiak többségének eszébe se jutott, hogy ilyesmivel vérig sértse szeretett miniszterelnökét.

Ugyan már! ... Talán nem ő az, aki elhozta számukra a békét?

— Vive la paix! ... Vive la France! ... Vive le Daladier! ...

Clemenceau óta ilyen lelkes fogadtatást nem látott a Szajna-parti város. Nemcsak a repülőtéren feketéllett a tömeg, hanem a város központjába vezető, előre kijelölt útvonalat is az ünneplők sűrű sorfala szegélyezte. A miniszterelnök — Bonnet külügyminiszter társaságában — nyitott Citroën-kocsiján hajtatott át Párizson. A Lafayette utca sarkán a nép áttörte a kordont, s az autó néhány pillanatig nem folytathatta útját. Az emberek egykettőre körülvették a müncheni hőst, hogy legalább megérintsék, üdvözljék, és megköszönjék mindazt, amit a hazáért, értük tett.

— Éljen Daladier! ... Éljen Bonnet! ...

Hanem igaz, ami igaz, egy kevéske az éljenzésből Csehszlovákiának is kijutott.

Mert alárendelte magát a bölcс müncheni határozatnak. Mert megalázkodott, nem makacskodott a végletekig, nem mentette a látszólag menthetetlent. Mert megvédte a saját békéjét is. Az ujjongva üdvözlő emberek arról álmodoztak, hogy a béke megőrzése valóban sikerült. A parkokban ásott futóárkokat tehát ismét betemethetik, a gázálarcokat mint szükségtelen limlomot a sutba dobhatják. Ismét örülhetnek a hangulatos őszi sétáknak, s a bulvárok kis kávéházainak teraszán megint jókedvűen ízlelgethetik a tüzes burgundit.

Franciaország túláradó hálával ünnepelte a béke megmentőit.

A fővárosi tanács azt javasolta, hogy Párizs két előkelő utcáját Edouard Daladier-ről, illetve Neville Chamberlainről nevezzék el. Sőt éppenséggel az az ötlet is fölvetődött, hogy szeptember 30-át nemzetközi ünnepnek nyilvánítsák. Az egyik napilap a *Petit Parisienne*, a nagy esemény alkalmából aláírásgyűjtő íveket bocsátott ki, amelyekre rövid idő alatt a müncheni egyezményért lelkesedők milliói írták rá nevüket. Egyetlen olyan francia város vagy falu sem akadt, ahol ne rendeztek volna a nép háláját tolmácsoló nagygyűléseket. A forradalmi hagyományok országa a jogtalanság és az erőszak győzelmét köszöntötte. Azokban a napokban csupán kevesen, az ország sorsáért őszintén aggódó hazafiak őrizték meg józan ítélőképességüket. A kommunisták és a demokraták.

Mondanunk sem kell, hogy Angliában szintén derűsre fordult a hangulat.

Bár az angolok mégsem lelkesedtek oly önfeledten, mint a franciák. Ahogy ez a higgadtabb, megfontoltabb nemzethez illik. A templomokban megtartották ugyan a hálaadó istentiszteleteket, s imát mondtak azokért, akik elhárították a birodalmat fenyegető háborús veszélyt, ám Duff Cooper, az admirális első lordja —

tiltakozásul München ellen — kilépett a kormányból, s nem értett egyet a négyhatalmi egyezménnyel Winston Churchill sem.

Persze, a londoni repülőtéren Chamberlaint is ujjongó tömeg üdvözölte. Hiszen Münchenben — egyéb fontos teendői mellett — az angol—német közös nyilatkozatot is nyélbe ütötte, amely nem egyebet tartalmazott, mint hogy a két fél ünnepélyesen kijelentette: országaik sohasem indítanak egymás ellen háborút. Ez volt az a dokumentum, amely mindössze tizenegy hónapig maradt érvényben. Ezt lobogtatta az angol miniszterelnök az öt ünneplő sokaság előtt, amikor kilépett a repülőgépből. Rögtönzött beszédében — mintegy összehasonlításkeppen — nagy elődjére, Benjamin Disraelire, Beaconsfield lordjára hivatkozott, aki 1878-ban az orosz—török háborút követő berlini kongresszusról Nagy-Britannia szempontjából igen kedvező békefeltételekkel tért haza.

— Most tehát a történelemben másodszor hozott angol államférfi becsületes békeajánlatot Németországból a Downing Streetnek! — jelentette ki Chamberlain büszkén és emelkedett hangon. — Úgy gondolom, hogy ezzel egész korszakunk számára sikerült a békét biztosítanunk.

Gyorsan szertefoszló, végzetes illúzió volt ez.

Álnok hazugság azoknak, akik hinni akartak.

Prágától keletre azonban másként vélekedtek, s más szellemben nyilatkoztak.

A szovjet álláspont világosan szembefordult a müncheni egyezménnyel. Így például a TASZSZ, a szovjet hivatalos távirati ügynökség 1938. október 2-án kiadott közleménye leszögezte: „A New York-i United Press hírügynökség párizsi tudósítójának jelentése szerint a szovjet kormány állítólag fölhatalmazta Daladier francia miniszterelnököt, hogy a négy nagyhatalom müncheni értekezletén a Szovjetuniót is képviselje. Ezzel a hírrel kapcsolatban a TASZSZ-t felhatalmazták annak közlésére, hogy a szovjet kormány természet-

tesen Daladier úrnak semmiféle teljhatalmat nem adott, mint ahogy nem volt és nincs semmi köze a müncheni konferenciához, valamint az ott hozott határozatokhoz sem. Az említett hírügynökség párizsi levelezőjének jelentése tehát az első betűtől az utolsóig légből kapott koholmány.”

A moszkvai *Pravda* 1938. október 4-én a következőket írta:

„Anglia és Franciaország teljhatalmú képviselői szolgálatkészen eleget tettek a német s olasz fasizmus jogbitorló követeléseinek, amikor egyetértettek annak a Csehszlovákiának a megcsonkításával, amelynek függetlenségét annak idején mind Anglia, mind Franciaország egyaránt szavatolta... Anglia és Franciaország azáltal, hogy a csehszlovák kérdésben meghátrált a támadó elől, aláásta kormánya nemzetközi tekintélyét, aminek messzemenő következményei lesznek...”

A „mórok” megtették kötelességüket — és csalódtak a győzelemben

No és mi történt Németországban?

Szemtanúk állítása szerint Hitler állítólag körülugrálta a tárgyalóasztalt féktelen örömeiben, hogy íme, számítása bevált és könnyedén sikerült elbánnia a hozzá nem méltó partnerekkel: Chamberlain meg Daladier urakkal. Azokkal a valóban mit sem érő nullákkal. Eva Braun, a Führer bizalmas barátnője — és 1945 áprilisában néhány napig a hitvese is — mint közismert, naplót vezetett, amelyben egyebek közt hírhedt élettársának a müncheni konferenciához fűzött sajátos kommentárját is megörökítette:

„Most látom csak, milyen gyenge a Nyugat. Megindítom tehát a háborút, amelyre azért van szükségem, hogy rákényszerítsem a világra eszméimet.”

Mások — politikusok és történészek — viszont úgy

tudják, hogy Hitler nem is volt oly határtalanul elégedett a müncheni tárgyalások eredményeivel. Állítólag egész Csehszlovákiát meg akarta kaparintani; azonnal, egyszerre, minden további huzavona és probléma nélkül. Meg akarta ragadni a kínálkozó alkalmat, hogy összetörje azt a „Németország oldalába szúrt lándzsát”. Ha tehát ez a változat felel meg a valóságnak, akkor bizony erre még öt és fél hónapot várnia kellett...

De nézzük csak: kik azok, akik a megnagyobbodott Harmadik Birodalomban a legkevésbé örültek a müncheni győzelemnek? Talán csak az első pillanatban tűnik logikátlannak, hogy a csalódottak sorából mindekelelt a henleinista főembereket, közülük is főként a Sudetendeutsche Freikorps parancsnokait kell megemlítenünk. Nekik háborúra vagy legalábbis fegyveres összetűzésekre, zűrzavarra, váratlan bonyodalmakra volt szükségük. Hogy a zavarosban halászhasanak, érvényesülhessenek, kiténhessenek, s az érdemeikkel hívalkodhasanak. S ehelyett mindennek egyszerre vége lett. Annak a sok vesződésnek a Sudetendeutsche Freikorpsszal tehát — amint most kiderült — semmi értelme sem volt. Amennyiben a csehek megadják magukat a sorsuknak, akkor a szudétanémet terület egyetlen puskalövés nélkül Németország ölébe hull. Nem vitás, hogy ők, mármint a henleinisták teljesítették a feladatukat. Csakhogy nem tarthatnak igényt külön jutalomra, nem engedik őket a húsfazekakhoz, nem számíthatnak karrierre.

A müncheni határozatokról a Freikorps-egységek szeptember 30-án a kora reggeli órákban értesültek. A szudétanémet városok és nagyobb községek többségében pedig már előző este elterjedt a hír. Liberecben például a müncheni egyezmény szövegét a német konzul — a birodalmi rádió jelentése alapján — hamarabb kifüggesztette, mint ahogy azt a csehszlovák kormánynak hivatalosan kézbesítették. No de a Bajorország fővárosában állomásozó Freikorps-parancsnokok

a négyhatalmi értekezlet eredményeinek hallatára sem hagytak föl minden reménnyel: hátha megtagadják a csehek az engedelmességet? Franz May, a harcias képviselő a parancsnokok szokásos reggeli haditanácsán ki is jelentette:

— A katonai helyzet számunkra a müncheni döntés után is változatlan marad. Ugyanis a csehek ellenszegülésére számíthatnak. Ez kitűnő alkalmat adna arra, hogy mindenért megfizessünk nekik.

De nem May volt az egyetlen, aki örült a „mindenért megfizetünk” lehetőségének.

Prága azonban csalódást okozott a fegyvercsörtető henleinistáknak: feltétel nélkül kapitulált. A Freikorps további tevékenysége Hitler szempontjából nemkívánatossá vált. Az új helyzetet a Sudetendeutsche Freikorps vezérkarának 30. számú parancsa is pontosan tükrözte:

„A Führer győzött. Német hazánk néhány órán belül a várva várt szabadságot köszöntheti. A Freikorps büszke lehet arra, hogy számottevő mértékben kivette részét a felszabadításból. Méltán megilleti az a megtisztelő kitüntetés, hogy a birodalmi haderő oldalán bevonulhat hazánk felszabadult területére. A harci tevékenységnek azonban föltétlenül véget kell vetnünk! Idő előtti akciók semmi esetre se engedhetők meg, mivel olyan új politikai helyzetet idézhetnének elő, amelyért közülünk senki sem vállalhatná a felelősséget.”

Kétségtelen tehát, hogy a Freikorps hadainak minden önkényes próbálkozástól tartózkodniuk kellett.

Mert most már nem babra ment a játék! A szudétanémet körzetek közigazgatási ügyeinek intézését a Gestapo vette át. Pfrogner vezérkari főnök épp ezért okosabbnak vélte, ha a parancshoz egy szigorú adalékot is hozzáfűz:

„A legénységet oktassák ki, hogy mindenfajta egyéni harci tevékenység tilos! Hasonlóképpen tilos az idegen tulajdonban levő vagyontárgyak bármilyen önhatalmú elkobzása is!”

Másnap aztán — szombaton, október 1-én — napvilágot látott az utolsó hadparancs:

„A Sudetendeutsche Freikorps katonai tevékenysége ma 20 órakor véget ér.”

No de még mindig elég sokan voltak azok a sűrűvérű henleinisták, akik nem engedelmeskedtek a parancsnak, nem tették le a fegyvert. A csehszlovák katonaság kiűrtette a határővezetést, a német hadsereg pedig — ezzel párhuzamosan — tervszerűen megszállta a szudétanémet körzeteket. Az ő szudétanémet földjüket! Sehol egy kis csetepaté, sehol egy kis zsákmány — ez nem elégítheti ki bosszúvágyukat. Hogy ez lesz a vége nagy-nagy nekibuzdulásuknak, ezt igazán nem várták! „A müncheni tárgyalások eredménye súlyos csapást jelentett a bosszú szellemével áthatott Freikorps-harcosok számára” — írta naplójában a csalódott szudétanémet önkéntesek egyike.

A dolgok ilyenén alakulásába sokan nem akartak belenyugodni.

Ismét magasra csapott a harci kedv. Hiszen a csatát vesztett ellenséggel könnyebb elbánni. Végtére itt az utolsó, soha vissza nem térő alkalom! A csehek menekülnek; nem ártana búcsúzóul móresre tanítani őket, hogy holtuk napjáig megemlegessék. S velük együtt azokat is, akik ingadoztak vagy elárulták a nagy ügyet. A kommunistákat meg a szocialistákat. No és közben arra is jut idő, hogy saját jól felfogott érdekeikről se feledkezzenek meg.

Hiába esküdözött Pfrogner:

— Az engedetlenek meglakolnak; aki gyújtogat, rabol, falhoz állíttatom! — figyelmeztette és intette harcosait egyik titkos parancsában.

Nos, ha csupán vörösök vagy csehek lennének az áldozatok, ezt esetleg elnézte volna. De ami most történik, ezt nem tűrheti; elég és ne tovább!

— Szudétanémet testvéreink bármilyen megtévelyedéséért egyénileg senki sem állhat bosszút! — igyekezett megzabolázni az elszabadult indulatokat. — Aki

ezt a tilalmat megszegi, szintén főbelövetéssel büntetendő!

A helyzet odáig fajult, hogy már magának Henleinnek is közbe kellett avatkoznia:

A Freikorps minden saját kezdeményezésű akcióját egyszer s mindenkorra megtiltom! — adta ki szigorú parancsát. — E rendelkezésem megszegőinek viselniük kell cselekedeteik súlyos következményeit!

A vérszemet kapott Freikorps-hősök bosszúéhségét azonban a rangos vagy kevésbé rangos alvezérek parancsaival és tilalmaival már nemigen lehetett lecsillapítani.

Az áldatlan állapotokon — tekintélyének súlyával — immár csak a legfőbb vezér, a Führer változtathatott.

Hitler már előzőleg elrendelte, hogy a Freikorps október 1-ével rendészeti kisegítő szervvé alakuljon át, s Kurt Daluege SS tábornok hatáskörébe tartozzék. Új feladata — azok után, amit eddigi viselt dolgairól tudunk — meglehetősen paradox, vagyis ekképpen hangzott: a szudétanémet lakosság védelme, a megszállt városok és falvak nyugalmanak, rendjének fenntartása. Mihelyt azonban a Freikorps-egységek — Hitler legújabb utasításának értelmében — elérik az eredeti illetőségük szerinti körzetüket és lakóhelyüket, haladéktalanul le kell őket szerelni.

A Sudetendeutsche Freikorpst végérvényesen 1938. október 10-én eresztették szélnek.

A „mórok“ megtették kötelességüket, nem volt többé szükség rájuk, kitelt a becsületük. Ha pedig netán túlértékelték érdemeiket, és másképp képzeltek el majdani érvényesülési lehetőségeiket, akkor ez csakis az ő hibájuk, akkor ezért egyedül és kizárólag magukra vethettek.

Adolf Hitler félreállította őket, s megszabadult egy hovatovább mind kellemetlenebb tehertől.

Konrad Henlein viszont elvesztette támaszát, reményeinek kimeríthetetlennek hitt forrását.

Végéhez közeledett a történelem sakktábláján megrendezett nagy játszma, amelyben a birodalmi játékmester egy rövidebb időre szóló feladatot a szudétánemetekre bízott, akiknek a teljesítményét jutalmazó kimért taps sokkal hamarabb csattant föl, mint ahogy ők várták.

A hanyatlás és a vég

Mindaz, amit még el akarunk mondani, már más lapra tartozik.

Csehszlovákiának és antifasiszta állampolgárainak későbbi sorsát ismerjük, ezzel tehát fölösleges lenne most ismételten foglalkoznunk.

No és ami a müncheni egyezmény aláíróit illeti?

Az események nemsokára Hitler és Mussolini mindkét nyugati partnere ellen fordultak. Mintha csak nekik üzente volna a régmúltból Machiavelli, a firenzei köztársaság hajdani kancellárja: „... Sohase engedjünk szabad folyást a kedvezőtlen fejleményeknek csak azért, hogy elkerüljük a háborút. Mert a háborút úgysem hárítod el, legfőljebb elodázhatsz — a saját károdra ...” S Franciaország és Nagy-Britannia számára München valóban háborút jelentett, sőt nemcsak háborút, hanem kis híján állami létüket fenyegető nemzetközi katasztrófát is. Szinte az egész világnak szövetkeznie kellett, hogy végül — a legnagyobb áldozatokat vállaló Szovjetunióval az élén és milliók élete árán — legyőzze a hitleri Németországot s megdöntse fasiszta rendszerét.

De a második világháború harcainak története sem ismeretlen előttünk.

Sokkal kevesebbet tudunk viszont történetünk forrófejű főszereplőinek, a Szudétanémet Párt és a Freikorps vezető személyiségeinek további sorsáról.

Eleinte úgy tűnt, hogy Hitler mégis méltányolni akarja Henlein érdemeit. A szudétanémet körzetekből Gau Sudetenland néven különálló kerületet létesített, amelynek Henlein lett a Gauleitere, a kerületi főnöke. Helyettesévé Frankot nevezte ki, majd a kerületi SS-alakulatok parancsnokává Brandnert, a Sudetenland SS-rohamosztagainak főnökévé pedig a radikális Franz Mayt léptette elő. Henlein vetélytársa, Hans Krebs kormányelnöki megbízatással az Elba-parti Ústíban intézte az ügyeket.

Konrad Henlein eredeti tervei azonban nem valósultak meg. Ő valamiféle szudétanémet népközösséget, Sudetendeutsche Volksgemeinschaftot szándékozott létrehozni, amelyben a hatalom és a döntés joga kizárólag a szudétanémeteket illette volna meg. Ám a Szudéta-vidéken a hatalmat — közvetlenül megszállása után — a német birodalmi rendőrség vette át, s a Németországhoz csatolt új területre megindult a birodalmi közigazgatási hivatalnokok áradata. Nem vált valóra Henlein másik terve sem, vagyis az, hogy a volt csehszlovák határövezet mint önálló német tartomány autonómiát kapjon. Igen ám, csak hogy a Szudéta-vidék nem alkothatott életképes gazdasági egységet. Elkerülték a főbb közlekedési vonalak is, s politikailag, gazdaságilag és szervezetileg egyaránt a birodalomtól függött.

Nem sokkal később úgy látszott, hogy Henlein szerencsecsillaga még egyszer fölragyog.

Miután ugyanis a nácik 1939 márciusában felszámolták a maradék Csehszlovákiát, a történelmi országrészben katonai uralmat vezettek be, s Hitler a megszállt Csehország polgári közigazgatásának főnöki hatáskörét Konrad Henleinre ruházta. De alig egy hónap múlva a Führer másként határozott. A történelmi Csehország közigazgatásának élére báró Konstantin von Neurath birodalmi protektor került, az egykori tornatanárnak pedig — akár tetszett, akár nem — be kellett érnie előző megbízatásával. Liberechen telepedett le mint

a szürke kerületi vezetők és Reichsstatthalterek, azaz birodalmi helytartók egyike.

De hadd szóljunk a hazafias szudétanémet tömegek sorsáról is. Ők néhány hónappal ezután valóban kitűnő alkalmat kaptak arra, hogy a második világháború harcterein hősi halálukkal vagy az ott szerzett nyomorúságukkal tegyenek tanúbizonyságot a Führer és a birodalmi eszme iránti tántoríthatatlan hűségükről.

Végül Karl Hermann Frank életútjának ismertetésére is föltétlenül sort kell kerítenünk, akinek a hatalma — Henleintől eltérően — nőttön-nőtt.

1939 márciusában szintén a protektorátusban ütötte föl sátrát, ahol a Cseh- és Morvaországban állomásozó SS-alakulatok, valamint a rendőrség legfőbb parancsnoka lett, s ebben a minőségében közvetlenül régi pártfogójának, Heinrich Himmlernek a hatáskörébe tartozott. Frank agresszívabb alkat volt, mint Henlein, de ugyanakkor józanabb helyzetfelismerésével, szervező és politikai képességeivel is fölülmulta vetélytársát. A berlini urak hamarosan kegyeikbe fogadták, s legmegbízhatóbb híveik közt tartották számon. Egyik fontos sikere 1940 őszéhez fűződik, amikor megghiúsította a környező kerületek vezetőinek azt a szándékát, hogy a protektorátus megszüntetésével ennek egész területét közigazgatásilag egymás között osszák föl. Frank a kerületi vezetők tervével meg sem állt Hitlerig, aki 1940. október 2-án úgy döntött, hogy a birodalom közigazgatási felosztásának ügyét majd a győztes háború után rendezzi, addig viszont minden marad a régiben. Persze, Frank nem azért ragaszkodott a Protektorat Böhmen und Mähren (Cseh—Morva Protektorátus) egységének fenntartásához, mert szíven viselte a csehek sorsát, hanem kizárólag azért, hogy saját hatalmát és politikai súlyát ne csak megőrizze, hanem lehetőleg még növelje is. Amikor 1941-ben a „birodalmi protektor képviselőjeként“ Reinhard Heydrich lett a prágai Vár ura, ezt Frank személyét ért sérelemnek tekintette. Miért nem őt nevezték ki? De nem sokáig kellett várnia. Heydrich

halála után — bár megint csak nem ő került a protektori székbe — új jogkörökkel ruházták föl, amelyek birtokában szinte korlátlan hatalomra tett szert az egész protektorátus fölött. S ezt a hatalmát 1944-ben a szudétanémet kerületekre is kiterjesztette. Ő rendelkezett az SS-alakulatokkal, a közrendészeti szervekkel, a Gestapóval, a Sicherheitsdiensttel, vagyis a kémelhárító szervezettel, a bűnügyi rendőrséggel. Milliók életének-halálának ura lett, s ő könnyörtelenül vissza is élt ezzel a hatalmával.

Henleinnek ilyen hatalmat és tekintélyt nem sikerült szereznie.

Sohase mondott le azonban arról a szándékáról, hogy ismét az úgynevezett nagy politikai játszma egyik főszereplője legyen, s megerősítse pozícióját. De minél hiábavalóbbnak bizonyultak ilyen irányú kísérletei, annál messzebbre kalandozott az értelmetlen illúziók és a szertelen képzelet világában. Amikor 1945 májusának elején a berlini Reichstag tetején már vörös zászlót lengetett a tavaszi szél, ő még mindig nem tudatosította vagy egyszerűen nem akarta tudomásul venni, hogy a nagy német birodalom korszakának egyszer s mindenkorra vége. A *Deutsches Volksblatt* május 7-i számában még egyszer, ám most már valóban utoljára intézett terjedelmes felhívást szudétanémet testvéreire. Fölszólította őket, hogy maradjanak hűek a mozgalom eszméihez, a nagy német közösség gondolatához. Fellengzős hangú kiáltványa ezekkel a szavakkal végződött:

„A jog mindig jog marad, és senki se vitathatja el tőlünk! Isten óvja szülőföldünket!”

Meglehetősen paradoxul hangzik ez annak az állítólagos népvezérnek a szájából, aki nemcsak a nemzeti, hanem az alapvető emberi jogokat is könnyörtelenül sárba taposta mindenütt, ahol sikerült megkaparintania a hatalmat.

Ám Henlein, aki már-már betegesen ragaszkodott illúzióihoz, nem elégedett meg a szavakkal, s a legkép-

telenebb tettektől sem riadt vissza. Másnap például — kedden, május 8-án — Liberecből Plzeňbe utazott, hogy meggyőzze az amerikaiakat: a müncheni egyezménynek igenis érvényben kell maradnia, s Csehszlovákia semmi esetre se tarthat igényt a szudétanémet területekre. Merthogy a szudétanémeteknek megvan a joguk... Vagyis a szövetséges hatalmak illetékes szervei előtt még most is a szudétanémetek törvényes képviselőjének szerepében igyekezett tetszelegni. De már nem vették komolyan. Az idő már rég szertefoszlatta a náci illúziókat. A Vörös Hadsereg tankjai azokban a pillanatokban Cínovec és Teplice felől — tehát onnan, ahol történetünk kezdődött — már a köztársaság fővárosához, Prágához közeledtek.

— Velem mi a szándékuk? — kérdezte Henlein.

— Ön fogoly! — vont vállat az amerikai katonatiszt.

Valamivel később Konrad Henlein megtudta, hogy neve a háborús bűnösök jegyzékén szerepel, tehát minden bizonnyal a csehszlovák bíróság előtt kell felelnie tetteiért. Határozott — még egyszer és utoljára. Cellájában összetörte a szemüvegét, amelynek egy szilánkjával föl vágta csuklóján az ütőeret. Öngyilkosságával megmenekült az akasztófától, amelyen egy évre rá egykori fegyvertársa, majd politikai ellenlábasa, Karl Hermann Frank is befejezte dicstelen életét.

De ez már azokban az időkben történt, amikor a Csehszlovák Köztársaság maradéktalanul gyakorolta felségjogait a határ menti övezetben, s a győztes nagyhatalmak potsdami egyezménye értelmében hozzálátott a szudétanémet kérdés gyökeres megoldásához: kitelepítette a német nemzetiségű lakosságot, és csupán a német antifasisztákat — az igazak valóban maroknyi csoportját — illette meg jog a maradásra.

S akkoriban az 1938-as esztendő nyarának és őszeinek eseményei is visszavonhatatlanul csak a történelem lapjaira tartoztak már.

A szerzők megjegyzése

Tisztelt Olvasóink!

Tudományos ismeretterjesztő szándékú munkánk végére értünk. Mi, szerzők a magunk részéről mindent megtettünk, hogy könyvünk érdekes legyen, lekösse a figyelmet. Vállalkozásunk jellegének megfelelően eltekintettünk attól, hogy úgynevezett lábjegyzetekben hivatkozzunk a felhasznált adatforrásokra, ám ettől függetlenül hadd említsük meg: ez a könyv az irattári anyagok és adatgyűjtemények több esztendőn át tartó tanulmányozásának eredményeként látott napvilágot. Történetünk hősei, szereplői egytől egyig hitelesek, léteznek vagy léteztek. Párbeszédüket, megnyilatkozásaikat is vagy korabeli feljegyzésekből vettük át, vagy pedig a fennmaradt dokumentumok betűinek szellemében idéztük.

Hogy mi volt a célunk?

Új és tüzetesebb megvilágításban igyekeztünk rámutatni azokra a felforgató akciókra, intrikákra és államellenes bűncselekményekre, amelyek 1938 augusztusának és szeptemberének válságos időszakában a henleinista mozgalmat jellemezték. A kor légkörének érzékeltetésére törekedtünk; megkíséreltük, hogy lépést tartsunk az akkori viharos idők rohanásával; föl akartuk eleveníteni a maguk összefüggéseiben az események egymásutánját; konkrét helyzetekben és magatartásokban próbáltuk bemutatni, emberközelbe hozni az egymással szemben álló politikusokat, diplomatákat és akarnokokat, s föl akartuk tárni „München” okainak legalább egy hányadát, hogy rávilágítsunk a nagyhatalmaknak azokra az imperialista mesterkedéseire, amelyeknek 1938-ban Csehszlovákia volt a célpontja.

Áttekintésünk azonban legjobb igyekezetünk ellenére sem adhat hiánytalan vagy a legapróbb részletekre is kiterjedő képet az akkori időkről. Könyvünk, amelyet „Barna gyalogok játszmája” címmel nyújtunk át, csupán az első ilyen jellegű monográfia, amelyet törvényszerűen több hasonlóknak kell

majd követnie. A témakör jelentősége ezt egyenesen megköveteli.

Ennyit a mi szempontjainkról.

Hogy szándékunkat mennyire sikerült valóra váltanunk, ennek a megítélése az olvasóra vár.

(A szerzők)

Tartalom

Előjáték

Teplice: Korán gördül le a függöny	9
--	---

Első rész

Előkészületek	17
„Megmászthatatlan elhatározásom...”	19
A „trójai falónak” SDP a neve	24
Árnyak párviadala	27
Recept — tetszés szerinti használatra	31

Második rész

A vihar előestéjén	37
A vidnaval csempészek	39
Corpus delicti Európa részére	44
May képviselő bemutatkozik	50
Látogatás a „Sasfészekben”	57
„A csehekkel nem tárgyalunk!”	61
A minisztériumi osztályfőnök dolgozószobája	68
A Führeré a szó!	76

Sorsok (I.)

Ne törődjetek a túlerővel!	79
--------------------------------------	----

Harmadik rész

Zendülés	97
Kőzáportól a tűzharcig	99
Az aši ultimátum	108
A miniszter távirata	116
Villámpárbeszéd	120
Runciman lord missziója véget ér	122

Goebbels vagy Vavrečka?	127
Forradalmi bizottság forradalom nélkül	135
Egymást érik a meglepetések	142

Negyedik rész

Késhegyig menő harc	151
Németország oldalába szúrt lándzsa	153
Heim ins Reich!	162
Válság	165
Prága ellentámadása	174
Minden hazugság jó valamire	178
A politikai bérnyilkosok nyomdokain	182
Egy nép, egy birodalom, egy vezér!	189
Wilhelmine grófnő kastélya	193
...a hadiállapot bekövetkezett	200
Wir kommen wieder!	205
Dilemma	208
Éjszakai kihallgatás	214
Hitler most nem ér rá	220

Sorsok (II.)

Egy férfi a fényképről	227
----------------------------------	-----

Ötödik rész

Közjáték	249
Fölcsillan a remény	251
A Bad Godesberg-i fagyos találkozó	256
Bonyodalmak a Freikorps körül	261
Este — könnyek nélkül	264

Sorsok (III.)

Naplórészlet	269
------------------------	-----

Hatodik rész

...és megkondult az árulás vészharangja	283
Beszámoló a kancellár úr számára	285
Bandenkrieg, vagyis bandaharc?	294
Ketten — szemben egymással	300
„Türelem Mr. Hitler!“	305
Wehrmacht kontra SS	312

Hetedik rész

Utolsó felvonás	323
Jóváhagyatott, aláíratott	325
„Nem mi vagyunk az utolsók!“	339

Éljen hát (ez a mindenestre furcsa) béke!	344
A „mórok” megtették kötelességüket — és csalódtak a győzelemben	350

Utójáték

A hanyatlás és a vég	357
A szerzők megjegyzése	362

**Megjelent a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista
Köztársaság könyvkiadói egyezménye keretében a KOSSUTH
KÖNYVKIADÓ (Budapest) és a NAKLADATELSTVO PRAVDA
(Bratislava) közös gondozásában**

**A borítóterv *Jozeľ Szabó* munkája
Szerkesztette *Farkas Mária***

**Megjelent 11 200 példányban (10 000 a Kossuth Könyvkiadó, 1200
a Nakladatelstvo Pravda részére) — Nyomta az SZLKP sajtókom-
binátja, a Pravda 01. sz. üzeme, Bratislava, Štúrova 4.**